Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених

«ОСОБИСТІСТЬ І СУСПІЛЬСТВО: ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ КОВІТАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ»

28–29 квітня 2023 року
м. Тернопіль

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи НАПН України
Громадська організація «Інтелектуальний штаб громадянського суспільства»

ОСОБИСТІСТЬ І СУСПІЛЬСТВО: ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ КОВІТАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
молодих вчених
28 – 29 квітня 2023 року

Україна
Тернопіль - 2023

УДК: 159.9 : 364 : 37.01/.09
О 75

О 75 Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 28-29 квітня 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 321 с.

Збірник укладено на основі матеріалів доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії». До збірника увійшли статті й тези доповідей з актуальних питань соціономічного спрямування, котрі критеріально диференційовано на чотири тематичних напрями: 1) життєві обставини як детермінанта поведінки і розвитку особистості; 2) стратегії і тактики відповідального вибору соціально-рольової позиції особистості; 3) психосоціальні інваріанти поведінки особистості в різних життєвих обставинах; 4) концентри самоусвідомлення громадянського суспільства та особистості в сучасних українських реаліях.

Збірник стане у нагоді науковим, науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти і наукових установ, докторантам, аспірантам, студентам, психологам, педагогам, соціальним працівникам, правозахисникам, працівникам органів державної влади та місцевого самоврядування, іншим особам, яких цікавлять актуальні проблеми соціально-гуманітарної сфери й ефективні способи їх вирішення.

Матеріали конференції публікуються в авторській редакції. Організаційний комітет не завжди поділяє думки учасників конференції.

ISBN 978-966-654-707-4

Усі права захищені. За будь-якого використання матеріалів конференції посилання на джерело є обов’язковим.

© Західноукраїнський національний університет, 2023

НАУКОВИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Андрій Гірняк – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету.

Віталій Панок – доктор психологічних наук, професор, директор Українського науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи НАПН України, в.о. академіка-секретаря Відділення психології і спеціальної педагогіки НАПН України.

Анатолій Фурман – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету.

Оксана Фурман – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету.

Надія Буняк – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету.

Сергій Шандрук – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету.

Елліна Панасенко – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

Оксана Осетрова – доктор філософських наук, професор, професорка кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Оксана Паркулаб – кандидат психологічних наук, доцент, завідувачка кафедри психології розвитку Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Редакційна колегія: д.психол.н. А.Н. Гірняк, к.соц.н. В.С. Біскуп, к.психол.н. М.Б. Бригадир, к.психол.н. Я.М. Бугерко, к.психол.н. Г.С. Гірняк, к.е.н. С.М. Миколюк, к.психол.н. Т.Л. Надвинична, к.психол.н. О.А. Притула, к.філос.н. О.М. Рудакевич, к.пед.н. В.В. Шафранський, к.психол.н. О.Я. Шаюк, к.ю.н. О.М. Яремко, к.пед.н. Е.М. Ященко, викл. А.В. Крижановська.

Відповідальність за достовірність, точність та коректність формулювань висвітленого матеріалу у публікаціях несуть автори наукових праць.

П С И Х Е Я

Твори ж, Психее, власну сферу –
Вселенську, вільну, на добро,
Відкрий у мисленні манеру,
В діяльності – своє ядро.

Де вчинок-подвиг владарює,
Життя і мудрість у ладу,
І кожен з правдою крокує
Та сенсом сповнює ходу.

Де скрізь кипить свята робота
Й взаємне щире прийняття,
Там вищий ценз має турбота
Про цілі й цінності життя.

Де світу бачення гуманне,
Надвартість мудрості і справ,
Завзяття Духу бездоганне,
Душі і мрій – святих оправ.

Психее, вічна Ти в Любові,
Коли із Логосом союз,
Софійність в кожнім Твоїм слові
Летить у простір без обуз.

(Фрагмент вірша «Психея»,
автор – професор Анатолій В. Фурман)

Фурман А.В. Психея. *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 5

ЗМІСТ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА І «ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПОВЕДІНКИ І РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ»

1. **Готич В.** Детермінанти поведінки особистості юнацького віку в умовах війни ……11
2. **Кікбаєв Д.** Професійна деформація як передумова девіантної поведінки співробітників правоохоронних органів ……..……13
3. **Hou Liting (People's Republic of China)** Psychological assistance for suicidal persons…….…… 16
4. **Радчук К.** Категорійно-понятійне поле дослідження мотивації школярів в умовах онлайн навчання ……. 18
5. **Крижановська А.** Життєві детермінанти професійного зростання викладачів ЗВО……21
6. **Кутерещин В., Ковбас М.** Теоретичні підходи до вивчення ціннісно-мотиваційної сфери особистості у психології ……..... 23
7. **Чапрак В.** Психологічні особливості та соціальна ситуація розвитку осіб похилого та старечого віку …….....26
8. **Шаюк Я., Крушельницька А.** Благополуччя дітей як соціальна проблема сьогодення ……..34
9. **Вальчишин О., Кочерган С.** Вікові особливості пізнавального розвитку дитини дошкільного віку……35
10. **Попіль Л., Гутман С., Вільчинський А.** Ціннісно-смисловий розвиток сучасного студента в освітньому просторі ЗВО ……..40
11. **Єрмоленко В.** Проблема відповідальності у складних життєвих обставинах.……43
12. **Кощєй О., Бойко П.** Самоактуалізація як рушійна сила життєвого шляху особистості ……..…45
13. **Франчук А., Швед О.** Самотність у юнацькому віці як фактор впливу на психічне здоров'я особистості…….. 48
14. **Гірняк Р., Мороз З.** Чинники та шляхи подолання дискримінації дітей молодшого шкільного віку із особливими освітніми потребами.……..... 51
15. **Когут В.** Організаційно-методичні аспекти психологічного супроводу адаптації внутрішньо переміщених дітей молодшого шкільного віку ……. 55
16. **Феш М.** Соціальна та психологічна адаптація мігрантів до нових соціально-економічних умов як чинник підвищення їх життєздатності…...59

17. **Познанська Т.** Соціальна адаптація особистості внаслідок ранньої сепарації дитини від батьків……...64
18. **Шевчук С.** Емпатія як фактор мотивації у становленні психолога……..… 68
19. **Івасик К.** Психологічні особливості використання мистецтва у терапії..… 70
20. **Корчагіна А., Мішедченко Я.** Вплив смисло-життєвих цінностей на готовність до професійної діяльності майбутніх психологів……..…72
21. **Савка І., Сторож П.** Підлітки у складних життєвих обставинах: соціально-психологічний аспект……75
22. **Безверхна М.** Особистісні передумови суїцидальної поведінки підлітків...78
23. **Панічевська В.** Формування ціннісних орієнтацій підлітків……... 80
24. **Лагойда І.** Психокорекція віктимної поведінки молоді засобами арт-терапії…….83
25. **Левенець І.** Психосоціальні принципи і норми налагодження конструктивних взаємостосунків підлітків з батьками……..…… 87
26. **Rudakevych O., Rudakevych Y.** Value orientations of modern Ukrainian youth……..89
27. **Охмак Н.** Особливості адаптації прийомної дитини до нової сім'ї в умовах війни……..92
28. **Шуляк О.** Стресостійкість як антисуїцидальний чинник…….. 94

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 2
«СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ВИБОРУ СОЦІАЛЬНО-РОЛЬОВОЇ ПОЗИЦІЇ ОСОБИСТОСТІ»

1. **Борисова Ю.** Особливості проєктування кар'єри в умовах невизначеності...97
2. **Притула О.** Психологічна допомога у становленні особистісної поведінки в умовах загрози життю……99
3. **Кримчак Л.** Самоорганізація фахівця із соціальної роботи та її значення у професійному зростанні особистості……101
4. **Сеник А., Чернець Б.** Зв'язок комунікативної діяльності особистості з її просторовою компетентністю…… 104
5. **Jin Lei (People's Republic of China).** Effective solutions to psychological problems in social workers' work……106
6. **Голота А., Мельник Л.** Роль та значення психологічної служби університету в умовах сьогодення……...108
7. **Івахів Ю.** Психологічні аспекти генези психосоматичних розладів у дітей шкільного віку…….... 111

8. **Миколюк Ю.** Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні……...117
9. **Grechenko V., Voloshyn S.** Resilience of a psychologist as a factor of his professionalism……119
10. **Велиган Д.** Соціально-психологічна профілактика віктимної поведінки підлітків: теоретичний аспект……...121
11. **Присяжнюк Є.** Особливості соціально-психологічного клімату у багатодітній сім'ї……...123
12. **Івасик К.** Різновиди арт-терапевтичних засобів впливу та їх психологічний аналіз…… 125
13. **Чіляк О.** Психологічний аналіз булінгу як соціально-психологічного феномену……..... 127
14. **Шевчук С.** Психокорекційна програма розвитку емпатії як інноваційний підхід до навчання студентів-психологів……131
15. **Вітвіцька А.** Особливості психологічного формування професійної кар'єри старшокласників…….....134
16. **Бугера Д.** Інноваційні інструменти у сфері соціальної профілактики та корекції……...137
17. **Ягла О.** Особливості впливу інтернет мережі на молодь у період пандемії…….. 139
18. **Свідерський О.** Проблема розвитку обдарованих дітей в умовах війни…141
19. **Черній З.** Особистісний розвиток студентів-першокурсників у процесі психосоціальної адаптації до університетських умов життя……..…. 143
20. **Дмитришен М.** Особливості тренігу як інноваційної форми психологічної роботи з клієнтом……. 147
21. **Киричук Ю.** Специфіка ефективного психологічного консультування родин військовослужбовців…….……149
22. **Дудар Х.** Змістово-комунікативна складова професійної діяльності соціального працівника……...…..152
23. **Янчак Б.** Вплив гендерних стереотипів на вибір шлюбного партнера…...155
24. **Ятищук А., Бурлак А.** Психологічна адаптація дітей переселенців, постраждалих від російсько-української війни……...……...157
25. **Оліфіренко Т.** Реалізація материнської / батьківської ролі у контексті психологічних особливостей підліткового віку……. 159
26. **Яковенко Г.** Роль тренінгу у соціальній роботі у контексті проблеми вибору соціально-рольової позиції…….…161
27. **Лазарук А.** Вчинок самовизначення як психологічний феномен……164

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 3
«ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ІНВАРІАНТИ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В РІЗНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ»

1. **Осетрова О., Грішин Е., Бережний В.** Суїцид як реакція особистості на складні життєві обставини……...170
2. **Стецюк Ю.** Медіація як інструмент вирішення конфліктів і налагодження конструктивної взаємодії ……..174
3. **Feng Bo (People's Republic of China).** Psychological mechanisms of psychological levers in cancer ……..……...176
4. **Побурко Н., Скала Є.** Концептуальне узмістовлення психокорекційної діяльності фахівців психологічної служби ЗВО…….178
5. **Гудим А., Яремчук Г.** Вияви насильства у сучасній Україні……..181
6. **Скасків С.** Поняття про реабілітацію її різновиди та особливості……. 184
7. **Кушнір О., Ганас О.** Зарубіжний та вітчизняний досвід використання ситуаційно-рольових ігор в професійній підготовці……..188
8. **Росоловська А.** Психосоціальні чинники подолання психотравми у підлітків під час воєнного стану…….. 192
9. **Кочин Н.** Хвилювання і стрес під час іспиту як психологічна проблема….195
10. **Німко В., Кулицький А.** Роль та значення психопрофілактики у роботі з молоддю……198
11. **Левченко С.** Психодіагностичний інструментарій дослідження агресивності старшокласників……. 201
12. **Слугоцький О.** Специфіка здійснення супроводу дітей з особливими освітніми потребами……..205
13. **Пошва Д.** Сутність та види девіантної поведінки особистості……208
14. **Ліщинович М.** Соціально-психологічна адаптація студентів-першокурсників……. 210
15. **Копійковський Ю.** Організація і методи дослідження психологічного здоров'я студентів……212
16. **Чуйко А.** Психодидактичні умови розвитку резилієнтності особистості як передумови психічного здоров'я…… 216
17. **Бучинська В.** Шляхи підвищення адаптованості першокурсників до нового освітнього середовища……219
18. **Гільченко А.** Особливості психологічної готовності студентів-першокурсників до майбутньої професійної діяльності психолога……221
19. **Лень (Івахів) Т.** Особливості соціально-психологічної адаптації іноземних студентів в умовах освітньої діяльності закладів вищої освіти……224

20. **Мудрак А.** Соціально-психологічні аспекти реабілітації учасників бойових дій ……226
21. **Палихата І.** Шляхи та способи психокультурної роботи щодо подолання явища безпритульності дітей…… 229
22. **Столярчук М.** Креативність особистості як психосоціальний феномен…232
23. **Унятицька Н.** Вживання наркотиків підлітками як складна психосоціальна проблема……. 234
24. **Яловенко А.** Основні проблеми взаємин батьків і дітей у неблагополучних сім'ях……236
25. **Павловська О.** Психопрофілактична робота з військовослужбовцями зі складу групи посиленої психологічної уваги (ГППУ)……...238
26. **Олійник А.** Соціально-психологічні особливості входження особистості в групу і становлення в ній……..241
27. **Ревасевич В.** Психосоціальна допомога особистості в умовах пандемії COVID-19 …….. 243
28. **Крицька А.** Інтернет-комунікації як сфера реальної взаємодії сучасної молоді ……..... 245

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 4 «КОНЦЕНТРИ САМОУСВІДОМЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ»

1. **Рудакевич О.** Військова капеланська діяльність як синтез громадянськості та соціального служіння……..…… 248
2. **Дикий Я.** Психологічне деталювання передситуаційного компонента вчинку волонтерства……. 253
3. **Дембіцька В.** Теорії емоцій: порівняльний аналіз природи емоційних переживань……..256
4. **Миколюк Н.** Психологічна готовність посадових осіб місцевого самоврядування до сучасних реалій……259
5. **Гнатенко М.** Визначення національної ідентичності громадян України як відповідь на збройну агресію рф……261
6. **Валяш М.** Збагачення саморегуляційного потенціалу майбутніх психологів як умова їхнього професійного становлення…….. 265

7. **Бурдинська М., Наконечна Н.** Духовність як важливий чинник формування громадянської позиції сучасного українського студентства...268
8. **Боднар С., Іващук Д.** Соціокультурні особливості неформальних молодіжних об'єднань…….. 271
9. **Шатківська І., Цеберська Н.** Соціально-психологічні напрямки в дослідженнях проблем якості життя……... 275
10. **Вахно А.** Рекрутування прийомних батьків як умова утвердження інституту прийомних сімей……..278
11. **Миколюк С., Жидик О.** Реалії та перспективи розвитку сфери соціального влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування……..281
12. **Головчук Н.** Елементи садотерапії в екологічній соціалізації молоді в умовах війни……285
13. **Бальбуза К., Сопіга В.** Довіра як соціально-психологічний феномен…... 287
14. **Кацель Ю.** Медитація як інструмент зміцнення емоційної стійкості та зосередженості…….. 290
15. **Рудак В., Сторожук Н.** Інклюзивне навчання як інноваційна форма організації навчання дітей із особливими освітніми потребами…….. 292
16. **Зелена Т.** Роль органів місцевого самоврядування у системі надання соціальних послуг в Україні……296
17. **Кузів Ю., Найчук Д.** Особливості розвитку духовних цінностей студентів……297
18. **Хитряк М.** Функції соціальних мереж у закладах вищої освіти……. 301
19. **Мамус Н.** Вплив гендерних особливостей на сприйняття сучасної реклами……...304
20. **Лашкевич В.** Особистісний зміст як критерій внутрішнього світу людини……306
21. **Бакулін Х.** Професійні особливості та зміст педагогічної складової професіограми соціального працівника в сучасних умовах життя…….. 310
22. **Тріщук (Фенюк) І.** Формування правової компетентності у майбутніх соціальних працівників……312
23. **Кулик А.** Розвиток громадської свідомості через соціальну роботу в громаді: виклики та успіхи…… 314
24. **Божаківська М.** Аксіологічний аспект довіри як основи міжособистісних взаємин…… 317

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА І

«ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПОВЕДІНКИ І РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ»

УДК 364.628-053.6:159.944.4-026.564“36”

Вікторія Готич
здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор Л. Д. Заграй
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ДЕТЕРМІНАНТИ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Особливо актуальним є дослідження особистості у зв’язку з воєнним конфліктом на території України, який призвів до руйнування суспільного порядку, соціальної структури громад, втрати контактів із близькими людьми. Згаданий воєнний конфлікт призвів до стресів, спричинених страхом за власну безпеку та безпеку близьких, вимушеним переселенням із місця постійного проживання, значних людських втрат внаслідок перебування в зоні воєнних дій, раптової втрати майна, значного погіршення якості життя українців.

Перебування в умовах війни виклик для психічного здоров'я будь-якої людини, в тому числі й студентів. На перший план виходять такі фактори, як тривога, страх, незахищеність, безпорадність, розчарування та безнадія.

У зв’язку з негативними наслідками воєнного конфлікту важливою проблемою є дослідження особливостей поведінкових реакцій, шляхів переживання травмуючих подій, способів формування та підвищення психологічної стійкості, можливостей посттравматичного зростання особистостей юнацького періоду.

Період студентства є одним з найбільш важливих та відповідальних періодів становлення особистості. Оскільки, цей віковий період належить до юності і охоплює часовий проміжок 17–22 роки в якому відбувається становлення основних стабілізуючих внутрішньоособистісних структур, які в подальшому будуть зумовлювати особливості життєвого шляху людини, життєві плани, рівень професійних досягнень, самосвідомість та самовідношення, готовність до сімейного життя. Річ іде про світогляд, систему ціннісних пріоритетів, ідентичність, професійне та моральне самовизначення [2].

Але розвиток цих особистісних структур відбувається нерівномірно і відрізняється індивідуальною своєрідністю. Тому особистість у юнацькі роки залишається нестійкою. Нестійкість може проявлятись:

- поведінково: зміна видів діяльності, відмова від навчання, тощо;
- мотиваційно: втрата одних інтересів та поява інших, тощо;
- емоційно: емоційна нестійкість;
- комунікативно: розрив з відносин друзями, рідними, тощо.

Прояви нестійкості в студентському віці можуть призводити до зниження ефективності навчальної і трудової діяльності, супроводжуються погіршенням відносин з іншими людьми, втратою фізичного та душевного здоров'я, частим виникненням критичних ситуацій у спілкуванні [2].

У період студентства відбувається становлення моральної самосвідомості та саморегуляції, яка стає більш повною і осмисленою, що дозволяс особистості сформувати власний світогляд. У цей період змінюється соціальна позиція особистості, що спричиняє зміну значущості навчання, активізується процес самовизначення, формується самоповага, самосвідомість, психологічна готовність до життя й ідентичність [1].

Можемо зробити припущення, що даний період є сензитивним для формування психологічної стійкості.

Проблема дослідження психологічної стійкості здебільшого представлена в працях закордонних учених. Найбільш вагомий внесок у концептуалізацію поняття психологічної стійкості зроблено такими вченими: A. Masten, E. Werner, W. Moss, N. Garmezy, J. Block, M. Rutter, S. Luthar, D. Cicchetti, D. Fletcher, M. Sarkar, M. Tugade, C.Waugh, B. Fredrickson, S.Taylor, D. Hellerstein, M. Goldstein, J. Malley, S. Southwick, M. Davis, L. Luecken, K. Lemery-Chalfant, S. Southwick, G. Bonanno та ін.

Вивчення психологічної стійкості є актуальним напрямком сучасної психології у зв'язку зі зростанням соціальної та економічної нестабільності та дією інтенсивних стресових чинників, які впливають на людину протягом її життя і ведуть до зниження успішності професійної діяльності, формування негативних психічних станів, погіршення рівня загального здоров'я.

Отже, особливої уваги потребує вивчення впливу зовнішніх факторів на поведінку сучасної молоді, це пов'язано з тим, що молоді люди зазнаючи впливу стрес-факторів не вміють правильно реагувати на них, зокрема тут провідну роль може займати психологічна стійкість особистості та фактори психологічної стійкості сучасної молоді, що дозволить розробити ефективні програми психологічної підтримки осіб юнацького віку у період війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравчук С. Л. Особливості життєстійкості, як фактора психологічної пружності особистості юнацького віку в умовах воєнного конфлікту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки.* 2018. Вип. 1(1). С. 99-105.

2. Ліба Н.С., Марценюк М.О. Формування та розвиток психічної стійкості студентської молоді. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»*. 2018. Вип. 2(25). С. 129-134.

3. Сергієнко Н.П. Особливості психологічної стійкості особистості під час подолання критичних ситуацій: матеріали науково-практичної конференції *«Сучасна війна: гуманітарний аспект»* м. Харків, 30 червня 2017. С. 63–66.

УДК 159:351.745.5+158+15.072

Даніяр Кікбаєв

здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) факультету психології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор Д. О. Александров,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

На сьогоднішній день велика кількість робіт присвячено проблемі запобігання і профілактики професійної деформації у співробітників правоохоронних органів. Разом з тим дана тема не перестає бути актуальною, що пов'язано також з деякими девіантними проявами через професійну деформацію, наприклад, у вигляді зловживань співробітниками зазначених служб владними повноваженнями, наслідком чого стає формування у свідомості громадян негативного уявлення про всіх правоохоронці. У свою чергу, потреба у виробленні механізмів запобігання та протидії професійній деформації має не тільки теоретичний інтерес, а й прикладний аспект.

Не вдаючись у полеміку про поняття «девіації» та «професійна деформація» спробуємо узагальнити деякі вже сформовані у значної частини наукового співтовариства терміни і визначити ризик прояву девіантної поведінки через наявність у співробітника поліції професійної деформації.

У загальному психологічному сенсі під професійною деформацією розуміється набуте спотворення особистісних конструктів фахівця, яка визначає його поступову професійну дезадаптацію. При цьому, згідно з переконаннями Д.О. Александрова професійна дезадаптація проявляється у всіх сферах життя людини, тому й призводить до деформації не якогось окремого компонента особистості, а всіх її складових в цілому [1].

Як стверджує В.С. Медведєв, по суті, професійна деформація є непатологічним психологічним феноменом. Тільки на глибокому рівні розвитку

вона передує або межує з хворобливими станами. Виходячи з цього, профілактичний вплив має носити, перш за все, психологічний, а не медико-психіатричний характер. Професійна деформація являє собою віддалений у часі результат впливу когнітивного дисонансу моральних установок та ієрархії цінностей, пов'язаних з різними соціальними системами [2].

В аспекті юридичної психології розмежовують поняття «професійної деформації» та «професійної морально-етичної деформації особистості».

Так, на думку Медведєва В.С., в першому випадку, здійснення однієї й тієї ж роботи протягом тривалого часу сприяє проявам професійного втоми, зростанню консерватизму у способах вирішення складних завдань, втраті професійних навичок і знань, зниженню продуктивності, пошуку спрощених способів вирішення складних професійних обов'язків, стереотипної поведінки тощо [3].

У той час професійно-моральна деформація, як зазначають Гуменюк Л.Й. та Сулятицький І.В., є зниженням якості виконання своїх професійних обов'язків через порушення професійно-моральних настанов, втрату пріоритетності гуманістичних принципів правоохоронної діяльності та її соціально-значущих результатів. На виникнення професійної-моральної деформації особистості впливають не тільки зовнішні фактори (детерміновані вимогами соціуму), але й внутрішні суб'єктивні (породжені специфікою самої правоохоронної діяльності) фактори [4].

Відносно особистості правоохоронця, зазначена деградація може мати значення для визначення проявів девіацій. При цьому встановлено, що професійна деформація співробітників поліції викликається різними за своєю природою факторами, домінуючими з яких є саме специфіка професійної діяльності. Виникнення та зростання професійної деформації працівників поліції безпосередньо залежить від особливостей їхньої професійної діяльності. Так, Кісіль З. та Кісіль Р. наголошують, що сам нормативний характер діяльності; детальна правова алгоритмізація виконання професійних завдань; значні владні повноваження, реалізація яких часом призводять до ризиків їхнього необґрунтованого застосування; високий рівень відповідальності за результати професійної діяльності, які викликають у фахівців стан напруги та виснаження; суттєві психологічні й фізичні навантаження у ризиконебезпечних та екстремальних умовах, а також інші чинники породжують небезпеку астенізації, психотравматизації, і, як наслідок, до професійного вигоряння з подальшою деформацією [5].

Близької позиції дотримується й Александров Д.О., який вважає, що дезадаптація виступає основним компонентом ланцюга психічних процесів руйнування особистості співробітника ОВС: вигорання – професійна деформація – девіантна поведінка – професійна деградація [6]. Беручи до уваги

даний алгоритм, можна очікувати, що, без належної профілактики, трансформація особистості під впливом деформації поступово призведе до прояву девіантної поведінки (починаючи від нехтування обов'язків, та формування адикцій і закінчуючи агресивною поведінкою).

Так, наприклад, однією з професійно-важливих якостей правоохоронця є рішучість та напористість, як готовність до виправданої агресії при виконанні завдань притаманних силовим структурам держави, спрямованим на активне протиборство зі злочинністю. Але, у разі професійної деформації, доцільна обгрунтована, так би мовити, агресивність, стає надмірною поведінковою настановою, яка призводить до девіантної поведінки самого правоохоронця [7].

У зв'язку з чим важливими завданнями є: по-перше, вдосконалення способів прогнозування з метою завчасного виявлення ризиків професійної деформації у кандидатів на службу у правоохоронних органах, по-друге, розробка психодіагностичних методів своєчасного виявлення ознак ризиків професійного вигоряння та деформації у процесі психологічного супроводу проходження служби, і по-третє, впровадження відповідних психологічних технологій профілактики негативних явищ, що можуть виникати під час проходження служби з метою попередження професійної деформації особового складу правоохоронних органів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров Д.О. Психологічні механізми особистісної деформації працівника органів внутрішніх справ як наслідок професійної дезадаптації / Д.О. Александров // Юридична психологія та педагогіка. Наук. журнал Національної академії внутрішніх справ. Вип. 1 (13), 2013. К.: НАВС, 2013. С.166-174.

2. Медведєв В.С. Деякі концептуальні основи програми профілактики професійної деформації працівників органів внутрішніх справ / В.С.Медведєв // Вісник університету внутрішніх справ, 1999, №8. С. 26-28.

3. Медведєв В. С. Проблеми професійної деформації співробітників ОВС (теоретичний та прикладний аспект) / В. С. Медведєв. К. : НАВСУ, 1999. 310 с.

4. Гуменюк Л.Й., Сулятицький І.В. Психологія професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ: Навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 648 с.

5. Кісіль З., Кісіль Р. Юридико-психологічні основи дослідження професійної деформації працівників Національної поліції України / З.Кісіль, Р.Кісіль // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. 2020, Т.19, no 1 (73), С. 235-249.

6. Александров Д.О. Дослідження психологічних детермінант негативних трансформацій особистості, як наслідку професійної дезадаптації працівника

ОВС / Д.О. Александров // Юридична психологія та педагогіка. Наук. журнал Національної академії внутрішніх справ. Вип. 1 (14), 2014. К.: НАВС, 2014. С.154-162.

7. Александров Д.О. Дослідження агресії в структурі особистості працівника органів внутрішніх справ / Д.О. Александров // Вісник Національного університету оборони України. Зб. наук. праць. Вип. 5 (36). К.: НУОУ, 2013. С.152-158.

UDC 159.9

Hou Liting (People's Republic of China)
Faculty of Social Studies and Humanities, Specialty 053 Psychology,
West Ukrainian National University

PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE FOR SUICIDAL PERSONS

Suicide and psychological crisis have become important public health issues.

According to the report of the World Health Organization, the annual suicide rate in the world is 16/100000, and Suicide has ranked among the top three causes of death among people aged 15-35 years [1]; It is estimated that the annual suicide rate in China is 9.8/100000, and about 200000 people die of Suicide every year [2-3].

Suicide can be divided into suicidal ideation, suicidal posture, attempted Suicide, and suicide death. The causes of Suicide: mental disorders are the main cause of Suicide, accounting for 30-40%; Depression/schizophrenia suicide accounted for 25% and 27-30% of all suicides with mental disorders. The somatic disease leads to Suicide, Suicide of nondisease (ordinary) people; Religious believers commit Suicide or Suicide collectively.

To get rid of pain, escape from reality and achieve spiritual regeneration; Sacrifice oneself for some purpose or belief; Self-punishment:

- Punish one's evil behavior.
- Pursue perfection: achieve their moral and personal perfection through Suicide.
- Call for help: seek help and sympathy from the outside world through Suicide.

The psychological characteristics of ordinary suicides are: lack of determination, indecision, and lack of assertiveness; Poor social communication ability; separating oneself from society in terms of ideology and feelings and lacking a sense of belonging; Lacking a rational attitude towards life, cognitive problems tend to be over-generalized, either this or that and generalizing from one part to the whole. We can't see many ways to solve problems, and we can't objectively evaluate ourselves

and the surrounding environment in the face of setbacks and difficulties; They tend to exaggerate the harmfulness of negative events, abandon themselves and belittle themselves; Excessive pursuit of absolutization and affirmation, unable to tolerate uncertainty; Poor adaptability, poor skills and ability to deal with difficulties; The behavior is impulsive; Immature personality, emotional instability, neuroticism; Lack of self-knowledge and inaccurate positioning of oneself.

Specific points of suicide intervention for suicide-prone persons:

1. A keen observation

Generally, a person who attempts to commit Suicide will not be very active and active. When establishing a preliminary relationship with the person concerned, the staff must endure the passive and silent behavior of the person seeking help. Although the person seeking help may show indifference to the staff, he needs support from others. The staff's genuine care and friendly attitude are important for establishing a good working relationship with the callers.

2. Initial contact

At the initial stage of contact with the person seeking help with a suicide crisis, the staff must clearly and positively indicate the identity of the staff and their intention to help the person seeking help. At the same time, the staff should also affirm to him that the patient has the right to receive assistance and be fully responsible for his own life, and the staff should also respect the patient's personal choice. The scholar Birtchnell (1983) believed that if a person with suicidal intention still chose to end their life after a period of intervention and help from the staff, the staff should accept personal restrictions on this work and not have to feel guilty because of the decision of the caller.

3. Direct inquiry

Scholar Metto (1980) believed that the most direct way to understand the possibility of a person's suicide crisis was to ask about their suicide intention directly. This work method emphasizes that the inquiry should be factual, clear and noncritical. Metto believes that the staff must show sympathy, understanding and sincere concern when directly asking.

4. Causes of Suicide

Scholars have different understandings of the factors that lead to Suicide, and some scholars believe that it may be an impulsive behavior of the person concerned when facing a crisis; Some scholars believe that Suicide may be the result of the insurmountable pressure faced by the person concerned; Some scholars believe that Suicide may be based on psychological or physiological problems. If the causes of Suicide can be found, it will help to formulate corresponding intervention plans.

5. Fatal hazard level

The choice of Suicide reflects the determination of the person seeking help to die and can also predict the possibility of being saved. If the person seeking help believes that Suicide is the only way to solve their problem, the suicide crisis will increase accordingly.

6. Supported resources

The scholar Fawcett et al., Relatives and important others greatly influence the suicides' willingness to survive.

To this end, we need to explore the psychological help-seeking characteristics of suicide-prone groups, to help people get out of the misunderstanding of their minds and obtain a healthy and successful life through the most effective ways and means.

REFERENCES

1. Hvistendahl M. Public health. Making sense of a senseless act[J]. Science，2012，338（6110）: 1025-1027.

2.Shah A.The relationship between suicide rates and age: an analysis of multinational data from the World Health Organization[J]. IntPsychogeriatr, 2007，19（6）: 1141-1152.

3.Wang CW，Chan CL，Yip PS. Suicide rates in China from 2002 to 2011: an update[J]. Soc Psychiatry PsychiatrEpidemiol，201449（6）：929-941.

УДК 316.628

Костянтин Радчук

здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор А. Н. Гірняк
Західноукраїнський національний університет

КАТЕГОРІЙНО-ПОНЯТІЙНЕ ПОЛЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ОНЛАЙН НАВЧАННЯ

У зв’язку з тотальною цифровізацією світу та переходом до онлайн форм навчання значно змінилась динаміка пошуку, обробки та засвоєння інформації у сучасних дітей [1]. Як наслідок, змінились і способи взаємодії між вчителями та учнями, що вплинуло на їх мотивацію під час освітнього процесу.

Для дослідження проблематики онлайн-навчання насамперед необхідне глибоке розуміння процесів і механізмів мотивації, які нерозривно пов’язані з

навчальною діяльністю. За Л.С. Виготським «Учень не може вивчати, якщо не хоче вивчати, незалежно від усіх зусиль його вчителя. Звичайно, він може навчатися тільки тоді, коли йому хочеться цього, коли він сам усвідомлює необхідність навчання» [2, с. 197].

Біхевіористська, психоаналітична, гуманістична та інші школи психології мають різні погляди на мотивацію. На наш погляд, найґрунтовніше визначення мотивації сформулював Є. П. Ільїн : «Мотивація – це процес регуляції активності, спрямований на досягнення мети. Цей процес передбачає специфічні форми реакцій на зовнішні і внутрішні стимули, а також регулювання рівня активності. Мотивація визначає характер і спрямування активності людини, забезпечує її ефективність та продуктивність» [3, с. 57].

Центральним поняттям у системі мотивації людини є мотив. Відомі психологи визначали мотив по-різному. Рубінштейн С.Л. тлумачив мотив як спрямованість поведінки на досягнення мети, тоді як Леонт'єв О.М. розглядав його як змістову сторону діяльності, що має ціннісне значення для людини. Узнадзе ж інтерпретував мотив як внутрішній індикатор, що дає змогу зорієнтуватись у своїй поведінці. Спільною рисою усіх визначень є те, що вони розглядають мотив як першопочаток і невід'ємну частину діяльності, що відзначається у так званому принципі відповідності мотиву діяльності.

Концепція мотиваційних психоформ визначає чотири мотиваційно-інтенційних психоформи мотивації за критеріями спрямування (зовнішнє – внутрішнє) та характером (одиничне – полівалентне): стимул, намір, бажання-прагнення і спонукання [6; 7]. У вітакультурному підході мотив є теоретичним конструктом, тоді як онтореальністю є потреба, як жага чогось життєво нагального. Потреба, на відміну від стимулу, є завжди внутрішньою, а зменшити її вплив можна лише задовольнивши її або, здійснивши вольове зусилля. Стимул і спонука, які є зовнішніми, розрізняються за характером сприйняття людини. Стимул виконує контрольну роль й інтерпетується як своєрідний примус думати, поводити або відчувати себе певним чином. Спонука виконує інформувальну роль й постає як умова зовнішнього середовища та інформує про те, як ефективно з ним (середовищем) взаємодіяти. За умов особистого усвідомлення потреба трансформується в бажання, а надалі – при прийнятті цього бажання, в мотив як стимул-намір-інтенція. Це, своєю чергою, спричинює виникнення вмотивованої поведінки, де намір-інтенція є основною ознакою її повноцінності.

Ще більш глобальним поняттям є полімотивація, яка визначається Узнадзе Д. М. як одночасна дія декількох мотивів, в яких кожний мотив реалізується на підставі свого специфічного імпульсу [4], а отже розширює мотиваційне поле і робить можливим вплив на діяльність людини у багатьох

вимірах, таких як свідоме-несвідоме, минуле-теперішнє, зовнішнє-внутрішнє. Також полімотивація може змінюватись в кожен окремий момент часу, оскільки вона зазнає одночасного впливу, як внутрішніх (потреби, бажання, наміри), так і зовнішніх (стимули, спонуки) чинників [6].

В умовах онлайн-навчання змінюються здебільшого зовнішні психоформи мотивації, адже вчителі за нових обставин меншим чином можуть стимулювати і спонукати в такій же кількості і якості, як при звичній їм (офлайн) взаємодії. Внутрішні психоформи (потреби, бажання, наміри) не зазнають докорінних змін, тому що залежать в основному від глобальних та індивідуальних факторів, таких як культурно-історичне середовище, соціальні групи, в яких знаходиться дитина, особливості індивідального розвитку тощо.

Отож ефективність онлайн та офлайн навчання за критеріями результативності студентів і їхнього рівня задоволення освітнім процесом може знаходитись на однаковому рівні [5]. Однак для цього необхідно забезпечити належну комунікацію між викладачами та учнями, а також сприяти розвитку самоорганізації, саморегуляції, пізнавальної активності та перманентної мотивації впродовж всього освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Impact of Digital Technology on Learning: A Summary for the Education Endowment Foundation. Full Report [Електронний ресурс]. 2012. Режим доступу до ресурсу: https://eric.ed.gov/?id=ED612174.

2. Виготський Л. С. Мислення і мова. Київ: Основи, 1999. С. 476.

3. Ільїн Є. П. Психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Академвидав, 2000. 416 с.

4. Узнадзе Д. М. Проблемы формирования социогенных потребностей. Тбилиси: б.в., 1974. 307 с.

5. Anggrawan A., Jihadil Q. Comparative Analysis of Online E-Learning and Face To Face Learning: An Experimental Study [Електронний ресурс]. 2018. Режим доступу до ресурсу: https://www.researchgate.net/publication/334857724.

6. Вітакультурна методологія: антологія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія / [А. В. Фурман, О. Є. Фурман, С. К. Шандрук та ін.]. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 980 с.

7. Фурман А.В., Гірняк А. Н. Психорозвивальна взаємодія в освітньому процесі та її концептуальні засади. *Психологічний часопис*. 2020. №6 (38). Т. 6. С. 9–18.

УДК 378.12:159.922.27

Анетта Крижановська
здобувачка третього рівня вищої освіти (PhD)
зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет

ЖИТТЄВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО

Кожна особистість зазнає зовнішніх впливів щодо змін у житті суспільства, освітньому середовищі, економічній ситуації країни, політичному та військовому становищі тощо. Суспільні перетворення вимагають підняття питань, що пов'язані з пошуком чинників та умов ефективного особистісного та професійного становлення і розвитку фахівця. Окрім особистісних компонент, важливу роль в реалізації професіонала відіграють життєві детермінанти на різних етапах його трудового шляху. Як зазначає М. Ф. Цимбра, «об'єктивні умови та безпосереднє соціальне оточення становлять реальну сукупність факторів, що мають вирішальний вплив на особистість, бо є базисом із суперечливого роду компонентів: матеріальних, політичних, ідеологічних, культурних. Ці теоретичні «інгредієнти» входять у соціальні утворення та класи, групи, трудові колективи, сім'ї. Особистість залежить від об'єктивних підстав нині так, як залежала від них в усі часи свого становлення» [1, 97]. Життєві детермінанти як сукупність зовнішніх чинників посилюють або зменшують професійний потенціал викладача закладу вищої освіти.

Функціонально будь-який викладач за своїми обов'язками має бути неупередженим, володіти критичним мисленням, подавати об'єктивну інформацію для здобувачів вищої освіти. Натомість можемо спостерігати загальну тенденцію, за якої більшість фахівців зазнають різноманітних стресових та деструктивних впливів. Зокрема можемо зважити на такі ефекти, як соціальна фасилітація та соціальна інгібіція як одні з чинників, які позитивно чи негативно впливають на становлення та підтримку професійного, інтелектуального, педагогічного ресурсів викладачів ЗВО.

У науковій літературі зустрічаємо такі визначення: «фасилітація – процес надання допомоги, підтримки, заохочення індивіду чи групі у виконанні певних завдань, що зумовлює підвищення продуктивності і темпів діяльності» [2, 44]; «фасилітація соціальна – social facility – підвищення продуктивності та темпів діяльності індивіда внаслідок актуалізації в його свідомості образу іншої людини чи групи, які виконують роль суперника чи спостерігача; а також це процес надання допомоги групі у виконанні завдань, розв'язанні проблем або досягненні угоди за взаємною домовленістю учасників» [3, 179].

Для науково-педагогічного працівника соціальна фасилітація проявляється у сприятливому соціально-психологічному кліматі у закладі вищої освіти, взаємодії учасників освітнього процесу на засадах партнерства, що призводить до покращення взаєморозуміння, ефективної комунікації, співробітництва, узгодженості спільних дій. Віра з боку сім'ї в творчий потенціал і підтримка прагнення викладача ЗВО до самореалізації, сприятлива сімейна атмосфера також виступає як чинник фасилітації, забезпечуючи розвиток особистості викладача як індивідуальності і як професіонала.

Протилежністю фасилітації є соціальна інгібіція, тобто «погіршення продуктивності діяльності, що виконується, її швидкості і якості в присутності сторонніх осіб, як реальних, так і уявних» [4, 121]; «негативний вплив на людину сторонніх людей або реальних і уявних спостерігачів. Інгібіція соціальна виявляється у зниженні швидкості, якості та продуктивності під час виконання певної діяльності. У соціальній роботі часто використовують термін інгібітор – inhibitor – людина, яка спричинює процес гальмування інтелектуальних процесів особистості, впливаючи на неї безпосередньо чи мимовільно» [3, 75].

Проявами соціальної інгібіції можуть бути відсутність підтримки з боку сім'ї, близьких та друзів, зменшення престижу діяльності викладача зі сторони соціуму, жорстке управління і критика зі сторони керівництва, погіршення взаємовідносин у трудовому колективі, психологічне насильство (мобінг, харасмент, аб'юзинг, газлайтинг, сталкінг), що перешкоджає реалізації здібностей та професійних умінь, здійсненню професійних завдань і подальшому плануванню своєї роботи, проявляється в зниженні мотивації, продуктивності, креативності. Соціальне гальмування виникає кожного разу, коли людина зіштовхується з невідомими або складними для виконання завданнями, а присутність інших людей викликає підвищене збудження, що унеможливлює досягнення успіху [5, 55]. Заходи щодо подолання та попередження соціальної інгібіції, засоби та методи її уникнення повинні бути спрямованими на формування особистісного почуття захищеності викладача ЗВО як умови укріплення психологічних ресурсів особистості на різних етапах професійного зростання.

Отже, напрямки подальших досліджень вбачаємо в розширенні теоретичних і прикладних аспектів дослідження життєвих детермінант професійного зростання викладача ЗВО в контексті посилення соціальної фасилітації та розробки профілактичних заходів уникнення ефектів соціальної інгібіції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цибра М. Ф. Детермінанти соціалізації особистості. *Перспективи. Соціально-політичний журнал.* 2019. №3. С. 95-104. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/9959/1/Tsybra%202019.pdf

2. Короткий термінологічний словник з основ психології і педагогіки дошкільної освіти / Т. Атрощенко, І. Козубовська, О. Попадич, Г. Розлуцька, О. Товканець, О. Шелевер // За ред. І. Козубовської. Ужгород : УжНУ, 2020. 51 с.

3. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л. В. Лохвицька. 2-ге вид.,оновл. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 232 с.

4. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. Психологічний словник / за ред. Н. А. Побірченко. Київ, Україна : Науковий світ, 2007. 336 с.

5. Волченко Л. П. Гарькавець С. О. Фасилітація та розвиток професійних компетентностей сучасного педагога. *Теоретичні і прикладні проблеми психології.* 2019. №3(50). Т. 1. С. 53-63. URL: http://tpppjournal.com.ua/n50y2k19a5.html

УДК 159.923

Віталій Кутерещин
здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Марія Ковбас
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ У ПСИХОЛОГІЇ

Проблема дослідження ціннісно-мотиваційної сфери особистості належить до складних й актуальних проблем сучасної психології і цілої низки наукових дисциплін. Вивчення проблеми ціннісно-мотиваційної сфери і її компонентів проходить через призму аксіології, психології смислу і психології цінностей. Зазначимо, що в історичному контексті психології теоретичною основою дослідження проблеми ціннісно-мотиваційної сфери особистості постають фундаментальні праці вчених, в яких розкривається поняття «цінності», «смисли», «мотиви» та ряд суміжних категорій.

Слід зазначити, що більшість дослідників цінностей критеріально розмежовують їх на групи, таким чином формуючи класифікації цінностей. Нині існує кілька їх видів, котрі відрізняються між собою провідною характеристикою. Одну із найперших типологій цінностей запропонував Г. Олпорт, яка ґрунтується на концептуальній моделі Е. Шпрангера щодо типів людей і виокремив наступні типи цінностей: теоретичні (спрямованість

особистості на розкриття істини, раціоналізм і критичність); економічні (значущим для людини є усе, що корисно чи вигідно, практичність); естетичні (цінними є гармонія та сприйняття будь-яких життєвих проявів із точки зору їх привабливості); соціальні (проявляються у вигляді любові до людей, дружбі та відданості); політичні (влада); релігійні (розуміння світу, як цілого, слідування власній системі уявлень і вірувань).

Відомий психолог В. Франкл виокремлює такі групи смислів-цінностей:

- цінності творчості, що реалізуються через працю людини, це вносить певний особистісний смисл у власну роботу;

- цінності переживання, що проявляються у чутливості людини до інших людей, природи та деяких предметів;

- цінності стосунків, пов'язані із реакцією людини на обмеження її можливостей, коли вона виявляється у владі обставин, котрі не може змінити [7].

Український дослідник М. Боришевський стверджував, що система цінностей особистості втілюється в конкретних явищах, що пов'язані із відповідними проявами життєдіяльності і саме в цій життєдіяльності й здійснюється оволодіння (інтеріоризація) цінностей, їх перетворення із явища «зовнішнього» у явище «для себе». Таким чином, суспільно значущі цінності трансформуються у суб'єктно значимі цінності.

Український вчений І. Галян в контексті визначення особливостей ціннісної сфери особистості подає «ціннісні орієнтації як одне з найважливіших утворень у структурі свідомості й самосвідомості людини, що виражають свідоме її ставлення до дійсності, визначають мотивацію її поведінки, впливають на її діяльність. Суспільна шкала цінностей формується у процесі задоволення потреб. … Цінності – вираження оцінки індивідом явищ дійсності та вчинків при задоволенні потреб та інтересів» [3, с. 80].

Серед вітчизняних поглядів науковців на ціннісно-мотиваційну сферу особистості виокремлюється бачення З. Карпенко. Авторка вводить поняття «аксіопсихіка», як «ціннісно-смислова сфера особистості, що репрезентує цілісний зовнішньо-внутрішній, суб'єкт-об'єктний доцільний зв'язок явищ (принцип телеологізму)» [6, с. 126]. Порівнюючи вітчизняний і зарубіжний підходи до вивчення ціннісно-смислової сфери особистості, дослідниця зазначає, що для першого було характерним вивчення на основі культурно-історичного підходу, за яким особистість є продуктом суспільних відношень, а для зарубіжних поглядів характерним був психодинамічний підхід, який згодом поступився гуманістичному напряму, у якому переважають індивідуальні цінності, що є рушієм ціннісного саморозвитку особистості.

Інший український вчений О. Бреусенко виокремлює такі аспекти ціннісно-мотиваційної сфери: змістовий, який охоплює ціннісний простір і

феномени (архетипи, ціннісні орієнтири, ціннісні норми, цінності, сенс життя); динамічний, до якого належить макродинаміка ціннісно-смислової сфери у цілому й мікродинаміка окремих феноменів. Автор вказує на те, що динамічна сторона ціннісно-смислової сфери особистості включає у себе екзистенціальний аспект, а саме – вибір людиною певного життєвого шляху чи моделі буття.

Теоретичний аналіз проблеми ціннісно-мотиваційної сфери включає, поряд з іншими компонентами ціннісно-смислової сфери, розгляд загальних особливостей поняття «мотиви» та їхніх типів (соціальні, індивідуальні тощо), які детально досліджені представниками різних наукових шкіл і напрямів. Так, М. Варій пише, що мотив – спонукальна причина дій й учинків людини (те, що штовхає до дії) [1, с. 196]. Ж. Вірна конкретизує, що мотив – спонукальна причина дій й учинків людини, зумовлених об'єктивними потребами [2, с. 58].

Отож термін «мотивація» набув широкого використання в психології для пояснення причин поведінки людини. На даний час, мотивація, як психічне явище, трактується по-різному. В одному випадку – як сукупність чинників, що підтримують, спрямовують та визначають поведінку (К. Мадсен, Ж. Годфруа), в іншому випадку – як сукупність мотивів (К. Платонов), у третьому – як спонука, що спричиняє активність й визначає її спрямованість. Крім того, мотивація розглядається, як процес психічної регуляції діяльності (М. Магомед-Емінов), як процес дії мотиву та механізм, що визначає виникнення, напрям й способи здійснення форм діяльності (І. Джидарьян), та як система процесів, що відповідають за спонуку і діяльність (В. Вілюнас). Мотивація (спонукання) забезпечує активізацію й спрямованість поведінки, але регуляція відповідає за те, як саме вона здійснюється від початку до кінця у конкретній ситуації [4; 5].

З позиції теорії вчинку, котру розробляли сучасні українські психологи О. Киричук, В. Роменець, Т. Титаренко, В. Татенко та І. Маноха, мотивування постає як більш-менш тривалий процес активації спонукальних сил поведінки й діяння особистості [5]. Так, В. Роменець убачає призначення мотивації в переборенні конфліктності ситуації та прийнятті рішення діяти певним чином. На його думку, психологічним ядром мотивації є боротьба мотивів, тобто мотиваційний процес і боротьба мотивів розуміються як синоніми [7, с. 432].

Отже, теоретичний аналіз проблеми дав змогу встановити місце ціннісно-мотиваційної сфери в структурі особистості та визначити ціннісно-мотиваційну сферу підлітків як психічне утворення, компонент особистості, що ґрунтується на системі цінностей, мотивів та особистісних смислах підлітка. Структурна організація ціннісно-мотиваційної сфери має особливу специфіку та включає пізнавальний, емоційний та мотиваційний компоненти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варій М. Й. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
2. Вірна Ж. П. Мотиваційно-смислова регуляція у професіоналізації психолога: монографія. Луцьк : Вежа, 2013. 220 с.
3. Галян І.М. Соціокультурні виміри ціннісно-смислових настанов особистості. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. Сухомлинського*. Психологічні науки. 2013. №. 2, Вип. 10. С. 79-83.
4. Гірняк А. Психологія модульно-розвивальної взаємодії : монографія. Тернопіль : Університетська думка, 2020. 376 с.
5. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 304 с.
6. Карпенко З.С. Аксіопсихологія особистості : монографія. Київ : Міжнар. фінансова агенція, 1998. 220 с.
7. Основи психології : підручник / за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. Київ : Либідь, 2002. 632 с.

УДК 159.922

Віталій Чапрак

здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Г.С. Гірняк
Західноукраїнський національний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ РОЗВИТКУ ОСІБ ПОХИЛОГО ТА СТАРЕЧОГО ВІКУ

Динамічні соціальні, економічні, політичні перетворення сучасного суспільства визначають якість життя громадян держави. Найбільше згадані перетворення відображаються на окремих соціальних спільнотах, на людях, які мають особливі потреби, зокрема на людях похилого віку.

За міжнародною класифікацією, людина похилого (або третього) віку – це особа, яка досягла 65 років. Нині у світі проживає понад 620 мільйонів таких людей. В економічно розвинених країнах частка людей віком 60 років і більше складає 12-22 % від загальної кількості населення. За прогнозами ООН, у 2025 році кількість людей похилого віку в світі досягне близько 1,2 мільярда осіб. Порівняно з 1980 роком, у 2025 році в країнах, що розвиваються, кількість людей третього віку збільшиться на 100 мільйонів, а у розвинених – на 38

мільйонів осіб [6].

Старість як віковий період стала масовим явищем адже люди після виходу на пенсію проживають ще приблизно чверть життя. Феномен перетворення суспільства в «сивіюче» або в «світ старих людей», спричинює нові медичні, психологічні, фінансові, юридичні, політичні та інші питання, проблеми і виклики. У наукових колах Північної Америки та Європи, віднедавна, почали описувати поняття «третій вік», як період активного життя, що починається з виходом на пенсію, а також «четвертий вік» — період менш активної старості. Відтак пізнання закономірностей старіння, розширення вікових рамок активної працездатності та повноцінної життєдіяльності, розробка способів оптимізації старіння – найважливіша комплексна проблема геронтології, геронтомедицини, геронтопсихології.

На думку Б.Г. Ананьєва, вікова періодизація життєвого циклу людини базується двох засновках: 1) на послідовній зміні станів розвитку; 2) односпрямованості і незворотності життя людини. Іншими словами, на топологічній характеристиці, і на тривалості існування індивіда, яке, своєю чергою, залежить від тривалості життя всіх індивідів даного віку – метричній характеристиці. Ці характеристики вікових періодизацій прийняті за міжнародні [2]. Зокрема, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) пропонує таку вікову періодизацію: *молодий вік* (25-44 роки); *середній вік* (45-59 років); *похилий вік* (60-74 роки); *старечий вік* (75-90 років); *довгожителі* (90 років і далі) [6].

Інколи у вікових періодизаціях використовуються терміни «дорослість» і «зрілість». Однак визначення об'єктивних критеріїв зрілої людини є проблематичним, тому що фізична зрілість, розумова зрілість, громадянська зрілість і т.ін., не співпадають у часі. Тому в сучасній психологічній літературі замість поняття «зрілість» використовують поняття «дорослість». А зрілість розуміють як характеристику психічного розвитку людини.

Ананьєв Б.Г. констатує: «… настання зрілості людини як індивіда (фізична зрілість), особистості (громадська), суб'єкта пізнання (розумова зрілість) і праці (працездатність) в часі не співпадають, і подібна гетерохронність зрілості зберігається у всіх формаціях». Вирішальною ознакою зрілості є усвідомлення людиною відповідальності і прагнення до неї, тому що зріла людина відповідає за зміст свого життя в першу чергу перед самою собою, а також перед іншими людьми [2].

Біологічний вік найчастіше вказує на відповідність стану організму та його функціональних систем певному моменту життя людини. Межі його не є чітко окресленими, оскільки існують значні відмінності тривалості життя і стану здоров'я людей. Його беруть до уваги, передусім, під час розгляду

закономірностей розвитку когнітивної сфери, порівнюючи її особливості з особливостями динаміки психофізіологічних функцій, які визначають закономірності дії пізнавальних процесів. Своєю чергою, психологічний вік вказує на рівень адаптованості людини до вимог навколишнього світу, характеризує розвиток її інтелекту, здатність до навчання, моторні навички, а також такі суб'єктивні фактори як ідентичність, життєвий план, переживання, мотиви, смисли, установки. Соціальний же вік людини визначають з огляду на відповідність людини нормам, які існують в тому чи іншому соціумі [3; 8].

З фізіологічного і психологічного погляду, старість менш жорстко пов’язана з хронологічним (паспортним) віком, ніж усі більш ранні періоди життя (наприклад, ранній, дошкільний чи підлітковий) впритул до 60-65 років. Згідно із спостереженнями Дж. Ботвиника і Л. Томпсона, якщо хронологічний вік – це параметр, на основі котрого визначають те, хто старий, тоді все ж люди похилого віку значно різноманітніші за своїми біологічними і поведінковими характеристиками, ніж більш молоді.

Пізня дорослість може охоплювати досить тривалий віковий період, який не є однорідним. Тому її поділяють на кілька стадій, не завжди визначаючи хронологічні межі кожної. У вітчизняній науці прийнято розрізняти похилий вік, старечий вік і вік довгожителя. Водночас, є чимало альтернативних варіантів. Наприклад, в геронтології часто використовують періодизацію Дж. Біррена, який розмежовує: *ранню зрілість* (17-25 років), *зрілість* (25-50 років), *пізню зрілість* (50-75 років), *старість* (понад 75 років).

Ерік Еріксон, у своїй теорії пізнього геронтогенезу описував 8 стадій психосоціального розвитку особистості. Так, від 26 до 64 років – це період «середньої зрілості», а з 65 років настає «пізня зрілість» (старість) [2].

Водночас професор психології Ліверпульського університету Деніс Бромлі стверджує, що дорослість складається з чотирьох стадій: *ранньої* (20-25 років), *середньої* (25-40 років), *пізньої дорослості* (40-55 років) і *передпенсійного віку* (55-65 років). Після неї настає *старіння*, в якому виокремлюють стадії *"відходу від справ"* або *"відставки"* (65-70 років), *старості* (70 років і більше), *хворобливої старості і смерті* [4].

Основоположник антропологічної школи В.В. Бунак описував чотири періоди дорослості, кожний з яких розмежовується на два етапи:

дорослий період

перший вік - 22-28 років для чоловіків, 21-26 для жінок;

другий вік - 29-35 років для чоловіків, 27-32 роки для жінок;

зрілий період

перший вік - 36-45 років для чоловіків, 33-40 років для жінок;

другий вік - 46-55 років для чоловіків, 41-50 років для жінок;

похилий вік

перший вік - 56-63 роки для чоловіків, 51-57 років для жінок;

другий вік - 64-70 років для чоловіків, 58-63 роки для жінок;

пізній старечий період

понад 71 рік для чоловіків і 65 років для жінок [1].

Очевидно, що значна кількість запропонованих періодизацій старості мають умовний характер, оскільки межі періодів визначаються не стільки хронологічним віком, скільки соціальними та економічними чинниками, історичними подіями, етнічними особливостями, чинниками навколишнього середовища, специфічними особливостями індивідуального розвитку, суб'єктивними уявленнями про себе та свій вік тощо. Тому, досить часто, щодо дорослої людини використовується поняття "віковий час" – внутрішній часовий графік життя; спосіб встановлення, наскільки людина у своєму розвитку випереджає ключові соціальні події, що припадають на період дорослості або відстає від них. Такими подіями є, наприклад, навчання у ЗВО, одруження, народження дітей, досягнення певного соціального статусу, вихід на пенсію.

Отож визначити хронологічні межі початку старості вельми складно, оскільки діапазон індивідуальних відмінностей в появі ознак старіння величезний. Ці ознаки проявляються в поступовому зниженні функціональних можливостей людського організму. Однак старість слід характеризувати не тільки з негативної сторони, виділяючи згасання певних здібностей порівняно зі зрілістю. Необхідно встановити якісні відмінності психіки літньої людини, виявити і показати особливості психічного розвитку, що відбувається на тлі погіршення психофізіології, в умовах інволюційних змін нервової системи [3].

Засновник соціальної геронтології Дж. Холл, писав: «Пізнання старості є довгий, складний, болісний досвід: з кожним новим десятиліттям стискається кільце великої втоми, обмежуючи інтенсивність і тривалість нашої діяльності». У геріатрії та геронтології побутує думка, що населення старшого віку є абсолютно неоднорідною групою, крім того, фізіологічні та психологічні риси осіб старшого віку суттєво змінюються впродовж кожних п’яти років. Так, люди у віці від 60 до 65 років мають інші потреби, ніж особи від 65 до 70 років, а бажання осіб 70-75-літнього віку відрізняються від бажань людей 75-80 р. [1].

З урахуванням цього, періодизація літніх людей має розмежовувати їх за віком на дещо менші групи. На думку британського психолога Деніса Бромлі, приблизно з 65 років настає перша з стадій старіння, яку вчений назвав етапом *"відходу від справ" або "відставки"* (65-70 років). Згодом, приблизно з 70 років настає етап *“старості”*, який змінюється “*хворобливою старістю і смертю”* (з моменту серйозного погіршення здоров'я) [4].

Отож, вікові рамки етапу *"відходу від справ" або "відставки"* (65-70

років) приблизно співпадають з віковими межами “похилого віку” (періодизація ВООЗ) та пенсійного віку в Україні. На сучасному історичному етапі об'єктивною маркерною подією початку періоду старості є настання офіційного пенсійного віку. Вихід на пенсію кардинально змінює спосіб життя людини. Цей період, зазвичай, характеризується втратою важливої соціальної ролі і значущого місця в суспільстві, відділенням людини від своєї референтної групи, звуженням кола спілкування, погіршенням матеріального становища, зміною структури психологічного часу, тощо.

Разом з тим, для людини, що переступила в перше десятиліття пенсійного віку (чи перебуває на етапі *“відставки”*), характерна наявність міцного здоров’я і надлишку енергії, яку молодий пенсіонер спрямовує на пошук нових різноманітних видів діяльності. Деякі використовують вільний час, що опинився в їх розпорядженні, для самовдосконалення або для суспільної і політичної діяльності. Інші продовжують регулярно займатися спортом і проявляють сексуальну активність. Багато молодих пенсіонерів як і раніше переживають потребу щось давати оточуючим, щось робити або когось навчати. Таким чином, людина, що перетнула 60-річний рубіж, керується багато в чому все ще тими ж бажаннями і потребами, які спонукають до дії молодших людей. Зокрема, це потреби в самореалізації, творенні і передачі спадку наступному поколінню, в активній участі в житті суспільства, відчуття корисності й значущості для нього [7].

Загалом, соціальна ситуація цього вікового періоду виглядає так: старі контакти (наприклад, з колегами по роботі) в перший час ще зберігаються, але надалі стають все менш вираженими. Перший час коло спілкування, здебільшого, становлять родичі та близькі люди. Зазвичай рідні та близькі очікують, що пенсіонер, «у якого і так багато часу», більше займатиметься вихованням онуків, тому спілкування з дітьми також є важливою характеристикою соціальної ситуації пенсіонерів. Проте, поступово з'являються друзі-пенсіонери або навіть інші, більш молоді люди (залежно від того, чим займатиметься пенсіонер і з ким йому доводиться спілкуватися.

Провідним видом діяльності на даному етапі, насамперед, є «пошук себе» в новій соціальній ролі, проба своїх сил у різноманітних сферах (у вихованні онуків, в домашньому господарстві, в хобі, в нових взаєминах, в громадській діяльності і т. п.). Для декого це час для спокійного осмислення прожитого життя, хтось навіть намагається писати «мемуари», а комусь неодмінно потрібно поділитися своїм досвідом і переживаннями. Мабуть саме тому, в цей період посилюється прагнення «повчати» або навіть «соромити» людей більш молодого віку. Водночас, досить часто, перший час на пенсії – це продовження роботи за своєю основною професією. До речі, в цьому випадку у працюючого

пенсіонера значно підвищується почуття власної значущості.

Через кілька років після виходу на пенсію настає період *“старості”* (приблизно з 70 років). Серед низки чинників, що зумовлюють соціальний і психологічний статус літньої людини в цей період, особливе місце займає фактор фізичного здоров'я та фізичної активності. У свідомості людини старість (як біологічний процес) відображається переважно як фізична недуга, хворобливий стан. Фактично старіння є станом постійного фізичного нездужання, що виражене більшим чи меншим чином. Воно постає у вигляді симптомів, в основному знайомих людині і на більш ранніх вікових періодах: млявість, підвищена втомлюваність, болючі відчуття в різних частинах тіла.

Мотиваційна сфера у старшому віці багато в чому та ж сама, що й у попередні періоди життя. Однак, дещо змінюється ієрархія потреб: наприклад, важливими стають потреби в уникненні страждання, в безпеці, в автономії та незалежності, в проектуванні на інших своїх психічних проявів. Також спостерігається зсув на дальній план потреб у творчості, в любові, в самоактуалізації та почутті спільності [1].

Соціальна ситуація означеного вікового періоду характеризується переоцінкою значення взаємин з іншими людьми. Наприклад, раніше близькі зв'язки поступово втрачають свою колишню інтимність і стають більш узагальненими, а коло спілкування людей природним чином поступово звужується (в основному до членів сім'ї та однолітків). Щоправда, деякі пенсіонери, навпаки, знаходять для себе нові контакти у громадській або професійній діяльності. Подібне розширення зв'язків з оточенням є запорукою успішної соціально-культурної трансформації способу життя, побуту і дозвілля літніх людей.

Провідна діяльність людей на даному віковому етапі, характеризується прагненням підтвердити почуття власної гідності за принципом: «Поки я хоч щось корисне роблю для оточуючих, я існую і вимагаю до себе поваги». Також, для людей цього віку притаманний пізнавальний інтерес: вони готові і дуже хочуть продовжувати вчитись, засвоювати нові знання, розширювати свій кругозір. Разом з тим, для частини людей, навіть при відносно доброму здоров'ї, провідною діяльністю стає підготовка до смерті. Вона проявляється в розмовах з близькими про смерть, про “заповіт” або в частих походах на кладовище, а також в більшій ніж раніше залученості до релігії. Саме віра в загробне життя певним чином звільняє людину від страху смерті, заміщаючи його страхом потойбічної кари, що є одним із спонукальних чинників для моральної оцінки вчинків та специфічної диференціації добра і зла.

Важливим психічним явищем є *сенс життя*. Людина шукає опору для продовження життя, вибираючи для себе нові цілі, установки, цінності, життєві

орієнтири. Одним з таких орієнтирів стає час. Поки людина бачить перспективи, для неї зберігається сенс життя, а відтак вона розвивається. Літні люди, в свідомості яких орієнтація на майбутнє представлена достатньо чітко, зазвичай, не страждають від втрати сенсу життя [3].

Фізичний стан та *самопочуття* багато в чому визначають місце літньої людини в сім'ї та суспільстві. При виражених формах фізичного занепаду, значних змінах опорно-рухового апарату, сліпоті становище старої людини наближається до становища соматичного хворого. Болісний характер фізичного зачахання визначає форму психічного старіння і в цілому психічне життя. Тому, пізні етапи геронтогенезу в умовах різкого погіршення стану здоров'я суттєво відрізняється від старості чи довгожительства без проблем зі здоров'ям.

Соціальна ситуація хворих осіб характеризується спілкуванням з рідними, а також з лікарями та сусідами по палаті або будинку престарілих (коли за ними потрібен особливий догляд). Соціальна ситуація пристарілих з відносно добрим здоров'ям суттєво краща. Їхнє спілкування з близькими людьми набагато позитивніше (часто родичі навіть пишаються, що в їхній родині є довгожитель).

Щодо провідної діяльності довгожителів, то варто зазначити, що у них поступово змінюється мотиваційна сфера. Цей процес зумовлений відсутністю необхідності щоденно працювати, виконувати взяті на себе обов’язки. За А. Масловим, провідними для цих людей стають тілесні потреби (зокрема, уникнення болю) та потреба у безпеці і надійності. Відповідно, провідною діяльністю цієї групи літніх людей є лікування, протистояння болю та боротьба з хворобами [1]. Зазвичай, пристарілі не будують довгострокових планів, що зумовлено обмеженою життєвою перспективою. Людина живе сьогоденням і спогадами про минуле, що зумовлено прагненням осмислити своє прожите життя. Часто, в ході такого переосмислення, пройдений життєвий шлях дещо прикрашається, адже людина ніби «чіпляється» за все краще, що було (і навіть чого й не було) в її житті. У цьому стані людина хоче залишити після себе щось дуже хороше, значиме, гідне і таки чином довести собі і оточуючим: «Я жив не даремно».

Провідна діяльність довгожителів, що зберегли добре здоров'я центрується довкола активного стилю життя. Зокрема, Пол Гарб на основі даних Г.В. Старовойтової та власних досліджень життя довгожителів на Кавказі виявив такі особливості: а) старі люди, щодня спілкуються з родичами і сусідами, а також хоча б раз на тиждень зустрічаються зі своїми друзями; б) мета більшої частини бесід молоді і людей середнього віку – отримати пораду з важливих питань життя родини; в) люди похилого віку користуються великою пошаною, що укріплює в них яскраво виражене почуття власної гідності; г) прагнення бути здоровим і відсутність звички скаржитись на хвороби чи

обговорення можливостей власної кончини; д) різноманіття інтересів, бажання жити повним життям.

Отож старість, пізня зрілість, пізня дорослість, геронтогенез, дряхлість, третій вік, похилий вік, літній вік – поняття, що позначають третю, заключну епоху життя людини. Це епоха втрат, проблем, хвороб, але й епоха цілісного функціонування особистості. Адже, поряд з обмеженням життєдіяльності організму, згортанням його окремих функцій, зниженням адаптаційних психофізіологічних можливостей, з'являються нові функції, механізми, можливості, які забезпечують пристосування людини до нової ситуації. Власне новітні наукові дослідження покликані забезпечити не лише фізичне продовження тривалості життя громадян, а й забезпечити його високу психоемоційну якість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочелюк В.Й., Черепєхіна О.А. Геронтопсихологія. Навчальний посібник. КНТ. 2021. 435 с.

2. Гірняк А.Н. Методичні рекомендації з вивчення дисципліни «Вікова та педагогічна психологія» для студентів спеціальностей 053 Психологія та 231 Соціальна робота. Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка», 2022. 116 с.

3. Головаха Є.І., Кронік О.О. Психологічний час і життєвий шлях особистості. *Філософська думка*. 1983. № 1. С. 59-61.

4. Bromley R. Dennis Bromley (1924-2015). The british psychological society. URL : http://surl.li/hkyga

5. Вікова структура населення. Вікові особливості старості. Вікіпедія — вільна енциклопедія. URL : http://surl.li/hkxvu

6. Організáція Об'є́днаних Нáцій. Демографічні показники населення світу. Вікіпедія — вільна енциклопедія. URL : http://surl.li/mtqu

7. Луцій Анней Сенека. Вікіпедія — вільна енциклопедія. URL : http://surl.li/hkyop

8. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Психологічне узмістовлення взаємообміну у контексті соціальної взаємодії. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : матеріали ІІІ міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 20-21 квіт. 2018 р. Тернопіль : Економічна думка, 2018. С. 333–336.

УДК 159.923.5

Ярослав Шаюк
здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія, Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
Анастасія Крушельницька
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ

Благополуччя є предметом дослідження цілого ряду гуманітарних наук, визначальними чинниками якого у різні часи виступали держава, суспільство, мораль, особистісні характеристики індивідів. В даний час термін «благополуччя» розглядається як багатофакторний конструкт, що є складним взаємозв'язком соціальних, економічних, культурних, психологічних і фізичних чинників. «Суб'єктивне благополуччя» інтерпретується через призму оцінки індивідом якості та задоволеності власним життям, досягнення задоволення, щастя, успіху в різних сферах життєдіяльності [4].

Поняття «благополуччя» розкривається через такі наукові категорії, як «задоволеність життям», «якість життя», «рівень життя», «щастя». Для оцінки та вимірювання рівня благополуччя в світі розроблена ціла низка індексів, що включають кілька основних індикаторів: прибуток, тривалість життя, освіта, грамотність населення, здоров'я, безпека та ін. [2].

Таким чином, поняття «благополуччя», у тому числі добробут дітей, є складним соціально-психологічним феноменом, що вимагає пильного вивчення з позиції системного та міждисциплінарного підходів. Незважаючи на той факт, що кожна з наук має свій об'єкт та предмет дослідження, спирається на власну методологію та інструментарій, загалом вивчення благополуччя на мікро-, мезо- та макрорівнях дозволить усвідомити не тільки суб'єктивні, індивідуально-психологічні механізми його оцінки, а й зрозуміти глибші соціальні причини, виявити його взаємозв'язок із соціально-демографічними, соціокультурними, стратифікаційними, економічними, територіальними, екологічними і т. д. індикаторами, що може служити основою залучення уваги до найгостріших проблем сучасного дитинства, їх своєчасного вирішення в рамках державної соціальної політики [1; 3].

На підставі систематизації та аналізу статистичної інформації нами виділено наступні основні показники дитячого благополуччя, що ілюструють найбільш гострі проблеми в сфері сучасного дитинства: рівень бідності сімей з дітьми; доступ до освіти; фізичне/психічне здоров'я; деструктивні форми

поведінки / ризики; міжособистісні взаємини неповнолітніх із членами сім'ї, друзями.

Детальний розгляд проблеми дозволив зробити акценти на необхідності планомірного вивчення дитячого благополуччя та розробки інструментарію для його оцінки; проведення щорічного моніторингу із обов'язковим відображенням його результатів у відкритих джерелах ЗМІ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авер’янова А. В. Дослідження психологічного благополуччя особистості в сучасному освітньому просторі. Ракурси психологічного благополуччя особистості: Зб. тез доповідей Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Ніжин, 9 червня 2017). Ніжин, НДУ ім. М. Гоголя, 2017. С. 24-26.

2. Данильченко Т. В. Суб’єктивне соціальне благополуччя: психологічний вимір: монографія. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. 543 с.

3. Психологія життєтворення особистості в сучасному світі / за ред. Т.М. Титаренко. К. : Міленіум, 2016. 320 с.

4. Титаренко Т.М. Психологічне здоров’я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації: монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.

УДК 159.922.6

Олеся Вальчишин
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Соломія Кочерган
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дошкільне дитинство включає молодший (4-й рік), середній (5-й рік) та старший дошкільні віки (6-й рік, а у деяких дітей ще і кілька місяців 7-го року життя). На даному етапі складається нова соціальна ситуація розвитку, а провідною діяльністю стає сюжетно-рольова гра, під час якої дошкільнята опановують інші види діяльності, відбувається інтенсивний інтелектуальний розвиток дитини, виникають важливі новоутворення в психічній і особистісній сферах та формується готовність до навчання у школі.

В контексті сучасного стану дошкільної освіти, в зв'язку із зміною тенденцій у ставленні до дитинства й до дитини дуже важливим чинником активізації пізнавального розвитку дитини, має стати психологізація закладів дошкільної освіти, організація соціально-психологічного супроводу дитини, а саме ставлення до неї не просто як до об'єкта засвоєння знань й умінь, а й як до суб'єкта співпраці, спілкування, дружної життєдіяльності та розширення ступенів її свободи, а також надання права на власний вибір. Це передбачає вивчення вікових особливостей та психологічних передумов пізнавального розвитку дитини дошкільного віку.

Соціальна ситуація розвитку дитини у дошкільному віці визначається активізацією спілкування дитини із дорослими й однолітками. Стійкий інтерес до взаємодії з іншими дітьми виникає в зв'язку з ускладненням гри та розширенням сфери соціалізації дошкільника. Спілкування дошкільника із ровесниками стає причиною низки психологічних наслідків: вироблення комунікативної гнучкості через підкорення й домінування у ході гри, формування навичок соціальної взаємодії, вдосконалення здатності підтримувати розмову та ділитись інформацією, становлення самооцінки шляхом порівняння себе із іншими дітьми, розвиток емпатії та здатності до турботи [1; 6, с. 22].

Впродовж дошкільного віку в психіці дитини виникають новоутворення, що особливо важливі для її подальшого життя. Зокрема, починає розвиватися творча діяльність, що виражається в здатності перетворювати навколишню дійсність та створювати нове. У дітей творчі здібності виявляються в конструкційних іграх, технічній та художній творчості. Формуються в дошкільників й розумові дії та операції, що стосуються розв'язування пізнавальних й особистих завдань. Відтак з'являється внутрішнє, своє особисте життя, спершу у пізнавальній, а потім в емоційно-мотиваційній сфері [7, с. 49].

На формування особистості дошкільника мають вплив основні види діяльності, котрі він виконує, розвиток мовлення й пізнавальної сфери, проте найважливіше значення в цьому процесі мають розвиток самосвідомості та самооцінки, спонукальної сфери, динамічної й змістової сторін емоцій і почуттів. Так, розвиток самосвідомості й самооцінки дошкільника передбачає, що він стає самостійнішим, незалежнішим від дорослих, ніж був раніше, розширюються й ускладнюються його взаємини із оточенням, а це відкриває йому суттєві можливості для глибшого самоусвідомлення та оцінювання себе та інших.

В дошкільному віці стається перехід від застосування предметних зразків, що є результатом особистого сенсорного досвіду, до використання загальноприйнятих сенсорних еталонів, тобто вироблених людством уявлень

про основні варіанти кожного виду властивостей та відношень (кольорів й форм, розмірів предметів та їх розташування в просторі, висоти звуків тощо). Наприклад, при сприйнятті форми еталоном є уявлення про геометричні фігури (квадрат, коло, трикутник тощо), при сприйнятті кольору – уявлення про сім основних кольорів спектра, при сприйнятті простору – уявлення щодо напрямків (праворуч, ліворуч, попереду, позаду), при сприйнятті часу – уявлення про теперішнє, минуле, майбутнє (вчора, сьогодні й завтра), тривалість часових періодів (доба, день, тиждень, місяць, рік).

Важливим є розумовий розвиток дошкільника, що насамперед передбачає розвиток його мислення. Основними напрямами розвитку мислення у дошкільному віці виступає вдосконалення його наочно-образності, пов'язаної із уявленням ситуацій та їх змін на базі уяви, довільної й опосередкованої пам'яті; початок активного формування словесно-логічного мислення (використання понять та логічних конструкцій) шляхом використання мови, як засобу формулювання й розв'язання інтелектуальних завдань.

Важливого значення у пізнавальній діяльності набуває й розвиток уваги дитини. Упродовж дошкільного віку увага стає більш зосередженою і стійкою. Якщо молодші дошкільники можуть грати у одну гру 30-50 хв., то вже у 5-6 років тривалість її збільшується до 2 год. Це зумовлено тим, що у їх грі відтворюються складніші дії й взаємини людей та інтерес до неї підтримується постійною появою нових ситуацій. Основна зміна в процесі розвитку уваги дошкільників полягає у тому, що вони вперше починають керувати нею, свідомо спрямовувати її на предмети й явища. Довільна увага починає формуватися через залучення дорослими дошкільника в нові види діяльності, спрямування та організацію його уваги, у результаті чого дитина пізнає способи, використовуючи котрі, вона починає сама керувати своєю увагою.

Пам'ять дошкільника має мимовільний характер. Запам'ятовування й пригадування відбуваються незалежно від волі й свідомості, вони реалізуються в діяльності та зумовлюються нею. Довільні форми запам'ятовування й відтворення, які починають складатися в середньому дошкільному віці, суттєво вдосконалюються в старшому. Найсприятливіші умови для опанування довільного запам'ятовування і відтворення формуються в грі, коли запам'ятовування постає умовою виконання взятої на себе дитиною ролі. В деяких дошкільників розвивається ейдетична пам'ять, тобто особливий вид зорової пам'яті, що полягає в запам'ятовуванні, фіксуванні й збереженні у всіх деталях образів предметів та ситуацій після їх сприйняття [2, с. 146].

Дошкільний період – сенситивний для розвитку уяви, яка набуває таких темпів розвитку, що вважається новоутворенням пізнавальної сфери цього віку. Потужним поштовхом для розвитку і репродуктивної, і творчої уяви

дошкільника стає ігрова діяльність та різні види продуктивної діяльності, такі як конструювання, ліплення, малювання. Уяві дітей цього віку притаманні такі риси, як конкретність і наочність образів, їх надзвичайна яскравість й емоційність. Характерною для дошкільника є зростаюча довільність уяви. У ході розвитку вона перетворюється у відносно самостійну психічну діяльність.

Гра виступає провідною діяльністю дошкільника не через те, що займає максимум вільного від сну часу у його житті, а тому, що зумовлює найважливіші зміни в психічних процесах й психічних особливостях його особистості. Причина перетворення гри на провідний вид діяльність дошкільника полягає в розширенні усвідомлюваного ним предметного світу [3, с. 9]. В сюжетно-рольовій грі можна робити усе, що недоступне у реальному житті: самостійно керувати автомобілем, літаком чи поїздом, робити покупки чи гребти веслами тощо.

Перші прояви дитячих ігор виникають ще в ранньому віці, маючи сенсомоторний характер («наздоганялки», гра-вовтузіння тощо). На рубежі раннього і дошкільного віку виникає режисерська гра (використання іграшок як предметів-замінників, символічне виконання певної дії). Згодом дитина стає спроможною організовувати образно-рольову гру, в якій уявляє себе у певному образі (людини або предмету) і діє відповідно. Необхідною умовою такої гри є яскраві та інтенсивні переживання (дитину вразила побачена ситуація, і пережиті емоції), оскільки враження відтворюються в ігрових діях [4, с. 10].

Наступним здобутком сучасного дошкільника стає його спроможність організовувати сюжетно-рольову гру («доньки-матері», «школа», «магазин» тощо), яка досягає своєї максимально розвинутої форми у середньому дошкільному віці. У сюжетно-рольовій грі дошкільнята відтворюють безпосередньо людські ролі й взаємини. Діти грають один із одним, або з лялькою, як з уявним партнером, який теж наділяється своєю роллю. Однією з найскладніших для дітей цього віку є гра з правилами («піжмурки»). В цих іграх головним є чітке виконання правил гри; зазвичай тут фігурують мотиви кооперації чи змагання. Поява нових видів ігор не заперечує попередньо існуючих, в які дитина продовжує гратись. Ускладнення видів ігор, які засвоює дитина впродовж дошкільного періоду, зумовлює формування прогресивних психічних змін. Виступаючи провідною діяльністю даного віку, гра забезпечує низку функцій для психічного розвитку дошкільників.

У психічному розвитку дитини гра посідає особливо важливу роль. Вона формує її здатність до довільної діяльності та поведінки, символічних замін та саморегуляції, тренує пам'ять та розвиває сприйняття, мислення й фантазію, а також здатність до спілкування і довільні вольові процеси. Гра сприяє фізичному розвитку дитини та створює його перспективу. У процесі ігрової

діяльності зароджуються нові види діяльності дошкільників. Типовою для дошкільного віку є художня діяльність, що диференціюється на ліплення, малювання, конструювання, виготовлення аплікацій, заняття з музики та танців, прослуховування казок, читання віршів, драматизацію тощо. Малювання, ліплення, виготовлення аплікацій, конструювання у дошкільному віці стають продуктивною та спрямованою на отримання кінцевого продукту (наприклад малюнка, зліпленої фігурки тощо) діяльністю [5, с. 6-7].

Отже, впродовж дошкільного віку, під впливом ігрової діяльності, в психіці дитини виникають новоутворення, особливо важливі для її подальшого життя. На етапі дошкільного дитинства розвиток пізнавальної сфери набуває надзвичайно важливого значення у подальшому становленні дитини. Основним інструментом розвитку пізнавальної сфери дошкільника стає ігрова діяльність різних видів. Вона створює її здатність до довільної діяльності та поведінки, символічних замін і саморегуляції, тренує пам'ять і розвиває сприймання, мислення, фантазію, здатність до спілкування та волю. Основою трансформації гри в аспекті розвитку пізнавальної сфери є ускладнення предметного середовища, оволодіння яким стає головним завданням для дошкільника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк А. Психологія модульно-розвивальної взаємодії : монографія. Тернопіль : Університетська думка, 2020. 376 с.
2. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 391 с.
3. Карасьова К.В., Піроженко Т.О. Світ дитячої гри. Київ : Шкільний світ, 2010. 128 с.
4. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва. *Її величність ГРА : теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : зб. статей / за ред. Г.С. Тарасенко. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2009. С. 8–21.
5. Ладивір С. Пізнавальний розвиток: пошук ефективних шляхів. *Дошкільне виховання*. 2012. № 10. С. 4–7.
6. Литвиненко І. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності. *Дошкільне виховання*. 2002. № 4. С. 22-28.
7. Психолого-педагогічний супровід формування особистості дошкільника : колективна монографія / Т. Кочубей та ін. ; за ред. В. Кузя. Умань : Візаві, 2017. 212 с.

УДК 159.98

Лілія Попіль
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Софія Гутман, Андрій Вільчинський
здобувачі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Я. М. Бугерко Західноукраїнський національний університет

ЦІННІСНО-СМИСЛОВИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СТУДЕНТА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ЗВО

Студентський вік – це час важливих змін у самосвідомості молодої людини, її професійного становлення, рубіж зростання «Я-професійного», «Я-соціального», «Я-рефлексивного». В цей час найінтенсивніше відбувається становлення системи ціннісних орієнтирів студентської молоді. Важливим компонентом особистісного зростання майбутнього фахівця є духовна спрямованість. Вона засвідчує ціннісну орієнтацію особистості. Варто зазначити, що цінності відіграють важливу роль як у житті окремої людини, так і в житті суспільства. Сформована ієрархія ціннісної орієнтації людини є основою для прийняття рішень і її поведінки. На думку В. Малахова, сенс існування людини суттєво пов'язаний із обраними нею цінностями. Ціннісна орієнтація, зазначає вчений, дає відповідь на запитання «Заради чого» діє людина, чому вона присвячує свою діяльність. Учений зазначає, що «існують …два типи цінностей: цінності, сенс яких визначається наявними потребами й інтересами людини, та цінності, які навпаки – надають смислу існуванню самої людини» [1, 114].

Важливого значення для професійного становлення майбутнього фахівця має проблема формування духовних цінностей. Показником рівня розвитку духовності особистості є здатність орієнтуватися на вищі абсолютні цінності: Істини, Добра, Краси. Система універсальних цінностей всеохоплююча, вони охоплюють життя в усій його повноті, насиченості, глибині, відкриває щось нескороминуче, одвічне. Е. Помиткін вважає, що духовну спрямованість особистості можна визначити за її ціннісними орієнтаціями. Щоб наблизитись до абсолютної цінності – вищої Сутності у вихованні особистості, на думку вченого, потрібно спиратись на систему трансцендентальних цінностей, а саме: Віру, Надію, Любов [2, 270] і спрямованість на реалізацію ідеалів Краси, Добра та Істини в повсякденному житті.

Розглянемо психологічні умови, які сприяють розвитку ціннісно-смислової сфери особистості сучасного студента. Можна виділити шість основних факторів, котрі сприяють її актуалізації в умовах навчання у вузі:

1. Цілісний та неперервний процес розвитку духовних цінностей і особистісно-професійної складової духовної культури особистості студента в процесі навчання за умови створення відповідного соціокультурного і психо-духовного середовища.

2. Позитивна мотивація студентів до навчально-виховного процесу, професійної діяльності, духовного розвитку (усвідомлення необхідності змін і перетворень внутрішнього світу особистості на краще, уявлення про ідеальний образ, відчуття високодуховних потреб і мотивів у сфері професійної спрямованості).

3. Створення атмосфери любові, милосердя, єдності, довіри, підтримки, цілеспрямованості, взаєморозуміння, злагоди, гармонії стосунків між викладачами і студентами (осмислення і переживання спорідненості з іншими, відчуття радості, задоволення від допомоги потребуючим, самовіддачі, досягнення цілей).

4. Запобігання можливих проблем у психічному та особистісному розвитку студентів. Це може бути психологічне консультування, що допомагає розв’язувати проблеми, з якими до психолога звертаються студенти, різноманітні тренінги, опитування, тестування.

5. Урахування індивідуально-психологічних особливостей особистості, що мають безпосередній зв’язок зі світоглядом студентів, їхніми інтересами, здібностями, рисами характеру, ідеалами.

6. Створення широких можливостей для максимального самовираження, самореалізації, розвитку соціальної активності підростаючої особистості в умовах традиційної системи освіти, що передбачає вдосконалення форм та способів організації навчально-виховних занять. Зокрема, як відзначає А.В. Фурман, за традиційної освітньої системи логіка навчально-виховного процесу проходить повз внутрішній світ студента. Це пояснюється домінуючою орієнтацією викладача на навчально-предметний зміст, який не фіксує і не може розкрити духовно-психологічні переживання як учня (студента), так і самого педагога [3, 51].

Сучасна освіта покликана створити сприятливі умови для ціннісно-смислового розвитку людини, для формування її здатності жити і здійснювати свої вчинки та практичні дії по совісті, людини готової до випробувань і здатної їх сприймати спокійно, без почуття страху та власної невпевненості. Власне, мова йде про формування у людини духовності, яка має розвиваючий і динамічний характер, а тому робить особистість здатною змінюватися під

впливом нових знань і методологічних підходів, враховувати нинішні умови, обставини, ситуації і адекватно реагувати на них, формувати свій світогляд. Зазначене відображає одну з найважливіших закономірностей відновлення і збагачення ціннісно-смислової сфери особистості в умовах нашого часу [4, 147].

Для цього потрібно, щоб спільна освітня діяльність педагога і вихованців набувала рис ціннісно-смислового процесу міжсуб'єктного спілкування, коли у викладача сформована смислова установка на залучення студентів до ситуативних розвиваючих взаємин на принципах співавторства в здійсненні освітнього процесу. Така паритетна співпраця, співтворчість учасників навчання, сприяє, на думку Я. М. Бугерко тому, що студент не стає суб'єктом навчання, а вже є ним як носій суб'єктного досвіду. Відбувається «зустріч» заданого з вже наявним суб'єктним досвідом студента і тому актуалізуються процеси збагачення, культивування знань, а не просто їх породження або засвоєння. В цьому випадку навчання – не безпристрасне пізнання, а суб'єктно значуще осягнення світу, яке наповнене особистими сенсами, цінностями, відносинами. Тоді розгортається робота по усвідомленню студентом світу і себе самого, яка викликає виникнення певного набору духовних цінностей [5].

Процес особистісного зростання студентів, активізації їх духовного потенціалу пов’язаний з гармонізацією ціннісно-смислової сфери особистості. Зростання активності духовного «Я» спонукає особистість студента до духовно спрямованої поведінки, вищим проявом якої є вчинок-служіння і через серію таких вчинків, об’єднаних духовними мотивами, метою та результатами, трансформується в духовно спрямовану діяльність, яка виступає умовою ціннісно-смислової самореалізації особистості та має на меті збагачення духовних надбань людства.

Спільна освітня діяльність педагога і студентів, яка побудована як ціннісно-смисловий процес міжсуб'єктного спілкування, сприяє активному, творчому, свідомому відношенню студентів до дійсності і робить можливим їх духовне зростання через залучення до соціокультурних зв'язків і відносин, освоєння соціальних норм паритетної співтворчої діяльності, оволодіння ціннісними уявленнями і сформованістю ціннісного і відповідального відношення до власної життєдіяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малахов В.А. Етика: Курс лекцій. Навч. посібник. 4-те вид. Київ : Либідь, С.114-115.

2. Помиткін Е. О. Ідеали краси, Добра та Істини у розвитку духовності майбутнього професіонала. *Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. праць* [гол.ред. Сисоєва С. О.]. Київ : ЕКМО, 2003. С. 267-277.

3. Фурман А.В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення: Монографія. Київ: Правда Ярославичів, 1997. 340 с.

4. Бугерко Я.М. Рефлексивна сутність лонгітюдного психолого-педагогічного експерименту з модульно-розвивальної системи навчання. *Психологія і суспільство*. 2011. № 3. С. 137–153.

5. Бугерко Я.М. Буттєвість духовності в оптиці методологічного аналізу. *Психологія і суспільство*. 2017. № 1. С. 62-72.

УДК 364-788.26

Вікторія Єрмоленко
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Науковий керівник – доктор філософських наук, професор О. О. Осетрова,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

«Що керує поведінкою людей у різних ситуаціях?» – Однозначної відповіді на це питання немає, але є безліч чинників, які можуть пояснити дії особистості. Насамперед розгляньмо поняття *відповідальності*.

Відповідальність – загальносоціологічна категорія, яка виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей. Відповідальність означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства й соціального розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи. На процес усвідомлення людиною відповідальності впливають пізнавальні та мотиваційні чинники, особливості характеру особистості, довкілля та інші засвоєні оцінки, правила, моральні норми, ціннісні орієнтації та певні рамки, що є основою подальших дій суб'єкта, тобто те, що ми відносимо до поняття особистість.

Саме особистість є результатом взаємодії людей. У кожній особистості від природи закладено риси (характер, темперамент, обдарованість), які у подальшому допомагають їй у житті. Варто пам’ятати, що погляд на життя, картина світу формується під впливом родини. Але ж кожен із нас – це індивідуальність, яка керується своїми інтересами, потребами, мотивами. Особистість зазнає безперервних змін протягом усього життя індивіда. Але поряд з цим наявна також і світоглядна позиція, згідно з якою – все «від природи».

Представники природної теорії поведінки людини вважають, що все вже закладено природою (особливості стану здоров'я, ДНК, звички), – це є внутрішні чинники. Зовнішні чинники (оточення, традиції) розглядають прихильники виховного підходу. Що важливіше: спадковість чи середовище?

Реальна ситуація: багатодітна матір, яка виховує 6 дівчат. Старші доньки одружені, мають своїх дітей. Найбільше проблем з найменшими близнючками, ученицями 3 класу. Матір сама виховувалася в інтернаті та не має ні чітко сформованої моделі поведінки, ні впливу на дітей. Дівчата по-різному ставляться до навчання, особистої гігієни, порад матері, практичного психолога, соціального педагога, класного керівника. Одна (дитина з інвалідністю) ігнорує матір, вимагає грошей за виконані завдання і віддає перевагу агресивній поведінці. Дівчинка не відвідує навчальні заняття, не готується до уроків. Інша ж самостійно доглядає за собою (переважно охайна та причесана), систематично відвідує уроки, поводиться адекватно ситуації. Але останнім часом викликає занепокоєння і її поведінка – припинила відвідувати заняття. Більшу частину часу діти «виховуються» на вулиці. У школярок не сформована ні особистісна, ні соціальна відповідальність, як, до речі, і у матері. У цьому конкретному випадку поєдналися і спадковість, і соціальне оточення.

Важливу роль у вихованні почуттів обов'язку і відповідальності відіграє робота вчителів. Так, учні засвоюють правила поведінки у школі. Необхідно привчати їх до виконання й постійного дотримання цих правил. Недоречно ділити правила поведінки на основні й другорядні, коли за порушення одних учень несе відповідальність, а недотримання інших залишається непоміченим. Відповідну роботу слід проводити і з батьками учнів. Адже правила охоплюють основні обов'язки школярів, сумлінне виконання яких свідчить про їх загальну вихованість. Щоб допомогти школі у формуванні в учнів якостей, передбачених цими правилами, батьки мають знати їх, володіти елементарними педагогічними прийомами для їх формування.

Отже, надзвичайно важливим у професійній майстерності вчителя є вміння під час навчальної діяльності розвивати у школярів почуття обов'язку і відповідальності у навчанні. Це призведе до того, що діти намагатимуться перемогти всі ймовірні труднощі, відчуваючи радість від цих перемог.

Навчання – це не стихійне пізнання, тут потрібні спеціальні уміння та навички. До закінчення початкової школи учням необхідно мати основний запас якостей: посидючість, терпіння, уважність, спостережливість, відповідальність. Вони повинні вміти читати, аналізувати текст, володіти письмом, рахувати. І якщо з якихось причин учителі та батьки не навчили дітей, тоді їм важко вдається досягти успіху у середній та старшій школі. Вони не можуть виявити свої сильні сторони. Проте є учні, які в молодшій школі

навчалися легко і досягли успіху без особливої напруги. Коли ускладнюється шкільна програма, вимоги та навантаження збільшуються, а уміння та бажання працювати немає, учні перестають отримувати звичні заохочення. Навчальні неуспіхи, необхідність знов завойовувати авторитет призводять до зникнення мотивації до навчання, і дитина перестає вчитися.

Позитивними ж мотивами відповідального ставлення до дорученої справи можуть слугувати:

1. Турбота про благо ближнього (розуміння дитиною необхідності своїх зусиль для інших), спонукання до співчутливості й совісті.

2. Розуміння доцільності зусиль, цілеспрямованість.

3. Отримання задоволення від вчасного й старанного виконання доручення.

Для набуття навичок відповідальної поведінки у школярів потрібно: а) формувати правильні етичні знання, вміння і навички етичної поведінки; б) розвивати мотиваційну сферу; в) сприяти набуттю позитивного досвіду комунікативної взаємодії; г) формувати механізми саморегуляції поведінки.

Важливо пам’ятати, що велику роль відіграє комплексний підхід – вплив і на дитину, і на батьків, що зумовлює зростання у суспільстві ролі соціальних педагогів, які майже не мають важелів впливу на законодавчому рівні.

УДК 159.923.5

Олена Кощєй
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Павло Бойко
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Т. Л. Надвинична Західноукраїнський національний університет

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ОСОБИСТОСТІ

Коло питань, пов'язаних з особистісним розвитком людини нині перебуває в центрі особливої уваги в зарубіжній та вітчизняній психології. Соціально-економічні, політичні зміни, що відбуваються в нашій країні, переорієнтація на демократизацію та гуманізацію суспільства, вступ в епоху інформатизації та процеси глобалізації призвели до того, що проблематика самовизначення, самореалізації та самоактуалізації особистості набула особливого статусу актуальності.

Незважаючи на достатню розробленість даної проблематики [1-3; 5], серед науковців досі немає єдності у визначенні її основних понять. Так, наприклад, термін «самореалізація (self-realisation)» вперше був вжитий в Словнику з філософії та психології, виданого у 1902 році в Лондоні. Самоактуалізація (self-actualisation) як психічне поняття було введено пізніше, і за своїм змістом має самостійне, відмінне від самореалізації, забарвлення. У цьому контексті воносприймається як особистісне зростання, а самоактуалізація як «Я відбувся», «Я дійсний». Відтак, на нашу думку, найбільш доречним трактуванням є наступне: «Самоактуалізація – найвища стадія самореалізації людини» [4].

На думку більшості дослідників даної тематики, поняття самоактуалізації синтетичне, воно включає всебічний і безперервний розвиток творчого і духовного потенціалу людини, максимальну реалізацію всіх її можливостей, адекватне сприйняття оточуючих, світу і свого місця в ньому, багатство емоційної сфери і духовного життя, високий рівень психічного здоров'я і моральності. В даний час існують підходи до СА з позиції формування життєвої стратегії, вільного вибору, відповідальності, моральності, віри, сенсу, стійкості та гіперстійкостіособистості, її поведінки та діяльності [1; 2; 5].

Проте досі немає єдиної концепції останньої, немає чіткого уявлення чи є вона процесом, потребою, властивістю чи чимось іншим. У цьому контексті нам найбільше імпонує позиція, яка розглядає самоактуалізацію відповідно до ціннісно-смислової концепції, згідно з якою вона трактується як система, що розвивається, метасистема, як інтегральне утворення, яке є і процесом, і станом, і метапотребою, і властивістю особистості, і властивістю спрямованості особистості, але не зводиться до жодного з них, являючи собою комплекс системних якостей, що сприяють розкриттю внутрішнього потенціалу людини в процесі її соціальної індивідуалізації [3]. За Вілюжаніною Т.А., «…самоактуалізації можна досягти за будь-якого типу особистісної реалізації, за будь-якого рівня розвитку СА і в період ранньої зрілості (від 17 до 25 років)» [2].

Концептуальна новизна цього підходу полягає в тому, що особистість представлена в самоактуалізації в різних типах особистісної реалізації: альтруїстичному (з високим рівнем розвитку самоактуалізації) та егоїстичному (з низьким рівнем розвитку самоактуалізації). Перший характеризується моральною, духовною спрямованістю на безкорисливу взаємодію з навколишнім світом, а другий – відрізняється матеріальною, соціальною, статусною спрямованістю на самого себе. При цьому людина може досягти самоактуалізації за будь-якого рівня потребної ієрархії: у реалізації морально-духовних потреб і в матеріально-соціальному, статусному плані, вкладаючи себе у створення соціальноважливих продуктів [2].

Як зазначають дослідники даної проблематики, тенденція до самоактуалізації становить сутність, «стрижень» особистості – прагнення усвідомлювати, пізнавати, розкривати, а далі втілювати і реалізовувати себе в діяльності. При цьому СА є невід'ємним атрибутом самосвідомості та саморозвитку особистості і проявляється в мотиваційній структурі, в особистісно-смислових утвореннях, смисложиттєвих орієнтаціях, що знаходять своє подальше втілення у професійній діяльності, спілкуванні та особистому житті [3]. Відповідно до такого твердження, структура самоактуалізації також включає три компоненти: мотиваційно-потребовий, який відображає мотиваційну спрямованість на особистісне та професійне зростання та готовність до успішної професійної діяльності; ціннісно-смисловий представлений чіткими продуктивними смисложиттєвими орієнтаціями, сполученістю значущих особистих і професійних цінностей і цілей, прагненням досягати і втілювати їх в особистісній і соціально прийнятній формі; функціонально-регулятивний, що розглядається як такий, що забезпечує самоактуалізаційну активність і включає позитивне самовідношення, рефлексію, відповідальність і творчу активність. Базовим у цій структурі є саме ціннісно-смисловий компонент.

Таким чином висновуємо, що самоактуалізація є і процесом, і станом, і властивістю особистості, але не зводиться до жодного з них, являючи собою «модус зазначених якостей», інтегральне утворення і може бути охарактеризовано як явище нелінійне, багатовимірне, самоорганізоване, в якому за допомогою динамічних взаємопереходів всі стадії психічного безперервно виростають одна з іншої і тому, залишаючись об'єктивно різними, вони онтологічно не відокремлені один від одного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей М.Д. Проблеми формування професійних смислів у сучасного студентства. Науковий вісник Львівського юридичного інституту. Серія: Психологічна. Львів, 2005. № 2. С. 16 – 28.
2. ВілюжанінаТ.А. Динаміка ціннісно-смислової сфери особистості в процесі професійного становлення майбутніх психологів: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К., 2006. 22 с.
3. Павліченко А. А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості. *Психологія і суспільство.* 2005. №4. С. 98 – 120.
4. Соціологічна енциклопедія. уклад. В.Г. Городяненко. Київ: Академвидав, 2008. 456 с.
5. Фурман А. А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості: [монографія]. Анатолій Анатолійович Фурман. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 508 с.

УДК 159.922.8:316.624.4

Анастасія Франчук, Олександр Швед
здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Т. Л. Надвинична Західноукраїнський національний університет

САМОТНІСТЬ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Ґрунтовний аналіз робіт, присвячених дослідженню вікових особливостей переживання самотності засвідчив, що період юності – один із найважливіших і відповідальних періодів, коли відбувається усвідомлення сенсу життя й формування її перспективи. Водночас, як зазначає Е. Еріксон та інші, юнаки та дівчата переживають своєрідну кризу свого розвитку, що пов'язана з інтенсивною апробацією різних ролей дорослої людини, адаптацією до нового способу життя і прагненням у майбутньому побудувати власну сім'ю.

Науковець вказує на неоднорідність соціального статусу юнацтва при завершальному етапі первинної соціалізації. Це зумовлено тим, що багато юнаків і дівчатще є учнями і разом з тим їх діяльність і рольова структура особистості на цьому етапі вже набувають низку нових, дорослих якостей [5]. Головне соціальне завдання цього віку – вибір професії. Це призводить до диференціації життєвих шляхів молодих людей та має певні соціально-психологічні наслідки. Тимчасовість соціального стану та статусу юнацтва визначає деякі особливості його психіки. Для юнаків і дівчат залишається актуальною потреба в автономії від дорослих, тоді як соціальне і особистісне самовизначення передбачає не так автономію від дорослих, скільки визначення свого місця серед них.

Поряд з диференціацією розумових здібностей та інтересів, без якої неможливий вибір професії, також виникає потреба у розвитку інтегративних механізмів самосвідомості, вироблення світогляду та життєвої позиції, набуття власної ідентичності. У цей період інтелект юнаків знаходиться на такому рівні розвитку, який дає змогу ставити питання про сутність навколишнього світу та власне перебування у ньому.

Складність внутрішнього світу юнаків і дівчат, проблеми, з якими вони зіштовхуються на шляху особистісного та професійного становлення свідчить про те, що проблему юності треба вивчати комплексно, з урахуванням соціально-психологічних факторів та внутрішніх закономірностей розвитку [1; 2; 3]. Зокрема, цьому віковому періоду властива тривожність, суперечливі

переживання, внутрішнє невдоволення та занепокоєння. Однак вони менш демонстративні, ніж у підлітковому віці. У юнацтві особистість продовжує відкривати свою сутність через рефлексію, але отримує новий розвиток механізми ідентифікації-відокремлення. Також юнаки та дівчата починають гостро відчувати переживання інших, емоційно співпереживають, що підвищує їхню вразливість. Одночасно в даний період стає актуальною потреба в відокремленні, яка обумовлена прагненням не впускати інших у свій внутрішній світ, щоб через рефлексію зміцнити відчуття власної особистості та зберегти свою індивідуальність.

Вивчення різноманітних аспектів переживання самотності в юності показало, що найбільш розповсюдженими серед них є ті, щопов'язані зі способами емоційного реагування, властивостями особистості, структурою ціннісних орієнтацій та відносин із соціумом. Так зазначається, що період 17-20 років є найбільш гострим у переживанні самотності та має цілу низку гендерних особливостей. Так, наприклад, визначено низку чинників, що визначають психологію самотнього юнака: відчуження, ворожість, емоційна нестабільність, депресія, проблеми зі здоров'ям, негативна суб'єктивна оцінка сімейних відносин, негативне ставлення до життя, зміни в структурі цінностей, низьке значення інструментальних цінностей, зміни в структурі соціальних потреб, низький ступінь включення до соціальних контактів і прагнення контролю з боку іншої людини. При цьому переживання самотності проявляється в сукупності цих соціально-психологічних факторів, а емоційне відчуження проявляється в емоційній нестабільності, частих депресивних переживаннях, ворожості, в песимістичних оцінках сьогодення та майбутнього, у суб'єктивній оцінці свого соматичного стану [3]. Орієнтації у цінностях своєрідні та відображають пасивність та недовіру до оточуючих. На цьому фоні формується стратегія поведінки самотньої людини, а саме спостерігаються труднощі у засвоєнні нових ролей. У спілкуванні самотня людина є некомпетентною і нездатною контролювати та встановлювати міжособистісні стосунки. Такі складнощі підштовхують людину до підпорядкування у взаємодії, оскільки дана позиція знімає з неї відповідальність за те, що відбувається.

Самотня людина віддає перевагу уникненню відповідальності та співробітництва, проте вона цінує в оточуючих щирість і комунікабельність, очікує їх прояву при взаємодії. У процесі вивчення ситуацій втрати важливих людей та/або відносин з ними, встановлено, що стан самотності в таких ситуаціях може мати подвійний характер. При деструктивному результаті людина не приймає свій стан самотності і має негативну оцінку того, що відбувається, що часто призводить до таких варіантів адиктивної поведінки, як

наркоманія, алкоголізм тощо. Така людина не здатна пристосовуватися до навколишнього середовища і має тенденцію до соціальної залежності, ізоляції, ворожого настрою та зростання емоційного напруження внаслідок дистресу. У другому варіанті переживання самотності, людина вибирає стратегію подолання, що дає змогу знаходити позитивні аспекти життя, бути соціально активною, займатися трудовою діяльністю, рефлексувати та займатися творчістю [2].

При цьому період юності є ключовим, визначальним для збереження психічного здоров'я, оскільки саме в цей час перед особистістю постає проблема пошуку сенсу свого існування та визначення життєвих цілей. Так, юнаки та дівчата, які переживають самотність, підозрілі і мають поєднання поведінкових та особистісних особливостей, що суперечать один одному, а саме: одночасне пристосування та протистояння в конфліктнихситуаціях, емотивність у поєднанні з тривожністю та комунікативна спрямованість. Багато в чому така суперечність пояснюється ідентифікацією людини з різними об'єктами (людьми), які мають, природно, різні особистісні особливості та соціальні потреби [4].

Отож, переживання самотності в юнацькому віці, насамперед, детермінується когнітивними процесами, що формують почуття та регулюють дії, адже про такі переживання коректно говорити лише у тому випадку, коли особистість сама розуміє, що її відносини з іншими неповноцінні у якомусь суттєвому аспекті. Людину, яка часто та глибоко переживає це почуття можна віднести до т. з. «групи ризику». Це означає, що якщо стан самотності набуде хворобливого хронічного характеру та може перерости у патологію, яка набуде загрозливого для особистості характеру. Для уникнення таких важких наслідків поряд зі всім іншим, молодій людині варто працювати над розвитком своєї психологічної культури, яка є результатом вихованості та навченості особистості у подоланні складних життєвих проблем [3]. Працюючи над її вдосконаленням, можна впоратися з такими переживаннями та використати стан самотності як потенціал особистісного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аршава І.Ф., Монахович Д.Р. Психологічні особливості переживання статусу самотності молодими людьми. Особистість, сім'я, суспільство: питання педагогіки та психології: збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2020. С. 8–11.

2. Магдисюк Л., Притка І. Психологічні особливості прояву самотності у юнацькому віці. Психологія: реальність і перспективи. Випуск 14, 2020. Збірник наукових праць РДГУ.

3. Солодчук С. Є. Самотність як ресурс особистості в умовах ізоляції Усамітнення та самотність в житті особистості. / Збірник тези за матеріалами круглого столу (on-line, 24 квітня 2020 р.). Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. С. 23-32.

4. Турбан В. В. Самотність особистості як соціально-психологічна проблема. Збірник тези за матеріалами круглого столу (on-line, 24 квітня 2020 р.). Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. С. 64 – 72.

5. The Erik Erikson Reader. ed. by H. Erikson, R. Coles. Norton and Company 2001. 514 p.

УДК 376: 37.04

Роман Гірняк
студент четвертого курсу, спеціальність 081 Право,
Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола
Захар Мороз
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

ЧИННИКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Важливим аспектом побудови нової освітньої моделі в Україні є повновагоме врахування інтересів і специфіки школярів з особливими освітніми потребами. Найбільш важливим у цьому контексті є недопущення проявів дискримінації дітей молодшого шкільного віку із особливими освітніми потребами та виявлення її чинників. Так, З. Равлінко запропонував розмежувати причини дискримінації на об'єктивні (не залежать від особистих рис індивіда) та суб'єктивні (залежать від таких рис). До *об'єктивних причин* дослідник відносить: традиції, звичаї; низький соціально-економічний рівень розвитку держави; недосконаліть законодавства; неефективна діяльність організацій, покликаних захищати права людини; відсутність реагування на порушення прав людини; відсутність заходів профілактики порушення таких прав; надання пільг, гарантій і компенсацій окремим категоріям громадян. До *суб'єктивних причин* дискримінації належать: раса, колір шкіри, мова, національність, національне чи соціальне походження, соціальний статус, стать, сімейний стан, політичні погляди, релігійні переконання, належність до

профспілок, непрацездатність, вік, погашена судимість, особисте життя, сексуальна орієнтація тощо [4, с. 38-39; 5]. Отже дискримінація дитини з інвалідністю може залежати від сформованих національних чи соціальних традицій у конкретному суспільстві.

Своєю чергою, С. Яланська вважає, що «глибокі причини дискримінації криються у природі людини, а також у низці базових установок і схем розвитку суспільства, держави та світового співтовариства» [6, с. 71]. Всі причини дискримінації дослідниця поділяє на дві групи: 1) суб'єктивні причини (зумовлені внутрішніми, емоційно–психологічними, моральними, освітніми, матеріальними та іншими особистісними атрибутами конкретного суб'єкта – носія дискримінації); 2) об'єктивні (зумовлені комплексом політико-правових подій, фактів і тенденцій, які не мають певної особистісно-атрибутивної мотивації).

У контексті дослідження проблеми профілактики проявів дискримінації, важливою є характеристика дітей молодшого шкільного віку із особливими освітніми потребами. Термін «особливі освітні потреби» використовується стосовно осіб, чия соціальна, фізична або емоційна особливість потребує спеціальної уваги та послуг, яким надається можливість розвинути свій потенціал, у тому числі й освітній. Найбільш поширене й прийнятне стандартне визначення «особливих освітніх потреб», зокрема в країнах ЄС, яке наводить О. Крижанівська: «Особливі освітні потреби мають особи, навчання яких потребує додаткових ресурсів: персонал (для надання допомоги у процесі навчання); матеріали (різноманітні засоби навчання, в тому числі допоміжні та корекційні); фінансові ресурси (бюджетні асигнування для одержання додаткових спеціальних послуг)» [3, с. 88].

О. Будник визначає, що «найчастішими проявами дискримінації дітей молодшого шкільного віку із особливими освітніми потребами є: публічні негативні висловлювання на адресу дітей, інтолерантність з боку однолітків тощо». Вона стверджує, що провокувати дискримінацію також можуть різні особливості дитини з особливими освітніми потребами, а саме:

• особливості розвитку (заїкання, косоокість, знижений слух, порушення рухового апарату, затримка когнітивного розвитку);

• особливості будови тіла (надмірна вага або худорлявість, форма носа, вух, колір волосся, низький або занадто високий зріст);

• особливості поведінки (замкненість, сором'язливість, неохайність, гіперактивність, маніпулятивність тощо).

Як зазначає О. Гаврилов, «на противагу кривдникам діти молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами, які піддаються дискримінації, не мають упевненості у собі, їм притаманні низька самооцінка,

підвищена чутливість до життєвих труднощів і стресів, підвищена особистісна й ситуативна тривожність, низька здатність чинити опір насильству, невміння постояти за себе та ефективно спілкуватися з однолітками. Часто це фізично слабкі або полохливі діти, які не вміють демонструвати впевненість і приховувати тривогу та страх» [2, с. 64].

Крім того, О. Грива зазначає: «причиною того, що дитина молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами піддається дискримінації, може стати «чинник інакшості» – наявність будь-якої відмінності від більшості однолітків. Часто такі діти через поляризацію у системі «свій – чужий» не мають друзів і не користуються захистом з боку однолітків. Вони є своєрідними «білими воронами» й особливо важко переживають цькування через підвищену чутливість, яка часто пов'язана з наявним психофізичним порушенням. У багатьох випадках з дискримінацією стикаються діти, які фізично і психологічно самі не можуть постояти за себе і не знаходять підтримки серед однолітків і дорослих (батьків, учителів)». Отже, «інакшість» дитини теж може бути чинником її дискримінації у закладі загальної середньої освіти.

Аналіз праці І. Демченко показав, що проявам дискримінації дітей молодшого шкільного віку із особливими освітніми потребами можуть сприяти також і ситуаційні чинники, а саме:

1) місце і час (найчастіше фізична дискримінація відбувається під час перерв у коридорах, туалетах, на ігрових майданчиках, у роздягальнях перед уроками фізкультури, а також в інших місцях, де немає дорослих);

2) присутність спостерігачів (для кривдника, головним мотивом якого є самоствердження і демонстрація влади, учинення насильницьких дій без свідків втрачає сенс; при свідках акти дискримінації дітей молодшого шкільного віку із особливими освітніми потребами відбуваються частіше і з більшою травматизацією для потерпілого; присутність дорослих може запобігти або призупинити насильство).

В. Андрєєнкова, В. Байдик, Т. Войцях, О. Калашник наголошують, що у багатьох закладах освіти відсутні механізми, що гарантують відсутність проявів дискримінації дітей молодшого шкільного віку із особливими освітніми потребами і безпеку в інформуванні про випадки дискримінації. Навіть виявлені випадки, зазвичай, не реєструють, а ефективність вжитих заходів систематично не відстежують. Також, на їхню думку, нерідко прояви дискримінації дітей молодшого шкільного віку із особливими освітніми потребами ігнорують, кривдники залишаються безкарними, а жертв піддають ще більшим знущанням. Науковець зазначає, що «несприятливий соціально-психологічний клімат у закладі освіти, стрес, викликаний навчанням і стосунками з однолітками й учителями, відсутність належного контролю з боку

педагогів, їхнє небажання протидіяти окремим проявам насильства і невміння надавати адекватну та своєчасну допомогу його учасникам, а також байдужість до подій інших учнів, їх батьків створюють сприятливе середовище для прояву випадків дискримінації та їх поступове перетворення у систематичне цькування» [1, с. 15].

Отже, суть поняття «дискримінація дітей молодшого шкільного віку із особливими освітніми потребами» полягає у негативному сприйнятті дітей молодшого шкільного віку із особливими освітніми потребами іншими учасниками освітнього процесу, коли така дитина зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі. Дискримінація дитини може мати різні прояви: явні (насильство) й відкриті (з обговоренням) або приховані (латентні). При цьому, принцип інклюзивності в початковій освіті передбачає, що всі діти повинні мати доступ до освітніх можливостей, що сприятиме досягненню ними кращих результатів у навчанні незалежно від статі, національності або достатку, освіти чи професії їхніх батьків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти : навч.-метод. посіб. Київ : Нічога С.О., 2020. 196 с.

2. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.

3. Крижанівська О.П. Етимологія поняття «діти з особливими потребами» у вітчизняному освітньому просторі. *Вісник НТУУ «КПІ».* Серія : Політологія. Соціологія. Право. 2012. Вип. 2 (14). С.87–91.

4. Равлінко З. П. Теоретико-філософські засади становлення поняття дискримінації та її заборони. *Митна справа*. 2015. № 2 (2.2). С. 37–42.

5. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Психорозвивальна взаємодія в освітньому процесі та її концептуальні засади. *Психологічний часопис* . 2020. № 6 (38). Т. 6. С. 9–18.

6. Яланська С. П., Атаманчук Н. М. Психологія формування толерантного середовища в умовах Нової української школи. *Наука і освіта.* 2017. № 1. С. 71-75. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2017_1_14 (дата звернення: 25.03.2023р.).

УДК 159.923.2

Вікторія Когут
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 053 Психологія,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент О. Г. Паркулаб
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Зважаючи на виклики, які постали перед Україною через повномасштабну збройну агресію росії, природно виникає питання про визначення стратегії щодо надання психосоціальної підтримки дорослим і дітям, які пережили травмуючі події. Це їм потрібно, щоб змогти максимально мобілізуватися та зайняти проактивну позицію, виходячи з нової реальності, та підвищити власну здатність долати щоденні негоди, переборювати життєві труднощі, знаходити шляхи ефективного існування в найбільш екстремальній ситуації – війни. Тут ідеться про формування життєстійкості та стресостійкісті, які слід розглядати, як один з вагомих психологічних чинників, що призводить до позитивних особистісних змін у емоційних та поведінкових реакціях на зовнішні збудники, а також суттєво покращує загальну здатність до навчальної діяльності.

За таких умов істотно зростає роль фахівців психологічної служби в сфері освіти [1], які мають піклуватися про стан психічного здоров'я дітей, проводити відповідну корекційну роботу з ними, спрямовану на опанування такими функціональними навичками, як розвиток умінь, що дають учням відчуття самостійності та власної значущості, сприяють налагодженню соціальних контактів тощо. Водночас *в*нутрішньо переміщені діти потребують особливої педагогічної уваги і психологічного супроводу, оскільки деякі з них пережили жахи окупації та стали свідками або жертвами воєнного злочину. При цьому їхня соціально-психологічна адаптація до нових умов життя може тривати від місяця до пів року. Саме тому наразі надзвичайно актуальними є питання пошуку шляхів оптимізації цього процесу та організаційно-методичної підготовки у розробці програм психологічного супроводу таких учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на те, що проблеми внутрішньо переміщених дітей містять низку теоретичних і практичних питань, вирішення яких значною мірою залежить від темпів впровадження

інноваційних підходів до формування взаємин з учнями та їхніми батьками. Разом з тим їх ефективність безпосередньо пов'язана з удосконаленням корекційно-розвиткових програм формування стійкості до стресу та розвитку резилієнс у дітей [3] і розробкою інноваційних технологій психологічного супроводу травмованих війною дітей [4].

За результатами нашого дослідження, повсякденну психологічну допомогу та емоційну підтримку у закладах освіти проводять всі педагогічні працівники (можуть також залучатися батьки та засоби масової інформації), проте, не менш важливо враховувати, щоб вся робота має здійснюватися комплексно із застосуванням різних підходів до цього процесу. На нашу думку, головна мета психологічного супроводу внутрішньо переміщених учнів полягає в тому, щоб допомогти їм пережити стресову подію, нормалізувати перебіг психічних процесів (відчуттів, сприймання, пом'яті, мислення, уваги), виразити негативні емоції (страх, злість, байдужість, смуток, жах, недовірливість тощо) та знизити рівень психічної напруги, утримуючи її в таких межах, щоб це не призвело до соматичних і психічних розладів. У психологічному супроводі в умовах освітнього закладу основними завданнями є: адаптація цієї категорії дітей до нового середовища проживання та навчання, розвиток навичок соціального прогнозування й формування планів на майбутнє в цій ситуації, пошук ресурсів життєстійкості та можливостей її підвищення, формування психологічної грамотності батьків для екологічного супроводу дитини, їх психоедукація, патронат над дитиною.

Психологічний супровід дітей та підлітків ВПО починається з першого місяця їх перебування в закладах освіти. Після проведення діагностики учні відвідують психологічні консультації та психокорекційні заняття, беруть участь у соціально-психологічних тренінгах, що спрямовані на формування навичок ефективної взаємодії в дитячому колективі, створення позитивного психологічного клімату в класі, пом'якшення наслідків негативних дезадаптивних проявів в учнів, розвиток здатності існувати всупереч життєвим перешкодам і труднощам тощо. Психологічна допомога надається в індивідуальній, груповій та змішаній формах, застосовуються при цьому такі психотерапевтичні методи та практичні інструменти:

1) індивідуальна форма – кризове втручання (інтервенція), діагностична робота, консультування за запитом, психопрофілактика;
2) групова – із застосуванням методів арттерапії та ігрової терапії – тренінг комунікативних навичок, тренінг асертивності, групи активного соціально-психологічного пізнання (АСПП), групи для розвитку саморегуляції, групи особистісного росту, тренінг лідерства тощо.

Серед основних напрямів і завдань психологічної роботи в навчальних закладах усіх типів виокремлюють [1, 2]:

- своєчасне виявлення дітей, які потребують цільового психологічного супроводу;
- надання екстреної, короткострокової і пролонгованої допомоги;
- проведення індивідуальної та групової просвітницької, профілактичної роботи як з дітьми, так і з батьками, впровадження факультативів і спецкурсів, профілактичних програм;
- забезпечення психолого-педагогічної реабілітації дітей і підлітків, які пережили важку психічну травму, зокрема із залученням чи переадресацією дітей до відповідних фахівців;
- здійснення психолого-педагогічної корекційної роботи з сім'єю (родиною) дитини в цілому. Особливу увагу слід звернути на те, що внаслідок травми порушуються нормальні дитячо-батьківські та родинні зв'язки, виникають симбіотичні або вимушено дистантні взаємини між дитиною й дорослим(и);
- попередження та профілактика психологічних наслідків для здоров'я дитини перебування в травмуючих ситуаціях;
- надання консультацій і рекомендацій класним керівникам з оптимізації їхньої діяльності з дітьми, які втратили батьків, і їхніми сім'ями.

Діти та підлітки – одна з найбільш уразливих категорій населення, в яких психологічна травма, викликана надзвичайною подією, може істотно погіршити стан психічного здоров'я, порушити особистісний розвиток, змінити освітню траєкторію й життя загалом та мати негативні наслідки в майбутньому. Науковці виокремили такі типові реакції на стресові події, які свідчать про потребу дитини у психологічній допомозі й підтримці:

- порушення сну у вигляді важкого засинання, повторюваність нічних кошмарів і жахливих сновидінь, які зазвичай безпосередньо пов'язані з травматичною ситуацією;
- нав'язливе відтворення травматичного випадку (досвіду) в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, що проявляється у формі повторюваних ігор, у яких простежуються ця тема або аспекти травми. Зокрема, помічено, що під час гри діти моделюють один і той же сюжет, не урізноманітнюючи його, й відтак це стримує динаміку розвитку. З іншого боку, відомо, що діти добре самотерапевтуються саме через гру, проте у цій ситуації – після розігрування певних сюжетів – вони не відчувають полегшення.

Разом з тим, згідно з дослідженнями науковців, наша психіка має природні механізми інтеграції пам'яті, що дозволяють їй самостійно в

автономному режимі впоратися з травмівними переживаннями. Тому переважна більшість дітей, які відчули на собі вплив стресових подій, здатні відновлюватися без сторонньої допомоги. Втім, за нашими спостереженнями, цей процес можна прискорити, якщо забезпечити їм ефективну підтримку на ранніх стадіях після психічної травми, що пов'язана з занадто болісними й неприємними спогадами, зважаючи на те, що дитина не знаходить внутрішніх ресурсів для активного супротиву негараздам.

Таким чином, психологічна допомога учасникам освітнього процесу, які постраждали від російської військової агресії, та ефективна робота з подолання наслідків останньої можлива лише за умови впровадження комплексного підходу, який інтегрує різні методи психологічного супроводу спрямовані на зниження рівня тривоги й страху шляхом підвищення рівня психологічної культури та психогігієни, адаптацію до нового середовища проживання та навчання, пошук ресурсів життєстійкості та можливостей її підвищення, проведення психоедукації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році : Лист МОН України від 02.08.2022 № 1/8794-22. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62e/a2a/960/62ea2a960bc538938794 06.pdf (дата звернення: 18.04.2023).

2. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям із дітьми в період військового конфлікту : [навч.-метод. посіб.] / за заг. ред. Левченко К.Б., Панок В.Г., Трубавіна І.М. Київ : Агентство «Україна». 2015. С. 175. URL: https://la-strada.org.ua/download/sotsialno-pedagogichna-ta-psyhologichna-dopomoga-simm-z-ditmy-v-period-vijskovogo-konfliktu-v-ukrayini (дата звернення: 12.04.2023).

3. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій : підхід резилієнс : навч.-метод. посіб. / [Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Бойко ; за заг. ред. Н. Гусак]; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ : НаУКМА, 2017. 92 с.

4. Паркулаб О.Г. Екстерналізація як інтегративна технологія психологічної допомоги особистості. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 4-5 листопада 2022 р.). Тернопіль, 2022. С.76-80. URL: http://psr.wunu.edu.ua/science/ (дата звернення: 10.04.2023).

УДК 376.63

Марія Феш
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – к.пед.н., доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи В. В. Шафранський
Західноукраїнський національний університет

СОЦІАЛЬНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ МІГРАНТІВ ДО НОВИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЇХ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ

Актуальність теми дослідження. Людина, потрапивши у ситуацію загрози особистої безпеки, постає перед необхідністю визначення нової життєвої стратегії, котра пов'язана із зміною географічного побутування. Індивідуальною реакцією на зовнішню загрозу нерідко стає рішення про переїзд, що, зрештою, і є першопричиною міграційних хвиль сучасності. Масштабність міграційних процесів у суспільстві та значимість тих соціальних змін, які воничинять в економічному, політичному, соціокультурному житті країн і народів, зумовлює пильну увагу до неї представників багатьох сфер і галузей наукового знання. Її вивчають демографи, соціальні антропологи, історики, політологи, правознавці, соціальні психологи. У загальній структурі масових пересувань, що викликані економічними, соціальними, міжнародними протиріччями сучасного періоду поступу людства, проблеми соціальної та психологічної адаптації мігрантів до нових соціально-економічних умов відносяться до ключових питань стабілізації і українського суспільства. Чим вищий рівень адаптації вимушених мігрантів і внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя, тим більша їхня життєздатність і значніша економічна та інтелектуальна віддача людських ресурсів й, навпаки, посилення конфліктогенного потенціалу міграційних потоків знижує рівень адаптації вимушених мігрантів, посилює соціальну напруженість. Неможливість зреалізувати себе в тих умовах, що склалися на сьогодні, породжує для багатьох мігрантів психотравмувальну ситуацію, порушення поведінки, зниження позитивної активності, зміну емоційного стану, зниження вітальності.

Травматизація психіки в новому соціокультурному середовищі, викликана необхідністю адаптації, нерідко перевищує психологічні можливості людини і ставить її на межу виживання. За цим найчастіше стоїть особиста трагедія, соціальне безправ'я і психічна вразливість, важкий тягар матеріальних проблем, постійний страх за майбутнє, підірване здоров'я та підвищений ризик

захворювань, конфлікт із собою та іншими, нарешті, відчуття себе чужинцем та людиною другого сорту. Дані переживання та соціальні реальності визначають соціально-психологічний статус мігрантів.

Вивчення проблем соціальної інтеграції та соціально-психологічної адаптації мігрантів зумовлене буремним сьогоденням, в якому спостерігається дефіцит психологічного комфорту та психологічної захищеності не тільки внутрішніх мігрантів, а й усього населення України. Наше суспільство виявилося не надто підготовленим до ефективного вирішення проблем, що спричинені появою величезного потоку мігрантів і внутрішньо переміщених осіб, включаючи біженців із зони бойових дій і тимчасово окупованих територій (у контексті нашого дослідження ці означення ми приймаємо за синонім). В даний час існує необхідність у пошуку шляхів, спрямованих на забезпечення соціальної та психологічної адаптації мігрантів до соціокультурного простору в умовах нестабільного соціуму, спричиненого широкомасштабною війною 2022-23 рр. Формування конструктивних форм соціальної та психологічної адаптації мігрантів до соціокультурного простору дає можливість прогнозувати найбільш оптимальний розвиток інституційних структур, що регулюють міграційні потоки, розробляти практичні рекомендації для підвищення життєздатності (вітальності) мігрантів, які не торкнулися бойові дії. Актуальні аспекти соціальної та психологічної адаптації мігрантів у соціокультурному просторі українського суспільства та шляхи підвищення їх життєздатності склали дослідницьке поле магістерського кваліфікаційного дослідження.

Рівень розробленості проблеми. У сучасній науковій літературі проблеми адаптації мігрантів до економічних, психологічних, соціальних та соціокультурних структур досліджуються під кутом зору ряду парадигм міграційних процесів. У працях початку XXI століття значне місце приділено проблемі соціокультурної адаптації переселенців. Особливостями процесу психологічної та соціокультурної адаптації біженців і вимушених переселенців було присвячено роботи українських науковців О. Блинової [1], Г. Гандзілевської [2], В. Надраги [3], Л. Орбан [4] та ін. Загалом, оцінюючи ступінь вивченості означеної проблеми, можна відзначити, що наразі є певне відставання досліджень від наявного сучасного стану, що особливо посилився у останні два роки. Все ще залишаються невирішеними і деякі методологічні проблеми соціальної та психологічної адаптації мігрантів. Серед них проблема визначення шляхів вдосконалення організаційних форм, найважливіших напрямівформування життєздатності, що безпосередньо пов’язані із соціальною та психологічною адаптацією мігрантів та підвищення їх вітальності. Всебічне вивчення цього питання має велике теоретичне та практичне значення для соціальної та психологічної науки.

Об'єктом дослідження є мігранти, що з певних причин переселилися в західний регіон нашої держави. **Предметом дослідження** є процес соціальної та психологічної адаптації мігрантів для формування шляхів підвищення їх життєздатності. **Метою дослідження** є виявлення чинників підвищення життєздатності мігрантів шляхом їхньої соціальної та психологічної адаптації.

Завдання дослідження: 1) оглянути історичні етапи постання проблематики адаптації мігрантів; 2) визначити психологічний та соціальний аспекти реалізації міграційної політики; 3) показати особливості впливу міграційних процесів на соціальні зміни в суспільстві; 4) дослідити роль віри та релігії в підвищенні вітальності мігрантів; 5) провести емпіричне дослідження.

Теоретико-методологічною основою дослідження постали методи системного, порівняльного, статистичного аналізу. Загальнотеоретичну основу магістерського дослідження склали фундаментальні дослідження вітчизняних та зарубіжних психологів, соціологів, демографів, культурологів, філософів, присвячені аналізу різноманітних міграційних проблем. Для вирішення поставлених завдань застосовувалися наступні **методи дослідження:** теоретичний аналіз проблеми, емпіричні методи (тестування, спостереження, бесіда, аналіз документів, елементи формувального експерименту, соціально-психологічний тренінг), методи обробки даних (кількісний та якісний аналіз, графічне подання матеріалу), методи математичної статистики (описова статистика, U-критерій Манна-Вітні).

Теоретична новизна дослідження полягає в тому, що уточнено наукові уявлення про місце соціального та психологічного впливу на успішність процесу адаптації мігрантів; поглиблено комплексний підхід до проблеми соціальної та психологічної адаптації вимушених переселенців у подоланні життєвої кризи; розширено дослідницьке коло соціальної та психологічної адаптації вимушених мігрантів.

Практична значущість дослідження визначається тим, що його результати можуть бути використані для вирішення актуальних проблем, породжених вимушеною міграцією населення України у часи війни; зреалізовано комплексну програму допомоги вимушеним мігрантам у подоланні життєвої кризи та систему комплексної допомоги, що базується на поєднанні соціальної, педагогічної та індивідуальної психологічної допомоги. Отримані в ході дослідження дані можуть бути враховані під час складання комплексних програм підвищення життєздатності мігрантів, біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Провівши дослідження ми дійшли наступних **висновків**.

1. Соціальна та психологічна адаптація мігрантів здійснюється через практичну діяльність, основний зміст якої складає пристосування та звикання

до матеріальної культури, норм, цінностей, зразків поведінки нового соціального довкілля, а також перетворення себе та цього середовища відповідно до потреб взаємодіючих сторін. Адаптація – закономірний зв'язок людини і сутнісна функція будь-якої соціальної системи та організації.У соціальній та психологічній адаптації мігрантів заломлюються загальні риси соціокультурного процесу, оскільки це пристосування спрямовано набуття статусу цієї соціальної групи у новому середовищі, культурну сумісність, з урахуванням взаємного перетворення сторін.

2. Взаємодія зовнішніх і внутрішніх чинників адаптації мігрантів нерозривно пов'язанаіз економічними, соціальними та інституційними структурами регіонів, які їх приймають. Проведений аналіз дозволяє виявити чотири взаємопов'язані аспекти соціальної та психологічної адаптації мігрантів: 1) соціально-економічний: виявлення нових форм економічної поведінки домогосподарств (моделей життєзабезпечення), поява та поширення яких зумовила системну кризу суспільства та хаотичні соціально-економічні процеси протягом останніх двох років; 2) ідеологічний: фіксація змін, що відбуваються в цей же період у світогляді простих людей (соціальних відносин, атитюдів і цінностей, нових елементів ідеології); 3) соціально-психологічний: характеристика духовного стану населення (психоемоційний статус, трудові та особисті перспективи індивіда, якість міжособистісних відносин, згуртованість членів громади); 4) соціально-політичний: оцінка рівня прихованих (латентних) форм напруженості у суспільстві, розвиток якої супроводжує як зміни у структурі економічної поведінки людей, і процеси соціальної дезадаптації, емоційного напруги покупців, безліч трансформацію їх світогляду.

3. Структура адаптаційної поведінки мігрантів містить зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) фактори. Перші охоплюють соціальні засоби пристосування мігрантів до економічних, етнонаціональних, соціально-побутових процесів. Другі пов'язані з людськими ресурсами (професійно-освітніми, соціокультурними, психологічними), які є необхідною умовою соціально-економічної стабілізації територій сталого міграційного зростання. Об'єктивною основою адаптації мігрантів є соціокультурний простір. При статичному розгляді соціокультурний простір у класичному варіанті складається з чотирьох сфер діяльності: 1) виробничої, 2) життєзабезпечуючої, 3) соціонормативної та 4) пізнавальної. Для кожної з цих сфер характерна низка значень, цінностей, норм і способів реалізації, проте, виходячи з принципу взаємозамикання, всі вони мають загальну основу, що відображає неповторну специфіку соціокультурного простору.

4. При динамічному розгляді соціокультурний простір є продукт творчої, перетворювальної діяльності людей, які породжують та змінюють ті чи інші

частини свого соціального та культурного оточення. У результаті соціокультурний простір як система норм, цінностей, соціальних інститутів цього суспільства функціонує, розвивається та змінюється. Це і є цілеспрямована зміна структури соціокультурних інституцій для досягнення стану, при якому кожному члену суспільства відкривається доступ до вищих культурних цінностей, засобів оволодіння ними, можливість включення їх у своє повсякденне життя. Найважливішими елементами соціокультурного простору є культура та культурна традиція. Саме культура визначає можливості соціокультурного простору в адаптивній взаємодії, ступінь впливу середовища на адаптанта, відточеність засобів включення суб'єкта до соціально-культурної практики.

5. Соціальні та психологічні умови тісно пов'язані з суб'єктивними чинниками, яких можна віднести здатність і готовність конкретної людини (як переселенця, і місцевого жителя) включатися до системи нових громадських відносин, які у регіоні з появою вимушених мігрантів. Іншими словами, адаптантами є не лише вимушені переселенці та біженці, а й представники місцевої територіальної спільноти (ступінь їхнього бажання прийняти переселенців у своє повсякденне життя), для яких соціальні умови також змінюються разом із долученням до їхнього життя вимушених мігрантів. Вирішальними чинниками у процесах соціальної адаптації є соціальні характеристики та соціальний потенціал мігрантів, укладений у накопиченому соціальному капіталі (освіта, професійна підготовка та кваліфікація).

6. Успішність соціальної та психологічної адаптації мігрантів залежить від низки внутрішніх та зовнішніх чинників, що спричинюють на особистісному та міжособистісному рівні взаємодії адаптаційні стратегії поведінки. До внутрішніх чинників належить ступінь актуалізації потреби мігрантів у позитивних соціальних зв'язках, самоактуалізації та самореалізації у діяльності. До зовнішніх чинників належить ступінь прийняття проблем мігрантів з боку нового соціального довкілля та його здатність надавати необхідну у процесі адаптації особистості мігранта до нових умов життєдіяльності підтримку та допомогу. Структура адаптаційної поведінки мігрантів включає екзогенні та ендогенні чинники.

7. У процесі соціальної та психологічної адаптації вимушених мігрантів відбуваються значні зміни особистісного плану, що виражаються у зниженні самооцінки та рівня домагань, деформації ціннісних орієнтацій та соціальних установок. Оскільки психологічні проблеми та психічні розлади вимушених мігрантів мають комплексний характер і зачіпають емоційну, поведінкову, комунікативну і мотиваційно-потребову сферу особистості, остільки допомога їм повинна бути комплексною і поєднувати соціальні, психологічні та педагогічні засоби. Допомога вимушеним мігрантам повинна бути спрямована

на активізацію внутрішніх потенціалів особистості, підвищення самооцінки і впевненості в собі, на навчання ефективним способам самодопомоги, активну комунікативну взаємодію з новим соціумом. Необхідна допомога у подоланні життєвої кризи не може бути реалізована без урахування соціального статусу, особистісних особливостей актуальної життєвої ситуації вимушених мігрантів. Успішність соціально-психологічної адаптації мігрантів та підвищення їх життєздатності залежить від всебічного комплексного застосування психокорекційних програм та програм з надання соціальної допомоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блинова О. Є. Психологічні чинники стресу акультурації мігрантів. *Наука і освіта*. 2010. № 3. С.12-16.

2. Гандзілевська Г.Б. Реалізація життєвих сценаріїв українських емігрантів у акмеперіоді крізь призму соціокультурної адаптації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія «Психологія». 2018. Вип. 5. С. 65-70.

3. Надрага В. І. Проблеми вимушеної внутрішньої міграції населення в контексті концепції «суспільства ризику». *Український соціум.* 2015. №1(52). С.135-140.

4. Орбан-Лембрик Л. Е. Вплив міграційних процесів на поведінкові прояви особистості. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія.* Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. Вип.13. Ч.1. С. 3-15.

УДК 159.92

Тетяна Познанська
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник - доцент кафедри психології та соціальної роботи, кандидат психологічних наук О. Я. Шаюк
Західноукраїнський національний університет

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ВНАСЛІДОК РАННЬОЇ СЕПАРАЦІЇ ДИТИНИ ВІД БАТЬКІВ

Батьки відіграють провідну роль у формуванні характерологічних особливостей дитини. Зокрема, вони є першою соціальною групою у житті немовляти, що формують у нього відчуття безпеки та довіру до зовнішнього світу. В процесі дорослішання у дитини виникають потреби у самостійності,

ідентифікації себе як незалежної особистості та відокремлення від членів сім'ї. В теперішніх умовах загрози існуванню та якості життєдіяльності актуальною є проблема ранньої сепарації дитини від батьків і її адаптація до навколишніх подій.

Сепарація є процесом послідовного усвідомлення людиною та її батьками своєї відокремленості та емоційне переживання цього, у ході чого формується почуття незалежності і відбувається побудова своєї унікальної особистісної ідентичності кожного з учасників процесу [1, 25].

У психологічній літературі проблема сепарації розглядається як:
- вихід з-під влади батьків;
- формування ідентичності та особистісної автономії;
- формування психологічної незалежності від батьківської сім'ї та родини;
- формування власного образу сім'ї [3].

Впродовж життя особистість долає кілька етапів на шляху до самостійності, які мають свої вікові особливості:

1. Психологічне народження (криза трьох років). Етап в ході якого у дитини з'являється диференційоване розуміння власного «Я» та прагнення самостійно діяти.

2. Етап комунікативного роз'єднання (дошкільний, молодший шкільний вік). У дитини відбувається засвоєння суспільних норм і зразків. Вона вчиться взаємодіяти не тільки з батьками, але і з однолітками

3. Етап підліткового дозрівання (підлітковий вік). Дитина піддає сумніву встановлені сім'єю правила і вимоги, вчиться критично сприймати реальність, міркувати й оцінювати. У неї починається когнітивна сепарація.

4. Етап завершення сепарації. Вихід дитини із батьківської сім'ї та створення власної [2, 78-79].

Якщо у дитини ці етапи відбуваються надто рано, це може призвести до розвитку тривожного розладу, страху, депресії, проблем, що пов'язані із вираженням емоцій та почуття самотності. В подальшому це призведе до проявів низької самооцінки та проблем психічного здоров'я.

Рання сепарація дитини від батьків може відбутися з різних причин: смерть одного з батьків, їх від'їзд на роботу в інше місто чи країну, розлучення батьків, відсутність у батьків зацікавленості до виховання дитини, зміна авторитетної особи у житті дитини та інших. Це може викликати серйозні проблеми в соціальній адаптації дитини, оскільки вона не має можливості розвиватися в нормальних соціальних умовах. Дитина може почуватися відокремленою від інших людей та суспільства загалом, у неї виникають проблеми зі створенням близьких відносин з іншими людьми, формуванням дружби, соціальних норм та цінностей. Також дитина може мати проблеми зі

створенням соціальної ідентичності, оскільки у неї не було можливості брати участь в тих життєвих ситуаціях, які є важливими для її формування. Сепарація від батьків починається, коли дитина починає створювати нові соціальні зв'язки за межами сім'ї, входити у нові суспільні групи, ігнорувати батьківські вказівки та заборони, підпорядковуватись іншим авторитетним для неї особам, здобувати фінансову незалежність. Важливо забезпечити дитині безпечні та стабільні умови життя, щоб вона могла відчувати себе захищеною та упевненою у своїй життєвій ситуації. Це може включати забезпечення достатнього рівня матеріального благополуччя, освіти та професійної підготовки, а також забезпечення доступу до медичних та психологічних послуг. А також присутність людей, що допоможуть дитині розвиватися та адаптуватися до нових соціальних умов, навчать її спілкуватися з іншими людьми та створювати близькі відносини, підтримають її у формуванні соціальної ідентичності та розвитку соціальних норм та цінностей.

Загалом соціальна адаптація особистості внаслідок ранньої сепарації дитини від батьків може бути досить складною та довготривалою процедурою. Важливо також розуміти, що кожна дитина унікальна, тому соціальна адаптація може мати різні виклики та вимагати індивідуального підходу. Наприклад, деякі діти можуть потребувати більше часу на встановлення довіри та створення близьких відносин, тоді як інші можуть бути більш активними та швидко адаптуватися до нових соціальних умов. Для успішної соціальної адаптації також важливо забезпечити дитині можливість бути членом різних соціальних груп та спілкуватися з людьми з різними соціальними та культурними характеристиками. Це допоможе дитині розширити свої горизонти, розвинути соціальну компетентність та відчути себе частиною більш широкої соціальної групи.

У дитини можуть виникати різноманітні реакції на ранню сепарацію від батьків, а також на нові соціальні умови. Наприклад, вона може бути:

- пасивною та неініціативною, не проявляти інтересу до спілкування з іншими людьми;
- агресивною та нервовою, проявляти негативний настрій та реагувати на різні подразники;
- замкненою та нездійсненою, не проявляти бажання взаємодіяти з іншими людьми та бути членом соціальних груп;
- пасивно-агресивною, проявляти пасивність та байдужість до соціальних взаємодій, але в той же час зловживати агресивністю, коли відчувається загроза;
- активною та відкритою, проявляти бажання взаємодіяти з іншими людьми та бути членом соціальних груп.

Для того, щоб допомогти дитині успішно адаптуватися до нових соціальних умов та знайти індивідуальний підхід до неї можна використовувати різні методи та стратегії, такі як:

- створення безпечного та довірчого середовища, в якому дитина може відчувати себе комфортно та захищено;
- забезпечення дитині можливості взаємодіяти з різними людьми та бути членом різних соціальних груп;
- розвиток соціальних навичок та навичок спілкування, таких як вміння слухати, висловлювати свої думки, розв'язувати конфлікти та інші;
- використання позитивного підкріплення та похвали, щоб підтримати дитину та посилити її впевненість;
- використання різних методів для розвитку самооцінки та самоповаги дитини;
- використання різних методів для зниження рівня стресу та тривоги дитини.

Батькам та опікунам необхідно пам'ятати, що рання сепарація може залишати на дитині подальший вплив, який може проявлятися в різних етапах її життя. Тому важливо підтримувати здоровий і стійкий розвиток дитини на протязі всього її життя, забезпечуючи необхідну підтримку та допомогу на кожному етапі.

Отже, соціальна адаптація особистості внаслідок ранньої сепарації дитини від батьків є складним та довготривалим процесом, який вимагає індивідуального підходу та постійної підтримки з боку близьких людей та фахівців з психології. Цей процес може мати виклики, але він також може бути джерелом розвитку та зміцнення особистості, якщо дитина отримує необхідну підтримку та допомогу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берегова Н. Вплив ранньої сепарації на становлення особистості / Н. Берегова, К. Максимчук // *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки*. 2019. № 1. С. 21–32.

2. Левицька Л. Теоретичні підходи до вивчення психологічних особливостей сепарації від батьків. *Український науковий журнал "Освіта регіону"*. 2015. № 1. С. 77–81.

3. Сепарація від батьківської родини як необхідна умова щасливого подружнього життя. *Українська асоціація християнської психології*. URL: http://christian-psychology.org.ua/zhuttya_v_podruzhzhi/lubov-v-podruzhzh/4625-separacya-vd-batkvskoyi-rodini-yak-neobhdna-umova-schaslivogo-podruzhnogo-zhittya.html.

УДК 159.98

Софія Шевчук
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент О. Я. Шаюк Західноукраїнський національний університет

ЕМПАТІЯ ЯК ФАКТОР МОТИВАЦІЇ У СТАНОВЛЕННІ ПСИХОЛОГА

Професійна діяльність психолога полягає у допомозі людям у розв’язанні психологічних проблем та підтримці їхнього психічного здоров’я. Для успішної роботи психологу потрібно мати ряд важливих навичок, серед яких важливе місце займає емпатія. Емпатія допомагає психологу зрозуміти почуття та думки клієнта, а також створити ефективну взаємодію між ними. Крім того, емпатія може бути важливим фактором мотивації у становленні психолога як професіонала.

Емпатія – це здатність відчувати та розуміти почуття та думки іншої людини. Емпатія передбачає наявність когнітивного та емоційного компонентів. Когнітивний компонент емпатії полягає в розумінні думок та почуттів іншої людини, а емоційний – відчуттях, які виникають в процесі спілкування з іншою людиною [1].

Емпатія є важливою складовою професійної компетенції психолога. Психологічна допомога передбачає спілкування з клієнтом, розуміння його проблем, потреб, почуттів та думок. Завдяки емпатії психолог може пережити почуття клієнта та зрозуміти, які саме труднощі переживає його співрозмовник. [3]. Це допомагає психологу зробити правильні висновки та визначити подальші кроки, необхідні для розв’язання психологічних проблем клієнта.

Зв'язок між емпатією та мотивацією установленні психолога було досліджено вченими протягом десятиліть. У своїх дослідженнях вчені зосереджувалися на тому, як емпатія впливає на роботу психолога з його клієнтами та на їхню взаємодію. Вчені встановили, що емпатія є важливим чинником для успішної роботи психолога з клієнтами. Одне з досліджень, проведених Альбертом Бандурою та його колегами, показало, що психологи, які мали вищі рівні емпатії, були більш успішними в установленні довіри та забезпеченні більш ефективного лікування для своїх клієнтів.

Однак, на думку деяких дослідників, емпатія може бути і двосічним мечем. Дослідження, проведені Жаном Джарвісом та його колегами, показали, що з одного боку, емпатія дозволяє психологу поглиблювати розуміння свого клієнта та робити раціональні висновки. Але з іншого боку, емпатія може стати

причиною перевтомлення та вигорання у роботі, якщо психолог постійно переживає проблеми своїх клієнтів. Тому, психолог повинен бути здатний зберігати емоційну стійкість та має розуміти, коли йому потрібно взяти паузу від роботи та відновитись.

Для збереження високого рівня емпатії на роботі психолог повинен бути свідомим своїх емоцій і використовувати ефективні стратегії саморегуляції, розвивати свої професійні навички та знання, підтримувати баланс між особистим і професійним життям, а також встановлювати межі, щоб забезпечити ефективність терапії та своє психологічне благополуччя [2].

Емпатія може мати вплив не лише на самого психолога, але й на його клієнтів. Дослідження, проведені Сьюзен Фізер та її колегами, показали, що коли психолог виявляє емпатію та розуміння до своїх клієнтів, це може позитивно впливати на їхнє самопочуття та збільшувати мотивацію для зміни свого становища.

Окрім того, що емпатія допомагає психологу розуміти свого клієнта, вона може бути важливим фактором мотивації у становленні психолога як професіонала. Психолог, що володіє емпатією, зазвичай має більшу мотивацію працювати зі своїми клієнтами, адже він розуміє, яка важлива його робота для психологічного благополуччя людей [3]. Це стимулює психолога розвивати свої навички та здібності, щоб забезпечити кращу допомогу своїм клієнтам.

Отже, для психолога емпатія – це важлива складова професійної компетенції, яка може мати значний вплив на його роботу та результати терапії з клієнтами. Важливо розвивати цю складову через тренування та практику, використовуючи різні методи та техніки, щоб забезпечити психолога здатністюемпатизувати зі своїми клієнтами і надавати їм ефективну допомогу.

Однак, не всі люди мають вроджену емпатію на високому рівні, і для тих, хто обирає психологію за свою професію, розвиток цієї якості стає особливо важливим. Важливою передумовою успішного професійного становлення психолога є здатність співпереживати, зрозуміти іншу людину, її емоції та переживання [4]. Однією з ключових складових успішної практики психолога є вміння спілкуватись з клієнтами з різних соціальних, культурних та етнічних груп. Емпатія є ключовою в цьому процесі, оскільки допомагає психологу зрозуміти свого клієнта та створити довірливі відносини, що сприяє досягненню бажаного результату в роботі з клієнтом.

Крім того, важливим є самоусвідомлення психолога щодо його рівня емпатії та вміння розпізнавати та відрізняти власні емоції від емоцій клієнта. Розвиток емпатії у психолога є неперервним процесом, тому важливо прагнути до постійного удосконалення цієї компетенції.

Отже, емпатія є важливим чинником мотивації установленні психолога, але вона повинна бути збалансована з професійним відстороненням та уважним стеженням за своїм емоційним станом. Розуміння та співчуття до клієнтів сприяють ефективній роботі з ними та забезпечуютьуспішнупсихологічну допомогу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавльова Л.П., Коломієць Т.В., Литвинчук А.І., Можаровська Т.В. Психологія емпатії: Методичні рекомендації. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 39 с.

2. Мурджані А. Сила емпатів: переваги чутливості в цьому жорстковому світі. Київ : YakabooPublishing, 2021. 208 с.

3. Пивоварчик І.М. Трансформація здатності до турботи про ближнього у професійному навчанні студентів-психологів. *Наука і освіта*. 2016. № 2-3. С. 25-33.

4. Шинкаренко І.М. Особистісно-орієнтований підхід у психотерапії: емпатія як складова взаємодії клієнта та психотерапевта. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія: Філософія,10(23), 2016. С. 148-152.

УДК 159.923.5

Катерина Івасик
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент О.В. Васильків Західноукраїнський національний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МИСТЕЦТВА У ТЕРАПІЇ

Арт-терапія особливо необхідна, коли вербальне спілкування неможливе або маломожливе – мова йде про дітей дошкільного віку, нетипових дітей або дорослих з порушенням мовлення. Так само його можна використовувати для дітей і дорослих, які вміють говорити, але які можуть краще спілкуватися за допомогою мистецтва. Арт-терапія може використовуватися як окреме терапевтичне втручання або може застосовуватися як допоміжний елемент у більшій системі терапевтичних технік, що застосовуються до пацієнта.

Можливо, ми займаємось мистецтвом, тому що це єдиний спосіб найглибше висловити те, що у нас в душі, наші емоції, надії, конфлікти та все, що ми відчуваємо всередині себе. Справді, у нас є слова, але словами не можна усе формовиразити. Нам потрібен засіб презентації, менш абстрактний, ближчий до наших почуттів, до нашого справжнього почуття. Ми проживаємо досвід, а не слова. І тому нам потрібне мистецтво, тому що, перш за все, мистецтво – це чуттєвий досвід, ми маємо вчитися використовувати наші почуття та здібності, щоб творити мистецтво.

Створюючи мистецтво, ми отримуємо знання про себе, оскільки будь-який художній продукт, який ми продукуємо, має ознаку нашої особистості. Це частина нас, створена нами, і якщо ми її шукаємо уважним оком, ми можемо використати її для дослідження глибин нашої душі [1].

І тут з'являється роль арт-терапевта, який веде нас у цій творчій подорожі, тлумачить, що і якми створюємо, допомагає нам краще пізнати себе та подолати деякі перешкоди в нашому житті.

В арт-терапії процес набагато важливіший за продукт. Незалежно від того, наскільки естетично цінним є кінцевий продукт, його справжня цінність полягає в тому, що він відображає те, ким ми є і що ми відчуваємо в певний момент часу.

Цей тип творчої терапії послуговується малюнком, живописом, колажем, розфарбовуванням та ліпленням, щоб допомогти людям виразити себе творчо, та уможливлює вивчення психотерапевтом емоційного підтексту, який простежується в їхній роботі. Багато людей хвилюються, що вони не можуть займатися арт-терапією через брак креативності, але оскільки мова йде про процес, а не про готовий твір, арт-терапія не вимагає художніх навичок, немає правильного чи неправильного, хорошого чи поганого. Арт-терапевт має краще розуміння почуттів і поведінки людини, які можна побачити через їхні твори, а відтак це дозволяє їм рухатися вперед у вирішенні глибинних проблем.

Арт-терапія може зменшити біль, тривогу та напругу, а також покращити емоційне, духовне, когнітивне та фізичне благополуччя клієнта. Її часто використовують для полегшення симптомів тривоги, депресії та травми [2; 3]. Отож мистецтво — могутній терапевтичний засіб досягнення рефлексії, самоусвідомлення, заспокоєння тривог, пропедевтики неврозів тощо. Зростаючий рух до цілісного лікування підтверджує думку, що виразне мистецтво є незамінним інструментом відновлення здоров'я та досягнення особистісного благополуччя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чому мистецтво має терапевтичний ефект. URL: http://wellness-through-art.org/home/

2. Переваги арт-терапії для відновлення психічного здоров’я. URL: https://www.pasadenavilla.com/resources/blog/benefits-of-art-therapy/

3. Гірняк А. Н. Рівні міжсуб’єктної освітньої взаємодії та їх психологічний аналіз. *Психологічний часопис*. 2020. № 8 (40). Т. 6. С. 109–118.

УДК 159.98

Анна Корчагіна, Яна Мішедченко
здобувачі вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Я. М. Бугерко
Західноукраїнський національний університет

ВПЛИВ СМИСЛО-ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ НА ГОТОВНІСТЬ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Професійна діяльність психолога вимагає високої моральної та етичної компетентності, тому знання та вміння повинні базуватися на ґрунтовних життєвих цінностях.

Аналіз сучасної психологічної літератури показує, що усвідомлення власних смисло-життєвих цінностей допомагає краще зрозуміти себе, визначити пріоритети життєвого шляху та професійної діяльності. Відтак це дозволяє виокремити спрямованість і зміст професійної активності психолога, визначити загальний ціннісний підхід людини до світу, до себе, встановити зміст та напрямок особистісних позицій, поведінки, діяльності та вчинків [1, 68]. Майбутні психологи, які усвідомлюють сутнісний зміст власних ціннісних орієнтацій, є більш ефективними в своїй професійній діяльності, адже в даній професії перш за все потрібно ґрунтовно розібратись у психологічних закономірностях функціонування власної особистості, а вже опісля надавати психологічну допомогу іншим. Психолог повинен мати адекватну самооцінку, розуміти індивідуальні особливості своєї особистості, свої здібності, сильні і слабкі сторони характеру.

Узагальнений аналіз психологічних джерел показав, що можна виокремити п’ять груп найважливіших життєвих цінностей, якими повинен володіти майбутній психолог:

1. Допомога та підтримка: психолог має важливим обов'язок допомагати і підтримувати своїх клієнтів у досягненні їх психологічного благополуччя та розвитку.

2. Людська гідність: психолог зобов'язаний підтримувати цінність кожної особистості, поважати різноманітність та індивідуальність кожного клієнта, незалежно від раси, статі, віку, релігії, національності або інших характеристик.

3. Етичність та професійна відповідальність: психолог має дотримуватися високих стандартів професійної етики, включаючи конфіденційність, забезпечення безпеки клієнтів, а також розуміння своїх професійних обмежень.

4. Розвиток і самовдосконалення: психолог має постійно вдосконалювати власний професійний досвід, адже наука не стоїть на місці.

5. Емпатія: психолог повинен вміти розуміти почуття клієнтів, їхні думки та досвід. Вміння, отримані під час навчання, мають бути спрямовані на допомогу людям, які потребують психологічної підтримки [2, 74]. Такі психологи здатні краще розуміти потреби своїх клієнтів та підбирати для них індивідуальний шлях вирішення проблеми.

Життєві цінності мають принципове значення для формування індивідуального стилю професійної діяльності психолога, визначають його гуманний, демократичний або авторитарний характер. На їх основі формується мотиваційно-ціннісне ставлення до самої професії психолога, цілей і засобів професійної діяльності [3, 70]. Зазначене спонукало нас провести власне дослідження та визначити, які ціннісні орієнтири, на думку першокурсників спеціальності 053 Психологія Західноукраїнського національного університету, є найважливішими в підготовці майбутніх психологів та які провідні цінності у них уже є сформовані. Провівши опитування, ми побачили, що, найбільший відсоток майбутніх психологів вважає найважливішим ціннісним орієнтиром людську гідність (54%), на другому місці- допомога та підтримка, емпатія (по 17%), 12% студентів надають перевагу етичності та професійній відповідальності (див. рис. 1).

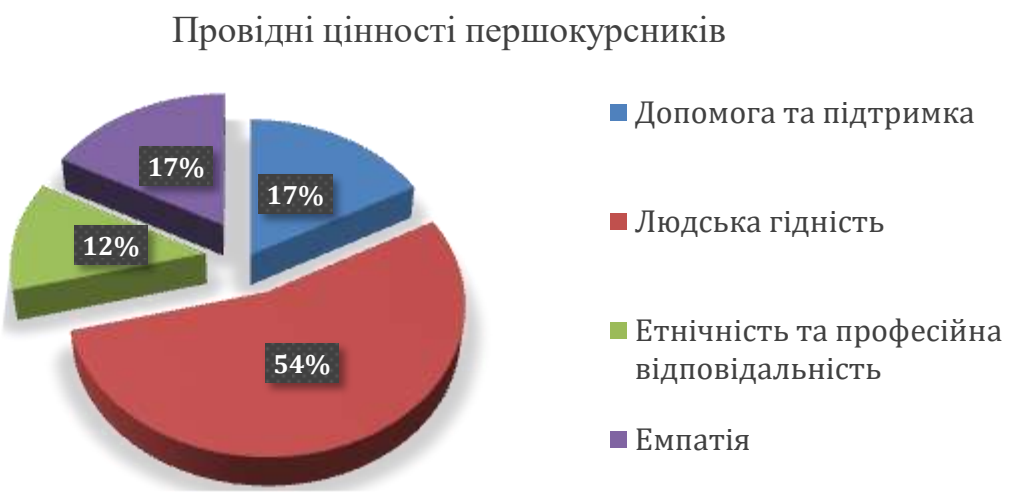

Рис. 1. Аналіз провідних смисло-життєвих цінностей студентів-першокурсників спеціальності 053 Психологія (квітень 2023 р., ЗУНУ, вибірка 27 осіб)

Результати опитування показали ще одну важливу закономірність: виявилось що дані результати значною мірою збігаються з цінностями, які майбутні психологи вважають вже наявними в собі (див. рис. 2).

Рис. 2. Сформованість смисло-життєвих цінностей у студентів-першокурсників спеціальності 053 Психологія (квітень 2023 р., ЗУНУ, вибірка 27 осіб)

Таким чином, можемо констатувати значну роль впливу смисло-життєвих цінностей на підготовку до професійної діяльності майбутніх психологів. Зазначене важливе з огляду на те, що в професійній підготовці майбутніх фахівців психологічної сфери важливе значення мають ті морально-етичні принципи, якими вони керуються і які впливають на їхнє розуміння людської поведінки, ставлення до клієнтів, етичні норми і стандарти професії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугерко Я.М. Буттєвість духовності в оптиці методологічного аналізу. *Психологія і суспільство*. 2017. № 1. С. 62-72.

2. Бугерко Я.М. Потенціал як психодуховна даність особистості. *Психологія і суспільство*. 2018. № 1-2. С. 68-82.

3. Карпюк Ю.Я. Ціннісні орієнтації як основа професійної діяльності практичного психолога. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. Психологія. 2017. 2 (44). С.66-73.

УДК 37.013.42 - 053. 5 (045)

Ірина Савка
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Петро Сторож
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Т. Л. Надвинична Західноукраїнський національний університет

ПІДЛІТКИ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Ситуація, в якій нині опинилася наша країна, спровокувала виникнення цілої низки економічних, політичних, культурних та соціальних проблем, серед яких провідне місце займає питання дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Термін, якими описують цю категорію молоді, у більшості літературних та спеціалізованих джерел вживають як синонім до понять «особливі», «екстремальні» ситуації.

У термінології представників соціальних служб: «Складні життєві обставини – соціальні, економічні, звичаєві, комунікаційні, вікові, медичні, родинні та інші проблеми і виклики, які людина не в змозі подолати самостійно і які спричинюють її соціальну дезадаптацію, випадання зі звичних соціальних систем» [5, с. 461].

В Законі України «Про охорону дитинства» визначається, що «Дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах - дитина, яка потрапила в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку із інвалідністю; тяжкою хворобою; безпритульністю; перебуванням у конфлікті з законом; залученням до найгірших форм дитячої праці; залежністю від психотропних речовин та інших шкідливих залежностей; насильством та жорстоким поводженням в сім'ї; ухиленням батьків, осіб, які їх замінюють від виконання своїх обов'язків; обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів, тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини» [1]. У цьому ж документі зокрема зазначено, що: «Суб'єкти соціальної роботи, в ході своєї професійної діяльності, здійснюють заходи щодо виявлення дітей, які перебувають в складних життєвих обставинах, надають їм комплекс послуг у рамках повноважень, визначених законодавством; інформують інших суб'єктів, органи опіки та піклування в разі необхідності здійснення комплексних заходів щодо

захисту дитини та надання підтримки батькам чи притягнення їх до відповідальності» [там само].

У вищеозначених визначеннях наголошується, насамперед, на правовому аспекті даної проблематики. Розглянемо психологічний зміст цього поняття. Саме питання складної для людини життєвої ситуації виникає тоді, коли зовнішні стосовно людини зміни у навколишньому середовищі порушують чи загрожують порушити її діяльність, відносини з значними людьми, звичний їй спосіб життя загалом чи одному з життєвих просторів.

Сутнісна особливість складних життєвих обставин полягає в тому, що ця ситуація порушує звичний для людини спосіб життя, ставить її перед необхідністю оцінити зовнішні та внутрішні аспекти ситуації з урахуванням змістовних ознак та визначити можливість її перетворення. А потім – вибрати або принципово нові стратегії поведінки та діяльності, або нові засади життя та способи узгодження своїх відносин із собою, іншими людьми, світом загалом. Особливо потребують допомоги діти, які опинилися у таких обставинах. На відміну від дорослої людини дитина не має достатнього життєвого досвіду, тих знань, здібностей, сил, які необхідні, щоб вирішити складні ситуації, що виникли [4].

Досліджуючи проблеми допомоги підліткам, котрі опинилися у складних життєвих обставинах, науковці відзначають, що їх особистість та поведінка відрізняється від однолітків, та намагаються описати їхні специфічні соціально-психологічні характеристики. Так, низка дослідників [2; 3; 4] відзначають, що загальний фізичний та психічний розвиток дітей, які опинилися без піклування батьків, відрізняється від однолітків, які ростуть у сім'ях. Темп їхнього психічного розвитку сповільнений та є цілий набір негативних особливостей: нижчий рівень інтелектуального розвитку, бідніша емоційна сфера, уява, пізніше формуються навички саморегуляції та управління своєю поведінкою, утруднено розуміння вимог дорослих, інфантильність, невміння будувати стосунки з іншими, невіра до дорослих, уразливість тощо.

Часто у дітей виникають значні відхилення як у поведінці, так і в особистісному розвитку. Для більшості з них характерною є одна риса – порушення соціалізації в широкому значенні слова: відсутність навичок гігієни, невміння поводитися за столом, нездатність адаптуватися до незнайомого середовища, нових обставин, гіперсексуальність, порушення статевої орієнтації, злодійство, брехливість, втрата інтересу до праці, лінь, відсутність ціннісних орієнтації, відсутність норм моралі та моральності, прийнятих у суспільстві, бездуховність, втрата інтересу до знань, погані звички (вживання алкоголю, наркотиків, куріння, токсикоманія, нецензурна лайка тощо) [2]. Також у дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, частіше ніж у

інших, спостерігаються різні форми шкільної дезадаптація, яка виникає внаслідок тривалих для дитини травмуючих ситуацій, порушенні міжособистісних відносин із дорослими і однолітками, що формує в нього внутрішню напруженість, тривожність, агресивність, конфліктність, відчуття неповноцінності, непотрібності, знедоленості.

Аналіз значної кількості джерел із зазначеної проблематики уможливив наступні висновкищодо соціально-психологічної характеристики підлітків, які опинилися у складних життєвих обставинах:

- структурі їхніх базових якостей дезінтегруючу роль виконують потреба у спілкуванні та вольовий самоконтроль;

- вони мають нижчі показники адаптивності, ніж їхні однолітки, більш схильні до асоціальних форм поведінки, в тому числі до агресії та вживання ПАР, мають низьке самоприйняття та прийняття інших, потребують зовнішнього контролю, прагнуть незалежності, подолання норм і правил, для них характерний емоційний дискомфорт. Така ситуація частіше всього пов'язана з неприйняттям себе та інших, емоційним дискомфортом, зовнішнім контролем, відомістю, ескапізмом, схильністю до агресії та насильства, конформізмом.

- соціально-психологічні характеристики хлопчиків і дівчаток, які належать до цієї категорії, також дещо відрізняються: хлопчики мають більший емоційний дискомфорт, схильні уникати своїх проблем, дівчатка більшою мірою приймають інших людей і одночасно намагаються використовувати своє спілкування для зміни ситуації.

Вищеозначені особливості варто враховувати під час організації соціально-психологічних заходів з реабілітації та ресоціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про охорону дитинства" URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show

2. Мащенко В. Моніторінг індивідуального розвитку особистості підлітка. *Психолог.* 2003. № 28. С. 11 – 15.

3. Надвинична Т., Лучко М. Психологічна допомога сім’ям за складних життєвих обставин. *Психологія і суспільство*. 2018. № 2-3. С.224-233.

4. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах: метод. рек. / автори-упор. В. Г. Панок, З.О. Гаркавенко, О.Г. Карагодіна, А.С. Шапошнікова. [2-е вид., стереотип.]. К.: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 76 с.

5. Соціальна робота: Короткий енцикл. слов. К.: ДЦССМ, 2002. С. 462.

УДК 316.624.2

Мар’яна Безверхна
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – к.пед.н., доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи В. В. Шафранський
Західноукраїнський національний університет

ОСОБИСТІСНІ ПЕРЕДУМОВИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Проблема суїцидальної поведінки підлітків є надзвичайно важливою, оскільки згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, суїцид є другою за частотою причиною смерті серед підлітків у світі.

Особистісні передумови суїцидальної поведінки підлітків можуть бути дуже різними. Перш за все, до таких передумов можна віднести психічні розлади, такі як депресія, тривожність, шизофренія та інші. Ці розлади можуть спричинити зниження настрою, відчуття відчуженості та непокою, що може привести до суїцидальних думок та намірів [2, 59].

Другим важливим фактором є наявність складних життєвих ситуацій, зокрема конфліктів з батьками, розлучення батьків, втрати близьких людей, стосунків з ровесниками, шкільних проблем і т.д. Відчуття безнадії, невдачі та непорозуміння можуть також викликати суїцидальні думки та поведінку.

Третім фактором є наявність ризикованої поведінки, зокрема зловживання наркотиками та алкоголем, агресивна поведінка, сексуальна активність та інші. Ці види поведінки можуть свідчити про недостатню самоконтрольність та самооцінку, що також може призвести до суїцидальних думок та намірів.

Четвертим фактором є низька самооцінка: Низька самооцінка може сприяти розвитку суїцидальної поведінки підлітків. Підлітки, які мають низьку самооцінку, можуть відчувати, що не варто жити, і втратити будь-яку мотивацію до життя.

П’ятим фактором є неадекватність соціальних взаємин: Недостатність соціальних взаємин, дискримінація, жорстоке поводження або булінг можуть бути факторами, які сприяють розвитку суїцидальної поведінки. Такі ситуації можуть призвести до почуття ізольованості та безпорадності.

Ці передумови не завжди призводять до суїцидальної поведінки, але можуть збільшити ризик її розвитку. Важливо розуміти, що суїцидальна

поведінка є складним психічним станом, і її розвиток може бути спричинений різними факторами, які взаємодіють між собою.

Одним з найважливіших факторів, який може зменшити ризик суїциду серед підлітків, є підтримка близьких людей, зокрема батьків, рідних та друзів. Важливо створити підліткам комфортні умови для спілкування та відкритого висловлення своїх емоцій та проблем [4, 90].

На жаль, багато підлітків, які мають суїцидальні думки, не шукають допомоги від своїх батьків або фахівців з психічного здоров'я, що може призвести до трагічних наслідків. Тому особливо важливо підвищувати обізнаність про цю проблему серед підлітків, їх батьків та вчителів.

Також необхідно визнати, що суїцидальна поведінка є показником глибоких проблем, які вимагають більш серйозного підходу до їх вирішення. Тому важливо допомогти підліткам знайти ефективні способи вирішення проблем, зокрема шляхом консультування психолога або психіатра, які допоможуть розуміти та працювати з їх емоційними труднощами.

Загалом, боротьба з суїцидальною поведінкою серед підлітків є важливою та актуальною проблемою, яка потребує комплексного підходу та залучення всіх зацікавлених сторін. Насамперед, ми повинні звернути увагу на передумови суїцидальної поведінки та знайти ефективні способи їх попередження та вирішення, щоб захистити наших молодих громадян від таких трагічних наслідків.

Отже, підлітки з суїцидальною поведінкою становлять актуальну та нагальну проблему для соціальної роботи. Інтенція скоїти самогубство може виникнути через різні причини, не обов'язково пов'язані з морально-психологічним розвитком підлітка. Наприклад, такі зовнішні фактори, як неблагополуччя в родині, вплив середовища чи війна, можуть викликати суїцидальну інтенцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лобова О. С., Лаврик Н. В. Суїцидальна поведінка підлітків: психологічні особливості та фактори ризику. *Психологічний часопис*. 2021. № 2. С. 52-60.

2. Михайленко Т. В. Психологічні аспекти суїцидальної поведінки підлітків. *Український вісник психоневрології*. 2019. № 3. С. 57-61.

3. Москалець В. П. Психологія суїциду: навч. посіб. Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2002. 260 с.

4. Чередніченко І.І. Особистісні передумови суїцидальної поведінки підлітків. *Науково-педагогічні проблеми сучасної психології*. 2018. С. 89-94.

5. Suicidal thoughts and suicide attempts: teenagers. URL: https://vps-41387.vps-default-host.net/uploads/order/znimok-ekrana-2022-1_1667639436.png

УДК 159.932.5

Вікторія Панічевська
здобувачка вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук,
ст. викладач О. А. Притула
Західноукраїнський національний університет

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ

Метою освітніх реформ в Україні на сучасному етапі в період соціальних трансформацій є створення системи освіти, яка б забезпечувала багатогранний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства, надавала можливості для максимальної реалізації її інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей та обдарувань, створила систему виховання громадян з високим рівнем соціальної відповідальності, здатних до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь країні, збагачення інтелектуального, економічного, культурного потенціалу держави, підвищення рівня освіти громадян для забезпечення сталого розвитку України.

Актуальність проблеми зросла в умовах російсько-української війни, вимушеного переселення сотень тисяч сімей з дітьми, що змусило підлітків переосмислити власні життєві цінності. Аналіз наукової літератури та стану практичної діяльності з цієї проблеми засвідчив, що комплексних досліджень, які висвітлюють питання ціннісної сфери сучасних підлітків, недостатньо.

Упродовж тривалого часу свого розвитку психологічна наука приділила достатньо уваги ціннісним орієнтаціям підлітків. У зарубіжній психології зазначену тематику в своїх дослідженнях вивчали Е. Агацці, К. Альдерфер, Дж. Аткінсон, Дж. Верофф, В. Врум, Ф. Клакхон, К. Роджерс, М. Рокич, Ф. Стродбек Е. Фромм та інші.

Українські науковці-психологи теж присвятили чимало уваги тим чи іншим аспектам ціннісно-мотиваційної сфери. Зокрема, це О. Балакірєва, І. Бех, В. Болотіна, В. Бурдун, Н. Володарська, І. Галян, Г. Голос, К. Журба, С. Занюк, З. Карпенко, Н. Клокар, Л. Коберник, О. Колонькова, Л. Кондратенко, А. Лазарчук, У. Михайлишин, О. Музика, І. Семків та інші.

Зокрема, К. Роджерс вважав, що на поведінку та діяльність особистості впливають внутрішні та зовнішні цінності. Крім того, психолог вводить поняття «умовні цінності» – прагнення заслужити любов і прихильність оточення [3].

І. Семків, адаптуючи методику Ш. Шварца «Портрет цінностей»,

спрямував її на дослідження динаміки зміни цінностей груп у зв'язку зі змінами в суспільстві та соціальними проблемами. Адаптована ним методика передбачає такі типи цінностей: доброзичливість, універсалізм, самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, влада, конформізм, безпека, традиція [4].

Втім, з-поміж чималої чисельності дослідників людської психіки немає єдиної думки щодо визначення поняття «цінності». Багато точок зору є на їх перелік, але більшість учених зупиняються на думці, що цінності можна класифікувати за двома основними напрямами: індивідуальні цінності та соціальні цінності. На сьогодні більшість психологів користуються класифікацією, запропонованою американським психологом польського походження Мілтоном Рокичем [5].

Крім того, Україна зараз переживає складні часи у зв'язку військовою інтервенцією російської федерації на території України, що також істотно впливає на перегляд світогляду і дорослих, і молодшого покоління. У суспільстві більше уваги приділяється поведінці людей, а не їхнім висловлюванням, а поведінка особистості визначається її ціннісною сферою. Тому саме типологія ціннісної сфери кожної особистості, що є джерелом її поведінки, зараз визначає ціннісну сферу суспільства в цілому. І логічно, що цінності сучасних підлітків багато в чому визначать майбутнє держави [1].

Життєві цінності сучасних підлітків постійно розвиваються та знаходяться здебільшого в трьох площинах: цінність як суспільний ідеал, цінність в об'єктивній формі, соціальна цінність. Розвиток здійснюється в напрямі соціальних цінностей, а от значення колективних цінностей поступово зменшується. Велике значення для формування ціннісних орієнтацій підлітків мають сім'я, соціум та особистість педагога. Найуживаніша методика – «Ціннісні орієнтації» М. Рокича – визначає змістовну сторону спрямованості особистості й складає основу її ставлень до навколишнього світу, до інших людей, до себе, основу світогляду та ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої компетенції – «філософії життя». М. Рокич виділяє два класи цінностей :

1) термінальні – переконання в тому, що певна кінцева мета індивідуального існування варта прагнення до неї;

2) інструментальні – переконання в тому, що певний образ дій або властивість особистості є кращим у будь-якій ситуації. Цей розподіл відповідає традиційному розподілові на цінності-мети та цінності-засоби. Методика М. Рокича дозволяє більш-менш об'єктивно виявити ціннісні орієнтації підлітків [2].

На нашу думку, методики вивчення ціннісної сфери підлітків потребує осучаснення, включення до них питань миру, релігії, екології.

У ході експериментального дослідження нами встановлено, що ієрархія життєвих цінностей хлопців сьомих і дев'ятих класів упродовж двох років змінюється з позицій особистісно значущих цінностей в сторону соціальних цінностей. Зокрема, якщо у хлопців сьомих класів переважаючими є такі термальні цінності як самовпевненість, щастя в особистому житті, саморозвиток та можливість займатися творчістю, то в хлопців дев'ятих класів на чільні місця виходять такі цінності як можливість вчитися, мудрість, наявність вірних друзів, повага і визнання інших людей. Хлопці і сьомих, і дев'ятих класів нівелюють такі термальні цінності як здоров'я, захоплююча робота, любов і близькість. У хлопців сьомих і дев'ятих класів серед інструментальних цінностей не знаходять уваги такі цінності, як вміння радіти життю, високі вимоги до людей і світу.

Для дівчат сьомих класів життєво важливими є такі термальні цінності: щастя інших людей, можливість займатися творчістю, можливість вчитися, незалежність і свобода. А от ієрархію життєвих цінностей дев'ятикласниць очолюють фінансовий достаток, можливість жити продуктивно, наявність вірних друзів, повага і визнання інших людей. На задній план дівчата і сьомих, і дев'ятих класів відсунули активну життєдіяльність, мудрість, мистецтво і природу. Ігнорують дівчата здебільшого такі інструментальні цінності як високі вимоги до людей, до світу та незалежність.

Ретельний аналіз результатів анкетування та тестування підлітків двох сьомих і двох дев'ятих класів засвідчив, що ціннісна сфера хлопців до сьомого класу в основному вже сформована та за два роки зазнає незначних змін, а дівчата продовжують активний пошук оптимальних для них навчальних мотивів та життєвих цінностей. Доведено, що з розвитком особистості та дорослішанням учні змінюють життєві цінності в напрямі матеріального добробуту та особистісного самоствердження.

У ході дослідження ми також дійшли висновку, що наявні методики вивчення ціннісної сфери нового покоління потребують осучаснення, включення до них питань миру, релігії, екології.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування та розвитку ціннісних орієнтацій підлітків. До перспективних напрямів досліджень відносимо вивчення життєвих цінностей підлітків із вимушено переміщених сімей та підлітків і з сімей учасників бойових дій. Формування ціннісних орієнтацій тісно пов'язане із соціальними змінами, що відбуваються у суспільстві і формулюють динаміку процесу соціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Життєві цінності старшокласників. Освіта. UA. 05.03.2008. URL: http://ru.osvita.ua/school/method/upbring/1798 (дата звернення 24.12.2022).

2. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л., Піскун В. М. Патопсихологія підліткового віку. Київ: Главник, 2008. С. 149.

3. Психологія особистості: Хрестоматія: навч. посібн. / О. Б. Мельничук, Р. Ф. Пасічняк, Л. М. Вольнова та ін. Київ:: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 532 с.

4. Семків І. І. Адаптація методики Ш. Шварца «Портрет цінностей» українською мовою. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 1. С. 12–28.

5. Rokeach, M. (1972). Belief, Antitudes and Values. San Francisco: Josey-Bass Co. 701 p.

УДК 159.98

Ілона Лагойда
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої світи
зі спеціальності 053 Психологія,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент О.Г. Паркулаб
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ПСИХОКОРЕКЦІЯ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

На даному етапі розвитку психологічної науки проблема віктимної поведінки дітей і молоді та психологічна допомога цим віковим групам не вирішується на належному рівні. До того ж російська агресія в Україні та соціально-економічна нестабільність негативно вплинули на повсякденне життя громадян і зумовили зростання емоційної напруги в суспільстві. Знаходячись під дією цих та інших чинників, індивід може почуватися розгубленим, незахищеним, слабким і стати більш уразливим до всього, тому починає поводитися як реальна або потенційна жертва у відповідь на існування в нестабільних, стресових умовах війни.

Віктимність проявляється в різних життєвих обставинах – кримінальних, екстремальних, а також – у ситуаціях, пов’язаних із небезпекою та насильством. Відтак вивчення процесів віктимізації та віктимності особистості набуває особливої ваги під час російської військової агресії проти України, оскільки кожен українець зазнав впливу травмівної ситуації. Тому, за таких обставин, ми всі маємо докласти неабияких зусиль, щоб не почуватися

жертвами, а – лише переможцями. У цьому контексті психологічну підтримку та допомогу слід розглядати як реальну можливість впоратися з сильними емоційними переживаннями, кризовими станами й стабілізувати психіку, щоб убезпечитися від реальних і потенційних злочинів з боку інших осіб.

Оскільки на сьогодні віктимна поведінка серед молоді є досить поширеним явищем, то перед науковцями постає важливе завдання – розробка ефективних технологій психокорекції такої поведінки. Наразі існує чимало різних засобів психокорекції, проте одним із сучасних і перспективних прийнято вважати арт-терапію. Оскільки даний терапевтичний підхід до психокорекції віктимної поведінки є відносно новим у психологічній практиці, то цим можна пояснити те, що специфіка його застосування й доказовість цього методу потребують подальших досліджень і належного висвітлення в наукових працях.

Віктимізація молоді значною мірою залежить від такого чинника, як агресивна поведінка, що становить предмет дослідження різних гуманітарних і природничих наук – педагогіка, психологія, біологія, фізіологія та соціологія. Учені вважають, що агресія є природною властивістю людини, зумовленою біологічно. Цей механізм дозволив Homo sapiens вижити серед більш пристосованих та сильних істот у давні часи. У наш час агресія не зникає, але піддається контролю соціальних норм та функцій. Отже, неможливо повністю усунути прояви агресії, але можна досягти її соціалізації.

Здійснений аналіз змісту поняття «агресія» та основних підходів до моделювання агресивної поведінки дає підстави вважати, що: 1) це індивідуальна або колективна поведінка, спрямована на заподіяння фізичної або психологічної шкоди іншим людям або групам людей, як результат стресу, дискомфорту або фрустрації, а також засіб досягнення вагомої мети або самоствердження; 2) складниками агресивної поведінки є: агресивні переконання та установки (в деяких концепціях – ворожість), агресивні схеми сприйняття, агресивні очікування, агресивні поведінкові сценарії та десенситизація як зниження чутливості до агресії.

У нашому дослідженні ми застосували класифікацію форм віктимної поведінки в межах стигмального підходу. Представники цього напряму виокремили дві форми віктимної поведінки: провокуючу та соціально-схвальну. До першої належать фізична стигма, стигма пов’язана з недоліками волі, расова стигма та морально-правова стигма. Тоді як інша – соціально-схвальна віктимна поведінка – включає стигму пристосувальних реакцій та стигму соціалізації. У літературних джерелах також описано випадкову, стійку та злісну віктимну поведінки. Якщо випадкова віктимна поведінка зумовлена недосвідченістю, необережністю та довірливістю, й вважається її пасивною

формою, то стійка та злісна віктимна поведінки пов’язані з активним, наполегливим, багаторазовим провокуванням та високим рівнем віктимізації.

За результатами досліджень, на виникнення аномальної поведінки в юнацькому віці впливає низка негативних чинників, які заважають процесу соціалізації особистості [4]. Зокрема, до них належать: незадоволення базових соціальних потреб, порушення міжособистісних стосунків, неможливість індивідуалізуватися та інтегруватися в соціальне середовище, а також неефективна організація навчального процесу в закладах освіти. Щодо вивчення психологічних причин деформації системи норм безпеки, то виявлено, що існують дві головні з них. Перша полягає в незадоволенні просоціальних потреб, що викликає внутрішній конфлікт особистості та може призводити до формування аномальних потреб. Друга причина пов'язана з особистісними диспозиціями (мотиваторами), які впливають на вибір асоціальних засобів і шляхів задоволення потреб.

Арт-терапія є одним із сучасних підходів до психологічної практики, що використовує художню творчість з метою досягнення глибокого психологічного ефекту. Як зазначають науковці, головними перевагами цього методу є [3]:

- сприяє вираженню агресивних почуттів у соціально допустимій формі;
- дає змогу працювати з думками і почуттями, які здаються нездоланними;
- сприяє виникненню відчуття внутрішнього контролю й порядку;
- змінює стереотипи поведінки та підвищує адаптаційні здібності особистості;
- допомагає активізувати внутрішні ресурси, викликає переважно позитивні емоції тощо.

Помічено, що у юнацькому віці арт-терапія має значний позитивний вплив на особистість, зокрема, відбувається розвиток афективної сфери, що пов’язана з процесом становлення емоційно-вольової регуляції, а також розширення емоційного досвіду. Налаштовувати на творчість допомагають арт-техніки, які дозволяють молодим людям символічно переробити травматичні ситуації, такі як події під час воєнного конфлікту, змінити їх за допомогою творчих зусиль і таким чином зцілитися за рахунок досягнення цілісності особистості. У процесі занять мистецтвом людина також може відкрити свої таланти та отримати позитивні емоції, що допомагає формувати активну життєву позицію та впевненість у власних силах. До широкого спектру арт-терапевтичних методів належать: зображувальна терапія, маскотерапія, відеотерапія, кольоротерапія, пісочна терапія, казкотерапія, музикотерапія, ігротерапія, танцювальна терапія, драматерапія [1, 2].

З урахуванням сучасних соціально-політичних трансформацій, глобальних проблем через воєнний конфлікт, розв'язаний російською федерацією проти України, та змін у сприйнятті та свідомості населення, можна зробити висновок, що агресивність стала прикметною рисою нашого суспільства та проявляється, тією чи іншою мірою, у представників різних вікових груп. Це може бути наслідком стресів, втрат, чутливості та психологічних травм, зумовлених подіями війни. З метою запобігання агресивній поведінці в осіб юнацького віку необхідно дослідити причини агресії та навчити їх методам самоконтролю у випадках прояву сильних емоцій, зокрема злості та люті. Арт-терапія вважається ефективним засобом запобігання розвитку агресивності та профілактики віктимізації молоді. Зважаючи на переваги цього методу, він рекомендований до впровадження психологічним службам закладів освіти, оскільки вважається психологічним інструментом не складним для розуміння та відносно легким у застосуванні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вознесенська О. Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4(29). С. 28-34.

2. Олійник І. В. Арт-терапія як одна з інноваційних психолого-педагогічних технологій у професійній діяльності соціальних працівників. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 61. С. 208–213. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/23790 (дата звернення 01.04.2023)

3. Паркулаб О.Г. Арт-терапевтичні методи вивчення людської екзистенції. *Цілісний підхід у психології особистості: особливості теорії та практики : зб. матеріалів II Міжнародної науково-практичної онлайн конференції* (м. Кропивницький, 25 лютого 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 28-31.

4. Годованець В.І., Паркулаб О.Г. Особливості міжособистісних стосунків сиблінгів у дорослому віці. Молодий вчений. 2016. № 12 (39). С. 228-232.

УДК 159.98

Ірина Левенець
здобувачка вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – ст. викладач М.В. Підгурська
Західноукраїнський національний університет

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ПРИНЦИПИ І НОРМИ НАЛАГОДЖЕННЯ КОНСТРУКТИВНИХ ВЗАЄМОСТОСУНКІВ ПІДЛІТКІВ З БАТЬКАМИ

У даній доповіді розглядаються психосоціальні принципи та норми, що підтримують налагодження конструктивних взаємостосунків між підлітками та їхніми батьками. Описуються фактори, які впливають на зв'язок між підлітками та батьками, включаючи психологічні та соціальні чинники.

Підлітковий вік є періодом значних змін у розвитку особистості, який вимагає уваги та підтримки з боку дорослих. Зокрема, відносини з батьками впливають на формування психосоціальної зрілості та успіхи в житті підлітка. Тому важливо розуміти принципи та норми, які сприяють налагодженню конструктивних взаємостосунків між підлітками та їхніми батьками.

Взаємодія між батьками та підлітками є складним процесом, який може бути підтриманий або порушений різними факторами. За дослідженнями, ключовими факторами, які впливають на якість відносин між батьками та підлітками, є комунікація, підтримка, автономія та контроль.

Комунікація є одним з найважливіших елементів взаємодії між батьками та підлітками. Для побудови конструктивних відносин важливо створити сприятливу атмосферу для вільного обміну інформацією та взаємної підтримки.

Відкритість та чесність – підліток повинен відкрито та чесно висловлювати свої думки та почуття, а батьки повинні бути готові до сприйняття цієї інформації без засудження.

Довіра - підліток повинен вірити своїм батькам і знаходити їх підтримку у будь-яких ситуаціях, а батьки повинні довіряти своїй дитині і підтримувати його незалежність.

Порозуміння – підліток повинен розуміти, що його батьки мають свої власні думки та переживання, які можуть відрізнятися від його, і повинен шукати компромісні рішення.

Взаємодопомога – батьки та підліток повинні допомагати один одному вирішувати проблеми та підтримувати один одного у складних ситуаціях.

Підтримка є також важливим фактором для успішної взаємодії між батьками та підлітками. Вона може бути різною – фізичною, емоційною,

психологічною, але завжди повинна бути присутня для підтримки розвитку та самопізнання підлітка.

Автономія та контроль – це два аспекти, які також впливають на відносини між батьками та підлітками.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що існує деяка кількість психосоціальних принципів і норм, які можуть допомогти підліткам та їхнім батькам у налагодженні конструктивних взаємостосунків. Основними з них є збереження взаємної поваги, відкритість та чесність у спілкуванні, уважне слухання та взаєморозуміння, постійна підтримка та позитивне ставлення.

Дослідження показало, що важливо також звертати увагу на індивідуальні особливості кожного члена родини, його потреби та бажання. Для досягнення успіху необхідно знаходити компромісні рішення та шукати спільні інтереси. Також важливо не забувати про позитивне посилення та використовувати його як засіб формування позитивного сприйняття один одного.

Отже, можна стверджувати, що взаємини між підлітками та їхніми батьками мають велике значення для формування позитивного психологічного клімату в родині. Конструктивні взаємостосунки між підлітками та батьками є ключовим фактором для формування позитивної психічної та соціальної адаптації молодої людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архипова Н. О. Взаємодія батьків та дітей у сучасному суспільстві *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».* 2017. № 5 (42). С. 17-19.

2. Волкова О. Психологічні аспекти взаємодії батьків та дітей підліткового віку. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (51). С. 219-222.

3. Костина Л. М. Особливості психологічної взаємодії батьків та підлітків. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. Т. 31, Вип. 2. С. 125-127.

4. Майборода О. В. Психологічні особливості взаємодії батьків і підлітків. *Педагогіка і психологія*. 2016. № 1. С. 91-96.

5. Піщанська Л. І. Особливості психологічної взаємодії батьків та підлітків. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Психологія. 2018. Вип. 44. С. 165-170.

6. Чернявська Г. М. Психологічні особливості взаємодії батьків та підлітків у контексті досвіду життєвих труднощів. Молодий вчений. 2019. № 9 (75). С. 122-125.

УДК 316.752

Oksana Rudakevych
Candidate of Psilophical Science,
West Ukrainian National University
Yuliia Rudakevych
Undergraduate student, 125 speciality Cyber security,
Ternopil Ivan Pului National Technical University

VALUE ORIENTATIONS OF MODERN UKRAINIAN YOUTH

Value orientation is an integral part of the internal structure of a person, which is formed and established by the life experience of individuals in the process of social adaptation and socialization. As an element of the structure of personality, value orientation reflects a person's internal readiness to perform chosen actions aimed at satisfying their needs and interests, thereby indicating a strategic model of their behavior. Similarly, value is an important aspect of motivation, and value orientation occupies one of the dominant positions in the hierarchical structure of activity regulation and is an important part of the structure of personality [1, p. 40].

The process of self-realization influences personal psychological characteristics, values, life goals and position, independence, sensitivity, level of communicative skills, appropriate awareness and formation of self-expression. In this sense, self-actualization starts working through the mechanism of self-regulation of individual behavior, characterized by the ability to constructively solve problems, make independent decisions, have high motivation and a desire for novelty. Human growth is always accompanied by a desire to better understand oneself, understand one's feelings, emotions, thoughts, and relationships [3, p. 557].

Over the last ten years in Ukraine, sociological research has been conducted on behalf of the Ministry of Youth and Sports to analyze the social development of youth. The research includes the participation of young people in social processes, details of their social and political activities, and the diagnosis of existing needs and current problems. The results of these annual surveys are used to compile a national targeted social plan, an annual report on the state of youth for the President of Ukraine and the VerkhovnaRada, in order to further shape the country's youth policy and take effective interventions to meet the needs and difficulties that young people face in Ukraine [5, p. 200], [7, p. 139].

Young people believe that education allows them to search for and pursue a career, helps them prepare for independent living, and is a tool for self-assertion. It should be noted that the majority of young people are completely satisfied or quite satisfied with their level of education. At the same time, the highest level of

education determines the highest level of satisfaction with it: young people who have completed higher education and basic higher education are also the most satisfied with their level of education [4, p. 26].

Research on the value orientation of Ukrainian youth allows us to determine the degree of their adaptation to new social conditions and lay the "value foundation" for the future Ukrainian society [6, p. 32].

The world values survey of Ukraine showed that the importance of God has decreased in 2020. However, Ukraine remains more religious than most EU countries. There has been a decrease in the possibility of raising independence in children, but the importance of raising determination has increased. The structure and hierarchy of fundamental values change very slowly, and certain fluctuations are rather a reaction to the state of society during the next survey period. Ukrainians have started to rely less on the state and more on themselves. At the same time, paternalistic orientations are typical of every second person. Ukrainians rely on themselves much less frequently than residents of most EU countries [8, p. 6-31].

With the beginning of Russian military aggression, and especially after the full scale invasion of Russian troops into Ukraine, Ukrainian youth are undergoing a process of rethinking their values. Some values that seemed important before the war have now been pushed to the background, while others, such as humanity, kindness, courage, mercy, and above all, the desire for freedom and respect for human dignity, have become perhaps the most important features of our youth and the Ukrainian people as a whole. The ability of Ukrainians to instantly unite to defend their country and their values has amazed, without exaggeration, the whole world. Ukrainian society, including its most active part - young people, has become actively involved in defending Ukraine and developing its rear. The volunteer movement has reached incredible proportions, laying the foundation for the territorial defense network. The volunteer movement to provide everything necessary, including food for the Ukrainian army, for those who are blocked in the combat zone and in the occupied territories, as well as providing temporary shelter for refugees, has also become remarkable. Mass financial support for Ukraine's "defense accounts" by patrons was also an impressive phenomenon. A significant portion of measures to ensure Ukraine's defense and overcome the consequences of the war was carried out by both civic activists and ordinary concerned citizens. All citizens understood that Ukraine "began" with every Ukrainian. This surge of basic moral and spiritual values, sharpened by war, demonstrated the powerful spirit of Ukrainians and, above all, its most active part – young people.

Thus, we can come to the following conclusions: values play an important role in the lives of young people. The formation of values is a difficult and lengthy process. Essentially, every action of a person affects their values. Modern scientific

research shows that personal values undergo different levels of awareness during the formation process.

As young people, we must learn to survive in rather harsh conditions while growing at the same time. The spiritual, cultural, moral, and transformative processes are adapting to the new era. We need to reassess life and values, especially spiritual ones. The spiritual value of a person is the most effective factor of their behavior in a broad sense. The spiritual culture of a person is best demonstrated in their relationships with others, especially: the ability to perceive that this person is themselves and not remain indifferent to them; to know a person is to show sympathy to those around you; to respect someone who needs help; a person interprets love in Christian morality. One of the spiritual values of youth is the time to search for new orientations, the process of forming a personal problem, aesthetic education.

REFERENCES

1. Васютинський В.О. Ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства: *Проблеми загальної та педагогічної психології* : Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2006. Вип. 6. С. 40-45.

2. Вознюк О. М. Психолого-педагогічні умови становлення ціннісних орієнтацій як чинник національного виховання учнівської молоді.(2018) URL: https://www.zippo.net.ua/data/files/KafPsihol/MetodRobota/mp_ВознюкО.М..pdf.

3. Голуб А. М. Формування ціннісних орієнтацій молоді в процесі дозвільної діяльності: соціально-педагогічна робота. Дніпро : Наука і освіта, 2009. 557 с.

4. Дмитрук Н., Падалка Г., Креєв С., та ін.. Цінності української молоді. Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді. Київ, 2016. URL: http://dsmsu.gov.ua/media/2016/11/03/23/Zvit_doslidjennya_2016.pdf.

5. Національно-патріотичне виховання – державний пріоритет національної безпеки: Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2014 року). Київ: Держ. ін-т сімейної та молодіжної політик. 2015. 200 с.

6. Святенко С. В., Виноградов О. Г.Ціннісні орієнтації української молоді : порівняльний аналіз: *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота.* 2013. Т. 149. С. 32-37.

7. Семигіна Т., Романова Н., Белишев О., Самооцінка молоді щодо здоров'я та способу життя: *Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту*. 2010. №3. С. 139-149.

8.Україна у світовому дослідженні цінностей (WVS-7), жовтень 2020 р. URL: http://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/WVS_UA_20202_report_WEB.pdf.

УДК 364.4-055.5/.7

Наталія Охмак
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Науковий керівник – доктор філософських наук, професор О. О. Осетрова
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ПРИЙОМНОЇ ДИТИНИ ДО НОВОЇ СІМ'Ї В УМОВАХ ВІЙНИ

Адаптація людини до навколишнього світу – природного та/або соціального – може відбуватися діаметрально по-різному (від позитивного показника до негативного), що залежить від найрізноманітніших чинників, зокрема соціального та психологічного характеру. – І загалом це стосується людини будь-якого віку. Однак, на нашу думку, під цим кутом зору слід особливу увагу звернути на дитину, яка відрізняється від дорослої людини несталою психікою та недостатньо розвинутою психоемоційною системою (у даному контексті безпосередньо йдеться про адаптовану до навколишнього світу дорослу людину, позбавлену психічних розладів, а також інфантилізму, здатну адекватно реагувати на виклики об'єктивної реальності/соціальної дійсності).

У даному контексті слід зауважити, що сучасні реалії, у яких опинилися українці через повномасштабне вторгнення рф на територію України 24 лютого 2022 року, внесли свої корективи у життєдіяльність і світосприйняття дорослої людини, зокрема, йдеться про реакцію на такі соціальні виклики сьогодення, які можна означити надзвичайно ємним словом «утрата» –

1) рідної/близької людини;

2) оселі;

3) майна;

4) роботи тощо. – І цей перелік наразі можна безмежно продовжувати залежно від конкретних обставин і ситуацій, у яких перебувають люди, що опинилися всередині ситуації війни.

Іншими словами, громадяни України наразі перебувають у плинних умовах, які передбачають адаптацію (від вимушеного переселення до звуків сирен), незважаючи на те, що людина – істота, здатна призвичаїтися до будь-яких умов існування, як зазначав відомий філософ-екзистенціаліст XX століття А. Камю.

Процес адаптації може проходити надзвичайно болісно для людини будь-якого віку. Зі свого боку, несталість психіки та нервової системи дитини, яка часто шукає й знаходить причину змін – утрат у її житті всередині себе, відчуваючи провину, зумовлює переживання нею душевного метаболю (у першу чергу, йдеться про втрати, а переміщення безпосередньо являє собою втрату звичного для дитини середовища, навіть якщо воно було несприятливим для її розвитку). У свою чергу, війна у геометричній прогресії посилює тривогу та страх, у т. ч. страх майбутнього, здатний руйнувати психоемоційну сферу та духовно-душевний світ дитини, й без того сповнений негараздів і страждань, далекий від стану гармонії.

Прийомні батьки та батьки-вихователі, ще на початкову етапі, будучи лише кандидатами, мають усвідомлювати, що процес адаптації дитини до нової сім'ї вирізняється довготривалим характером (на цьому мають робити акцент фахівці із соціальної роботи, пояснюючи реально наявні та потенційно приховані труднощі, яких батькам жодним чином не оминути через специфіку викривленого внутрішніми стражданнями й зовнішніми обставинами світосприйняття дітей, які потребують переміщення).

У даному контексті важливо відмітити загальновизнані дослідниками у галузі соціальної роботи *4 періоди адаптації прийомної дитини до нової сім'ї*:

1) *початковий* (як правило, триває декілька тижнів, протягом яких дитина перебуває у стресовому стані; батькам слід усвідомлювати, що вони, незважаючи навіть на видиму повноту отриманої інформації про дитину, зовсім її не знають; крім того, дитина тут «не справжня», тобто її характер і поведінка наразі є таємниця, яку, до слова, слід пізнавати, і це пізнання також процес довготривалий);

2) *«медовий місяць»* (як правило, його тривалість – від півроку до року; протягом цього часу дитина намагається сподобатися прийомним батькам, що може носити характер надмірної нав'язливості, одночасно вивчаючи їхні поведінкові та емоційні реакції на її вчинки; і тільки після усвідомлення дитиною того, що нові батьки мають серйозні наміри і – відповідно – взяли її чи то надовго, чи то назавжди, свідчить про його завершення та перехід до наступного);

3) *«бешкетний»* (дитина через умисні вчинки, що носять шкідливий характер, влаштовує своєрідну перевірку новим батькам на витривалість і терпіння, безпосередньо на практиці шукаючи і підтвердження серйозності їхніх «батьківських» намірів щодо неї, і підстави для довіри їм (до слова, звернення батьків до психологів у цей період може посилити у дитини недовіру до них і їхніх «батьківських» намірів);

4) *«справжня дитина»* (період розгортання дружніх взаємин між дитиною та батьками, своєрідний етап становлення сім'ї як цілісності).

Важливо пам'ятати, що означені періоди адаптації прийомної дитини до нової сім'ї носять узагальнений характер, оскільки їхній перебіг завжди залежить від об'єктивних (наприклад, особливості життєвої ситуації дитини) та суб'єктивних (наприклад, характер і глибина дитячої травми/утрати) причин.

Наразі особливої уваги потребує усвідомлення той факт, що війна внесла свої корективи у перебіг процесу адаптації дитини до нової сім'ї. За мить щаслива дитина, виплекана в атмосфері любові й турботи, або прийомна дитина, яка вже гармонійно адаптувалася до нової сім'ї, можуть втратити *все*. Наслідки тотальних втрат трагічні: замкнутість дитини/відверта конфліктність, пригніченість/дратівливість, агресія/аутоагресія тощо. З огляду на це наявна потреба у розбудові та впровадженні осучаснених методів діяльності фахівців із соціальної роботи з прийомними сім'ями у ситуації війни.

УДК 364:159.97

Олександр Шуляк
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Науковий керівник – доктор філософських наук, професор О. О. Осетрова
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК АНТИСУЇЦИДАЛЬНИЙ ЧИННИК

Протягом багатьох десятиліть Україна, на жаль, посідає доволі високі сходинки у рейтингу суїцидальних показників, що свідчить про гостроту соціально-психологічних проблем, обумовлених як кризовими явищами в економіці та соціальній політиці держави, так і змінами у структурі цінностей – від особистісних до національних. Іншими словами, через суїцидальні дії та еквіваленти певна частка українців намагається поставити (і ставить унаслідок завершених суїцидів) «крапку» на своїх складних життєвих обставинах і нестерпних (внутрішніх, душевних) стражданнях, не бачачи життєствердних перспектив, що, на наш погляд, безумовно, є ілюзорним виходом, який не вирішує жодного питання, лише додаючи проблем і душевного болю родичам і знайомим самогубця.

Починаючи з 2014 року, проблема занурення особи/сім'ї у складні життєві обставини набула нового звучання у зв'язку зі збройною агресією рф проти України (йдеться про Схід України та Крим). Надалі загострення кризових ситуацій було зактуалізовано такими явищами, як:

1) пандемія COVID-19;

2) спричинений пандемією карантин, який, зокрема, зумовив ізоляцію та самоізоляцію осіб/сімей;

3) повномасштабне вторгнення рф на територію України, яке відбулося 24 лютого 2022 року.

Як бачимо, безпосередньо йдеться про такі ситуації, які здатні занурити людину у стан стресу, у зв'язку з чим доцільно у контексті даної роботи розглянути сутність означеного поняття. Так, за визначенням, поданим у Термінологічно-понятійному словнику за авторством вітчизняних дослідників М.Ф. Головатого та М.Б. Панасюка, «**стрес** (від англ. *stress* – тиск, напруга) – термін, який вживають на позначення широкого кола станів людини, що виникають унаслідок фрустрації або як реакція на різноманітні екстремальні події (стресори)» [1, 426]. Крім того, автори Словника слушно наводять важливу інформацію з історії трансформації розуміння поняття стресу, відзначаючи, що «спершу поняття стресу вживали у фізіології на позначення неспецифічної реакції організму («загального адаптаційного синдрому») у відповідь на будь-яку несприятливу дію, пізніше – для опису станів індивіда в екстремальних умовах на фізіологічному, психологічному і поведінковому рівнях» [1, 426]. Д

У даному контексті слід зауважити, що до *екстремальних умов* ми наразі безпосередньо відносимо як пандемію COVID-19 та спричинений нею карантин, так і війну, оскільки йдеться про *ситуації*, у яких безпосередньо наявна загроза життю та здоров'ю людей. До наслідків означених ситуації слід віднести такі, як:

1) підвищення тривожності;

2) емоційна напруженість;

3) такий вплив на людину, що травмує її психіку.

Крім того, слід відмітити, що вид стресора і характер його впливу на людину дозволяє виокремити – *стрес*:

1) фізіологічний;

2) психологічний.

У свою чергу, у царині психологічного стресу дослідники виділяють декілька видів:

1) *інформаційний*, спричинений інформаційним перевантаженням людини, що зумовлює нездатність людини поратися з виконанням поставлених

перед нею завдань, приймати правильні рішення в екстремальній неординарній ситуації, а також брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їхні наслідки;

2) *емоційний*, спричинений безпосередньою загрозою й небезпекою для життя людини.

У зв'язку із зазначеним важливою рисою для сучасної людини загалом та українця, зокрема, виступає *стресостійкість*, яка дозволяє:

1) приймати ситуацію;

2) долати ситуацію;

3) протистояти ситуації.

Якщо перший з указаних моментів носить доволі великою мірою пасивний характер, то два останні – активний, хоча, на нашу думку, усі три є виявом усвідомленої світоглядно життєвої позиції людини, котра вирізняється розвиненою свідомістю та самосвідомістю, якій властиві, з одного боку, душевний біль і страждання, наприклад, через втрату, а з іншого, – незатьмарена болем розумова діяльність (йдеться про активний процес мислення та здатність до об'єктивної оцінка реальної (соціальної) дійсності), філософська рефлексія тощо) і, безумовно, здоровий глузд, що загалом здатне призвести до подолання людиною складних життєвих обставин, у т. ч. екстремальних ситуацій. У свою чергу, здоровий глузд здатен розпізнати й заперечити ілюзію, у т. ч. – ілюзію самогубства, несумісного з життєствердною позицією, яка єдино спроможна забезпечити онтологічні перспективи.

Отже, означені моменти, пов'язані зі стресостійкістю людини, за соєю сутністю є антисуїцидальні, оскільки дозволяють людині поратися зі складними життєвими ситуаціями у перспективі майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головатий М.Ф. Соціальна політика і соціальна робота: термінологічно-понятійний словник / М.Ф. Головатий, М.Б. Панасюк. Київ: МАУП, 2005. 560 с.

УДК 377:331-316.42

Юлія Борисова
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології, соціальної роботи,
публічного управління та адміністрування,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЄКТУВАННЯ КАР'ЄРИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Проєктування кар'єри – процес, який відбувається під впливом сукупності чинників особистісного характеру (індивідуально-психологічні, демографічні та статусно-кваліфікаційні характеристики особистості), у конкретних мікросоціальних умовах та макросоціальному контексті. При цьому лише чинники особистісного характеру людина фактично може використовувати як набір змінних у просторі детермінації кар'єрного проєктування. В умовах невизначеності ці чинники набувають особливого значення, виступаючи тим виміром реальності, на який розповсюджується особистісний контроль.

Періоди соціальних біфуркацій, якими є умови пандемії або війна, діють на процес побудови людиною життєвих планів неоднозначно. З одного боку, посилюється потреба у стабільності, збереженні вже набутого символічного капіталу. Розуміння безпеки як незмінності умов існування та статусних характеристик актуалізуватиме відмову від ризиків кар'єрного руху.З іншого боку, мінливість соціальної ситуації спонукає до професійної мобільності (вертикальної та / або горизонтальної), кар'єрної гнучкості.

Фахівці з HR-менеджменту для кращого розуміння специфіки кар'єри в умовах невизначеності використовують *метафору інвестиційного портфелю,* наповненого різними недомінуючими один щодо одного фінансовими продуктами. Така диверсифікація страхує від ризиків втрати ліквідності якимись (або декількома) з наявних джерел добробуту. Наповнюючи кар'єрний портфель різними професійними компетентностями, фахівець отримуватиме цілу низку переваг:

– послаблення залежності особистого соціального становища і добробуту родини від кон'юнктури ринку праці;

– можливість використання та розвиток компетентностей з різних сфер діяльності;

– професійна мобільність;

– більш повна самореалізація.

Ефективне використання стратегії кар'єрного портфелю можливе не тільки за умови моральної готовності фахівця до змін і більш широкого бачення перспектив професійної і особистісної самореалізації. Не менш важливими умовами є:

– об'єктивна і всебічна оцінка власних набутих компетентностей, включаючи soft skills;

– визначення найбільш привабливих видів професійних занять з врахуванням можливостей їх провадження в наявних умовах;

– виявлення невідповідностей між вже наявними знаннями, вміннями, навичками та тими, що є необхідними для виконання конкретного виду професійної діяльності, та їх набуття (вдосконалення).

Крім суто прагматичних ефектів (більше суб'єктивне відчуття впевненості в собі, передбачуваності перебігу подій, гарантії стабільності матеріального становища) стратегія [потенційної] мультикар'єрності є чинником формування соціально важливих особистісних якостей, вмінь, в т.ч. відповідальності, самоорганізації, вміння навчатися, комунікативності та ін. Точніше, ця стратегія передбачає певний рівень їх сформованості та сприяє посиленню.

Обмеження, які виникли в різних сферах життя людини і суспільства в зв'язку з пандемією тавійною, розширюють сферувпливу цифрових технологій. Зростають можливості їх використання для самовдосконалення та навчання, набуття «гібридних» компетентностей для наповнення кар'єрного портфелю. Умови невизначеності сприяють тому, що розширення кар'єрного фокусу та професійної ідентичності фахівця вже не виглядатимуть яканомальні феномени: вони вітаються.

Нові соціальні тренди призводять до пошуку релевантної термінології для більш адекватної концептуалізації. З поняттям «план кар'єри» все більш активно конкуруватиме поняття кар'єрного портфелю. Воно відображує не тільки різноманіття набутих фахівцем компетентностей, але й можливість їх унікальних сполучень, а також варіативність потенційних форм і видів зайнятості. Принципово важливою в сучасних умовах є набута завдяки вище зазначеному здатність фахівця орієнтуватися в умовах невизначеності.

Диверсифікація професійних компетентностей як можливий орієнтир для сучасного фахівця– це свого роду захист від професійного вигорання і кризи ідентичності, адже у випадку її плюральності людини легше не розгубитися і не втратити себе в умовах невизначеності.

УДК 159.96:159.923

Олеся Притула
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнській національний університет

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА У СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТІСНОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ ЗАГРОЗИ ЖИТТЮ

Політично-військова ситуація в Україні спричинила появі нових трагічних, екстремальних ситуацій, які створюють небезпеку та загрозу життю мирного населення, особливо у фронтовій та прифронтовій зонах. Постійні ситуації обстрілів житлових масивів, звукові сигнали «Повітряна тривога», звуки артилерійських обстрілів та візуальний контакт з ворожими ракетами стали складними викликами з боку зовнішнього середовища для особистості, її переживань, її психологічного розвитку та психічного здоров'я.

Значну цінність у дослідженні проблеми соціально-психологічної адаптації мають праці зарубіжних учених, котріобгрунтовують сутність, природу та рівні цього утворення (А. Адлер, А. Бандура, Г. Гартманн, А. Маслов, Г. Олпорт, К. Роджерс, Дж. Роттер, Б. Скінер, З. Фройд, Е. Фром, К. Хорні та ін.) [1, 109].

Значущі (екстремальні) події моментально викликають у людини цілий комплекс сильних реакцій як на рівні організму, так і на рівні особистості.

Мобілізація не може тривати довго: вона зазвичай змінюється зниженням напруження, спрямованим на мінімізацію негативного впливу. Модель мобілізації/мінімізації більш виражена для негативних подій, але і для нейтральних або позитивних вона теж діє. На негативні події ми відповідаємо швидкою мобілізацією і довготривалою мінімізацією. На позитивні, напевно, реагуємо не так швидко і їхній вплив, на жаль, менш тривалий. Як впливають воєнні події на побудову особистістю власного життя? Під час війни у людини не задовольняється чимало значущих потреб, і всі реагують на це по-різному. Виходячи з поглядів Нассима Талеба, всередині кожної особистості є частка, яка прагне стабільності, передбачуваності, спокою, що свідчить про її крихкість, тендітність. Потреби людей, особистість яких великою мірою складається з такої стабільної частки, не задовольняються великою мірою [2, 7].

На сьогодні найуразливішою категорією населення є внутрішньо переміщені особи (ВПО), які безпосередньо (більшість) стикалися із загрозами власному здоров'ю та життю. Вони не лише втратили матеріальні та соціальні ресурси, а ще й пережили і переживають складні та тяжкі наслідки

психологічної травми різного ступеня, що переходять у ПТСР. Сьогочасне завдання психологічної допомоги та підтримки полягає у пошуку якісних методів психологічної допомоги, які зможуть зосередити постраждалого на феноменах власного внутрішнього світу та допоможуть адаптувати поведінку та поведінкові реакції до реалій життя.

У роботі з ВПО психологам, соціальним працівникам та іншим фахівцям, які беруть участь у процесі стабілізації психологічного стану постраждалих людей важливо використовувати техніки, які є простими у застосуванні і водночас ефективними у досягненні результату, є ресурсними, продуктивними, з невеликим обсягом матеріалів та нетривалі за часом. Так, наприклад, використання арт-технік; МАК (метафоричні асоціативні карти); імплементувати психологічну допомогу через смартфон-застосунки (Telegram, наприклад «Психологічні волонтери України», «Координаторська психотерапевтів-волонтерів», «Тривожна валізка» тощо) для підтримки психічного здоров'я, які у свою чергу швидко поширюються та є доступними, економними у часових, просторових та матеріальних ресурсах, також є можливість збереження та накопичення відповідних матеріалів, які допомагають подолати психопатологічні стигматизації, можливий клієнт дані застосунки може підлаштовувати під власні індивідуальні потреби іможливості. Дані застосунки є інтерактивними, тобто мають інструменти для отримання зворотного зв'язку та подальше поєднання з очними інтервенціями.

Досить поширеними до застосування саме зараз є практики з використанням інтерв'ю щодо усвідомлення та прийняття сучасної ситуації; практики самозаспокоєння; практики взаємодії та підтримки; практики з використанням фізичної культури; деструктивні, які в умовах підвищеного ризику і небезпеки для життя є досить ефективними для зняття стресу і психологічної/психічної напруги.

Отже, на основі аналізу реальної психологічної практики нами окреслено ряд методів для використання в ході психологічної допомоги населенню, яке перебувало в умовах небезпечних для життя. Інтегрованість психічного та психологічного показників здоров'я людини проявляється у єдності внутрішнього світу особистості та її життєдіяльності. Ментальне здоров'я є умовою як здорового розвитку так і має зворотний вплив, якщо умови зовнішнього впливу є негативними (наприклад, війна).

ЛІТЕРАТУРА

1. Ревасевич І. Психологічні інваріанти особистісної адаптованості школярів у системі модульно-розвивального навчання. *Психологія і суспільство. Серія : Педагогічна і вікова психологія.* 2007, № 1. С. 109-127.

2. Титаренко Т. М. Життя як будівельний майданчик : особистісні наслідки посттравматичного досвіду. Збірник тез доповідей Всеукраїнського науково-практичного семінару «Психологічна допомога особистості в складних обставинах життєдіяльності», 18 травня 2018 р. Ред. кол. : Т. М. Титаренко (гол. ред) та ін.. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича. С.6-9.

УДК 316.43

Людмила Кримчак
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

САМООРГАНІЗАЦІЯ ФАХІВЦЯ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА ІІ ЗНАЧЕННЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ ЗРОСТАННІ ОСОБИСТОСТІ

В умовах військових дій та динамічних змін у соціальній сфері зростає професійне навантаження на фахівців із соціальної роботи, здібних реалізовувати свій внутрішній потенціал та здатних до самовдосконалення. Це знайшло своє відображення у стандарті вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [3] та професійному стандарті «Фахівець із соціальної роботи» [2]. Разом з тим, суттєві економічні зміни призвели до загострення проблем, які пов’язані з необхідністю швидкої адаптації до професійного середовища, вмінню протистояти емоційному вигоранню та виснаженню, здатності відновлювати свій енергетичний ресурс, стан здоров’я, застосовувати розумові та фізичні здібності.

Забезпечення професійного зростання фахівців, що надають якісні соціальні послуги та підтримують населення, яке опинилося в складних життєвих обставинах (СЖО) – складає один з основних напрямів державної соціальної політики України. Відповідно зростає відповідальність ЗВО за підготовку майбутніх фахівців із соціальної роботи до професійної діяльності шляхом формування в них високого рівня самоорганізації.

Питанням професійного зростання фахівця із соціальної роботи приділили увагу Н. Тимошенко, С. Калаур та ін. Формуванню професійної компетентності соціального працівника в умовах ЗВО присвячені роботи Е. Садовської та А. Ярошенко.

Різні аспекти самоорганізації характеризували Н. Мирончук (професійній аспект), Ю. Клименко (соціально-психологічний аспект), Є. Зеленов та

Р. Ковальчук (психологічний аспект) та ін. Аналіз наукової літератури та стану практичної діяльності з даної проблеми показав, що фундаментальних досліджень, які стосуються ролі самоорганізації фахівця із соціальної роботи в професійному зростанні особистості немає.

Актуальність означеної проблеми посилюється і рядом існуючих суперечностей між:об`єктивною потребою в професійному зростанні фахівців із соціальної роботи і недостатньою теоретичною та методичною розробкою соціально-професійних умов; зростанням у ЗВО кількості здобувачів-майбутніх фахівців соціальної сфери та недостатністю сучасних наукових курсів з питань формування вмінь самоорганізації; необхідністю формування у майбутніх фахівців із соціальної роботи вмінь самоорганізації та недоліком теоретико-методологічного обґрунтування й науково-методичного забезпечення такої підготовки.

Дані суперечності зумовили формулювання проблеми дослідження, а саме: яку роль відіграє самоорганізація фахівця із соціальної роботи в професійному зростанні особистості.

Метою статті є звернення уваги на важливість самоорганізації як чинника професійного зростання фахівця із соціальної роботи. Для досягнення мети слід розкрити суть самоорганізації фахівця в контексті соціальної роботи, визначити фактори впливу на розвиток цього процесу та пояснити роль самоорганізації у професійному зростанні фахівця, який надає соціальні послуги та допомагає групам, сім’ям/особам у вирішенні СЖО.

Розкриваючи сутність самоорганізації фахівця із соціальної роботислід пояснити, що ми розуміємо під поняттями «професійне зростання»та «самоорганізація фахівця із соціальної роботи».

Професійне зростання фахівця, який надає соціальні послуги групам, сім’ям та особам, що опинилися в СЖО – це постійний процес розвитку, який передбачає здобуття нових знань, навичок та досвіду в галузі соціальної роботи, а також підвищення рівня професійної компетентності та вміння використо-вувати набуті знання й навички для досягнення мети професійної діяльності.

Самоорганізація фахівця із соціальній роботі – це процес, за яким особистість самостійно планує свою роботу та визначає завдання, контролює їх виконання та аналізує досягнуті результати, а при необхідності коригує свої дії. Цей процес передбачає активну участь фахівця у власному професійному розвитку, зокрема у навчанні, підвищенні кваліфікації та отриманні нових знань й навичок, які необхідні для якісного виконання обов’язків. Самоорганізація проявляється в гнучкості та адаптивності до змін в професійному середовищі, дозволяє фахівцю виявляти ініціативу та творчий підхід,ефективно взаємодіяти з клієнтами, знаходити оптимальні рішення

виходу з СЖО та підтримувати позитивні стосунки з іншими професіоналами у галузі соціальної роботи.

Відповідно, що сутність самоорганізації фахівця із соціальної роботи в професійному зростанні полягає в здатності до творчого засвоєння нових видів діяльності у соціальній роботі, швидкому реагуванні на зміну ситуації, здатності самостійно планувати, організовувати та контролювати власну професійну діяльність з метою досягнення професійних цілей та задоволення власних потреб у розвитку та самореалізації.

Аналіз наукової літератури та досвід автора дає змогу припуститися думки, що самоорганізація особистості фахівця із соціальної роботи може мати наступні прояви [1, 8 – 23]:

– багатогранність та широта мислення, що дозволяє надавати різні види соціальних послуг;

– гнучкість поведінки та спонук, що дозволяє працювати в команді, зберігати емоційну стабільність,забезпечувати ефективність надання соціальних послуг в непередбачуваних ситуаціях;

– варіативність дій, як вибір альтернативних рішень із числа можливих, що дозволяє критично оцінювати інформацію та застосовувати нестандартні рішення,діяти творчо, проявляти емпатію та здатність розуміти потреби й проблеми клієнтів;

– відповідальність – характеризує прагнення брати на себе відповідальність за власні дії та рішення,чітко усвідомлювати свої обов’язки та результати виконаної роботи;

– знання та навички – здатність до саморозвитку, співпраці та обміну досвідом з іншими фахівцями із соціальної роботи;

– соціальна адаптованість – характеризує обізнаність в соціальних нормах та цінностях, повагу до політичних рішень, культурної та етнічної різноманітності оточуючого соціального середовища.

Отже, самоорганізація фахівця із соціальної роботи – це важливий процес, який передбачає здатність до самостійного планування, організації та контролю власної професійної діяльності. Це процес, який дозволяє підвищувати рівень професіоналізму особистості, ефективність та результативність роботи, забезпечує високу якість соціальних послуг та успішний розвиток кар'єри в галузі соціальної роботи. Самоорганізація є необхідною компетенцією у сучасному світі, де високий рівень змін та нестабільність вимагають від фахівців із соціальної роботи готовності до адаптації та швидкого реагування на зміни. Тому розвиток самоорганізації особистості є важливим фактором професійного зростання фахівця із соціальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мирончук Н. М. Основи самоорганізації у професійній діяльності: навчально-методичний посібник. Житомир: Житомирський державний університет ім. І.Франка, 2020. 133 с.

2. Професійний стандарт «Фахівець із соціальної роботи». Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 20.06.2020 р. № 1179.
URL: file:///Users/ludmilakrymcak/Downloads/1179%20(8).pdf (дата звернення: 11.04.2023).

3. Стандарт вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 231 «Соціальна робота». Наказ МОН від 24.04.2019 № 557. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-Sotsial.robota-bakalavr-VO.18.01.pdf (дата звернення: 11.04.2023).

УДК 316.47

Алла Сеник
к. пед. н.,старший викладач кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет
Богдан Чернець
здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія
Західноукраїнський національний університет

ЗВ'ЯЗОК КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ З ЇЇ ПРОСТОРОВОЮ КОМПЕТЕНТНІСТЮ

Актуальність публікації полягає у періодичному оновленні спектру питань, що стосуються комунікативної діяльності особистості. Наш науковий інтерес викликав саме зв'язок комунікативної діяльності особистості з її просторовою компетентністю. У загальному розумінні культура спілкування становить цілісну систему певних знань, встановлених у суспільстві норм, а також сформованих цінностей та відповідних прикладів поведінки. До того ж варто брати до уваги й наявність прийнятих у суспільстві способів реакції на те, що відбувається навколо, враховувати вміння людини органічно реалізовувати власні завдання у будь-якому вигляді емоційного спілкування.

Як визначають С. Плотніченко та Ю. Вороніна [2], комунікація – це процесс спілкування, обміну думками, ідеями, що вцілому передбачає обмін інформацією між двома або більше сторонами.

До переліку функцій комунікативної діяльності вчені відносять наступні:

- стимулювання до колективного навчання й обміну знаннями,
- заохочення до відчуття у співрозмовників почуття спільної справи,
- спонукання їх до результативної діяльності,
- проголошення організаційних норм та цінностей,
- розвиток уміння ефективно слухати, планувати та визначати лінії пріоритету.

Щодо змісту поняття «просторова компетентність», то його сутність визначають як знання, уміння, досвід і ціннісні орієнтації, що в сукупності дозволяють розуміти простір як основу розвитку комунікативної діяльності. Поняття «комунікативна діяльність», за О. Тур, означає перебування людини у взаємодії з іншими людьми. Для комунікативної діяльності характерним є діалоговий характер як її реальна одиниця. Ми погоджуємося з вченою у тому, що важливу роль у процесі спілкування виконує творчість [3]. Схожі ідеї з цього приводу позначено у працях О. Омельченко [1], яка зазначає, що основою для зовнішнього діалогу та співрозуміння є діалог та система інтраспілкування.

Так, досліджуючи комунікативні техніки та технології спілкування, вчені наголошують на необхідності врахувати індивідуальні риси співрозмовника/ів, їх соціально-психологічні якості та особливості сприйняття у процесі засвоєння інформації. В даному контексті актуальними для нас стали праці Е. Холла, який є засновником проксеміки. Вчений у своїй книзі «Мовчазна мова» дає досить докладний опис проксеміки як науки про «просторове спілкування», визначаючи його як форму невербального спілкування. Прояв невербальної мови спілкування визначається у дотриманні різної дистанції між людьми під час їх спілкування. Також зазначається, що ця дистанція може змінюватись залежно від певних обставин. Думка вченого зосереджується на тезі про те, що всі переміщення учасників у процесі спілкування є взаємними та не випадковими. Такі переміщення є досить змістовними за умови правильного їх тлумачення.

Як зазначає Е. Холл, сприйняття простору кожною особистістю – це індивідуальне бажання, що залежить від низки чинників: виховання, характеру і темпераменту особистості. У своїх працях Е. Холл пропонує 4 типи дистанцій у спілкуванні:

- першою – вчений визначає інтимну зону (від 0,15 м до 0 м) – за такої дистанції передбачається спілкування не словами, а за допомогою емоцій, дихання, дотику тощо;

- друга дистанція отримала назву персональної, особистої зони (від 0,45 м до 1,2 м), інша її назва зона безпеки або зона захисту людини. Під час спілкування за такої дистанції дієвими у людей є візуальні та інші сенсорні канали (тактильність, нюх), така дистанція може бути у неформальному спілкуванні, наприклад, з членами сім’ї або з друзями;

- третя дистанція є так званою соціальною зоною (від 1,2 м до 3,7 м), що, зазвичай, характерна для формального, ділового спілкування;

- четверта дистанція – це громадська зона (4 м і більше), що передбачає дотримання дистанції у великій за площею аудиторії (виступи тощо) [4].

Отже, комунікативна діяльність та просторова компетентність особистості перебувають у тісному зв'язку, адже творча основа комунікативної діяльності представлена системою цінностей людини. Саме від координації комунікативної взаємодії між людьми залежить не лише результат у будь-якій професійній діяльності, а й взагалі – задоволення потреб та інтересів співрозмовників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Омельченко І. М. Комунікативна діяльність у структурі свідомості і самосвідомості: феноменологія і ноуменологія. *Психологія і особистість*. 2018. № 1 (13). С. 20-35.

2. Плотніченко С. Р., Вороніна Ю. Є. Комунікативна діяльність та ділове спілкування у роботі публічної служби. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2021. №1(43). С. 88-93.

3. Тур О. Комунікативна діяльність майбутнього спеціаліста: сутність та характерні особливості. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 5 (59). С. 219-225.

4. Hall E.T. Beyond Culture. Anchor Books, 1989. P. 29.

UDC 159.9

Jin Lei
(People's Republic of China)
Faculty of Social Studies and Humanities, Specialty 053 Psychology,
West Ukrainian National University
Scientific supervisor – candidate of psychological sciences, senior lecturer of the department of psychology and social work V.V. Shafranskyy
West Ukrainian National University

EFFECTIVE SOLUTIONS TO PSYCHOLOGICAL PROBLEMS IN SOCIAL WORKERS' WORK

1. The work content of social workers

Social work is a hands-on profession that promotes social change, development, cohesion, and empowerment of people and communities.

Social workers are professionals whose purpose is to improve overall well-being and help meet the basic and complex needs of communities and people. Social workers work with many different groups and types of people, with a particular focus on those who are vulnerable, oppressed and living in poverty.

At the micro level, social workers provide individuals with one-on-one family and group services.

Working at the mid-level, social workers work with a group of people, such as in schools, prisons, hospitals, or the community. Examples include helping students who are struggling academically, and helping hospitalized patients who need long-term care.

At the macro level, social worker involvement includes policy development, research and community advocacy. Social workers at this level of practice are more likely to focus on and help address larger social issues such as homelessness, housing, etc[2].

2. Analysis of psychological problems of social workers

1) Cognitive and behavioral psychological problems

At work, the cognitive psychological problems that social workers may encounter mainly include: professional cognition of work, career development prospects and career planning, self-cognition, salary and so on [4].

Behavioral psychological problems include: conflict of will and behavior, difficulty in choosing, physical illness and discomfort, and uncontrolled behavior.

Because as a social worker, he is also an ordinary person, his early career planning is completely different from the realistic pressure he has to face when he is a social worker, so in his work, front-line social workers will encounter many practical problems, which may have a psychological impact on him[3].

2) Emotional psychological problems

Mainly refers to the social workers in the face of huge work pressure and work difficulties, such as: anger, anxiety, depression, low self-esteem and other emotions.

Emotions often arise because of the people or circumstances around them [1]. But many of the problems faced by social workers are extreme and difficult to solve effectively.

3. Causes and solutions of psychological problems of social workers

1) Cause analysis of psychological problems of social workers

The occurrence of psychosocial problems is generally related to the long-term living and working environment. The living environment is the social worker's family, friends, and the social worker's character [5]. The work environment is the work pressure that social workers face at work, as well as a variety of emotional problems that may be caused by work, even emotional and psychological problems, and even psychological diseases such as anxiety and depression.

2) Suggestions for solving psychological problems of social workers.

Social workers need a sound career development plan at different periods in their long-term or short-term careers. As well as sound basic guarantees in the labor sector and in the law.

Social workers need regular medical coverage, such as physical exams and treatment.Social workers require regular psychological and behavioral counseling, as well as complete psychological training themselves.

REFERENCES

1. Cheng Xiaoye. Research on Social Workers' Intervention in Emotional Science Regulation from the Perspective of Social Psychology. Motherland, 2019, P.2.

2. Hua Shu. Research on the current situation and countermeasures of social workers' job burnout. Chinese Science and Technology Journal Database (Abstract Edition) Social Sciences, 2016, P. 282-283.

3. Tang Mingmin. Analysis of the role of social workers in the mental health of grassroots cadres in disaster areas. *Sichuan medical journal*, 2010.

4. Xu Chaofan, Gao Hua. Research on the relationship between psychological capital, emotional labor and job burnout of social workers of trade unions in Beijing. Shandong Trade Union Forum, 2021, P. 27.

5. Zeng Zhilu, Yu Yulan. The impact of childhood trauma and post-traumatic growth on social workers' professional identity. *Psychological Progress*, 2020. P.10.

УДК 159.9

Арсен Голота

здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

Лілія Мельник

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Т. Л. Надвинична Західноукраїнський національний університет

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Виклики, з якими наша країна зіштовхнулася сьогодні засвідчили той факт, що найбільш цінним ресурсом у будь-якій сфері суспільної життєдіяльності була і залишається людина. Саме від кожного з нас зокрема і всіх загалом

залежить життєстійкість держави, її оборонна, економічна, політична, культурна, соціальна спроможність протистояти ворогу та проблемам, які ми нині змушені долати. Лише високі особисті та професійні якості громадян України дають нам можливість говорити не лише про реалії сьогодення, а й прогнозувати майбутнє, коли необхідно буде відбудовувати та розвивати нашу державу.

Всі ці обставини змушуть більшість науковців і практиків вже сьогодні думати не лише про підвищення якості освіти, забезпечення професійної компетентності випускників освітніх закладів, а й про збереження їх психічного здоров'я під час навчального процесу.

У вирішенні цього важливого завдання значну роль покликані відіграти психологічні (або соціально-психологічні) служби закладу вищої освіти, діяльність яких забезпечується не лише психологами, але й соціальними педагогами та соціальними працівниками та спрямована на створення умов для повноцінного гармонійного розвитку студентів, реалізації їх наявних і потенційних особистісно-професійних можливостей [1; 2].

На превеликий жаль психологічна служба закладу вищої освіти на законодавчому рівні нині не є обов'язковим структурним підрозділом установи, окрім того – це відносно нове явище нашого соціального життя, яке ще не стало настільки ж звичним, як наприклад, шкільна психологічна служба. Разом з тим в останні роки істотно зростає її роль в сучасному вищому професійному світі. Необхідність психологічного забезпечення вищого навчального закладу, а відтак і потреба в психологічній службі нині визнана вченими, практиками, представниками управлінського апарату [1].

Ґрунтовний аналіз цілої низки літературних джерел [1; 2; 4] уможливив формулювання цілої низки висновків, які відображають реальний стан діяльності психологічних служб у ЗВО, проблеми, з якими вони зіштовхуються та перспективи їхнього подальшого розвитку. Отож:

1. Зважаючи на реалії сьогодення сучасний заклад вищої освіти має дбати не лише про забезпечення своїх здобувачів якісними знаннями на навичками, а й організувати їх психологічний комфорт та озброїти цілим набором компетентностей, які в подальшому зможуть допомогти їм долати різноманітні особистісні та професійні труднощі. Такого супроводу також потребують й ті, хто забезпечує освітній процес – викладачі, адміністрація, допоміжний персонал. Відтак існує потреба цілісного підходу до забезпечення психологічного супроводу всіх учасників освітнього процесу закладу вищої освіти.

2. Нині в нашій країні вже існує певний досвід реалізації такої допомоги у ЗВО, але, на відміну від Європи та інших високорозвинутих країн, цей досвід невеликий і практично дублює шкільну психологічну службу не враховуючи

специфіки вищої освіти. Тому ПС закладу вищої освіти потребує певної реорганізації та створення нормативно-правової, методологічної бази діяльності.

3. Ґрунтовний аналіз цілої низки літературних джерел та нормативних документів засвідчив, що оскільки спеціальних документів, які б чітко регламентували діяльність ПС в системі вищої освіти досі недостатньо, кожний навчальний заклад сам визначає структуру, зміст, напрямки діяльності останньої, а це значно ускладнює роботу фахівців, які у ній працюють та розмивають межі їхньої професійної діяльності. Це переважно відбувається через те, що цілі, завдання, напрямки роботи та види послуг обирає або адміністрація університету, а бо ж самими співробітниками ПС. А це не зовсім правильно, адже робота такого складного та важливого структурного підрозділу має ґрунтуватися на чітких наукових засадах, керуватися загальновизнаними принципами та методологією. Відтак, на нашу думку, нагальною потребою сьогодення є не просто оптимальної моделі діяльності ПСУ закладу вищої освіти, а й її технологізація, яка зможе гарантувати отримання прогнозованого результату. Технологічне завдання фахівця психологічної служби полягає у виявленні соціально-психологічної проблеми із застосуванням наявного у розпорядженні ПС інструментарію та засобів, використання психокорекцій них та психотерапевтичних впливів на особистість чи її поведінку, з метою надання їй своєчасної та необхідної допомоги. При цьому саме характер психосоціальної проблеми є найважливішим чинником, від якого залежать визначення змісту, інструментарію, форм і методів продуктивної роботи з учасниками освітнього процесу.

4. Саме технологічний підхід дає можливість не лише чітко дотримуючись визначеної послідовності кроків психологічної підтримки та допомоги учасникам освітнього процесу отримати бажаний результат, а ще й оптимальним чином оцінити роботу самого психолога, тобто виробити чіткі критерії оцінки його професійної діяльності.

5. Найдієвішим технологічним підходом до організації діяльності практичного психолога у закладі вищої освіти є змістово-інноваційний**.** Основна особливість його впровадження полягає в тому, співпраця психолога та учасників освітнього процесу відбувається чітко, скоординовано, у безперервній взаємодії, яка стимулює інтелектуальний, соціальний, особистісний та психодуховний розвиток кожного з учасників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Панок В.Г., Острова В.Д. Психологічна служба вищого навчального закладу (організаційно-методичні аспекти) / В.Г. Панок, В.Д. Острова. К.: “ОсвітаУкраїни”, 2010. 230 с.

2. Піроженко Т. О. Вплив психологічної служби системи вищої освіти на особистісний розвиток і професійне становлення студентів психологів / Т.О. Піроженко, М.В. Несторенко, А.В. Замша. *Вісник Київського національного університету*. Психологічні науки. 2007. №11. с. 136 – 142.

3. Положення про психологічну службу у системі освіти України № 509 від 22.05.2018 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text

4. Фурман А., Надвинична Т. Психологічна служба університету: від моделі до технології. *Психологія і суспільство*. 2013. №2. С. 80 –104.

5. Чепелєва Н.В., Повякель Н.І. Психологічна служба у вищих закладах освіти. *Практична психологія та соціальна робота*, №6 (33), 2001.

УДК 159.913

Юрій Івахів

здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор А.Н. Гірняк
Західноукраїнський національний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ГЕНЕЗИ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Зростання частоти психосоматичних розладів у дитячому віці є однією із найбільш актуальних проблем інформаційно насиченого й стресогенного сьогодення спровокованого військовою агресією росії. Це, своєю чергою, спричинює виникнення дистресу, як процесу перенапруження фізіологічних систем дитячого організму під дією емоційних чинників. Дія дистресу посилюється дією вікової кризи і психологічною неготовністю частини батьків конструктивно впливати на виховання дитини, що в подальшому сприяє розвитку проблем із здоров'ям, котрі мають психосоматичний характер.

Згідно із численними новітніми дослідженнями спостерігається негативна тенденція до зростання кількості дітей із проявами відхилень фізичного та психічного здоров'я, котрі спричинені цілою низкою чинників (біологічні, екологічні та соціально-психологічні). Такі важливі складові життя, як фізичне та психосоціальне здоров'я, знаходяться у тісному взаємозв'язку [1, с. 57]. Важливим чинником розвитку психосоматичних порушень здоров'я дитини є психологічний стрес, як стан надмірної напруженості та дезорганізації. Під дією стресу відбувається зміна поведінки дитини, яка характеризується

інтегральністю та специфічністю відповіді на вплив. Зокрема, в умовах стресу в дитини домінує форма поведінки із підвищенною збудливістю, що супроводжується дезорганізацією, втратою раніше набутих реакцій, переважанням стереотипних відповідей та ппідвищеною помилковістю дій [4].

Усі негативні стани, зокрема і стрес є предикторами психічного дискомфорту, котрий пов'язаний із актуальною психологічною проблемою або життєвою ситуацією. У відповідь на ці виклики активуються компенсаторні механізми подолання негативних наслідків дії стресу, але у випадку сильної та довготривалої дії подразника відбувається виснаження можливостей компенсації порушень. Внаслідок цього відбувається перехід реакції тривоги та стадії резистентності у фазу виснаження. Ф. Меєрсон стверджував, що стрес-реакція сформована у процесі еволюції, як необхідна неспецифічна ланка механізму адаптації (Меєрсон, 1982). На противагу цьому, Р. Девідсон аргументував, що стрес є важливим фактором розвитку не лише механізму адаптації, а й патогенезу багатьох захворювань (Davidson, 2012) [4].

Етіологічно психосоматичні захворювання дитячого віку тісно пов'язані із стном ЦНС у цей період. В основі розвитку невротичних станів займають чільне місце такі етіочинники, як аномалії виховання та несприятливі сімейні умови, спровоковані нераціональною поведінкою батьків. На цьому тлі «сприятливого підгрунття» негативний вплив психоемоційного стресу, провокує виникнення захворювань дихальної, серцево-судинної систем, шлунково-кишкового тракту та шкірних покривів (Наказава, 2018) [4].

Якщо до недавна вважали, що основні причини стресу є генетико-фізичними, або зовнішніми, то тепер доведено, що основною причиною стресу є індивідуальні характеристики людини: особистісне ставлення до ситуації, суб'єктивне уявлення та когнітивна оцінка. Тому очевидно, що більш розвинена та гармонійна особистість є, зазвичай, більш стресостійкою. В даному випадку соціальний розвиток постає своєрідним захисним механізмом, котрий охоплює адаптивні механізми, когнітивні процеси та самосвідомість зрілої особистості [3].

Психосоматичні розлади тлумачаться, як група хворобливих станів, котрі з'являються в результаті взаємодії психологічних і фізичних факторів. Предикторами розвитку психосоматичних порушень є деструктивні психологічні впливи, котрі залежать не лише від зовнішніх життєвих обставин, а й зумовлюються особистісними властивостями, досвідом і настановленнями суб'єкта [5].

Внаслідок значної кількості досліджень С.А. Кулаков, І.Г. Малкіна-Пих, А.Б. Смулевич та ін. було підтверджено, що основним предикторами розвитку психосоматичних порушень у дитячому віці є реакція на емоційне

переживання, що супроводжується функціональними змінами та патологічними порушеннями в організмі [5]. Зокрема йдеться про такі зміни психічного здоров'я особистості, як емоційні розлади – тривога та депресія. Емоційні розлади мають негативний вплив на психосоматичну патологію, що, своєю чергою, може провокувати її виникнення та рецидивування психосоматичних розладів [2].

Емоційна тривога розглядається як елемент стресового впливу та неспецифічний механізм запуску психічних розладів. «Тривога – це емоційна реакція, симптом у структурі психотичних синдромів» [3]. Тривога може відігравати двояку роль, як найважливішого адаптивного механізму, так і одного з перших симптомів порушення нервової системи, що підтверджує її роль як важливої ланки патогенезу соматичних розладів [3].

Слід зауважити, що в патогенезі психосоматичних розладів є вагомий психопатологічний компонент. Він проявляється, коли внутрішньо особистісний психологічний конфлікт не виражається порушенням поведінки чи іншими психопатологічними проявами. Цей конфлікт проявляється соматичними проявами та, що характерно швидко трансформується у соматичні порушення [1]. Нині психосоматична концепція, знаходить найбільш повне відображення у біопсихосоціальній патогенетичній парадигмі розвитку розладів організму.

В основі зв'язку між психічною та соматичною сферами є оцінка суб'єктом ситуацій, котрі відбуваються з ним, зокрема емоції, що виникають в результаті цього процесу провокують його адаптивну чи дезадаптивну реакцію на ситуацію. У своїй основі процес оцінки подій обгрунтовується настановленнями та попередньо сформованими суб'єктом базовими переконаннями [5]. Таким чином, формування позитивних оціночних переконань сприйняття суб'єктом реальності сприяє превенції та профілактиці розвитку психосоматичних відхилень у дитячому віці.

З огляду на вище сказане актуалізується роль психопрофілактики та психогігієни у дитячому віці. Зокрема, основними напрямками психопрофілактичної роботи має бути навчання дітей навичкам конструктивного психоемоційного реагування та психічної саморегуляції. Підсилюючим напрямком психокорекційної діяльності є просвітництво батьків щодо питань із попередження психосоматичних розладів у дітей.

В основі усіх психосоматичних розладів лежать два психологічні механізми: 1) свідоме, реальне переживання деструктивних думок, почуттів та емоцій детермінує виникнення фізичних дисфункцій; 2) вплив тривалого переживання негатвних думок, почуттів та емоцій віддзеркалюється на функціонуванні внутрішніх органів [6].

З погляду психоаналітичної психології основною причиною виникнення фізичних розладів є несвідомі, витісненні переживання. Згідно із твердженням А.Менегетті будь-який афект, котрий не отримав відповідного втілення залишатиметься постійно діючим, життєвим і викривленим. Таким чином імпульс, що буде знехтований свідомою системою житиме, ховаючись у несвідомому та його дія матиме патологічний характер. Хоча завдяки задіянню саморегулятивних функцій психіки людина може контролювати емоції, котрі вона переживає у певний момент, однак на психофізіологічному рівні це має такий вигляд: у підсвідомій частині психіки (смугасте тіло) та в довготривалій пам'яті (гіпокамп) можуть бути «збережені» пережиті психологічні травми, проте незважаючи на це, у певний момент увага людини (поясна кора) може бути зосереджена на позитивних переживаннях таких, як радість та любов. Своєю чергою позитивні емоції та почуття проявляються на фізіологічному рівні у такій наступності: заспокоюється лімбічна система, відбувається нормалізація дихання та збільшення рівня кисню у крові, покращується судинний та м'язовий тонус, прискорюється кровообіг, а отже покращується обмін речовин. Завдяки задіянню психологічного інструментарію самоконтролю, людина реагує не на минулі негативні переживання, а на думки, емоції та почуття, на котрих зосереджена її увага в даний момент. Нейробіолог А.Корб порівнюючи передню поясну кору із монітором комп'ютера стверджує, що на ньому відображається лише та інформація, що цікавить людину та визначає її дії у майбутньому [6]. Таким чином організм людини відображає те, на чому зосереджена її увага та свідомість.

Існує чітка кореляція між розвитком саморегулятивних механізмів і рівнем впливу несвідомого, адже завдяки самоконтролю людина може регулювати цей вплив. В.Франкл стверджує, що наші інстинкти лише формують запит на поведінку, у свою чергу наше «Я» приймає рішення, що робити із цим запитом. Психофізіологічно цей механізм розкрив А.Корб, стверджуючи, що наші вчинки є результатом взаємодії між префронтальною корою, ядром та верхньою зоною смугастого тіла, де префронтальна кора відіграє роль регулятора та вирішує, що робити із раніше поданими імпульсами ядра та верхньої зони [6].

Несвідоме має найбільший вплив на життєдіяльність особистості із інертною свідомістю, в котрої не розвинені конструктивні установки, цінності та смисли, свою ж діяльність вона спонукає за принципом задоволення. Фройд порівнюючи свідомість із «вершником» та несвідоме із «конем», стверджував що вершник повинен приборкати сильнішого від себе коня, щоб воля підсвідомого не оволоділа людиною. Згідно концепції чотирьох рівнів духовного розвитку, даний соціально-психологічний тип людини – «залежна

людина». На противагу цьому, людина особистісного рівня духовного розвитку здатна завдяки силі своєї свідомості коригувати та контролювати підсвідомі імпульси. На психофізіологічному рівні завдяки проектуванню діяльності префронтальної кори на смугасте тіло, відбувається коректування та моделювання наших імпульсів і звичок, що, своєю чергою, дає змогу більше контролювати власне життя, при цьому не будучи рабом минулого досвіду [6]. Даний контроль, або ж його відсутність відбувається шляхом формування певної концентрації думок, почуттів та емоцій, котрі у свою чергу мають вплив на фізичне самопочуття людини.

Численними науковоми дослідженнями встановлений опосередкований вплив емоційних переживань на такі соматичні структури, як тіло та внутрішні органи через гормональну та імунну систему, а також вегетативну нервову систему [3]. Психосоматичні розлади виникають та розвиваються у взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів, тобто як соціального середовища, так і індивідуальності особистості. Сам процес психосоматизації може бути спровокований впливом як на першу так і другу сигнальні системи [3].

Наслідком довготривалого впливу переживань на фізичний стан людини є те, що вони накладають відбиток на функціонування внутрішніх органів. Згідно численних досліджень, якщо людина концентрується на позитивних думках, емоціях і почуттях то відбувається домінування парасимпатичної вегетативної системи, що проявляється уповільненням серцебиття, стимулюванням процесів травлення та прискорення обміну речовин. На противагу цьому, якщо ж переважають негативні переживання, думки, емоції та почуття то відбувається домінування симпатичної нервової системи, що, своєю чергою, прискорює серцевий ритм, уповільнює виділення травних ферментів, що знижує процеси обміну речовин. Внаслідок довготривалого домінування симпатичної нервової системи відбувається спазм тканин (фасцій, м’язів, сухожиль) та прояви застійних явищ, що стають передумовою розвитку патологічних процесів. Психофізіологічно даний процес можна пояснити наступним чином: лімбічна система сприймає потік інформації про внутрішній стан організму і зовнішнє середовище, у відповідь на цю інформацію реагує гіпоталамус, що регулює діяльність вегетативної нервової системи. Отже, якщо сприймається деструктивна інформація (негативні емоції, почуття, думки) відбуваєтья активація симпатичної системи, що, своєю чергою, спричинює різноманітні прояви спазмів внутрішніх органів. Відтак конструктивна інформація сприяє активації парасимпатичної нервової системи й активізує роботу внутрішніх органів. Відповідно внутрішні органи є першими реагентами на функціонуванні котрих віддзеркалюється психічний стан організму [6].

Психосоматика, як новий науковий напрям, демонструє невпинний і швидкий розвиток завдяки прикладному характеру, що знаходиться на межі медицини та психології. Для глибшого усвідомлення теоретичного підгрунття механізмів виникнення психосоматичних функціональних розладів необхідно переосмислити каузальність зв'язків в організмі людини. Завдяки активності префронтальної кори головного мозку відбувається контроль імпульсів смугастого тіла (підсвідоме) та формуються у верхній його частині корисні звички, що забезпечують розвиток саморегулятивних механізмів людини та її подальший особистісний розвиток [6; 7]. Суть психосоматичних зв'язків відображується у такій закономірності: переживанння деструктивних думок, емоцій та почуттів спричиняє функціональні порушення внутрішніх органів, на противагу цьому позитивні враження контрольовані свідомістю сприяють нормалізації діяльності органів та систем людини. Відтак дослідження психологічного етіопатогенезу впливу стресу на розвиток проблем із здоров'ям у дитячому віці, що має психосоматичний характер, дадуть змогу розробляти ефективні психологічні техніки та просвітницькі програми задля збереження здоров'я дітей шкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мугаль С.О. Розвиток психосоматичних розладів у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку, як насідок порушення емоційної прив'язаності. *Науково-методичний журнал «Логопедія».* 2016. № 8. С. 57-63.
2. Ізвєкова О.Ю. Психологічні особливості осіб з респіраторними психосоматичними розладами та їх психокорекція. *Психологія та соціальна робота.* 2019. № 1 (49). С. 63-73.
3. Клевець Л.М. Психологічні чинники в генезі психосоматичних розладів. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка».* 2012. № 20. С. 118-127.
4. Грицюк І., Хлівна О. Психологічні особливості впливу стресу на виникнення психосоматичних розладів у дітей старшого шкільного віку. *Психологічні перспективи.* 2021. № 37. С. 55-67. DOI: https://doi.org/10.29038/2227-1376-2021-37-55-67
5. Клібайс Т.В., Дець О.П. Психологічні особливості настановлень осіб із психосоматичними захворюваннями. *Психологія і соціологія у контексті сучасної науки.* 2019. № 32. С. 64-69.
6. Сабадуха О. Психосоматичний інструментарій: метод трансособистісної терапії як спосіб корекції фізичного та психологічного здоров'я людини. *Психологія особистості.* 2018. №1 (9). С. 119-125.
7. Гірняк А.Н. Психоекологічний потенціал розвивального підручника. *Психологія і суспільство*. 2003. №4. С. 128−136.

УДК 159

Юрій Миколюк
здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор А. В. Фурман
Західноукраїнський національний університет

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ

Інтеграція штучного інтелекту (ШІ) в Україні є зростаючою тенденцією, яка може трансформувати багато галузей, від охорони здоров'я до виробництва та інших. Щоб повною мірою використати переваги штучного інтелекту, Україна повинна прийняти комплексну стратегію, яка стосується кількох ключових сфер [3].

По-перше, Україна має зосередитися на створенні резерву кадрів у галузі штучного інтелекту шляхом інвестування в освітні та навчальні програми, які готують її робочу силу до економіки, керованої штучним інтелектом. Це передбачає не лише навчання експертів зі штучного інтелекту, але й підвищення кваліфікації наявної робочої сили для роботи разом із системами штучного інтелекту.

По-друге, Україна має створити середовище, яке сприятиме інноваціям і підтримує розвиток стартапів ШІ. Це включає надання податкових пільг та інших форм підтримки стартапам та створення інноваційних центрів, які надають доступ до ресурсів і наставництва.

По-третє, Україна має створити потужну нормативно-правову базу, яка сприятиме відповідальній розробці та розгортанню ШІ. Це включає встановлення стандартів конфіденційності та безпеки даних, розробку вказівок щодо етики ШІ та забезпечення прозорості та підзвітності у використанні систем ШІ [5].

Нарешті, Україна повинна сприяти співпраці між урядом, промисловістю та академічними колами, щоб стимулювати інновації та сприяти впровадженню ШІ. Це передбачає створення платформ та ініціатив, які сприяють спілкуванню та обміну знаннями між цими секторами.

Загалом інтеграція штучного інтелекту в Україні потребує багатогранного підходу, який стосується талантів, інновацій, регулювання та співпраці. Прийнявши комплексну стратегію, Україна може позиціонувати себе як лідера в області штучного інтелекту та скористатися перевагами цієї трансформаційної технології [1].

Коли мова заходить про соціальну інтеграцію штучного інтелекту в Україні, слід враховувати кілька аспектів.

По-перше, існує потреба в громадських просвітницьких кампаніях, які сприятимуть кращому розумінню ШІ та його потенційних переваг. Це включає в себе навчання громадськості про те, як штучний інтелект можна використовувати для вирішення реальних проблем, а також вирішення будь-яких проблем або помилкових уявлень про технологію.

По-друге, існує потреба в ініціативах залучення громадськості, які залучають громадськість до розробки та розгортання систем ШІ. Це включає отримання відгуків від громадськості щодо розробки та впровадження систем штучного інтелекту та надання громадянам можливостей брати участь у проектах, пов'язаних зі штучним інтелектом .

По-третє, необхідно розглянути потенційний негативний вплив ШІ на зайнятість і робочу силу. Це включає в себе розробку програм, які перенавчають і підвищують кваліфікацію працівників для роботи разом із системами штучного інтелекту та забезпечують справедливий розподіл переваг ШІ в суспільстві [2].

Нарешті, існує потреба у створенні структури, яка гарантувала б використання штучного інтелекту відповідно до соціальних та етичних цінностей. Це включає сприяння розвитку систем ШІ, які є прозорими, підзвітними та відповідають соціальним та етичним нормам [4].

Загалом соціальна інтеграція штучного інтелекту в Україні потребує спільних зусиль із залученням усіх зацікавлених сторін, включаючи уряд, промисловість, наукові кола та громадськість. Сприяючи обізнаності та залученню громадськості, а також забезпечуючи розвиток і відповідальне використання ШІ, Україна може реалізувати весь потенціал ШІ, мінімізуючи будь-який негативний вплив на суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко О. Штучний інтелект в Україні: тенденції розвитку та проблеми. *Економіка і прогнозування.* 2021. №3. С. 91-106.

2. Кравець, В., Кропивницький, О. Стратегічні аспекти розвитку інтелектуальної власності штучного інтелекту в Україні. *Науковий вісник Національної академії правових наук України.* 2021. №4 (107). С. 207-219.

3. Кремень, В. І. Про деякі аспекти стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2020. №6 (3). С. 13-17.

4. Кубай О., Латенко В., Шевчук С. Розвиток інфраструктури штучного інтелекту в Україні. *Науково-технічна інформація,* 2021. № 3. С. 28-33.

5. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text

UDC 159.98

Sofiia Voloshyn
candidate a higher education in the specialty 053 Psychology,
West Ukrainian National University
Vladyslav Grechenko
candidate of the second (master's) degree of higher education in the specialty 053 Psychology, West Ukrainian National University
Supervisor – Candidate of Psychological Sciences, PhD, docent Ya.Buherko
West Ukrainian National University

RESILIENCE OF A PSYCHOLOGIST AS A FACTOR OF HIS PROFESSIONALISM

Modern society makes more and more demands on the individual, increasing the pressure on him both in the personal sphere and in the family sphere, in the places where a person lives, studies or works. The state of war, in which our society has been for the second year, further increases internal tension and causes internal psychological discomfort of a person. Often it breaks out through conflicts, quarrels, irritation, anger, aggression and/or goes deeper into the psyche and causes somatic changes and diseases.

Of course, each person reacts to a stressful situation in his own way. Most people feel inner tension, fear and depression. All this strongly affects the psychological well-being of the individual and leads to the deterioration of his mental health. A person's psycho-emotional state largely depends on the level of development of his stress resistance and resilience - the ability to overcome stress and recover after it [1, 71]. This is especially important in the work of a psychologist, who, firstly, must possess such a personality trait himself, and secondly, be able to provide qualified help to others regarding the development of these qualities in them.

Analysis of modern psychological literature shows that stress resistance is a property of the psyche that is formed during ontogenesis on the basis of genetically determined individual characteristics (neurodynamics, temperament, mental processes, personality abilities) and in the conditions of a specific social environment (orientation, acquired experience, character, self-esteem, etc.) [2, 109]. Resilience reflects a person's ability to successfully carry out necessary activities (life activities) under stressful conditions. Let's consider the factors that contribute to its successful formation using the concept of the "life balance wheel" as an example - eight sections into which life can be divided. To be happy, you need to have a balance in all of them.

1. Health. There is nothing without health, often psychosomatics are the cause of illness. Our mental state directly affects our health, so it is very important to know how to deal with various negative emotions, the reasons for their occurrence and in which case it is necessary to consult a psychologist rather than a doctor.

2. Work and money. How to find a dream job where you can make great money? You need to know your career guidance, which will be shown by a personal questionnaire, which will help you understand in what area to work, so that going to work was not a horror but a pleasure.

3. Surroundings and friends. People are social beings, we always communicate, this is our need, we need to know what people should surround us: 1/3 more successful than us, 1/3 like us, 1/3 less successful than us, for optimal satisfaction of needs. Also needed to know and recognize the hidden mechanisms of human behavior, so that you are not manipulated by them.

4. Personal relationships and family. To build a healthy relationship, you need to know what trust and personal boundaries are. 70% of people have met abusers in a relationship at least once in their life. So you need to know the first signs after which you need to run away from such people, because abusers are those people who do not know what trust and personal boundaries are, but know what manipulation and violence in any form.

5. Rest. Psychological data show that not all people can relax**.** Yes, there are a lot of such people, they can't relax and have fun, because they feel guilty as if they are lazy, using all resources while exhausted in life, or on the contrary people who can't stop resting and get down to business, it's not just a reason to deepen and study psychology, and the reason for the visit to the psychologist.

6. Self-development. This is a wonderful niche in which person can place the study of psychology to develop and change the quality of life.

7. Self-realization. This is a wonderful field in which a person engages in hobbies and realizes his talents. There are two reasons why a person may not do this - the opinion of others, condemnation, or he simply does not know his preferences. In both the first and second cases, a qualified psychologist will help to find the answer to why a person is worried about the opinion of others or maybe he is not sure of himself.

8. Spirituality. Deepening into the knowledge of the higher, meditation, religion, all this is not easy, if person delve into the knowledge of this through psychology, he/she will find many interesting things, such as the fact that faith in God is a very important component.

People need to be responsible for their life. Modern psychological knowledge allows you to explain a lot of new things, will open the door to understanding many things that seemed strange [3]. In order to successfully and effectively help others, a

professional psychologist must be a harmonious person with high levels of resilience, mental stability, volitional self-regulation, and an optimistic attitude towards the perception of people and events.

REFERENCES

1. Бугерко Я. Потенціал як психодуховна даність особистості. *Психологія і суспільство*. 2018. № 1–2. С. 68–82.
2. Кравцова О. К. Стресостійкість особистості як психологічний феномен:основні теоретичні підходи. *Вісник післядипломної освіти. «Серія «Соціальні та поведінкові науки».* 2020. Випуск 7(36). С.98-117.
3. Hobfoll S. E. Conservation of resources theory: its implication for stress, health, and resilience. In The Oxford Handbook of Stress, Health, and Coping / ed. S. Folkman. NewYork : OxfordUniv. Press. 2011.

УДК 343.159

Діана Велиган

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – кандидат соціологічних наук, доцент В. С. Біскуп Західноукраїнський національний університет

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасна суспільна-політична ситуація пронизана різноманітними викликами, які справляють свій вплив на широкі версти населення. Деструктивні процеси в економічній сфері, нестабільність інформаційного простору, конфлікти між різними поколіннями в українському суспільстві, низка інших соцієтальних, культурних, ментальних зрушень зачіпають стабільність функціонування ключових соціальних інститутів, зокрема й сфери шлюбно-сімейних відносин, освітнього простору, культури проведення вільного часу. За таких обставин актуалізуються питання безпечної та відповідальної поведінки найбільш незахищених верств населення з поміж яких молоді люди підліткового віку.

У сучасному науковому дискурсі особливої уваги вимагають процеси віктимізації поведінкових патернів підлітків, особливості їх психологічного становлення й соціалізації. Зокрема науковцями зазначається, що особистісна

віктимність залежить від індивідуально-психологічних і зовнішніх характеристик особистості дитини, незалежно від її власного бажання, які налаштовують оточуючих проти неї. Це, зокрема, низка індивідуально-психологічних рис, що прямо сприяють віктимізаціїпідлітка: його власні негативні якості (агресія, демонстративність, зухвалість, нахабство); нейтральні якості (спокій, урівноваженість); а також ознаки закомплексованості (нерішучість, невпевненість) [1, 82].

Бажання підлітків зануритися в ризиковані форми поведінки, романтизація онлайн відео з різноманітними екстремальними сюжетами, сучасне насичення соціальних мереж сумнівним контентом, низка трендових фільмів і серіалів, в яких ідеалізують легкість та досяжність благ цивілізації посилюють віктимізацію дітей, штовхаючи їх до необачної й необережної взаємодії із найближчим оточенням та соціумом.

Отже, фахівцями визначається, що основним фактором віктимності неповнолітніх є їх вік. Своєючергою, дана віктимність обумовлена двома чинниками: 1) незавершеністю формування особи у біологічному плані, а відтак неспроможністю дати фізичну відсіч злочинним посяганням; 2) незавершеністю формування особи у соціальному плані, а відтак нездатністю адекватно оцінювати ситуацію, що веде до більшої ймовірності потрапити в криміногенну ситуацію як жертва злочину [2].

Слушним вбачається доцільність здійснення комплексної профілактики віктимної поведінки неповнолітніх за такими напрямами: формування правосвідомості у процесі соціалізації дитини; розвиток здатності до соціально-перцептивного передбачення; формування поведінкових стратегій у віктимологічних ситуаціях [3, 76-80].

Відтак постає гостра потреба у теоретичному узагальнені та практичній реалізації профілактичних програм щодо превенції віктимної поведінки підлітків. Проактивна політика попередження критичної для життя підлітків поведінки має включати багаторівневий підхід, як на рівні усього суспільства, на рівні громади та індивідуально-орієнтованому підході до роз’яснювальної й просвітницької роботи з окремими представниками молодіжної спільноти.

Підсумовуючи наголосимо, соціальна робота з неповнолітніми щодо їх віктимізації має свою специфіку, яка пов’язана із діяльністю різноманітних соціальних інститутів. Це і інститут сім'ї, в якому закладаються витоки нормативної поведінки, інститут освіти, функціонально покликаний формувати безпечну поведінку підлітків у різноманітних ситуаціях, правоохоронні органи, що забезпечують роз’яснювальну роботу з молоддю. Неабияка роль покладена на громади, в яких мають бути створені необідні умови для адекватної й повноцінної соціалізації молодих людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломієць Н. В. Причини й умови віктимності неповнолітніх у сучасних умовах. *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації : зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2021. С. 81 – 83.
2. Давлєт-Горєєва Л. В. Особливості віктимологічної профілактики серед неповнолітніх. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/11438
3. Романенко О. В. Напрями психопрофілактики віктимної поведінки неповнолітніх. *Юридична психологія.* 2018. № 2. С. 72 – 82.

УДК 37.018.1

Євген Присяжнюк

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – кандидат соціологічних наук, доцент В. С. Біскуп Західноукраїнський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ У БАГАТОДІТНІЙ СІМ'Ї

Будь-яка сім'я – це особливий мікросвіт, у якому відбуваються лише їй властиві процеси. Взаємовідносини у родині пронизані власною історією її становлення, внутрішньо-психологічними особливостями кожного з її представників, а також вона чутлива до суспільно-економічних процесів, які відбуваються у суспільстві, законодавчих ініціатив щодо захисту інтересів батьків й дітей. Отже, зрозуміло, психологічний клімат у сім'ї, зокрема й багатодітній, зумовлений низкою внутрішньо-сімейних патернів поведінки та зовнішнім оточенням, в якому вона об'єктивно перебуває.

Як зазначають дослідники у сфері сімейно-шлюбних відносин, знервованість, відсутність матеріальних благ, постійна роздратованість, грубість, сварки, піклування лише про власний комфорт, відсутність милосердя у членів сім'ї призводять до негативного емоційно-психологічного мікроклімату. Такі життєві умови у подружжя, а також у дітей зумовлюють депресивні стани, емоційне перенапруження, дефіцит позитивних емоцій, стресові ситуації, негативний виховний вплив на дітей тощо [1, 31].

Що більша кількість людей у будь-якій соціальній групі, й у сім'ї зокрема, ускладняються та диференціюються взаємовідносини між ними, набувають за якістю або форми партнерства, співробітництва, або ж навпаки набирають негативних зафарбувань, тобто стають конкурентними чи ворожими. Відтак аналітичний огляд багатьох досліджень свідчить, що ряд сімейних функцій багатодітна сім’я не завжди здатна виконувати ефективно, в першу чергу, виховну функцію (формування особистості дитини), функцію передачі культурних цінностей і сімейних традицій та функцію соціалізації дитини (виконання соціальних ролей) [2, 99].

Загалом вважаємо, що основним критерієм соціально-психологічного клімату багатодітної сім’ї є рівень гармонізації стосунків між її членами. Слушною є думка Н.Ю. Максимової, яка розглядає складові гармонійних взаємовідносин у сім'ї: автономність членів сім'ї, яка передбачає наявність чітких особистісних меж, які разом із тим не позбавляють подружжя почуття єдності одне із одним; гнучкість сімейних ролей, тобто зазвичай основні функції закріплені за партнерами, але в разі необхідності сім'я легко може переструктуруватися; емоційна наповненість життя сім'ї, прояв широкого почуттєвого спектру; узгодженість образу сім'ї партнерів, себто відсутність суперечностей, спільні сімейні цінності й орієнтація на них [3, 48-49].

Пропонуємо орієнтовний ряд заходів зпідтримки багатодітних сімей за такими напрямками, які включають внутрішньо-сімейні особливості та зовнішні щодо успішного функціонування сім'ї параметри.

До внутрішніх аспектів стимулювання комфортного соціально-психологічного клімату багатодітної сім'ї пропонуються такі кроки:

- формування усвідомленого батьківства;
- посилення психологічна готовність до функціонування в багатодітній сім'ї;
- подолання труднощів у внутрішньо-сімейних практиках комунікації та взаємодії;
- посилення самостійність й автономності у вирішенні викликів й проблеми, передусім фінансових та економічних.

До зовнішніх особливостей посилення стабільності функціонування багатодітної сім'ї ми відносимо такі:

- удосконалення система державної підтримки багатодітних сімей;
- розгалуження системи залучення дітей до різноманітних форм навчальної та позанавчальної діяльності;
- розвиток підтримувальних форм діяльності соціальних служб у роботі з багатодітними сім’ями.

Як помітно з викладеного вище потенціал багатодітної сім'ї складається з багатьох компонентів, які необхідно враховувати у формуванні її сприятливого соціально-психологічного клімату. Напрямки подальших досліджень вбачаються у деталізації запропонованих кроків, розробка практичних рекомендацій щодо конкретної діяльності з багатодітними сім’ями, які знаходяться на певному щаблі їх розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Букій Т. В. Особливості реалізації виховної функції багатодітною сім’єю. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки.* 2014. № 3. С. 26-33.
2. Корж І.А., Романова Н.Ф. Багатодітна сім'я як об’єкт соціальної роботи. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика.* 2015. № 1-4. С. 95-102.
3. Максимова Н. Ю. Типологія сімей, які потребують соціально-психологічної допомоги. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціальна робота».* Том 1. № 1. 2017. С. 45-51.

УДК 159.923.5

Катерина Івасик

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент О. В. Васильків, Західноукраїнський національний університет

РІЗНОВИДИ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ЗАСОБІВ ВПЛИВУ ТА ЇХ ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Арт-терапія – це терапевтичний процес, який об’єднує психотерапію та мистецтво. Така форма роботи допомагає дітям дослідити свої емоції, підвищити самооцінку, зняти стрес і послабити тривогу чирівень депресії.

Ось кілька простих арт-терапевтичних вправ, що можуть допомогти дітям визначити свої почуття та керувати ними.

1. Створення мандал

Малювання фігур із повторюваними візерунками, так званих мандал, добре сприяє регуляції емоцій і нервової системи. Це може допомогти дітям зосередити увагу та заспокоїтися. Намалювавши їх, вони,зазвичай, їх розфарбовують в улюблені кольори.

2. Створення в уяві образів власних емоцій

Одне з улюблених занять Рейнхардта-Рупрехта з клієнтами — створення AngerMonsters.Вона просить свого клієнта створити в уяві образ, а потім намалювати на папері, як виглядає їхній гнів. У результаті«злість отримує власну ідентичність. Ми можемо вивести злість назовні — подивіться на неї, яка вона огидна — і тоді ми зможемо дізнатися, що їй потрібно» [1].

3. Творення мистецтва з природи

Робота з природними матеріалами заспокоює і допомагає нам заземлитися. Крім того, ми можемо знайти гарні матеріали для роботи, просто прогулявшись на вулиці. Виготовлення природних браслетів, «ловців сонця»або творення красивого мережива з природних матеріалів заспокоює людину, сприяє її саморегуляції і викликає позитивні емоції.

4. Перетворення й трансформування об'єктів

Райнхардт-Рупрехт нещодавно допоміг пацієнту, який боровся з поточним станом справ у світі. Разом вони сіли і склали список усіх жахливих речей про COVID-19. Потім вони розірвали список і використали його, щоб створити витвір мистецтва, перетворивши щось потворне на щось прекрасне.

5. Синтезування та поєднання об'єктів

Створення колажів — дуже терапевтичне заняття з подвійною користю. Фізичні відчуття від роботи з різними матеріалами та текстурами — м'якими, шорсткими, твердими — дуже заспокоюють. А творчий процес поєднання речей по-новому та по-іншому допомагає організувати та заспокоїти вашу збуджену свідомість.

6. Створення композиції журнальних фотографій

Доктор Кеті Малкіодіпояснює процес журнального фотоколажу як «використання зображень для створення візуального наративу, який покращує діалог між клієнтом і терапевтом».Простий спосіб зробити це вдома – попросіть дітей вирізати з журналів зображення, які привертають їхню увагу та інтерес. Потім дайте їм аркуш паперу та клей і попросіть поєднати зображення в композицію. Якщо вони бажають, попросіть їх розповісти про процес своєї творчості.

7. Створення масок

В арт-терапії створення або прикрашання маскичасто допомагає дослідженню різних аспектів нашої особистості. Іноді ми можемо створити маску, яка виявляє почуття, які важко висловити. Дайте своїй дитині заздалегідь сформовану маску або зробіть маску з паперу та дайте їй змогу прикрасити її як завгодно. Коли вона закінчать, попросіть її розповісти вам історію маски.

8. Ліплення сімейних скульптур

Доктор Малькіоді як арт-терапевт рекомендує заохочувати дітей створювати сімейні скульптури з глини. Розмір, форма та розташування членів сім'ї спонукають до розмов про важливих людей і стосунки в їхньому житті [2].

Отож арт-терапевтичні засоби мають неабиякий психодіагностичний, розвитковий та власне терапевтичний потенціал [3]. Професійний психолог, вміло використовуючи цей інструментарій, здатний в опосередкованій формі здійснювати ефективні впливи на внутрішній світ клієнта шляхом трансформації спонтанних мислобразів або їх прийняття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мистецтво говорить правду. URL: https://www.weareteachers.com/art-therapy-activities .

2. Мистецтво та творча терапія. URL: https://www.mind.org.uk/information-support/drugs-and-treatments/talking-therapy-and-counselling/arts-and-creative-therapies .

3. Гірняк А. Н. Психологічний аналіз і систематика стилів освітньої взаємодії. *Психологія і суспільство*. 2018. № 1–2. С. 118-126.

УДК 159.922.73

Оксана Чіляк

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої світи зі спеціальності 053 Психологія, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент О. Г. Паркулаб Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ БУЛІНГУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ

Без перебільшення можна стверджувати, що кожна людина хоча б раз у житті зіткнулася з випадком булінгу. Зазначена проблема є також актуальною для закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), наразі практично в кожному класі знайдеться двоє учнів, один з яких виступає в ролі кривдника, а інший – жертви. Це наше переконання грунтується й на власному досвіді авторки цієї публікації, яка спершу зазнала цькування з боку однокласників у підлітковому віці, а вже згодом стала свідком шкільного насильства під час проходження виробничої практики в школі. Водночас нас тішить те, що на сьогодні в

українському законодавстві визнано юридично поняття булінгу та передбачено відповідальність як за вчинення, так і за приховування випадків цькування. Також внесено відповідні зміни й до Закону «Про освіту», зокрема введено тлумачення поняття «булінг» та запропоновано механізми протидії цьому явищу, серед яких є обов'язковість розробки плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу,

Зважаючи на це, вважаємо, що основним завданням НУШ має стати вирішення цієї проблеми шляхом впровадження ефективних заходів профілактики та унеможливлення проявів насильства в закладах освіти. Керівники мають не лише забезпечити на веб-сайтах відкритий доступ до всієї інформації, але й своєчасно реагувати на заяви про випадки булінгу від здобувачів освіти, їх батьків, законних представників, інших осіб.

Зі свого боку, кожен педагог має турбуватися про учнів і створювати безпечні умови для навчання й запобігати утворенню конфліктних ситуацій, загрозливих для їх фізичного та психічного здоров'я. Якщо дорослі не будуть намагатися вберегти своїх дітей від різних форм насилля, то в результаті останні зневіряться і займуть позицію жертви, оскільки відчуття власної слабкості візьме гору у цій ситуації. Болісне переживання цього досвіду може закарбуватися в їхній пам'яті й негативно відбитися на подальшому соціальному становленню особистості, а також стати джерелом психічних порушень [3]. Показовими прикладами тут є, зокрема, селфхарм (навмисне пошкодження свого тіла через внутрішні причини), суїцидальні наміри, адиктивна поведінка, аутоагресія тощо.

За даними дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), 67% українських дітей у віці від 11 до 17 років зіткнулися з проблемою булінгу впродовж останніх трьох місяців, 24% – почувалися жертвами [1]. Згідно з нашими дослідженнями, пік булінгу припадає на середню школу й проявляється у різних формах. Приблизно половина учнів (56 %) розповідають про це своїм близьким. Прикметно, що 67 % підлітків, які поділилися своїми проблемами з дорослими (батьками та вчителями), вважають, що це покращило ситуацію. Наше дослідження щодо поведінки головних учасників булінгу, показало, що у діях жертви спостерігається підкореність чужій волі й безпомічність через те, що на її думку, у цьому випадку нічим зарадити не можна; натомість кривдник має владу над жертвою, тому намагається здатися значно значущим і сильнішим, ніж є насправді.

Педагогу буває нелегко пояснити дітям, що цькування – це ганебно і негідно, оскільки самі дорослі почасти застосовують модель такої поведінки у спілкуванні з ними [2]. Врегулювання проблеми булінгу значною мірою залежить від того, що вчителі та батьки транслюють назовні, якими є їхні дії,

думки, переконання та погляди, адже вони мають бути взірцем для наслідування. Підлітки часто порівнюють себе з дорослими й однолітками, беруть з них приклад, але водночас можуть і протиставляти себе іншим (до того ж негативно). У цьому зв'язку важливо, щоб хтось із дорослих був для підлітка натхненником добрих справ і вчинків та мотиватором до просоціальної поведінки.

Як свідчать результати наших наукових розвідок, термін «булінг» (знущання, цькування) часто тлумачиться суб'єктивно, відтак в освітянському середовищі це створює певні труднощі та непорозуміння, оскільки деякі батьки можуть називати грубу чи зарозумілу поведінку булінгом, хоча насправді це різні поняття. Зважаючи на це, нижче розкриємо основні ознаки цього явища.

Булінг містить чотири ключових компоненти [4]:

1) Повторення – дія відбувається багато разів, трапляється дуже часто.
   Приклад: учень постійно відбирає гроші в іншого учня або учениця надоїдливо телефонує однокласниці. Повторювані наміри булера можуть включати як окремі дії з різними цілями, так і кілька – з тією самою метою.
2) Навмисність – дію було зроблено з певним наміром, із певною метою.
   Приклад: учень спеціально штовхає іншого або надсилає неправдиву інформацію про когось, тобто навмисно поширює чутки. Булінг вважається навмисним, якщо існує намір заподіяти фізичний або психологічний біль чи дискомфорт іншій особі.
3) Дисбаланс сил – хтось має владу або уявне домінування над іншим.
   Приклад: зазвичай робляться такі вчинки, щоб змусити когось виглядати непривабливо, почуватися бовдуром, або примусити відгукуватися про людину негативно. Булінг передбачає дисбаланс сил – існує фактична або уявна нерівність між досягнутою ціллю та прихованими намірами її ініціатора. Це надзвичайно часто трапляється в тих випадках, коли хтось відчуває свою владу або має певний соціальний статус у групі чи авторитет, за допомогою якого може вплинути на розвиток подій, які не виражають позитивного ставлення до об'єкта булінгу; може скоїти погані вчинки, які заслуговують на осуд та викликають несхвалення щодо жертви булінгу.
4) Шкідливість – це короткочасна або довготривала фізична чи психологічна шкода об'єкту.
   Приклад: учень відчуває тривогу в результаті примусу чи залякування від вчителя. Цей учительський стиль поведінки вважається булінгом, бо в такий спосіб може бути завдано шкоди психічному здоров'ю учня. Існує тонка грань між використанням влади вчителя над учнями і зловживанням нею.

Стратегія роботи з булінгом полягає в наступному:

— навчити дітей сприймати проблему як контрольовану (це вважається вагомим внеском у намагання її розв'язати);

— показати, що діти не винні, якщо стали жертвами знущання;

— дати дітям зрозуміти, що вони завжди мають вибір, і можуть вжити відповідних заходів;

— відокремити дитину від ситуації, щоб вона побачила, що чиясь ниця поведінка не характеризує її;

— розв'язувати проблему можна офлайн (соціальна підтримка полягає в тому, щоб звернутися по допомогу до близьких людей і друзів чи до адміністрації школи) або онлайн (заблокувати користувачів, змінити паролі в акаунтах, видалити агресивних людей зі своїх соцмереж, провести онлайн-розслідування тощо);

— чесно та відкрито обговорювати з дитиною небезпеку, пов'язану з перебуванням онлайн.

Щодо розуміння насильницької поведінки та способів її врегулювання, помічено, що дорослі допускають такі типові помилки:

– не сприймають ситуацію як конфліктну, ігнорують її, й таким чином намагаються уникнути відповідальності, керуючись установкою, що діти розв'яжуть проблему самостійно. Але це помилкове судження, бо жертви не зможуть впоратися з цькуванням без сторонньої допомоги та соціальної підтримки;

– одразу з'ясовують факти на місці подій. Це є неприпустимо, оскільки цим дорослі погіршують ситуацію та становище залучених до конфлікту дітей, насамперед жертви;

– дорослі часто розпитують дітей у присутності інших і змушують розповідати публічно про те, що вони бачили. Важливо розмовляти з кожною дитиною окремо, вислухати різні версії та підсумувати почуте. Якщо розмовляти з усіма, то не досягнемо бажаного результату – ефективного врегулювання ситуації.

– змушують дітей вибачатися або налагоджувати стосунки на місці. Не варто це робити, бо діти не можуть одразу порозумітися і відпустити образу.

Отже, сьогодні булінг розглядається як тривожна тенденція для сучасного дитячого і молодіжного середовища. Цькування може мати серйозні наслідки для всіх учасників булінгу, позаяк згубно впливає на їхній фізичний, психічний й ментальний стан здоров'я. ЗЗСО відіграє вагому роль у створенні умов для здобувачів освіти у набутті знань в безпечному освітньому середовищі, у формуванні ставлень та навичок запобігання та уникнення проявам насильства, безконфліктного спілкування, ненасильницької поведінки. Психопрофілактика булінгу має на меті знизити його прояви та створити сприятливий соціально-психологічний клімату в класі та дружнє, безпечне освітнє середовище для всіх учасників взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник. [Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А.] Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/2019-11-25-protydiy-bullingy.pdf (дата звернення: 06.04.2023).
2. Паркулаб О.Г. Психологічні чинники схильності до булінгу в дітей молодшого шкільного віку. Зб. тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 25-26 липня 2014 р.). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2014. С.24-28.
3. Паркулаб О. Особливості взаємодії недирективного ігрового терапевта з агресивними дітьми [Текст]. Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей. 2014. С. 698–701.
4. Юрчик О.М. Психологічна профілактика шкільного насильства в початкових класах : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2016. 213 с.

УДК 159.98

Софія Шевчук
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент О. Я. Шаюк Західноукраїнський національний університет

ПСИХОКОРЕКЦІЙНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

В сучасному світі психологія стає все більш важливою сферою для людей. Розуміння психології допомагає нам зрозуміти себе та інших людей, а також покращувати якість нашого життя. Студенти-психологи є ключовими фігурами у цій галузі, оскільки вони будуть розвивати свої навички та знання, щоб надавати якісну психологічну допомогу своїм клієнтам. Одним з найважливіших аспектів в психологічній роботі є емпатія. Емпатія – це здатність розуміти та співпереживати почуттям іншої людини [1].

Емпатія допомагає психологам краще розуміти своїх клієнтів та підтримувати їх у важкі моменти. Якщо психолог виявляє емпатію до свого клієнта, то він може створити сприятливу атмосферу для відкритого

спілкування, що сприяє досягненню позитивних результатів в психологічній роботі [3]. Недостатній рівень емпатії може призвести до невдалих результатів, незадоволення клієнта та його відмови від допомоги.

Нинішній час відзначається постійним розвитком інноваційних технологій і методів, що стосуються різних галузей життя. Навчальна галузь не є винятком, і розроблено багато нових методів навчання, що сприяють ефективному засвоєнню знань і навичок. Одним із них є психокорекційна програма розвитку емпатії. Основна мета такої програми – розвиток психологічної міцності, збільшення емоційного інтелекту та вмінь працювати з клієнтами.

Основні принципи, на яких базується психокорекційна програма для студентів-психологів включають [2, 18] :

- *Індивідуальний підхід*: програма повинна бути розроблена з урахуванням індивідуальних потреб та можливостей студента.

- *Розвиток самосвідомості*: студенти повинні розуміти свої емоції, мотивації, цінності, переконання та поведінку.

- *Практичні навички*: програма повинна забезпечити студентам практичні навички роботи з клієнтами, зокрема з управлінням емоціями та поведінкою, розв'язанням конфліктів та розвитком соціальної компетентності.

- *Когнітивний підхід:* програма повинна базуватися на підходах когнітивної поведінкової терапії та когнітивної терапії, що дозволяє студентам розуміти взаємозв'язок між думками, емоціями та поведінкою.

- *Постійний розвиток:* програма повинна підтримувати студентів у постійному професійному розвитку, забезпечуючи їм доступ до нових знань та навичок у психології.

- *Практика самостійності*: програма має сприяти розвитку самостійності та ініціативності у студентів, що дозволяє їм бути ефективними практиками в майбутньому.

Узагалі, психокорекційна програма для студентів-психологів має сприяти розвитку психологічної міцності, емоційного інтелекту та етичної свідомості у майбутніх фахівців, що дозволить їм ефективно працювати з клієнтами та розвиватися в професійному плані.

У дослідженні було виявлено, що психокорекційна програма, спрямована на розвиток емпатії, може позитивно впливати на здатність студентів-психологів до емпатії та підвищувати рівень їхнього самопізнання. Також було встановлено, що студенти, які проходили цю програму, виявляли більшу готовність до співпраці зі своїми клієнтами та були більш ефективними в психотерапії.

Для ефективного розвитку емпатії у студентів можна використовувати різні методики, наприклад, тренування на підвищення свідомості про емоції,

тренування на увагу до інших людей, тренування на розуміння потреб інших людей тощо. Окрім того, важливо проводити регулярні вправи на розвиток емпатії під час навчального процесу [4].

Наприклад, однією з ефективних методик є тренування медитації на співчуття. Медитаційні практики дозволяють студентам зосередитись на своїх внутрішніх станах, відчуттях та емоціях, що допомагає розвивати співчуття та емпатію до інших людей.

Ще однією методикою є рольова гра, яка дозволяє студентам відчути емоції та думки іншої людини, почути її історію, а також зануритись у її світогляд та відчуття. Дослідження вчених показують, що рольові ігри можуть збільшувати рівень емпатії у студентів-психологів.

Окрім того, доцільно використовувати відеоматеріали, де показано прояви емоцій та емпатії, а також звернути увагу на важливість невербальної комунікації. Згідно з дослідженнями К. Екмана та П. Екман, невербальні засоби спілкування складають більше 50% комунікації та допомагають ефективніше сприймати емоції та ставлення інших людей.

Для підтримки та мотивації студентів-психологів програма може включати індивідуальні консультації з кваліфікованими психологами та групові зустрічі для обговорення успіхів та складнощів у процесі навчання [5].

Отже, можна зробити висновок, що психокорекційна програма розвитку емпатії може стати ефективним інноваційним підходом до навчання студентів-психологів, що дозволить їм не лише покращити рівень емпатії, але й розвинути ключові навички, необхідні для успішної професійної діяльності в майбутньому. Така программа може враховувати індивідуальні особливості кожного студента та включати в себе практичні вправи та завдання, які сприятимуть розвитку емпатії. Відповідно, впровадження такої програми може бути корисним для підготовки якісних фахівців у галузі психології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавльова Л.П. Психологія емпатії: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І. Франка, 2007. 328 с.

2. Кузікова Світлана. Основи психокорекції : 2-е видання. Київ : Академія. Серія книг :Альма-матер, 2021. 336 с.

3. Пивоварчик І.М. Трансформація здатності до турботи про ближнього у професійному навчанні студентів-психологів. *Наука і освіта*. 2016. №2-3. С. 25-33.

4. Фалько Н.М. Професійна соціалізація майбутніх практичних психологів у процесі навчання у ВНЗ. Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2017. Т.IX. Ч.2. С. 345-351.

5. Шинкаренко І.М. Особистісно-орієнтований підхід у психотерапії: емпатія як складова взаємодії клієнта та психотерапевта. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія: Філософія,10(23), 2016. С. 148-152.

УДК 316.477

Анастасія Вітвіцька
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат соціологічних наук, доцент В. С. Біскуп, Західноукраїнський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

В умовах особистісно-професійного розвитку сучасної молоді, що визначається такими чинниками, як високий рівень інформаційного навантаження, відсутність суспільно визнаного ціннісного пріоритету, концепції часу, феномен економічної кризи, проблеми психологічного становлення, особливого значення набула кар'єра старшокласників.

Старшокласники як окрема група є складовою частиною молоді, яка характеризується особливими умовами життя, побуту, праці, суспільною поведінкою, психологічними особливостями, ціннісними орієнтаціями. Сучасні тенденції в дослідженні підліткового періоду життя особистості є складною проблемою нашого сьогодення [4, 11].

Тому становлення професійної кар’єри старшокласника включає в себе не тільки набуття певних знань та навичок, а й формування професійно-орієнтованих установок, інтересів, ціннісних орієнтацій та спеціальних навичок, необхідних у подальшій роботі. Відбувається також соціалізація потенційного фахівця, на яку впливають властивості особистості і тісно пов'язаний з ними характер взаємодії з соціальним середовищем.

У старшокласників повинні формуватися не тільки професійні знання та вміння, певні особистісні якості, такі як мобільність, готовність до змін, уміння швидко та ефективно адаптуватися до нових умов, а й також розвиватись професійна спрямованість, особистісна готовність діяти в умовах ринкової економіки [2].

Здатність до проектування майбутньої кар'єри, що розглядається у контексті саморозвитку та самореалізації, виступає як здатність до передбачення подій зовнішнього та внутрішнього життя, пов'язаних із вирішенням задач майбутньої діяльності та саморозвитку. Під час проектування старшокласник ставить себе у центр проекту, передбачає результати не тільки власної діяльності, але й себе в оновленій якості [3].

На жаль, проблема психологічного формування професійної кар'єри та кар'єрного проектування старшокласника, поки що не знайшла відповідного відображення у психології, тоді як це питання описує наступні аспекти:

- визначення шляхи досягнення професійних цілей, враховуючи ймовірний характер майбутнього;
- удосконалення професійного розвитку особистості;
- виявлення й коригування відповідності психічної організації підлітка з вимогами тієї чи іншої діяльності, забезпечення досить надійної поведінки індивіда у конкретних і типових життєвих та професійних умовах, що визначає формування стійких рис особистості, професійно важливих для майбутнього виду діяльності.

Формування професійної кар'єри старшокласника відображає особливості процесу вибору, визначення майбутньої професії, а також розвиток комплексу професійно важливих якостей, тобто процес формування професіонала. Знання особливостей кар'єрного проектування майбутнього спеціаліста дозволить здійснити індивідуальний підхід до підлітка і допоможе їм більш чітко визначитися у своєму професійному майбутньому [1,62].

Професійне формування старшокласника вимагає створення певних психологічних умов, які б супроводжували процес становлення кар'єри майбутнього спеціаліста. А.С. Соколова подає конструктивно-функціональну структуру психологічного супроводу процесу формування професійної кар'єри у контексті ідеї самореалізації, яка містить наступні компоненти [3]: ознайомлення індивіда із сутністю, особливостями, цілями та функціями професійної кар'єри; проведення глибокої психологічної діагностики фахівців, що планують побудувати професійну кар'єру (виявлення здібностей до навчання, рівня практичних умінь та навичок зі спеціальності, глибини мотивації та професійної спрямованості); визначення оптимальної стратегії і тактики побудови професійної кар'єри та їх своєчасне корегування; виявлення реальних перспектив професійного просування; проведення індивідуальних консультацій з фахівцями; створення системи психологічних методів, які сприяють соціальному та професійному самовизначенню особистості з метою її адаптації до умов реалізації власної професійної кар'єри; проведення психологічних тренінгових програм, спрямованих на

формування у фахівців, які будують кар'єру, знань, умінь та навичок самостійного професійного навчання; розвиток саморегуляції у процесі пізнавальної діяльності, подолання особистісних психологічних криз, конфліктів, стагнацій.

Таким чином, психологічне формування кар'єри старшокласників є важливою умовою досягнення професіоналізму. Воно сприяє максимальному розкриттю і реалізації професійного потенціалу особистості в процесі проходження різних рівнів організаційної структури [2].

Отже, психологічне формування кар'єри старшокласників є складним багатоаспектним явищем, характеризується низкою показників (специфіка професійної самооцінки, смисложиттєві орієнтації, особистісне самовідношення), серед яких пріоритетне значення має самореалізація особистості у професійній діяльності.

Структура психологічного становлення старшокласників є складним багатоаспектним утворенням і зумовлюється єдністю зовнішніх (об'єктивних) та внутрішніх (суб'єктивних) чинників. До перших належать умови життя майбутнього фахівця (соціальні, економічні, просторові тощо характеристики). Другими є особливості суб'єктів кар'єрного проектування (відношення до професії, усвідомлення її значимості).

ЛІТЕРАТУРА

1. Карамушка Л.М. Психологічна готовність підлітків до здійснення майбутньої професійної кар'єри: зміст, структура, рівень і чинники. Правничий вісник Університету «КРОК», 2013. С.211-219.

2. Рапун К. В. Професійне самовизначення старшокласників як психолого-педагогічна проблема / К. В. Рапун, О.М. Василенко // Науковий пошук молодих дослідників : збірник наукових праць студентів / за ред О. Л. Караман ; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». 2022. № 2.

3. Мищишин І. Чинники професійного самовизначення сучасних старшокласників / І. Мищишин, Ю. Дмитрів // Нова педагогічна думка. 2020.

4. Шевченко Н.Ф. Дослідження професійної спрямованості підлітків. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»,* 2013. №1(5). С. 95-101.

УДК 004.7— 364-7

Дмитро Бугера
здобувач першого (бакалаврського)рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент О. В. Васильків Західноукраїнський національний університет

ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТА КОРЕКЦІЇ

Актуальність дослідження визначається тим, що у процесі активного розвитку науки й технологій в сучасному світі, люди все частіше використовують нові знання та засоби у різних сферах життєдіяльності, зокрема у сфері соціальної профілактики та корекції. Необхідність переходу в цифрове середовище також зумовлена й іншими соціальними викликами, зокрема збройними конфліктами, епідеміями хвороб, значною кількістю внутрішньо-переміщених осіб, жителів тимчасово-окупованих територій тощо.

Станом на сьогодні використання інформаційно-комунікаційних технологій у сфері соціальної профілактики й корекції малодосліджені, оскільки ця сфера більше пов’язана із взаємодією між людьми, а тому їх використання у віртуальному просторі — складне й суперечливе. Також чимало фахівців вважають використання сучасних технологій, як інструментів соціальної профілактики та корекції, малоефективним, оскільки молодим людям цікаві більше розваги, а пристарілі особи не вміють користуватися цифровими інструментами.

Метою впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у сферу соціальної профілактики та корекцій є зменшення психологічного та технічного навантаження й більше зосередження на соціальній взаємодії та комунікації, попередженні новітніх соціальних проблем і їх можливих наслідків.

До переваг онлайн-технологій, як допоміжних інструментів, що можуть використовуватися для соціальної профілактичної діяльності та корекції, належать такі: економія часових і людських ресурсів та матеріальних витрат; широке охоплення аудиторії; миттєве розповсюдження інформації; підтримання зворотнього зв’язку з цільовою групою. Серед недоліків використання онлайн-технологій у цій сфері можна виділити такі, як: значні витрати часу для підготовки матеріалів; неможливість відстеження зміни поведінки; складність використання одного ресурсу для різних цільових категорій тощо [2].

Використання електронних соціальних мереж у сфері соціальної профілактики корисне для налагодження сприятливих комунікативних зв’язків

з дітьми та їхніми батьками щодо попередження конкретних проблем (наприклад, попередження залучення до небезпечних ігор, квестів та челенджів); поширення відомостей про соціальні центри і служби та інформації щодо попередження та виникнення конкретних соціальних проблем; проведення діагностики наявних соціальних ризиків в Інтернет-середовищі.

Одним із різновидів соціальної реклами може бути профілактична реклама в Інтернеті у таких формах як форуми, блоги, електронні поштові розсилки, та відео-хостинги (наприклад, YouTube), соцмедійні застосунки тощо. Це може бути, як текстова, відеореклама чи навіть соціальний плакат. Це надає змогу сформувати групам ризику певні уявлення та ставлення до конкретних соціальних ризиків і проблем. Більшість видів соціальних реклам мають на меті боротьбу із можливими загрозами, а також попередження їх наслідків й інформування про норми та загальнолюські цінності [3].

Контент відеоплатформи дає змогу покращувати соціальну взаємодію з колективом, а також використовувати різні техніки соціальної корекції. Зокрема, це уможливлюється завдяки використанню тренажерів для корекції пізнавальних особливостей та моделей поведінки клієнта [1].

Одним з ефективних інструментів соціальної профілактики й корекції можуть стати комп'ютерні ігри, які є надзвичайно корисними для профілактики та корекції агресивної поведінки, а також попередження і запобігання конфліктів. Якісна комп'ютерна гра сприятиме розвитку ініціативності та креативності, сприятиме збільшенню мотивації, набуттю досвіду співпраці, створенню сприятливого психологічного мікроклімату для формування особистості, як частини суспільства, незалежно від її особливостей. Потенціал комп'ютерної гри полягає у відтворенні та засвоєнні соціального досвіду, а також у накопиченні, актуалізації й трансформації знань в практичні уміння і навички. Основними критеріями профілактично-корекційної комп'ютерної гри мають бути: відповідність цільовій групі, наочність, проблемність, спрямованість, доступність, структурованість [4; 5].

Отже, у соціальній профілактиці та корекції необхідно використовувати онлайн-технології, як допоміжні засоби швидкого охоплення широкого кола клієнтів. Існує багато інструментів, зокрема месенджери, хостинги, соцмережі, електронні пошти, блоги, веб-сайти, соцмедійні ресурси, відео-платформи та ін., де можна здійснювати профілактичну й корекційну діяльність. Проте для підвищення ефективності цих послуг в Інтернеті слід запровадити більш чіткі принципи їх застосування та критерії оцінювання їхньої ефективності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байдарова О., Лаврентьєва Д. Використання інтернет-технологій для розвитку соціальних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей у громаді.

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. 2018. № 4. С. 6–12.

2. Семигіна Тетяна. Онлайн технології у практичній соціальній роботі. PhD Thesis. ВНТУ. 2016.

3. Степаненко В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у профілактичній соціальній роботі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2021. Вип. 2, № 1 (339). С. 80–93.

4. Siagha Sami. Потенціал комп'ютерних ігрових технологій у профілактиці та корекції агресивної поведінки підлітків. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи.* Вип. №6. ТНПУ. 2020.

5. Фурман А.В., Гірняк, А. Н., Гірняк Г.С., Козлова Т.В. Проектування змісту і структури електронного навчально-книжкового комплексу для учнів початкової школи. *Вітакультурний млин*. 2014. Мод. 16. С. 29-39.

УДК 159.98

Оксана Ягла

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи М. Б. Бригадир Західноукраїнський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ІНТЕРНЕТ МЕРЕЖІ НА МОЛОДЬ У ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ

Особливістю XXI століття є інформаційний простір, який охоплює та впливає практично на усі сфери життя людей. Велику значущість серед безлічі інформаційних технологій займає інтернет. Власне, без нього у сучасному світі дуже важко жити. З одного боку користування інтернетом спрощує багато задач і економить час, а з іншого може викликати залежність і нести не лише позитивний, а й негативний вплив. Найбільш популярним користування інтернетом спостерігається у молоді, яка більше часу проводить у віртуальному світі.

Користування інтернетом здійснює великий вплив на особливості мислення та світогляду особистості. Беручи до уваги статистику, можна зробити висновок, що інтернет – це середовище, в якому сучасна молодь проводить найбільше свого часу [1]. Саме при пандемії час користування глобальною мережею збільшився в тисячі разів. Причиною цього стала

особлива умова ізоляції, неможливість безпосереднього контакту та спілкування. Навчання, праця стали також дистанційними. Такі обставини мають позитивний контекст: налагоджується швидка комунікація, з'являється новий спосіб самопрезентації, самовираження. Водночас, паралельно можемо спостерігати таку негативну тенденцію як поява залежності.

Існують різні авторські визначення поняття «інтернет-залежність», загалом воно включає такі змістові контексти:

1) залежність від комп'ютера;

2) залежність від інтернету;

3) залежність від віртуального спілкування.

Науковці визначають інтернет-залежність як форму деструктивної поведінки, що виражається у прагненні втекти від реальності і штучно змінити свій психічний стан шляхом фіксаціїуваги на інтернет-ресурсах. Інколи використовується поняття «віртуальна адикція» як загальнийтермін для позначення залежності від глобальноїмережі інтернет та комп'ютерних ігор [2].

Наукові дослідження показують, що основною причиною, яка занурює молоду людину у світ віртуальних подій є комунікативна депривація (М. Джуммер). Тобто особистість стає закритою для відвертого спілкування з однолітками, окрім того, вона втрачає емоційний контакт з рідними та друзями. В такому випадку Інтернет цілком замінює живе, реальне інтимно-особистісне спілкування у молодому віці [2]. Особливо помітно зменшився емоційний контакт у спілкуванні між людьми у період пандемії.

А. Голдберг вказує, що інтернет-залежність спричинює негативний вплив на молоде покоління. А саме руйнує такі сфери особистості: соціальну, навчальну, побутову, професійну, фінансову. Здебільшого, коли з'являється інтернет-залежність, то вона сприяє значній регресії користувачів поглинаючи їх у віртуальний світ і тим самим викликаючи бажання уникати реальності. Та водночас користування інтернетом набирає особливої актуальності тому, що збільшує загальний рівень свободи думки та висловлювання. У віртуальній мережі набагато легше та простіше висловлювати свої міркування аніж робити це в житті [3].

Отже, користування інтернет мережею під час пандемії є полярним феноменом, який має як позитивні так і негативні сторони. Оволодіння цифровими технологіями, унікальні освітні можливості, безперервна комунікація, навчання, відпрацювання навичок у віртуальному просторі – це позитивні моменти. Але водночас довге вимушене те невимушене перебування у віртуальному просторі може спричинити залежність. Така адикція спричинює появу у користувачів ознак набутої безпорадності у формі: відсутності навичок живої комунікації, взаємодії, невмінні домовлятись, діяти у реальному соціумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дическул В. М. Вплив Інтернету в якості ЗМІ на розвиток особистості учня. *Обдарована дитина.* 2010. №1. С. 21–24.

2. Вакуліч Т.М. Психологічні чинники запобігання Інтернет- залежності підлітків : автореф. дис. ... канд. психол. наук Центр. інст. післядип. педаг. освіти АПН України. К., 2006. 21 с.

3. Турецька Х.І. Особистісна ідентичність схильних до інтернет-залежності осіб. Львів. 2010. С. 27-31.

УДК 159.932.5

Олександр Свідерський
здобувач вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, ст. викладач О. А. Притула
Західноукраїнський національний університет

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

У сучасних складних умовах розвитку української освіти в умовах війни головною її метою є формування особистості, здатної до активної творчої діяльності. Пошук нових можливих шляхів вирішення проблеми розвитку обдарованих дітей. Розкрити основні механізми творчості, підходи зарубіжних та вітчизняних вчених до розвитку обдарованих дітей.

В умовах війни діти є найвразливішою категорією населення. Психологи завжди наголошують на тому, що навіть надання інформації дітям про муки і смерть, тобто травмуючої інформації, потребує ретельного аналізу, виваженості кожного факту, врахування вікових особливостей. Наразі, десятки тисяч дітей в Україні, перебувають у тяжких фізичних умовах. До злочинів проти людяності належать тяжкі злочини по відношенню до мирного населення, такі як вбивство, зґвалтування, катування, взяття в рабство та насильницьке переселення. Факти цих злочинів як і сотні інших фактів злочинів російських окупантів проти цивільних людей, зокрема дітей України, вже виявлено.

Все більше дітей мають емоційні проблеми, знаходяться в стані афективноїнапруги через постійне почуття безпорадності, відсутності опори у близькому оточенні, зовнішні агресивні чинники. Все це призводить до виникнення психотравм.

Найчастіше серед симптомів психотравми ми спостерігаємо несподівані спогади, порушення сну, відмова від їжі, зниження пам'яті, уваги, нав'язливі думки, втрату життєвих перспектив, дратівливість, депресію, загальну тривожність, страхи, порушення спілкування, емоційні сплески, пригніченість, істерики, напади паніки, загострення емоційних чи поведінкових порушень, що були раніше, регресію, труднощі сепарації.

У сучасній психологічній практиці арт-терапія являється одним з дієвих методів у подоланні психотравмуючих симптомів у обдарованих дітей. Під арт-терапією, в широкому сенсі, розуміють використання всіх видів мистецтв з лікувальною, корекційною та розвиваючою метою.

До основних напрямків арт-терапії, які варто використовувати з обдарованими дітьми відносять: ізотерапію, ігротерапію, піскову терапію, глинотерапію та тістотерапію, казкотерапію, колажування, музикотерапію, мультитерапію. Це найбільш розроблений напрямок із величезною кількістю технік, прийомів, методик [1].

Дослідження підтвердтли, що важливам методом роботи х обдарованими дітьми є хібукі-терапія. Це державна програма Ізраїлю з підтримки дітей, які пережили травматичні події, у тому числі пов'язані з війною. Кожна дитина там отримує іграшкового собаку хібукі в дитячому садочку чи початковій школі, а психологи та психотерапевти вважають її одним із кращих інструментів подолання травматичного та посттравматичного синдрому в дітей.

Україна наразі переймає досвід Ізраїлю, але в нас хібукі вже трансформувалося не лише в повноцінну терапевтичну методику, але й успішно застосовується в школах як психологічний та дієвий педагогічний інструмент.

Терапія полягає в тому, що дитина переносить на іграшку свої переживання і страхи та, говорячи від імені собачки, насправді проживає власний досвід, не замикається на своїй психотравмі, розповідає про власні переживання та почуття. У дитини формується досвід розуміння свого стану та потреб, піклування про себе через хібукі [2].

Під час війни дорослі та діти переживають стрес і травматичний досвід. Порушення звичного стану речей, невизначеність, відчуття небезпеки, переміщення — усе це може лякати та викликати тривогу у обдарованих дітей.

Бути поруч – курс з основ психологічної підтримки для освітян та всіх, хто працює з дітьми. Він допоможе розуміти почуття дітей і якнайшвидше надати їм кваліфіковану допомогу та підтримку, а також швидко та якісно діяти у непередбачуваних ситуаціях, застосувати техніки заспокоєння, щоб допомогти дітям стабілізуватися [3].

Узагальнюючи, зазначимо, що арт-терапія, хібукі-терапія і курс бути поруч є ефективними методами у роботі з обдарованими дітьми, що пережили

травматичні події чи перебувають в ситуації невизначеності та напруги. Терапевтична робота з обдарованими дітьми є природною формою корекції емоційного стану. Даний напрямок м'яко зцілює психіку обдарованої дитини, шляхом налагодження відносин із собою та світом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Л. О., Шелкошвеєв І. В. Простір арт-терапії для зцілення дітей в умовах війни. *Особистість, Суспільство, Війна.* Харків, 2022. С. 30–32.
2. Хібукі-терапія в Україні: особливості феномену. URL: https://nus.org.ua/articles/hibuki-terapiya-v-ukrayini-osoblyvosti-fenomenu/
3. Бути поруч: курс з основ психологічної підтримки для освітян та всіх, хто працює з дітьми. URL: https://osvita.diia.gov.ua/courses/buty-poruch-kurs-z-osnov-psykholohichnoi-pidtrymky?fbclid=IwAR0XTpf1HJuPJkIKFf04Yx2vQR-NbdzlRPZZErdz5p-1VKQrsrP4uNptlfs

УДК 159.923.5

Зоя Черній
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент А. М. Сеник Західноукраїнський національний університет

ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ УМОВ ЖИТТЯ

У 20-ті роки XXI століття всі сфери життя людства головно підпорядковані тим кардинальним змінам, що постійно відбуваються в глобалізованому суспільстві. Насамперед йдеться про духовні, політичні та соціально-економічні перетворення, що характеризують нашу країну в останні роки. Ситуація, що стосується сучасного ринку праці, вказує на необхідність випереджаючого розвитку всієї системи вищої освіти України, а саме переходу на принципи гуманізації та інтенсифікації навчально-виховного процесу. На перший план висуваються питання підвищення ефективності вищої освіти з точки зору своєчасного задоволення потреб соціуму, адекватних змін, що відбуваються в ньому, адаптації до фахової діяльності. Однак засвоєння будь-яких знань відбувається найбільш успішно при зацікавленості суб'єкта освітньої діяльності, а ця зацікавленість неможлива без успішно пройденого процесу психосоціальної адаптації.

За сучасних умов життя адаптацію можна охарактеризувати як процес, що відбувається під впливом великої кількості соціально-економічних, технологічних, політичних змін. У перебігу життєдіяльності кожен індивід постійно входить у велику кількість соціальних ситуацій, зв'язків і відношень, які вимагають вміння своєчасно реагувати на зміни соціального довкілля, гнучко регулюючи свою соціальну активність. Ситуації, з якими стикається кожна сучасна людина, викликають необхідність активізувати процеси адаптації до навколишнього соціального середовища, що говорить про необхідність виявляти гнучкість і мобільність, розвивати власні адаптаційні можливості.

Зіштовхнутися з труднощами і успішно подолати їх, уміння адаптуватися до обставин і знайти свою нішу у життєвому просторі – це вирішальний чинник успішного саморозвитку молодої людини, а надалі – спеціаліста з вищою освітою. Питання особистісного розвитку під час психосоціальної адаптації студентів-першокурсників до освітньої системи ЗВО є актуальними. У галузі соціально-психологічних досліджень проблема адаптації першокурсників є однією з пріоритетних, оскільки розташована на стику різних галузей знання, що мають визначальне значення у сучасних умовах закладу вищої освіти. Зумовлюється це тим, що сама система освітнього середовища вищої школи, як показує аналіз опрацьованої нами фахової літератури [1-4], часто не здатна до швидких трансформацій у суспільному та політичному житті, і самих тільки знань у традиційному розумінні мало, і вони не в змозі забезпечити успішну адаптацію випускників шкіл до складних умов системи вищої освіти нашої держави.

Перехід випускника середньої ланки до ланки вищої освіти є для першокурсника вирішальним періодом його особистісного, й надалі, професійного становлення. Варто зазначити, що в даний період частина студентів починає жити самостійно, крім побутових та матеріальних труднощів, з якими може зіштовхнутися студент-першокурсник, можлива поява проблем, що супроводжують процеси налагодження нових зв'язків, особистісних відносин. А тому ефективну, успішну психосоціальну адаптацію студента-першокурсника до життя в освітньому середовищі вишу можна охарактеризувати як фундамент подальшого особистісного розвитку студента – майбутнього здібного спеціаліста і вмілого фахівця. Саме цим визначається практичний та дослідницький інтерес до вивчення суперечливих та різноманітних проблем психосоціальної адаптації першокурсників у ЗВО. Вступ до університету безсумнівно позначається на самопочутті студентів-першокурсників, їх впевненості у своїх особистих якостях, внутрішніх ресурсах та комфорті, саме того, що ми називаємо адаптацією.

Психосоціальну адаптацію особистості першокурсника до нового освітнього процесу та нового освітнього довкілля можна уявити як тривалий і досить складний процес. Це зумовлене тим, що молодим людям при вступі до ЗВО необхідно відмовлятися від звичних ситуацій спілкування, змінювати оточення, часто відриватися від сім'ї та починати самостійне життя. Експерти визначають фізіологічні та психологічні вікові зміни студентів першого року навчання, котрі ще емоційно не дозріли та характеризуються підвищеною навіюваністю, надмірною щирістю і довірливістю. У цей період важливим є соціальне оточення, в якому знаходиться першокурсник. Беручи до уваги той факт, що в одній академічній групі розпочинають своє навчання молоді люди з різних сімей, різного соціального рівня, це можуть бути сільські та міські жителі, необхідно розуміти, що адаптаційний процес у кожного протікатиме по-різному, займе різну кількість часу.

Соціокультурне оточення, змінюючись, має на увазі встановлення нових соціальних зв'язків, професійну самореалізацію і включає усталену систему соціокультурних взаємин. Отже, у процесі вступу до освітнього середовища ЗВО студенту необхідно обрати та згодом реалізувати певну адаптаційну стратегію. Набуття нової позитивної ідентичності, яка відповідає новим соціальним та культурним умовам життя, неможливо не встановивши систему взаємовідносин із новим соціальним оточенням. Цей процес є необхідною умовою успішної психосоціальної адаптації. Навчання на перших курсах складне тим, що студентам необхідно пристосовуватися до нового типу навчального колективу, звичаїв та традицій, що утворюються у рамках цієї соціальної групи; навчитися швидко освоювати навчальні норми, систему оцінок, способів та прийомів організації навчального процесу; адаптуватися до нових умов побуту, брати участь у нових формах позанавчальної діяльності.

Підсумовуючи проведену роботу, можна зробити такі **висновки.**

1. У психосоціальному розумінні адаптація це процес (або стан, котрий досягається як результат цього процесу) фізичних, соціально-економічних або організаційних змін у специфічно-груповій поведінці, соціальних відносин та в культурі; це результат процесу змін соціальних, соціально-психологічних, морально-психологічних, економічних та демографічних відносин між людьми, пристосування до соціального середовища. Інакше кажучи, адаптація не що інше, як засвоєння особистістю соціального досвіду того середовища (довкілля), до якої та належить, тобто до нових умов життя та діяльності в університетському оточенні. Виділяють дві сторони психосоціальної адаптації студентів: по-перше, професійну адаптацію, під якою розуміється пристосування до характеру, змісту, умов та організації навчального процесу, вироблення навичок самостійності у навчальній та науковій роботі; по-друге,

соціально-психологічну адаптацію як пристосування індивіда до групи, взаємин у ній, вироблення власного стилю поведінки.

2. У процесі роботи над цим дослідженням сформовано комплекс заходів, основною метою якого є підвищення рівня психосоціальної адаптації студентів-першокурсників. Крім того, сформований діагностичний інструментарій, що включає методики виявлення рівня сформованості критеріїв адаптації (соціального, професійного, психологічного, когнітивного). Дослідження показало, що процес покращення показників психосоціальної адаптації у студентів пов'язаний з цілеспрямованою діяльністю із розвитку умінь працювати в команді, встановлювати та підтримувати ділові та міжособистісні відносини, створювати сприятливий психологічний клімат у колективі, брати на себе відповідальність, оперативно приймати рішення у нестандартних чи кризових ситуаціях, а також щодо формування готовності до саморозвитку та самореалізації.

3. У ході експериментальної роботи у студентів було визначено початковий (констатуючий експеримент) та кінцевий (контрольний експеримент) рівень сформованості критеріїв адаптації. На основі порівняння даних констатуючого та контрольного експериментів зроблено висновок про ефективність розробленого комплексу заходів підвищення особистісного розвитку першокурсників через те, що простежується позитивна динаміка рівня сформованості критеріїв психосоціальної адаптації за всіма показниками. Підвищення рівня такої адаптації студентів також веде до позитивної динаміки та ефективності освітнього процесу загалом. Проведене дослідження не вичерпує повністю цю багатоаспектну проблему, відкриваючи нові можливості вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексєєва Т. В. Психологічні фактори та прояви процесу адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2004. 20 с.

2. Бойко Г.В. Адаптація студентів-першокурсників до вищого навчального закладу. *Соціальна перспектива і регіональний розвиток.* 2017. Випуск 2. С. 82-86.

3. Галус О. М. Проблема адаптації першокурсників до навчання у вузі та її педагогічні основи. *Гуманітарні науки.* 2019. № 2. С. 46-52.

4. Галус О.М. Професійна адаптація студентів в умовах ступеневого педагогічного ВНЗ: моногр. Хмельницький: ХГПА, 2007. 473 с.

УДК 159.9.072

Мар'яна Дмитришен
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – к.пед.н., доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи В. В. Шафранський Західноукраїнський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ТРЕНІГУ ЯК ІННОВАЦІЙНОЇ ФОРМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З КЛІЄНТОМ

Сучасний етап розвитку нашого суспільства щоразу ставить перед психологами нові проблеми, які продиктовані необхідністю серйозно підвищувати якість своєї фахової роботи, особливо для подолання кризових явищ у клієнта. Це безпосередньо пов'язано із пошуком і розробкою форм індивідуальної та групової діяльності, які сприяли б формуванню у клієнта надання психологічних послуг високого рівня соціально-психологічної адаптації, вміння орієнтуватися в сучасному світі.

Застосування тренінгу стає виправданим і необхідним у роботі психолога з клієнтами, оскільки формування здорової особистості є найгострішим завданням фахівців-психологів. Соціально-психологічний тренінг – це багатофункціональний метод змін та розвитку психологічних особливостей людини чи груп, з метою покращення, гармонізації психологічного стану людини, набуття неюжиттєво важливих комунікативних знань, умінь, навичок. Неблагополуччя в міжособистісних відносинах негативно впливає на психологічний рівень індивідуальної організації клієнта і прямо позначається на формуванні його особистісних порушень (зниження впевненості в собі, емпатії, соціально-психологічної адаптації, психологічної сумісності, емоційної стійкості, підвищення схильності до стресу, ступеня конфліктності). Комплексна тренінгова програма корекційної роботи, основною метою якої є розвиток комунікативної компетентності та подолання феномену утрудненого спілкування, яка найбільш ефективна з точки зору психологічних результатів та адаптована з погляду урахування особливостей, сприяє підвищенню соціально-психологічної адаптації клієнта за рахунок покращення навичок міжособистісної комунікації.

Ми всебічно проаналізували різні підходи до трактування поняття «тренінг», і можемо дати визначення соціально-психологічного тренінгу як багатофункціонального методу змін та розвитку психологічних особливостей

людини, або групи з метою покращення, гармонізації психологічного стану, набуття життєво важливих комунікативних знань, умінь, навичок [1; 2].

Проведений аналіз дозволив скласти структуру соціально-психологічного тренінгу, визначивши умови взаємодії між психологом, учасниками групи, замовниками проведення тренінгу та значущими для клієнта людьми, а також розуміння особливостей вікового періоду клієнта. Спочатку слід визначили причину комунікативної неуспішності клієнта. Як правило, ним є низький соціальний інтелект чи низький рівень комунікативної компетентності, тобтофеномен утрудненого спілкування. Також варто виявити риси (психічні властивості), які необхідні клієнтові у тому, аби справлятися з життєвими важкими ситуаціями успішно, вибудовувати продуктивні толерантні міжособистісні відносини.

До таких рис було віднесено:

1) емпатію;

2) екстраверсію-інтроверсію;

3) соціально-психологічну адаптацію;

4) впевненість у собі;

5) психологічну сумісність;

6) емоційну стійкість;

7) низький рівень схильності до стресу;

8) низький рівень тривожності;

9) конфліктність та агресію.

До головних принципів тренінгу спілкуваннявіднесемо:

1) принцип поведінки членів групи (дослідницька, творча позиція, суб'єкт-суб'єктні відносини, щирість і правдивість, активність, об'єктивація поведінки, «тут і тепер»);

2) принцип організації (гомогенність та гетерогенність, просторово-часова організація, відкритість групи);

3) принцип дотримання етичних норм (конфіденційність, довірливість, не заподіяння шкоди, відповідність мети тренінгу його змісту).

Помилками у тренінговій роботі є прагнення фахівцем використати групу у власних інтересах, орієнтація на драматичність групового процесу як критерій ефективності роботи, надлишок інтерпретації, що відбувається у групі з боку тренера, наявність у тренера інтенсивних не вирішуваних ним особистісних проблем. Особливо важливим є питання відповідальності психолога, котрий проводить тренінг, за свій професіоналізм. Основними для формування тренінгового середовища є три базових принципи: 1) системної детермінації, 2) реалістичності, 3) надмірності.

Показником результативності застосування інноваційних форм у роботі психолога є особистісне зростання, а саме: а) набуття нових знань і умінь; б) розвиток комунікативної компетентності; в) формування активної життєвої позиції; г) підвищення соціальної відповідальності за свої слова та вчинки; д здатність до саморегуляції в особистісно значущих стосунках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О. В. Тренінг як інноваційна форма соціально-педагогічної роботи. *Соціальна педагогіка: теорія та практика.* 2004. № 1. С. 22-28.

2. Голубєва М. О. Дидактичний тренінг – інноваційна форма організації професійної освіти // Педагог постіндустріального суспільства: компетентність, культура, професіоналізм : матеріали науково-практичного семінару / відп. ред. Волобуєва С. В. ; наук. ред. Бахтіярова Х. Ш. Київ : НТУ, 2018. С. 21-23.

УДК 159.9

Юлія Киричук

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – к.пед.н., доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи В. В. Шафранський Західноукраїнський національний університет

СПЕЦИФІКА ЕФЕКТИВНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ РОДИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

У психології особлива увага приділяється процесу соціально-психологічногоконсультування військовослужбовців до умов військово-професійної діяльності, а також важливою є всебічна психологічна допомога їх родинам. Важливість дослідження ефективного психологічного консультування військовихта їх сімей особливо гостро постала після початку повномасштабної війни у лютому 2022 року. Військова служба за призовом, у межах військових частин, проходить в екстремальних умовах тому, що бійці потрапляють в умови, де пред’являються підвищені вимоги до їх психологічної стійкості, і головними причинами цього є:

– перехід людей із вільного стану на військову службу;

– розставання зі звичним соціальним довкіллям, сім’єю;

– відмова від звичок, набутих раніше;

– відраза до військової служби.

Це чинить негативний психологічних вплив і на їх рідних. Виділимо наступні стрес-чинники, які впливають на особистість військових і їх сімей: 1) тривога; 2) беззахисність; 3) напруженість; 4) дискомфортні умови побутування, навчання та діяльності. Ці умови вимагають мобілізації фізіологічних і психічних сил організму, зокрема і актуалізації адаптаційного потенціалу особистості, у складі якого: 1) адаптивність, 2) нервово-психічна стійкість, 3) комунікативні здібності, 4) моральна нормативність особистості, 5) самооцінка, 6) різні форми агресії та ін. [3; 1].

Часткове втручання в ситуацію життєдіяльності військовослужбовців та членів їх сімей шляхом спеціальної психологічної підготовки їх до подолання виявлених конкретних психологічних труднощів (стрес-чинників), а також шляхом цілеспрямованого розвитку особистісних властивостей, в тому числі й адаптаційного потенціалу, які, безумовно, сприяють процесу адаптації та забезпечують його успішність. Це підтверджує і думка про те, що адаптаційні навички динамічні, здатні розвиватись в умовах різних життєвих ситуацій, чому сприяє психоконсультування.

Зазначимо, що психотерапія – це система медико-психологічних засобів, що застосовуються лікарем для лікування різних захворювань, а психокорекція – це сукупність психологічних прийомів, що використовуються психологом для виправлення недоліків поведінки психічно здорової людини. Як методи психологічної корекції виділимо групову ігротерапію, психогімнастику, психодраму, психотехніки саморегуляції.

Існує два основні напрямки, за якими можна керувати функціональним станом. Перший пов’язаний із оптимізацією об’єкта, змісту, умов та організації професійної діяльності. Другий напрямок поєднує у собі засоби та методи безпосереднього, прямого впливу на людину:

а) індивідуальна регламентація діяльності;

б) активний відпочинок (загальна та спеціальна фізична підготовка);

в) фізіолого-гігієнічні засоби та методи (загартування організму тощо);

г) психогенні засоби та методи (психосоматична саморегуляція; гіпноз, функціональна музика тощо);

д) електрофізіологічні методи (електростимуляція нервово-м’язового апарату, вплив на біологічно активні точки);

ж) фармакологічні засоби, фізичні засоби (масаж тощо) [2].

Процес соціально-психологічної адаптації сімей військовослужбовців можна оптимізувати шляхом зміни пріоритету деяких існуючих цінностей, тому що деякі домінуючі мотиви є перешкодою в процесі професійного особистісного зростання. У зв’язку з цим доцільні такі психокорекційні заходи, як психологічне консультування (індивідуальне та групове) та соціально-

психологічний тренінг, зокрема, навчання спеціальним психотехнічним вправам, що сприяють ресурсній психологічній підтримці, збереженню психічної врівноваженості тощо.

Процес переналаштування сімей військовослужбовців доцільно розподілити на три етапи:

1) первинна допомога, коли необхідно психологічно підготувати до життєвих змін;

2) кваліфікована психологічна допомога, спрямована на подолання стереотипних та дезадаптивних способів мислення та поведінки та формування необхідних навичок: самопроєктування, ефективного спілкування та взаємодії, вирішення особистісних проблем;

3) психологічний супровід, що полягає у консультуванні щодо вирішення конкретних проблем, з якими зіштовхуютьсявійськові та їх сім'ї.

На завершення зазначимо, що адекватне вирішення питань психологічного консультування сімей військовослужбовців як найважливішої частини комплексної проблеми їх соціальної захищеності, має сьогодні для України не вузькоспецифічне і навіть не інституційне, а загальносоціальне значення і вимагає розробки нових підходів у соціально-політичних і соціально-економічних стратегіях. Підхід до процесу психологічного консультування сімей військовослужбовців в цілому та використання методів психокорекції з метою оптимізації процесу адаптації, зокрема, повинен ґрунтуватися не лише на професійній майстерності фахівців-психологів, а й на розумінні теоретичної сутності цього процесу, і очевидно, що стикаючись із різними психологічними проблемами кожен спеціаліст повинен виділити ті аспекти для впливу на клієнта, які відповідні для даного випадку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк А.Н., Глова І.М. Передумови формування гармонійної міжособистісної взаємодії в молодій сім'ї. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., м.Тернопіль, ТНЕУ, 5-6 квіт. 2019 р. Тернопіль : Економічна думка. 2019. Т.2. С. 133–136.

2. Лінде М. Психологічне консультування: теорія та практика. Київ: Академія, 2021. 256 с.

3. Томе Г., Кехле Г. Психоаналітична терапія. Том 1. Київ : БФ «Еврідіка», 2021. 720 с.

УДК 378.14

Христина Дудар
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – к.пед.н., доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи В. В. Шафранський Західноукраїнський національний університет

ЗМІСТОВО-КОМУНІКАТИВНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Ефективна комунікація – це процес обміну ідеями, думками, знаннями та іншими даними таким чином, щоб повідомлення було сприйняте та зрозуміле ясно ічітко. Коли ми ефективно спілкуємося, і надавач інформації, і її одержувач почуваються всебічно задоволеними процесом комунікації. Соціальний працівник часто є для своїх клієнтів єдиною людиною, з якою можна поспілкуватися. Іноді лише фахівець із соціальної роботи готовий і здатний вирішити проблему клієнта. У цьому разі між спеціалістом і клієнтом встановлюються дружні, довірчі зв'язки, а спілкування між ними стає не діловим чи консультативним, а частодовірчо-особистісним.

Основна причина психічного здоров'я– це почуття єдності, спільності з іншими людьми,спільний склад життя і повсякденного побутування. Людина могла завжди знайти іншу і розповісти про свої прикрощі і негаразди. Варто сподіватися, що завжди знайдеться та людина, яка можевислухати і почути. Зараз, у час інформаційного суспільства, як не дивно,неусі мають можливість бути вислуханими і зрозумілими кимось, що найчастіше й спричиняє різноманітні комунікативні проблеми. Соціальний працівник покликаний допомагати людям, отже, він має вміти встановлювати контакт, а відносини між ним і клієнтом у міру можливостей мають бути змістовними і особистісними, якщо клієнт цього потребує. Особистісне спілкування дуже важливе для встановлення довірчих відносин з клієнтом. Дія більшості відповідних методик заснована на життєдайній дії спілкування, адже іноді людину досить просто вислухати, щоб їй стало легше. На цьому ґрунтується клієнтоцентрована терапія. Хоча комунікацію виділяють в особливий вид фаховості соціального працівника, все ж таки вона має базуватися на довірчій, особистіснійскладовій, хоча б якщо це й суто соціальне консультування. Усе вищезазначене й спричинило нагальність і актуальність цього кваліфікаційного дослідження.

Науковий аналіз проблем змістово-комунікативної складової професійної діяльності соціального працівника як ніколи актуальний для нашого

суспільства, яке переживає черговий переломний момент, що характеризується гострою кризою системи індивідуальних та суспільних цінностей, пошуком національної ідентичності, шляхів побудови нового суспільства.Адже реальність суспільства визначається реальністю людського спілкування загалом, і комунікації соціального працівника із клієнтом, зокрема. Тому важливість дослідження на вирішення цих глобальних проблем очевидна. Вивченням даної проблематики займалися класики соціальної науки: Р. Асаджолі [1], П. Бергер та Т. Лукман [2], Й. Гейзинґа [3], К. Роджерс [4], Т. Шибутані [5] та ін.

Провівши дослідження змістово-комунікативної складової професійної діяльності соціального працівника ми дійшли наступних **висновків.**

1. Комунікація відіграє особливу роль у професійній діяльності фахівця із соціальної роботи, тому оволодіння ним мистецтвом спілкування, специфічними обов'язками, конкретними правилами, навичками у роботі з клієнтами, має першорядне значення. Це особливо актуально в сучасних умовах нашої держави, які спричинені повномасштабними військовими діями, коли все більше людей потребують допомоги кваліфікованого фахівця із соціальної роботи. Соціальна робота як професійна діяльність з побудови гармонійних відносин, надання різних видів допомоги різним категоріям населення нерозривно пов'язана із комунікацією як процесом передачі інформації, сприйняттям та розумінням людей один одним. Для досягнення високої ефективності у своїй професійній діяльності фахівцю із соціальної роботи необхідно досконало володіти змістово-комунікативною складовою та знати особливості процесу комунікації. У своїй практичній діяльності фахівець із соціальної роботи торкається різних сфер суспільного життя:здоров'я (як фізичного, так і психічного та соціального), освіта, право, планування сім'ї, проблеми працевлаштування, економічні негаразди. Крім того, клієнтами соціальних служб є різні категорії населення (особи з обмеженими можливостями, літні, самотні, дезадаптовані діти та підлітки, мігранти, особи без певного місця проживання тощо) кожна з яких унікальна і має специфічні особливості. Тому з упевненістю можна стверджувати, що соціальна робота є багатоплановою і багатофункціональною, і передбачає використання різних типів комунікації.

2. Найчастіше, фахівець із соціальної роботи є для своїх клієнтів єдиною людиною, з якою можна поговорити, і лише вона здатна вирішити проблему клієнта. У цьому разі між фахівцем і клієнтом соціальної служби встановлюються дружні, довірчі зв'язки, а спілкування стає особистісним. Слід підкреслити значення такого спілкування у соціальній роботі, що передбачає готовність пізнавати світ почуттів та емоцій клієнта, прийняти його таким,

якимвін є насправді, і, звісно ж, вміння співпереживати. При спілкуванні з клієнтом необхідно орієнтуватися на краще, що в ньому є, спонукати долати недоліки та негаразди, тут необхідний індивідуальний підхід до кожного. Фахівець із соціальної роботи– це провідник соціальних змін, який знається на питаннях соціальних відносин, здатний допомогти у вирішенні морально-психологічних проблем клієнтів. Він повинен поєднувати в собі якості педагога, адже соціальна робота передбачає застосування виховних заходів, а також психолога, здатного врахувати особливості особистості клієнта, його соціальний стан, життєвий досвід, характер, та обрати найбільш дієвий метод роботи з конкретною людиною.

3. Варто згадати про такий важливий аспект професійного спілкування фахівця із соціальної роботи, як про вміння слухати та чути клієнта. Фахівець із соціальної роботи під час спілкування з клієнтом повинен застосовувати техніки активного слухання: повторення за розмовляючим, перефразування, інтерпретація. Слухання передбачає активний процес сприйняття та розуміння іншої людини, адже іноді досить просто вислухати людину, аби їй полегшало. У професійній діяльності фахівця із соціальної роботи велике значення має і невербальний аспект комунікації. Гарантія успішного контакту з клієнтомволодіння такими невербальними параметрами як інтонація, контакт очей, паузи, мова тіла. Фахівцю із соціальної роботи важливо пам’ятати, що застосування слів-паразитів негативно позначається на довірі до того, хто говорить, негативно вплине на характер спілкування, і в кінцевому підсумку знизить ефективність допомоги. При спілкуванні з клієнтом соціальної роботи слід активно використовувати підбадьорення, похвалу, висловлювання підтримки, яке жести повинні відображати відкритість і довіру. Формою підтримки вербального контакту є звернення на ім’я до клієнта. Згадка імені людини зазвичай працює на контакт. Ефективним є вираження згоди та схвалення, важливий сам факт, що фахівець із соціальної роботи не мовчить, а киває, підбадьорює.

4. На підставі вищевикладеного можна констатувати, що роль змістово-комунікативної складової у професійній діяльності соціального працівника дуже важлива. Адже фахівець із соціальної роботи контактує не лише з клієнтами соціальних служб, а й із представниками різноманітних організацій. Таким чином, соціальна роботаце в першу чергу комунікативна професія, тобто тісно пов’язана зі спілкуванням, і тому фахівець із соціальної роботи має вміти спілкуватися, бути компетентним у всіх типах комунікації. Досягнення гармонійної міжособистісної комунікації – це основа успішної фахової діяльності соціального працівника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ассаджолі Р. Психосинтез. Київ, 2020. 318 с.
2. Бергер П., Лукман Т. Соціальне конструювання дійсності. Дніпро, 2018. 324 с.
3. Гейзинґа Й. Homo ludens. *У тіні завтрашнього дня*. Львів, 1992. 464 с.
4. Роджерс К. Погляд психотерапію. *Становлення людини*. Київ, 2021. 480 с.
5. Шібутані Т. Соціальна психологія. Львів, 2018. 548 с.

УДК 159

Божена Янчак
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук А. А. Ятищук Західноукраїнський національний університет

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ВИБІР ШЛЮБНОГО ПАРТНЕРА

Розвиток демократичних процесів в Україні в умовах сьогодення передбачає впровадження ґендерного егалітаризму у всі сфери функціонування суспільства, культивування рівності жінок та чоловіків як невід'ємної умови дотримання основоположних прав і свобод людини, що актуалізує проведення ґендерних досліджень [1]. Дослідження системогенези феномена ґендеру постає соціально значущою, злободенною проблемою, що пов'язано передусім із соцільно-економічною та демографічною кризами, «фемінізацією» бідності, погіршенням репродуктивного здоров'я молодого покоління, змінами в ґендерній культурі, деформацією сучасної родини, знеціненням культурних та сімейних цінностей, зростанням розлучених і неповних сімей, девіантного материнства і батьківства, поширенням домашнього/ґендерного насильства тощо на різних щаблях функціонування малих та великих груп – від мікро- до макросередовища [3, с. 129; 2].

Очікування щодо життя передбачають сприйняття людиною життя, себе в житті, переживання можливостей, які впливають на хід, напрямок і якість життя. Вони є постійним вимірюванням і оцінкою його потреб і здібностей. Найкращий спосіб подолати будь-який стереотип – це продемонструвати протилежне на конкретних прикладах. Показати, що жінки можуть бути сильними і забезпечувати свою сім'ю, а чоловіки можуть піти у декретну

відпустку замість дружини, щоб доглядати за дітьми. Це можна продемонструвати на будь-якому рівні: чи то в розмовах з друзями на кухні, чи то через публічні заходи та інформаційні кампанії.

Досить поширеним способом відтворення гендерних стереотипів у сфері ЗМІ є реклама. Щоб привернути увагу аудиторії, бренди часто використовують стереотипні образи чоловіків і жінок. Однак така реклама потрапила під заборону на законодавчому рівні в багатьох країнах світу. Шлюбно-сімейні очікування – це складна конструкція, взаємопов'язаними компонентами якої є очікування шлюбного партнера:

- очікування від себе як від подружнього партнера та матері/батька (характер, риси характеру, соціальний статус, вік одруження та вік при народженні дітей тощо);
- очікування від дітей (їх кількість, стать, зовнішність, особистісні характеристики).
- очікування сімейних відносин (ставлення членів сім'ї один до одного, розподіл ролей в сім'ї та інші параметри взаємодії).

Гендерна соціалізація починається в ранньому дитинстві. На це безпосередньо впливає батьківська сім'я, а також вона опосередковує всі впливи зовнішнього соціального середовища.

До факторів, що формують сімейну особистість, відносяться: ступінь гармонійності подружнього життя батьків, загальне відчуття дитинства (щасливе чи нещасливе), ставлення батьків до дітей, розподіл сімейних ролей і спосіб життя батьків. Саме в дитинстві під впливом батьків виробляється програма, яка визначає, як жити дорослим життям, якого партнера обрати, які з ним мати стосунки, скільки мати дітей тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гендерні дослідження: прикладні аспекти. URL: https://lib.iitta.gov.ua/6622/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_1%D0%97_zbor_18.51.58.pdf

2. Гірняк А.Н., Глова І.М. Передумови формування гармонійної міжособистісної взаємодії в молодій сім'ї. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., м.Тернопіль, ТНЕУ, 5-6 квіт. 2019 р. Тернопіль : Економічна думка. 2019. Т.2. С. 133–136.

3. Марценюк Т. Гендерна рівність та недискримінація на практиці. Київ : КОМОРА, 2021. 176 с.

УДК 159

Анастасія Ятищук
кандидат психологічних наук, старший викладач
кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет
Анастасія Бурлак
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 053 Психологія
Західноукраїнський національний університет

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД РОСІЙСЬКО – УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В XXI столітті українська нація знову виборює право за незалежність своєї держави. Українське суспільство переживає кризу від російсько – української війни. Нестабільна економічна та політична ситуація, яка склалася сьогодні в Україні, загострила проблему соціальної адаптації. Війна розділила територію нашої країни і родини, тому виникла нагальна потреба працювати з новою категорією людей – вимушеними переселенцями. Гострому стрессу піддаються не тільки дорослі, а й діти. Тяжкість психологічного стану залежить від того, чи булла дитина в епіцентрі бойових дій, чи спостерігала за ними по телевізору, чи постраждала сама, чи постраждали її рідні та близькі. У кожному місті, країні, яка приймає мігрантів, створено консультаційні пункти психологічної допомоги постраждалим [1]. Європейські країни і наша влада розробляє програми, щоб допомогти людям на новій території і пережити жах війни. Міжнародна організація «Право на здоров'я» (HealthRightInternational) та МБФ «Українська фундація громадського здоров'я» мають 20-річний досвід надання допомоги дітям, молоді та сім'ям у подоланні кризових станів в Україні та понад 30 країнах світу [2].

З перших днів соціально-політичної кризи та військового конфлікту організації надають фахову допомогу потерпілим від збройного та соціального протистояння. Діти – це найуразливіша група населення, яка потребує допомоги і підтримки. У них виникають труднощі в соціальній і психологічній сфері після стресових подій. Для дітей, які протягом тривалого часу знаходилися під впливом несприятливого ворожого середовища або ж знаходилися на окупованих територіях, ставали свідками бойових дій, більшість з них назавжди втратили друзів, домівку та близьких, соціальна адаптація буде проходити більш складніше. Усі ці випадки є ознакою психології вразливих дітей, стресові ситуації не переживаються повною мірою,

що ще більше впливає на поведінку дітей та перешкоджає їх соціалізації в умовах приймаючої громади. Бувають випадки коли внутрішньо переміщені особи успішно адаптувалися до нового середовища з першого дня перебування у новій громаді та не страждали від депресії. Але, на жаль, таких людей дуже мало, і психологічної допомоги потребує велика кількість дітей.

Найчастішими проблеми з якими зіштовхуються діти-переселенці є:

1. Стресове виснаження.
2. Порушення сну.
3. Розлади мислення, погіршення пам’яті
4. Фобії та страхи.
5. Емоційні порушення та часті зміни настрою.
6. Психосоматичні розлади.
7. Агресія, протести та девіантна поведінка.
8. Порушення взаєморозуміння у сім!ї, в шкільному колективі та в колі друзів.

Основне завдання дорослих, батьків та спеціалістів - психологів та соціальних працівників, допомогти дітям адаптуватися.

Методи адаптації дітей:

1. Створити умови для налагодження соціальних контактів.
2. Створити соціально – психологічний клімат в колективі.
3. Підтримувати дитину.
4. Усунення перешкод для адаптації дитини.
5. Проводити психодіагностику.
6. Психологічне консультування дітей.
7. Психолого – педагогічне консультування батьків [3].

Психологи проводять бесіди, тренінги з дітьми , щоб допомогти їм пережити стрес викликаний війною. Велика допомога йде від учителів та батьків, соціальних працівників, лікарів, волонтерів. Батьки дітей, які пережили стресову подію, можуть запропонувати їм обговорити цю подію і почуття, які вона викликає, а також можливі шляхи запобігання такій події. Батьки можуть обговорити можливе напруження у відносинах між членами родини та ровесниками і підтримати дитину у подоланні цих проблем.

Дуже важливо допомогти дитині зрозуміти, що істерична, емоційно нестабільна поведінка - це спроба виразити свій страх і гнів через стресову подію. Емоції потрібно не приховувати, а прожити та пережити. Батькам, родичам і вчителям рекомендується допомогти дитині вербалізувати свої почуття, щоб вона не почувалася самотньою через свої емоції. Щоб дитина, яка нещодавно пережила стресову подію, почувалася в безпеці, необхідно добре про неї подбати. Батьки, родичі, опікуни та вчителі повинні зрозуміти та змиритися з втратою навичок розвитку в посттравматичному досвіді.

Психологічна адаптація важлива для дітей – переселенців, їм потрібно допомогти у вираженні суму та страху в сімейному колі чи у колі близьких людей. Дитину необхідно заохочувати до обговорення її тривог із членами її сім'ї. Важливо визнавати те, що їх почуття є цілком нормальними, і коректувати відхилення, викликані стресовими подіями, які вони виражають. Батьки чи опікуни можуть відіграти безцінну роль у підтримці дітей, якщо вони повідомлятимуть вчителям та психологам, коли думки та почуття дітей заважають їм зосередитися, навчатися чи спілкуватися.

Створення комфортного соціально-психологічного клімату в колективі дітей і родини, які охоплюють всі соціально-психологічні аспекти групової взаємодії у всій своїй складності та різноманітності зв'язків і взаємовідношень, є найважливішим завданням, оскільки він допомагає зберегти не лише фізичне та психічне здоров'я, але й виховати гармонійно розвинену особистість [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Ятищук А. Psychological adaptation of the migrants children affected by the Russian-Ukrainian war. *Public health –social, educational and psychological dimensions*: conference proceedings IX International research & training conference, Lublin, 19-21 July 2022. Lublin, 2022. P. 67-68.

2. Особливості адаптації дітей переселенців до нових умов. URL: http://9.school-info.te.ua/blog/46-socialno-psihologichna-sluzhba/136-osoblivosti-adaptaciji-ditej-pereselenciv-do-novih-umov

3. Соціальна адаптація дітей – переселенців. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Yaremchuk_Socializaciya_olrp3w_olrvfe.pdf

УДК 314.3-37.048.3

Тетяна Оліфіренко
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Науковий керівник – доктор філософських наук, професор О. О. Осетрова,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

РЕАЛІЗАЦІЯ МАТЕРИНСЬКОЇ / БАТЬКІВСЬКОЇ РОЛІ У КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

У роботі висвітлено важливість формування ціннісно-смислового підґрунтя батьківства у юнаків та необхідність створення оптимальних умов для розвитку позитивного ставлення до майбутньої соціальної ролі на основі

цілеспрямованої виховної роботи. Закцентовано увагу на значенні забезпечення психологічної готовності до батьківства, а також врахуванні особливостей вікових періодів у процесі розвитку психологічної готовності. Проаналізовано основні позиції, що стосуються батьківства як психосоціального феномену.

Відомо, що психологічну готовність до батьківства можна розвивати, використовуючи програму, яка формує психологічні компоненти [3]. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень та доповіді, які були оприлюднені вченими щодо проблеми батьківства і пов'язаних з нею питань, залишається багато невідомих чинників, що стосуються структури та компонентів конструктивної стратегії батьківства.

Батьківство описує та охоплює не лише безпосереднє виконання ролі батьків, але й містить у собі важливі умови, необхідні для належного розвитку дитини. Згідно з науковими дослідженнями, проблема засвоєння/усвідомлення батьківства у контексті ціннісно-смислової та морально-етичної системи координат набуває особливої значущості на етапах раннього особистісного розвитку чоловіків.

Для забезпечення найкращих умов для розвитку психологічної готовності та відповідальності юнаків щодо майбутнього батьківства як складника системи взаємодії було створено та випробувано програму оптимізації психологічної готовності молоді до батьківства, розбудовану на основі системного підходу. Ця програма складається з 4-х розділів. Перший з них має на меті формування позитивної самооцінки та самопочуття особистості. Другий спрямований на формування ставлення до батьківства та ролі батьків у вихованні дітей. Третій розділ відповідає за створення у молоді почуття відповідальності на ранніх етапах батьківства та розвитку ставлення до себе як до батька. Останній розділ присвячено вихованню почуття любові та спорідненого зв’язку з майбутньою дитиною, що слугує однією з об’єднувальних ланок між батьками й дитиною.

Людина на сучасному етапі розвитку суспільства стикається з цілком новими викликами. До одного з них можна віднести питання підготовки майбутніх мам – дівчат до відповідального батьківства. Все більше та більше жінок беруть на себе важливу роль у вихованні та догляді за дітьми. Однак, відповідно до досліджень Л. Гончар та О. Куркіної, тільки 40,2 % старшокласниць мають елементарні знання та навички щодо догляду за дитиною. Це свідчить про те, що питання навчання батьківства та виховання дітей мають бути серйозною та актуальною темою для всього суспільства [1, 217].

В Україні нині приділяється значна увага програмі сексуальної освіти в системі освіти, вважаючи її ключовим інструментом для формування відповідального підходу до батьківства. У цьому контексті «Нова українська

школа» запропонувала включити в навчальну програму курс «Сексуальна освіта», який зосереджений на розповіді про емоційний, соціальний та фізичний аспекти дорослішання, сексуальності та сексуального здоров'я, і має на меті надійно забезпечити дітей та молодь необхідною інформацією, навичками і позитивними цінностями щодо безпечних стосунків, а також навчити їх відповідальності за власне здоров'я [2]. Програму навчання «Сексуальна освіта» презентувала освітня платформа Prometheus, але все ще залишається відкритим питання практичного набуття старшокласницями навичок відповідального батьківства, оскільки це доволі тривалий процес, який передбачає рефлексію й надалі – усвідомлення.

У процесі формування батьківської стратегії відбувається інтеріоризація та екстеріоризація ролі батьків, що є складним та багатокомпонентним утворенням. Стратегії батьківства можуть бути конструктивними або неконструктивними, а компоненти стратегії можуть бути якісними чи кількісними. Аксіологічний компонент включає гендерні та ціннісні характеристики, в той час як рефлексивно-регулятивний компонент охоплює рівень самопізнання та контролю, а також зрілість та соціальну компетентність. Праксеологічний компонент передбачає реалізацію стратегії у поведінці та батьківських практиках. Окрім того, цей компонент формується лише після народження дитини. Узагальнююче почуття та відповідність взаємодії з дружиною допомагають батькам формувати задекларовані цінності та досягнути найбільш успішної стратегії батьківства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончар Л. В., Куркіна О. О. Теоретичні й практичні аспекти формування у дівчат старшокласниць готовності до відповідального батьківства // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич. Гельветика. 2020. Вип. 34. Том 5. С. 215 – 220.

2. Сексуальна освіта: коли почати і що казати. «Нова українська школа». URL: https://nus.org.ua/articles/seksualna-osvita-koly-pochaty-i-shho-kazaty/.

3. Хавула Р.М. Психологічні особливості розвитку готовності юнаків до батьківства. Проблеми гуманітарних наук. Серія «Психологія». 2021. Вип. 49. С.114 – 133.URL: http://journals.dspu.in.ua/index.php/psychology/article/view/42/36

УДК 364-787.26:37.016

Галина Яковенко
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Науковий керівник – доктор філософських наук, професор О. О. Осетрова
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

РОЛЬ ТРЕНІНГУ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ВИБОРУ СОЦІАЛЬНО-РОЛЬОВОЇ ПОЗИЦІЇ

Вибір особистістю власної соціально-рольової позиції у суспільстві одночасно залежить від чинників як об'єктивних (наприклад, соціальне оточення, очікування певних поведінкових моделей від конкретного Я з боку Інших тощо), так і суб'єктивних (наприклад, зреалізація прагнень людини, її власні очікування від впроваджуваної діяльності тощо). Під цим кутом зору одразу окреслюється низка питань, глибоких за своєю сутністю, зокрема: соціально-філософська проблема «бути й здаватися», психоаналітична проблема усвідомлення маски та ін. Крім того, проблему становить і сама зміна вибору особистістю своєї соціально-рольової позиції, що, у свою чергу, також залежить від багатьох різноманітних чинників.

У даному контексті слід зазначити, що кризові явища сучасності, соціальні виклики та потужні соціальні катаклізми, які, зокрема, відбуваються в Україні, безпосередньо починаючи з 2014 року, і у світі загалом, безпосередньо зумовлюють необхідність змін у виборі соціально-рольової позиції українців/громадян інших країн світу з метою адаптації до ситуацій, всередині яких опиняється й перебуває людина. При цьому йдеться про складні життєві обставини (збройна агресія рф 2014 р., COVID-19, повномасштабне вторгнення рф на територію України та спричинені ними трагедії, у тому числі карантин / ізоляцію / самоізоляцію / окупацію / вимушене переселення тощо. Перебуваючи у складних життєвих ситуаціях людина, не здатна впоратися з ними самотужки, як правило, потребує сторонньої допомоги для їх подолання / пом'якшення, яку й покликані забезпечити, зокрема, фахівці із соціальної роботи.

З огляду на зазначене актуалізується потреба у впровадженні активних методів соціальної роботи, одним з яких виступає тренінг. При цьому практичний досвід дозволяє зробити висновок, що, працюючи з людьми «групи ризику», соціальну роботу ефективно проводити, застосовуючи групову форму, яка відкриває перед ними можливість обговорення нагальних проблем. Інакше

кажучи, навчаючись у групі люди мають змогу почути різні думки й оцінки певних проблем, висловлені тими, хто пережив / переживає аналогічні життєві ситуації (безумовно, з урахуванням важливого факту, що кожна ситуація є неординарна, унікальна та особлива). Такий (головне – невимушений) обмін життєвим досвідом робить групові заняття надзвичайно важливими, суттєвими та цінними для учасників тренінгу. І дійсно, певне усвідомлення причин проблеми та конкретних порад щодо її подолання відбувається саме тоді, коли люди спільними зусиллями знаходять компромісне рішення складного та водночас життєво значущого для них питання. Такий підхід зумовлює:

1) розширення звуженої від страждання свідомості;

2) окреслення життєвих перспектив;

3) зміну соціально-рольової позиції відповідно до реальності, у якій опинилася людина.

Роль тренінгу як форми навчання людей будь-якої вікової категорії та соціального статусу зумовлена, на нашу думку, залученням під час його проведення інтерактивних методів, здатних розкривати можливості комфортного спілкування через обмін думками, життєвим досвідом. Практична зреалізація цих можливостей наслідком своїм має набуття нових знання, умінь і навичок, зумовлює зміни ставлення людини до низки подій, речей, вчинків.

Серед важливих особливостей тренінгу слід виокремити такі:

1) усталене коло учасників тренінгу, що сприяє налагодженню міжособистісних контактів;

2) дотримання конкретно окреслених правил усіма учасниками тренінгу одночасно;

3) домінування активних та інтерактивних методів роботи;

4) обмін життєвим і практичним (професійним) досвідом.

Необхідно зробити окремий наголос на значущості у ході проведення тренінгу *рольових ігор*, оскільки це відкриває перед учасниками, замкненими у собі й зацикленими на конкретній соціально-рольовій позиції, широкі можливості «зіграти» роль іншої людини або «програти» певну проблемну ситуацію.

Загалом участь у рольових іграх сприяє розвитку у учасників низки таких важливих компетентностей, як:

1) навички критичного мислення;

2) комунікативні;

3) навички розв’язання проблем;

4) відпрацюванню різних варіантів поведінки у проблемних ситуаціях тощо.

Рольова гра дозволяє:

1) визначити ставлення учасників до певних тем, проблем;

2) сформувати усвідомлену позицію щодо конкретної ситуації;

3) набути навички відповідальності за свої вчинки тощо.

При цьому варто відмітити, що тренінг не тільки відіграє значну роль у підтримці отримувачів соціальних послуг, але виступає й важливою формою підвищення кваліфікації самих фахівців із соціальної роботи, які мають бути готовими до викликів сьогодення, стресостійкими, всебічно обізнаними й гнучкими професіоналами, тактиками впровадження стратегій соціальної політики держави, активними членами громади, свідомими особистісної та соціальної відповідальності. Це можливо, на нашу думку, за умови усвідомлення фахівцем із соціальної роботи сутності різноманітних соціально-рольових позицій. Слід зазначити, що сучасні реалії буття України здатні лише обмежити вибір людини, але у жодному разі не знищити його можливість.

УДК 159.923.5:316.752

Андрій Лазарук
здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор А. В. Фурман
Західноукраїнський національний університет

ВЧИНОК САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

У третьому тисячолітті однією з найважливіших проблем психології постає категорія вчинку. Зацікавленість у її вивченні бере початок з суспільних процесів відродження цінностей індивідуальності та розширення простору особистої свободи кожного індивіда. Гуманітарні науки, прагнучи усвідомити і проаналізувати відповідальність кожної людини у справі самовдосконалення, саморозвитку і самотворення, намагаються також глибоко вивчити механізми вчинкової активності, що стоять в основі цих процесів. Дослідження проблеми вчинкової активності людини на сучасному етапі переходить на індивідуальний рівень, тісно пов’язуючись з проблемою суб’єктності.

Різні аспекти вчинку самовизначення розглядали такі вчені, як З. Карпенко [1], І. Нікітіна [2], П. М'ясоїд [4], В. Роменець [5-6], В. Татенко [7], В. Франкл [8], Е. Фромм [9], О. Фурман, А. Фурман [10] та ін. Проте комплексне дослідження специфіки вчинку самовизначення не проводилося.

Мета статті – обгрунтувати вчинок самовизначення як психологічний феномен.

Починаючи з другої половини XX століття, в працях представників гуманістичного напрямку психології Е. Фромма, В. Франкла та ін. набувають значного розвитку ідеї життєвого самовизначення людини. Визначальною в цьому контексті можна вважати думку Е. Фромма [9] про мету життя як розгортання сутнісних сил людини. Гуманісти-психологи визнають людину найвищою цінністю, вона визнається суб'єктом, автором і виконавцем свого життєвого проєкту, котрий самостійно обирає своє буття.

Хоча основним поняттям гуманістичної психології є самоактуалізація, проте вона має зв'язок з осмисленим самовизначенням людини як складним утворенням, котре пронизує все її життя. Так, Ф. Франкл [8] зауважував, що самоактуалізація – не кінцеве призначення людини; як і щастя, вона є лише наслідком здійснення сенсу. Результативність самотворення визначається тією мірою, якою людині вдається знайти і здійснити сенс, що знаходиться за межами її внутрішнього світу. Самовизначення ж автор трактував як процес вибору людиною меж власного «Я», що є необхідною умовою її самоактуалізації. Важливо, що потреба в самовизначенні реалізується людиною в цілеспрямованій взаємодії з природним і соціальним оточенням, а сенс її життя в тому, щоб утвердившись у статусі творця, свідомо і відповідально вирішувати суперечності біологічного і соціального, індивідуального і суспільного, унікального і універсального, суб'єктного і об'єктного, істинного і неістинного, красивого і потворного, буття і небуття.

Засобами, що ведуть до самоактуалізації, Е. Фромм [9], В. Франкл [8] та інші представники гуманістичної психології вважають осмисленість буття, захопленість значущою роботою, утвердження любові як єднання з іншими людьми, соціумом, природою, Всесвітом, утвердження істини, добра, краси, особистісну рефлексію, а також необхідність постійного пересамовизначення – перманентного пошуку і віднаходження сенсу. Головним механізмом у цій теорії є вчинок самовизначення. Так, «пошук себе» часто відбувається тривалий період або може й ніколи не завершитися, якщо людина не стане суб'єктом самотворення і самореалізації, не знайде в собі сили здійснити вчинок самовизначення у єдності його ситуаційного, мотиваційного, діяльнісного і рефлексивного компонентів. І тому важливими є положення українських психологів В. Роменця [5-6], В. Татенка [7], А. Фурмана [10] та інших вчених, котрі визнають за індивідом «авторство» не тільки у виявах власної психічної активності, але й в саморозвитку і самореалізації, надаючи йому статус суб'єкта, який творить свій психічний світ і відповідальний за результати свого творення.

Автором «вчинкової парадигми» у психології є український вчений В. Роменець, у його концепції вчинок постає «реальним сполучником між

психологією та різними аспектами людської культури» [5, с. 19]. Власне власне вчинкова дія («вчинковий акт») є лише одним із структурних компонентів вчинку. Так, «психологічна картина звершення вчинку починається з надання значення феноменам матеріального світу. Це – ситуація. Значення, надане феноменам, але протиставлене їм як невідповідним, є мотивацією вчинку. Акт перетворення феномена з тим, щоб він відповідав ідеальному моменту мотивації, становить сам вчинковий акт» [5, с. 16]. Не менш важливим є четвертий структурний компонент вчинку – післядія (рефлексія), головним змістом якої є «усвідомлення людиною свого вчинку і його наслідків для себе та інших. Дію завершено, але вчинок ще не завершується… підсумок зробленого стає основою нових кроків уперед» [6, с. 397].

З. Карпенко [1] називає акт учинку логічним осереддям й онтологічним ядром ціннісних вимірів інтегральної суб'єктності життєтворення особистості, місцем переходу процесів самоорганізації (структурування й ієрархізації) сутнісних сил людини як відкритого у великий світ мікрокосму. Вона наголошує на відмінності вчинку від імпульсивних, автоматичних, звичних, стандартних, рефлекторних, гетерономічних дій, відзначає творчий характер учинення в контексті «творення індивідуально значущих і суспільно корисних морально-психологічних цінностей, зразків спільної миследіяльності людей, зв'язків інтелектуальності та креативності з мотиваційно-потребовою сферою даного індивіда» [1, с. 94]. Компоненти-етапи вчинку, визначені А. Роменцем, вчена визначає як «екзистенційно-ієрархічні побудови, що маніфестують різні ступені розгортання суб'єктності людини» [1, с. 94]. Так, ситуація співвідноситься нею зі сферою дії моносуб'єкта (індивіда), мотивація – полісуб'єкта (особистості), дія вчинку – метасуб'єкта (індивідуальності), а післядія – абсолютного суб'єкта («вищий суд совісті).

А. Фурман [10], аналізуючи вчинок в контексті життєвого шляху особистості, визначає його як найдосконаліший спосіб особистісного існування людини у світі. Він стверджує, що «позитивна соціальна подія-вчинок охоплює як ситуацію, мотивацію, так і дію та післядію, дає змогу людині отримати бажані свободу і незалежність у вітакультурному просторі-часі» [10, с. 158]. На його думку, життєвий поклик до вчинення допомагає людині знайти форми індивідуалізованого вираження своїх переживань, думок, прагнень. Саме у вчинку виявляються найістотніші сили людини, «заземляючи» й конкретизуючи її практико зорієнтовані прагнення й життєві цілі.

Зауважимо, що саме вчинок як осередок суб'єктності людини найбільш повно розкриває сутність, структуру, форми й механізми самовизначення. Саме вчинок актуалізує рушійні сили саморозвитку людини, починаючи від її неусвідомлюваних інстинктів і завершуючи чітко усвідомленими мотивами

саморозвитку і самотворення. Важливо, що вчинок самовизначення є не одномоментним, а постійним актом суб'єктної активності, що має внутрішню причину (спонтанний чи осмислений), авторство, зовнішню реалізацію, творчо-перетворюючу природу і здатний перетворити, змінити й одухотворити як саму людину, так і оточуючий її світ. Вчинок самовизначення як прояв суб'єктної активності людини існує як внутрішній мотив, виявляє себе у формі зовнішньої дії і осмислюється через рефлексивні механізми, що об'єктивують правильність, моральність чи обґрунтованість цього вчинку.

В. Татенко [7], розуміючи самовизначення як вчинок вибору мотивів, описує його сутність таким чином: «Самовизначитись – означає теоретично відповісти собі самому на запитання «Хто я є?», «Що я хочу?», «Що я можу?» і практично пересвідчитись у правильності цих відповідей. Йдеться про відкриття через самопізнання своїх загальнолюдських, особливих та індивідуальних властивостей, якостей, про з'ясування глибинних потягів і спрямувань своєї душі, про оцінку своїх здатностей і здібностей [7, с. 43]. Також він стверджує, що «вчинок самовизначення має мету дійти до визначення себе як істоти, що приречена на вчинок істини, краси і добра, на вчинок любові, що тяжіє вчиняти, що не може не вчиняти, якщо вона людина» [7, с. 44]. Автор акцентує увагу на самопізнанні як основі самовизначення, на необхідності прийняття себе, на наявності сенсу життя, на самодостатності людини, розвиток якої залежить від неї, на єднанні людини і світу через добро, істину, любов і красу. На його думку, самовизначення є наслідком розвитку активності суб'єкта, який «не може не вчиняти».

У просторі самовизначення, вчинкова активність людини веде до якісного перетворення її внутрішнього світу, розвитку її особистості, індивідуальності та духовності. Особливо інтенсивно здійснюється цей процес у періоди вікових чи особистісних криз, поворотів на життєвому шляху людини. Самовизначення людини відносно своєї сутності, як особливий прояв суб'єктної активності, вперше виявляється в старшому шкільному і студентському віці, відображаючи міру особистісної зрілості й зростання суб'єктних сил. Тому доцільно розглядати самовизначення молодої людини як вчинок вибору життєвої «траєкторії» у світі, який оптимально розв'язує суперечності із соціумом в системі «Я-суб'єкт» і «Я-об'єкт».

Проте наголосимо, що вчинок самовизначення кардинально відрізняється у вказаних вікових періодах [3]. Якщо в старшому шкільному віці вчинок самовизначення проявляється через усвідомлення суперечностей ситуації і подолання залежності від неї (отримання внутрішньої свободи) шляхом перетворення внутрішньої позиції чи перетворення ситуації в напрямку свободи і незалежності, що реалізується, врешті-решт, у виборі свого

подальшого життєвого шляху (продовженні освіти чи початку трудової діяльності), то в студентському віці цей вчинок переходить на мотиваційний рівень. При цьому важливо, щоб студент, осмисливши свій професійний вибір, здійснений самостійно чи під впливом зовнішніх чинників, зробив висновок про його обґрунтованість і доцільність. У випадку позитивного рішення, здійснивши акт самовизначення, здобувач освіти стає суб'єктом самотворення, конструюючи власну життєдіяльність у напрямку оволодіння обраною професією. На цьому етапі у суб'єкта формується психологічна готовність молодої людини до подальшої професійної діяльності в обраному напрямку.

В. Татенко [7], А. Фурман [10] та інші зазначають, що на характер та інтенсивність вчинків впливають такі якості, як: незалежність від ситуації, усвідомлення мотиву вчинку, міра оволодіння засобами реалізації вчинку, рішучість при переході від наміру до дій, здатність довести розпочату справу до кінця, самокритичність в оцінці вчинку, сміливість взяти відповідальність за вчинене на себе. У цьому аспекті, важливим критерієм здійснення вчинку самовизначення є особиста відповідальність людини за його результат. Лише відповідальне прилучення суб'єкта, який сам зробив свій вибір і зайняв своє «єдине місце в Бутті», є свідченням вчинку самовизначення.

Важливо, що відповідальність людини в контексті вчинку самовизначення пов'язана з її вибором між «вільним самовизначенням і трагічним самообмеженням», де вибір одного з варіантів на даному етапі життєвого шляху перекреслює інші можливості. Тому дуже важливою є наявність у суб'єкта «свободи вибору». Е. Фромм з цього приводу писав: «Поставивши людину обличчям до обличчя із справжніми альтернативами, можна пробудити всю приховану в ній енергію і стимулювати її вибирати життя на противагу смерті. Якщо вона сама не здатна зробити вибір на користь життя, ніхто більше не зможе вдихнути в неї життя» [9, с. 132]. Здійснення ж особистісно-професійного вибору ґрунтується на системі цінностей суб'єкта, відображаючи своєрідне наповнення його ціннісно-смислової сфери [2].

Отже, вчинок постає універсальним механізмом самопізнання, саморозвитку і самотворення людини. Вчинок дає змогу розглянути механізм самовизначення людини як суб'єкта свого розвитку. Вчинок самовизначення є безперервним процесом, що супроводжує людину на життєвому шляху. У контексті вчинкової парадигми, кожна людина може стати суб'єктом власного життя як вчинку, що об'єктивно охоплює акти життєвого, особистісного чи професійного самовизначення. Найбільш сенситивним періодом для реалізації вчинку самовизначення є студентський період життєдіяльності людини. У результаті здійснення вчинку самовизначення, людина приймає і усвідомлює себе суб'єктом життєзреалізування і професійного самотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко З. Аксіометрика вчинку : модус самотворення. *Психологія і суспільство.* 2016. №2. С. 90-97.
2. Лазарук А. Цінності людини у науково-психологічному осмисленні. *Психологія і суспільство*. 2003. № 2. С. 19-37.
3. Нікітіна І. В. Суб’єктне самовизначення молодої людини в період повноліття : монографія. Київ, 2007. 227 с.
4. Психологія вчинку : шляхами творчості В.А. Роменця : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. Київ : Либідь, 2012. 296 с.
5. Роменець В.А. Вчинок і постання канонічної психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії* / за ред. В.О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 11–36.
6. Роменець В.А. *Вчинок і світ людини*. Основи психології : підручник / за ред. О.В. Киричука, А.В. Роменця. Київ : Либідь, 1999. С. 383–402.
7. Татенко В. Методологія суб’єктно-вчинкового підходу : соціально-психологічний вимір : монографія. Київ : Міленіум, 2017. 184 с.
8. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків : КСД, 2017. 160 с.
9. Фромм Е. Втеча від свободи. Харків : КСД, 2019. 288 с.
10. Фурман О., Фурман А., Дикий Я. Вчинок і подія як соціемна організованість життєвого шляху особистості. *Психологія і суспільство*. 2021. №2. С. 143-168.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 3

«ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ІНВАРІАНТИ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В РІЗНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ»

УДК 364.6:616.89-008.441.44

Оксана Осетрова
д. філос. н., професор, професор кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Едуард Грішин, Володимир Бережний
здобувачі третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія Західноукраїнський національний університет

СУЇЦИД ЯК РЕАКЦІЯ ОСОБИСТОСТІ НА СКЛАДНІ ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ

Війна – це громіздка Потвора, яка, спричиняючи викривлення об'єктивної дійсності, соціальної реальності, детермінує занурення людей, охоплених її руйнуванням, у складні життєві обставини. Це стосується навіть і справедливої війни, яка несе порятунок від агресора й тиранії, оскільки у будь-якому разі жертви неминучі, а втрати болючі.

Коментар. Об'ємом, об'єктом і предметом даної роботи не передбачено ґрунтовний аналіз сутності термінів «війна» та «справедлива війна», однак звернення до цієї проблеми, на моє глибоке переконання, автоматично передбачає гносеологічно-аксіологічну необхідність розставити певні смислові акценти.

По-перше, війна як соціальне явище досліджується науковцями у двох площинах:

1) «війна – політика» (йдеться про розуміння війни або як політичного інструмента, або як вияву безсилля політики за умов, що інші застосовані політичні інструменти не призвели до мирного розв'язання певних питань, наприклад, або територіальних, або пов'язаних з національною ідентичністю громадян тощо);

2) «війна – мораль» (йдеться про сприйняття війни у двох площинах, які ніколи не перетинаються:

2.1) війна як абсолютне зло – світоглядна засада пацифізму;

2.2) війна як абсолютне добро – світоглядна засада мілітаризму).

По-друге, у царині соціальної політики загальновизнано на міжнародному рівні той факт, що війна являє собою процес, який розгортається поза сферою

справедливого та несправедливого. Інакше кажучи, відповідні стандарти у даному контексті відсутні.

Під означеним кутом зору виникає питання про доцільність ужитку у науковому оберті терміна «справедлива війна» загалом. Однак концепції справедливої війни посідають значне місце в історії філософії, сягаючи своїм корінням в античну філософську думку, яка стала колискою усієї західноєвропейської філософії (йдеться про філософську рефлексію щодо питань онтологічних, гносеологічних, соціальних, політико-правових, морально-етичних, аксіологічних і праксеологічних у їхній сукупності).

Сутність концепту соціальної війни трансформувалася протягом історії людства залежно від уявлень про справедливість. Слід відмітити, що теорія справедливої війни *одночасно* охоплює 2 моменти, з одного боку, діаметрально протилежні за своєю суттю, а з іншого, – дотичні з огляду на принцип релятивізму: 1) війна – відносне зло; 2) війна – відносне добро.

На моє глибоке переконання, єдино правильною світоглядною позицією справжнього українця-патріота на часі є визнання того факту, що будь-які переговори з окупантом-агресором є абсолютне зло.

Повернімося безпосередньо до теми нашого дослідження.

Наразі повномасштабна війна, розгорнута рф проти волелюбної, незалежної держави, з особливою силою (навіть на тлі кривавих подій 2014 р. на Сході Україні та пандемії COVID-19) зактуалізувала проблематику складних життєвих обставин, на подолання наслідків яких спрямовано зусилля спеціалістів усіх галузей і спеціальностей, зокрема медицини, психології, промисловості, юриспруденції тощо. При цьому одну з ключових позицій у суспільстві наразі посідають фахівці із соціальної роботи, надаючи кваліфіковану професійну допомогу, зокрема з питань соціального захисту, представникам усіх категорій населення, бо війна загострила таку властивість індивіда, як *вразливість*, зумовлену зовнішніми подразниками.

У даному контексті навіть дозволю собі висловити припущення, що наразі усі категорії населення можна означити, як *вразливі* (йдеться про безпосередню реакцію людського організму на тривожні звуки сирен, вибухи, вже не кажучи про втрати близьких і рідних людей, домівок, майна та вимушене переселення, внутрішнє переміщення). Адже актуалізація вразливості у період війни можна розглядати як логічний наслідок порушення стабільності у людській життєдіяльності, зокрема, та соціальному просторі / соціальній тканині загалом.

Слід зауважити, що реакція особистості на конкретні зовнішні подразники, зокрема, та складні життєві обставини загалом може бути максимально різноплановою, розгортаючись у безмежному діапазоні, що

охоплює діаметрально протилежні світоглядно-ціннісні позиції та емоції – від глибоко філософського спокою медитації мудреця (коли відсутній страх смерті) через байдужість (коли, зокрема, людині байдуже жити або не жити) до агресії/аутоагресії, зокрема детермінованими екзистенціальним страхом смерті, не підвладним раціональному приборкуванню. В останньому випадку людина, поглинута екзистенціалом страху, впадаючи у відчай, бажає лише одного – припинити свій страх будь-якою ціною, у тому числі й вдаючись до смерті, щоб більше її не очікувати. Це ж стосується і переживання втрати, не сумісного з отриманням радості від життя та баченням онтологічних перспектив у модусі майбутнього.

Стосовно втрат слід зазначити, що у загальних рисах вони бувають двох типів:

1) передбачувані (очікувані, явні, наприклад, смерть близької людини, зумовлена довготривалою або навіть і короткотривалою, але невиліковною хворобою; природна смерть від глибокої старості тощо);

2) непередбачувані (неочікувані, несподівані, наприклад, загибель дитини внаслідок автотрофі тощо).

Побутує думка, що передбачувані втрати легше переносяться людиною, яка мала певний час на підготовку до трагічного фіналу, у процесі чого відбувається примирення з очевидністю невідворотної події. Навпаки, непередбачувані викликають протест і неприйняття. Єдине слід зазначити у цьому контексті: кожен випадок і кожна людина – оригінальні, у зв'язку з чим сила переживання та страждання завжди різні, прямо пропорційні силі духу люд*ини.*

Коментар. На жаль, внутрішньо зламатися може кожен.

З огляду на зазначене актуально проаналізувати питання про типологію втрат, детермінованих війною. Такий аналіз одразу виявляє амбівалентність типу втрати за часів війни, що дозволяє означити такі антиномії:

1) війна – це передумова і причина непередбачуваних втрат (наприклад, сліпа куля/ракета тощо, тобто випадкова смерть, якої могло б не статися, але ж випадковість – це непізнана закономірність);

2) війна – це передумова і причина передбачуваних втрат, оскільки природа війни – смерть, нагла і передчасна (на жаль, у даному контексті залишається поза увагою той факт, що смерть є завжди тільки своя, однак це погана втіха для того, хто переживає втрату).

Зазначена антиномічність реалій війни, тобто реалій українського сьогодення, не дозволяє людині повною мірою підготуватися до втрат: людська природа, якій притаманний сумнів, внутрішньо відчужує від себе навіть подібні припущення. Логічними обґрунтованими результатами такого відчуження за

умов реальності втрати може стати її неприйняття людиною, що свідчить про відсутність у неї здатності впоратися з втратою. Це неприйняття, у свою чергу, також може виявлятися у вигляді таких двох діаметрально протилежних моделей поведінки людини, як:

1) пасивна;

2) активна.

У першому випадку людина може зануритися у світ ілюзій та невиправданих очікувань, не сприймаючи реальну дійсність. Її практична життєдіяльність, як правило, зводиться до нульової відмітки. Спроби некваліфікованої допомоги можуть викликати вибухи агресії, які доволі швидко вщухають за умови, що таку особу залишають у спокої. Це, між іншим, – шлях меланхолії, депресії, який може завершитися скоєнням самогубства.

У другому випадку людина також занурюється у світ ілюзій та невиправданих очікувань, при цьому сприймаючи реальну дійсність: вона, все ретельно обміркувавши та зваживши, вдається до так званого логічного, або раціонального самогубства, маючи сподівання, наприклад, на швидку зустріч з втраченою через загибель близькою людиною у потойбіччі (це може стосуватися і глибоко релігійних людей, яких тут не зупиняє думка про те, що самогубство – це один з найстрашніших гріхів).

На жаль, звужена від болю втрати суїцидальна свідомість знаходить для себе єдино можливий вихід, не помічаючи його ілюзорності (у разі дотримання атеїстичної системи світоглядно-ціннісних координат) або гріховності (йдеться про сповідування й дотримання Божих Заповідей).

Наостанок слід зауважити, що, згідно зі статистикою та соціологічними дослідженнями, за часів війни протягом історії людства спостерігається зниження кількісних показників суїцидальної активності, що можна пояснити з огляду на такі важливі світоглядно-ціннісні моменти:

1) війна акумулює вітальні сили людини, пробуджуючи через загрозу близької смерті жагу до життя, притаманну людській природі;

2) війна згуртовує реальністю загальної небезпеки;

3) *нарешті, на противагу першим двом,* війна відкриває перед людиною безмежні танатологічні можливості наразити себе на смертельну небезпеку, наприклад, на полі бою, приховавши під очевидною загибеллю суїцидальні тенденції, зумовлені, зокрема, болем втрати і нестерпними стражданнями.

Отже, за своєю танатологічною природою війна детермінує тотальне розповсюдження складних життєвих обставин, подолання яких можливе лише поза ілюзорним суїцидальним виходом, зокрема за кваліфікованої допомоги фахівців із соціальної роботи.

УДК 159.99

Юрій Стецюк
здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор А. Н. Гірняк
Західноукраїнський національний університет

МЕДІАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ І НАЛАГОДЖЕННЯ КОНСТРУКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Виникнення конфліктів між людьми є неминучим явищем. «Якщо у вашому житті немає конфліктів, то перевірте, чи є у вас пульс», – пише американський конфліктолог Чарльз Ліксон [1]. Багато людей ставляться до конфлікту, як виключно негативного явища. Однак це не завжди так. Конфлікт також є джерелом прогресу, явищем, яке вказує на те, що потрібно щось змінити у цих соціальних взаєминах.

Життя людини – це постійний процес виникнення та подальшого вирішення різноманітних проблем. Суперечності між людьми виникають постійно. Ми всі спілкуємося різною мовою і рідко хто з нас спілкується з іншими людьми на «одній хвилі». Розвиток соціальних мереж, віртуалізація сучасного життя позбавляє можливості нас навичків безпосередньої комунікації та побудови толерантних взаємин. Саме епоха культурного різноманіття й інформаційної поліфонії, якими характеризує сучасний світ, часто вводить людей у стан невизначеності, коли вони не знають, як правильно реагувати на ті чи інші слова знайомих і незнайомих людей, їхнє ставлення, дії, оцінкові судження тощо.

Л. Козер розглядав конфлікт як ідеологічне явище, яке відображає спрямованість та почуття соціальних груп або індивідів у боротьбі за об’єктивні цілі — владу, зміну статусу, перерозподіл доходів, переоцінку цінностей та ін. Він вважав конфлікт важливим елементом соціальної взаємодії, який сприяє припиненню або зміцненню соціальних зв’язків [2].

Умовно способи вирішення конфліктів можна поділити на дві групи: конструктивні та деструктивні.

До деструктивних належать:

1) конкуренція – стратегія вирішення конфлікту, коли кожен із його учасників прагне перемогти й турбується лише про власні інтереси. Вона пов’язана з агресивною поведінкою особистості та, зазвичай, є ефективною у ситуаціях загроз чи ситуаціях, які перешкоджають досягненню цілей. Однак вона часто може спричинити загострення конфлікту й негативні наслідки для опонентів;

2) уникнення – стратегія вирішення конфлікту для якої притаманна ситуація, коли індивід прагне втекти від конфронтації, не звертати на неї уваги, оскільки наявну проблему вважає неважливою, або не хоче витрачати сили на її вирішення, або відчуває, що перебуває у безнадійному становищі [3];

3) поступка – коли індивід за будь-яких обставин бажає зберегти дружні взаємини з опонентом, незважаючи на власні інтереси.

Найбільшою проблемою деструктивних способів вирішення конфліктів є те, що при їх застосуванні, завжди одна сторона задовольняє свої інтереси, а інша, ні. В такому випадку, конфлікт не вирішений, а його причина продовжує існувати у латентній формі.

До конструктивних способів вирішення конфліктів належать компроміс і співпраця. На відміну від компромісу, який характеризується взаємними поступками задля задоволення інтересів сторін конфлікту, співпраця є найбільш ефективним способом вирішення конфлікту. Це пояснюється тим, що саме співпраця розглядається як паритетна форма спільного пошуку вирішення учасниками конфлікту. Її мета – знайти найоптимальніше рішення для кожного учасника конфлікту, яке відповідатиме інтересам усіх сторін [4]. Власне яскравим проявом співпраці, є медіація як альтернативний неформалізований спосіб врегулювання конфлікту із залученням третьої особи.

Медіація, порівняно із арбітражем, фасилітацією та примиренням, постає як найуніверсальніший спосіб врегулювання суперечок, оскільки медіатор допомагає учасникам конфлікту налагодити комунікацію таким чином, щоб вони змогли самостійно віднайти взаємовигідні рішення [5].

Отож мета медіації полягає у вирішенні спору й укладенні угоди між сторонами у такий спосіб, щоб максимально врахувати інтереси кожної з них. Іншою важливою ціллю медіації є налагодження діалогу, сприяння ефективній комунікації сторін, створення умов для їхньої співпраці з метою пошуку взаємовигідного рішення. Крім того, на відміну від судового розгляду, медіація покликана не просто забезпечити вирішення спору, а й примирити сторони, усунути причини їхнього конфлікту [6], а відтак реалізувати стратегію «виграв – виграв».

До основних етапів медіації належить: 1) підготовчий етап (розмова по телефону чи за допомогою соціальних мереж, електронної пошти, з учасниками конфлікту з метою призначення зустрічі); 2) вступна частина (вступне слово медіатора щодо процедури, принципів і правил проведення зустрічі); 3) наративна частина (кожна із сторін розповідає своє бачення ситуації); 4) досліджуються інтереси кожної із сторін; 5) пошук варіантів рішень (максимально напрацьовуються варіанти рішень для найбільшого задоволення інтересів кожного учасника); 6) обирається найкращий варіант; 7) укладається угода.

Отже, медіація – гнучкий та швидкий метод розв'язання конфліктів (спорів), за допомогою якого дві або більше сторін конфлікту (спору) намагаються в межах структурованого процесу за участю посередника (медіатора) досягти згоди для його розв'язання; добровільний і чітко проєктивний процес, у якому нейтральна третя особа (медіатор) допомагає сторонам знайти взаємовигідний варіант вирішення спірної ситуації, що склалась з врахуванням інтересів і потреб кожної сторони, коли жоден з опонентів не програв, а усі сторони конфлікту залишились задоволені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.] ; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. С. 11.

2. Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія. (Основи юридичної діяльності: теоретичні і деонтологічні аспекти) : наук.- метод. посіб. Київ : НАВС, 2009. С. 304.

3. Практика медіації : словник-довідник / уклад. : С. О. Гарькавець, Л. П. Волченко. Лисичанськ : ТОВ «ФОКСПРИНТ», 2019. С. 89.

4. Фурман А. В., Гірняк А. Н., Гірняк Г. С. Громадський моніторинг роботи судів Тернопільщини. *Психологія і суспільство.* 2016. № 3. С. 122-128.

5. Гірняк А. Н. Оцінка рівня задоволеності громадян якістю функціонування судів Тернопільської області. Тернопіль: ТНЕУ «Економічна думка», 2016. 80 с.

6. Бородін Є. Є. Механізм медіації в системі публічного управління: дис. … канд. наук держ. упр. Дніпро, 2019. С. 177.

UDC 159.9

Feng Bo (People's Republic of China)
Faculty of Social Students and Humanities, Specialty 053 Psychology
West Ukrainian National University
Scientific Supervisor – Candidate of Psychological Sciences, PhD
Lecturer of the Department of Phychology and Social Work S. M. Mohyliasta
West Ukrainian National University

PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF PSYCHOLOGICAL LEVERS IN CANCER

Cancer is a disease that seriously endangers human health. Although research in the field of cancer treatment is booming, no matter whether it is surgery,

chemotherapy, radiotherapy, immunotherapy, or biological therapy and gene-targeted therapy that have emerged in recent years, they have not completely changed the "cancer". In the minds of many people, cancer is still synonymous with death. The mind and body are interconnected, and psychological activities affect physiological functions through the mediating mechanism of the mind and body. Similarly, physiological activities also affect the psychological functions of individuals.

Psychological leverage as a personality factor in the field of cancer, and cancer is a major stressful event. Understanding the impact of psychological leverage on the quality of life of cancer patients, a special disease group, can not only predict the quality of life of patients, but also provide information for patients with cancer[1,215]. Medical treatment and psychological intervention provide a certain basis. At the same time , the research on cognitive evaluation and coping style of individuals with psychological leverage will help to build a more unified model, thus providing some theoretical support for the research on psychological leverage .

Based on Lazarus' stress interaction theory[2,50], this study focused on investigating the psychological mechanism of psychological levers in the field of cancer, and identified a model for psychological levers to affect quality of life through cognitive evaluation and coping styles, which not only theoretically provided help for the study of psychological levers , but also revealed the psychological and behavioral responses of cancer patients in the face of cancer, a major stress event.

Quality of life is an important indicator for evaluating various aspects of cancer patients[3,124]. Understanding the impact of patient's personality traits, cognitive evaluation and coping style on quality of life can not only help doctors, nurses, relatives and friends to understand the patient's psychology, but also help doctors, nurses, and relatives to understand the patient's psychology. Personality characteristics and psychological state to provide targeted guidance and help.

REFERENCES

1. Coutu D L.How resilience work.Harvard Business Review,2002, P.80(5).

2. JLazarus RS, Folkman S. Stress, appraisal, and coping. New York: Springer Publishing Company, 1984.

3. Orley J, Kuyken W. Quality of life assessment: International perspectives. Quality of Life Research, 1995, 4(3).

УДК 159.9

Наталія Побурко, Євгенія Скала
здобувачки другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Т. Л. Надвинична Західноукраїнський національний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ УЗМІСТОВЛЕННЯ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ЗВО

Нинішня нестабільність сучасного українського суспільства, криза усіх його соціальних інститутів та відсутність перспектив змушує більшість громадян нашої держави все більше хвилюватися за своє майбутнє. У доволі скрутному становищі опинилося більшість громадян нашої держави, але найбільш вразливою є молодь, адже саме на її плечі ліг тягар відповідальності за ті зміни, які розпочалися у нашій країні і відповідно до цього постійно розширюється коло проблем, що потребують негайного вирішення. Низький рівень адаптованості, хвилювання з приводу майбутнього, невпевненість у завтрашньому дні – все це провокує виникнення постійного стану тривоги, тривале перебування у якому може завдати відчутного удару по психічному здоров'ю юнаків і дівчат. Значну допомогу у розв'язанні більшості означених проблем можуть запропонувати фахівці психологічної служби ЗВО, роль та значення якої зростає з кожним роком. Серед найбільш нагальних та затребуваних у такий складний час напрямків роботи психологів, на нашу думку, поряд з психопрофілактикою, психодіагностикою, психотерапією та ін. є психокорекція, яка потребує ретельного змістового обґрунтування та з'ясування найбільш ефективних форм, методів та засобів її практичного застосування [2].

Незважаючи на розбіжності в теоріях, цілях, процедурах і формах корекційної роботи, психологічний вплив при цьому виді діяльності полягає у тому, що одна людина намагається допомогти іншій у межах психокорекційної ситуації, успішна реалізація якої залежить від правильного визначення цілей і дотримання принципів корекції, котрі своєю чергою, пов'язані з теоретичною моделлю психічного розвитку і визначаються нею.

При здійсненні психокорекційної діяльності, психолог має дотримуватися декількох основних принципів [1; 3]:

- по-перше, у будь-якому випадку початку корекційної роботи обов'язково має передувати етап прицільного комплексного психодіагностичного обстеження. На його підставі складається первинний висновок, формулюються цілі та завдання корекційної діяльності;

- по-друге, реалізація психокорекційної діяльності психолога вимагає постійного контролю динаміки змін особистості, поведінки, діяльності клієнта, моніторингу його емоційних станів, почуттів і переживань в процесі корекційної роботи. Це уможливлює своєчасне внесення необхідних коректив в завдання самої програми, та дозволяє вчасно змінити і доповнити методи і засоби психологічного впливу на клієнта. Таким чином, контроль динаміки ходу ефективності корекції, в свою чергу, вимагає здійснення діагностичних процедур, які пронизують весь процес корекційної роботи та надають психологу необхідну інформацію і зворотний зв'язок.

У практиці психокорекційної роботи виокремлюють декілька моделей, що пояснюють причини труднощів у розвитку:

- біологічна – її прихильники основною причиною відхилень у розвитку вважають зниженням темпу органічного дозрівання;

- медична – проблеми, труднощі та відхилення у розвитку повязує зі сферою аномального розвитку;

- інтеракціоністська – наголошує на значенні збоїв і порушень гармонійної взаємодії між особистістю і середовищем у виникненні проблем розвитку (зокрема, внаслідок дефіцитарності оточення, сенсорної та соціальної деривації особистості);

- педагогічна – вбачає причини відхилень у явищах соціальної та педагогічної занедбаності;

- діяльнісна – в основу усіх відхилень покладена несформованість провідного типу діяльності та інших, типових для даної вікової стадії видів діяльності.

Відповідно до обраної теоретичної моделі психічного розвитку відбувається постановка цілей психокорекційної роботи. У вітчизняній психології виділяють три основних напрямки цілетвореня:

1) оптимізація психосоціальної ситуації розвитку;

2) розвиток провідних видів діяльності;

3) формування статево-психологічних новоутворень.

У зарубіжній психології дещо інший підхід до визначення основних причин труднощів особистісного розвитку. Так, одні дослідники шукають їх у порушенні внутрішніх структур особистості (З. Фройд, М. Клайн та ін.), другі – в дефіцитарному або викривленому оточенні, треті ж є прихильниками так званого інтегрального підходу, який поєднує ці два підходи. Відповідно до цього психокорекційна мета визначається як відновлення цілісності особистості та балансу її психодинамічних сил, або як модифікація поведінки особистості за рахунок збагачення і зміни оточення й формування у неї нових форм поведінки. При конкретизації цілей психокорекції фахівці керуються наступними правилами:

1) формулювання цілей психокорекційної діяльності має відбуватися як в позитивній так і негативній площині. При цьому вони не мають носити заборонного характеру та обмежувати можливості особистісного розвитку та прояви ініціативи клієнта. Негативна форма визначення цілей корекції – це фактично опис поведінки, діяльності, індивідуально-психологічних особливостей, які мають бути відкоректовані (змінені на краще).

Позитивна ж форма, навпаки, включає опис тих форм поведінки, діяльності, структур особистості і пізнавальних здібностей, які мають бути сформовані у клієнта. Така проективна діяльність змістовно задає орієнтири для точок зростання індивіда, розширює межі для його продуктивного зростання і тим самим створює умови для саморозвитку особистості.

2) цілі корекції мають бути реалістичні, співвіднесені з тривалістю впливу психокорекційного впливу і можливостями перенесення клієнтом нового позитивного досвіду і засвоєних на заняттях способів дій в реальну життєдіяльність. Зауважимо, що постановка нереальних цілей робить психокорекційну програму навіть більш небезпечною чим її відсутність.

3) при постановці загальних цілей важливо враховувати віддалену і найближчу перспективу розвитку особистості і планувати як конкретні показники особистісного та інтелектуального розвитку клієнта до закінчення психокорекційної програми, так і можливості відображення цих показників в особливостях діяльності і спілкування клієнта на наступних стадіях його розвитку.

4) ефект від реалізації корекційних програм може бути «відтермінованим у часі», тобто говорити про остаточні позитивні чи негативні зміни або їх відсутність можна говорити лише після закінчення усього курсу психокорекційної практики.

Особливістю роботи психологів у цьому напрямку є те, що серед численних теоретичних підходів, кожен з яких по-своєму трактує причини та наслідки особистісних порушень та пропонує цілий набір специфічних психокорекцій них технік та прийомів, фахівцю потрібно в залежності від конкретної ситуації підібрати той неповторний їх набір, який би гарантовано забезпечив досягнення максимально позитивного результату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції: навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене, доповнене. Суми, 2020. 300 с.

2. Надвинична Т. Л. Психокорекційний напрямок діяльності психологічної служби. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. №1. С. 92-96.

3. Панок В. Г. Психологічна служба: навч. пос. Камянець-Подільський: Рута, 2012. 488 с.

УДК 316.613.434

Анастасія Гудим, Ганна Яремчук
здобувачки другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Науковий керівник – доктор філософських наук, професор О. О. Осетрова,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ВИЯВИ НАСИЛЬСТВА У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У зв'язку з геополітичною ситуацією в Україні важливо визначити стратегічні пріоритети у всіх сферах життєдіяльності, щоб забезпечити матеріальне благополуччя та духовний розвиток людей, а також запобігти злочинам. Проте, на жаль, такі негативні явища, як руйнування природи, етнічні конфлікти та насильство, що виникають як на місцевому, так і на глобальному рівні, стають все більш поширеними. Насильство завжди було жахливим злочином проти волі іншого, а в умовах війни стає ще жорстокішим та безжалісніше. Майже всі жертви насильства втрачають бажання жити і бажають смерті. Найбільше страждають вразливі верстви населення, зокрема жінки, діти та старші люди. Проблема глобального тероризму та інших форм насильства потребує ретельного вивчення та запобігання.

Агресія та насильство завжди призводять до фізичного, психічного й морального страждання, що актуалізує важливу проблему запобігання таких виявів. Для того, щоб обґрунтувати запобіжні заходи, потрібен аналіз психопатологічних, психологічних та мотиваційних аспектів поведінки людей, а також оцінка ролі макросоціальних і мікросоціальних чинників, які впливають на суспільно небезпечні дії.

Згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство визначається як фізичні, сексуальні, психологічні або економічні дії або бездіяльність, які вчиняються між родичами, членами однієї родини, колишнім або теперішнім партнерами або іншими особами, які проживають разом, але які не є членами однієї родини або не перебувають у шлюбному стані між собою, незалежно від місця проживання винних осіб та їх потенційних загроз [8].

Насильство – застосування сили або загрози для відповідних соціальних суб'єктів або їх власності з метою змушення до певних дій [6].

Фізичне насильство означає задумане завдання таких ушкоджень, як побої, травми, які можуть призвести до фізичних та психологічних розладів, а також завдання шкоди честі та гідності, а в окремих випадках – смертельних наслідків для жертви.

Психологічне насильство – це нанесення шкоди психічному здоров'ю шляхом словесних образ або погроз.

Економічне насильство – умисна дія, що призводить до позбавлення людей житла, їжі, одягу, майна чи коштів, на які вони мають законне право, та інших правопорушень, що можуть завдати шкоди здоров'ю або життю.

Сексуальне насильство – це протиправне посягання однієї особи або групи осіб на статеву недоторканість іншої людини, а також дії сексуального характеру щодо неповнолітніх [7].

Насильства може призвести до прийняття суїцидального рішення. При цьому демонстративні або шантажні спроби самогубства не завжди мають за мету саму смерть, а можуть бути спрямовані на отримання уваги до внутрішніх проблем або психологічного тиску [5]. На думку В. Д. Чабанюка, будь-який фізичний чи психічний примус є систематичним протиправним змістом, що протиставляється волі особи. Учений вважає некоректним формулювання «примус до дій, що суперечать волі особи», оскільки поняття «примус» включає дії, які суперечать волі особи. Крім того, він підтримує ідею про недоцільність визначення певної кількості таких злочинних актів [9].

У 2020 році Національна поліція України отримала майже 209 тисяч заяв про випадки сімейного насильства, що становить 570 повідомлень на день, що на 47 % більше, ніж у 2019 році. Із цих звернень 3400 були від дітей, а понад 182 тисячі – від жінок. У середньому кожні три години зафіксовано один випадок домашнього насильства [4, 7]. Військові конфлікти спричиняють неабиякий соціальний дисбаланс, що виявляється у перетворенні життя людей на безперестанну боротьбу за виживання. Щоденно українське населення змушене стикатися з потужним стресом і неспокоєм щодо того, що може статися завтра. Хвилювання за майбутнє, тривога, постійні переживання та загальний психологічний тиск призводять до нервової напруги і загроз нав’язливих думок про самогубство. Багато осіб відчувають постійну параною, страх смерті, страх за власне життя та майбутнє своїх близьких, що суттєво дестабілізує соціально-психологічну ситуацію як в окремих сім’ях, так і у країні загалом.

Після початку повномасштабної російської агресії у лютому 2022 року стало очевидно, що проблема домашнього насильства являє собою один з тих прихованих фронтів війни, що зазнають підтвердження за допомогою статистики спеціалізованих служб для допомоги постраждалим особам. Водночас, відзначається, що за період з 24 лютого по 31 травня 2022 року національна «гаряча» лінія 116 123 отримала більше 5 тисяч звернень, що безпосередньо свідчить про збільшення кількості звернень з регіонів з високим рівнем військово-політичної обстановки, зокрема із Західної та Центральної України. Найактивнішими

регіонами стали Львівська та Дніпропетровська область, а також місто Київ, тоді як звернень з деяких інших регіонів зменшилось [3]. У квітні найчастіше громадяни зверталися до мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, щоб надати психологічну підтримку (37 %), гуманітарну допомогу (17 %), евакуацію (17 %) та тимчасовий притулок (8 %) особам, які потерпіли від негайних ситуацій. Після цього деякі звернулися за психосоціальною допомогою з приводу домашнього насильства (4 %) [10]. Експерти стверджують, що під час війни багато постраждалих обходяться без звернень до правоохоронних органів та соціальних служб, що ускладнює ситуацію [3].

На жаль, під час конфліктів загострюються соціальні проблеми, які ускладняються відсутністю можливості звернутися до правоохоронних органів. Незважаючи на те, що законодавство стосовно цих питань діє, система їх вирішення потребує переосмислення. У будь-якому випадку, важливо, щоб постраждалі зберігали докази і діяли при першій нагоді, щоб забезпечити більш ефективний захист та відшкодування збитків від кривдників. Згідно з дослідженням ВООЗ, 10 % людей, що переживають збройні конфлікти, стикаються зі значними викликами у психічному здоров'ї. Додатково, серед ще 10 % спостерігається виникнення поведінкових проблем, які негативно впливають на їхнє повсякденне життя. Такі проблеми, як депресія, тривога та психосоматичні розлади, також поширені. Вони можуть виявлятися у вигляді безсоння, болю у спині чи животі тощо [2]. Будь-яка подія, що призводить до психотравматичного досвіду, спричиняє стресові реакції у людини. Індивід змушений адаптуватися до нових умов, проте, зазвичай, за місяць він збирається із силами. Адаптація є нормальним явищем для індивіда у таких ситуаціях. Тим не менше, якщо з'являється дезадаптація, коли людина не здатна перенести нову реальність, вона потребує кваліфікованої соціальної та/або психологічної підтримки, у т. ч. допомоги психіатра.

У стані сильного стресу будь-які емоції є нормальними, незвичною є їхня відсутність. Головне – навчитися спрямовувати емоції, адже часом буває забагато злості від того, що людина хоче вбити ворога. Утім, замість того, щоб брати зброю і йти воювати, вона починає злитись і дратувати людей, які знаходяться поруч. Це не допомагає змінити ситуацію, а тільки погіршує стан [1].

Отже, насильство є серйозною проблемою сучасної української суспільності. Це викликає багато страждань у людей та суспільстві загалом. Щоб запобігти цьому, слід розуміти причини й наслідки насильства, досліджувати його форми, забезпечувати підтримку тим, хто стикається з ним.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Далі буде краще» – військовий психолог про підтримку психологічного стану під час війни. URL: https://suspilne.media/221165-dali-

bude-krase-vijskovij-psiholog-pro-pidtrimku-psihologicnogo-stanu-pid-cas-vijni/ (дата звернення 20.04.23р).

2. «Спокій, але не байдужість»: як конфлікти та загроза війни впливають на психіку та як не панікувати. URL: https://suspilne.media/203742-spokij-ale-ne-bajduzist-ak-konflikti-ta-zagroza-vijni-vplivaut-psihiku-ta-ak-protidiati-panici/ (дата звернення 20.04.23р).

3. Війна не скасовує потребу протидіяти домашньому насильству. URL: https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/vijna-ne-skasovuye-potrebu-protydiyaty-domashnomu-nasylstvu/.

4. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2020 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2020/npu-zvit-2020.pdf (дата звернення 20.04.23р).

5. Копйова І. А. Співвиконавці доведення до самогубства. Вісник Асоціації кримінального права України. 2020. Т. 2, № (14). С 106.

6. Насилля. Словник із соціальної роботи. URL: https://slovnyk.me/dict/socialwork/насилля.

7. Насильство, поняття та види. URL: https://rtpl.com.ua/psiholog_mudr (дата звернення 20.04.23р).

8. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення 20.04.23р).

9. Чабанюк В. Д. Кваліфікація сучасних проявів доведення до самогубства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1. С. 202.

10. Як війна вплинула на домашнє насильство? URL: https://www.healthright.org.ua/en/news-by-hr/yak-vijjna-vplinula-na-domashneh-nasilstvo/ (дата звернення 20.04.23р).

УДК 159.9

Світлана Скасків
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Г. С. Гірняк Західноукраїнський національний університет

ПОНЯТТЯ ПРО РЕАБІЛІТАЦІЮ, ЇЇ РІЗНОВИДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Реабілітація – це концепція, яка широко обговорюється у всьому світі. Це аж ніяк не є випадковим, оскільки понад мільярд людей живуть з певною

формою інвалідності, що становить понад 15% населення світу. Крім того, згідно з нещодавнім звітом, 2,41 мільярда людей у всьому світі живуть з умовами, які впливають на їхні функції в повсякденному житті, і їм було б корисно отримати послуги реабілітації, що дорівнює 1 з 3 осіб, які потребують реабілітаційних послуг протягом усього періоду хвороби чи травми [3].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), реабілітація є одним із важливих компонентів загального охоплення медичним обслуговуванням (UHC), який є поряд із «зміцненням здоров'я, профілактикою захворювань, лікуванням та паліативною допомогою». Таким чином, реабілітація зосереджена на досягненні функціональної незалежності в повсякденній діяльності (ADL), участі в роботі, відпочинку та навчанні, з тим, щоб люди могли виконувати значимі ролі в повсякденному житті. Очевидно, що реабілітація має ключове значення для досягнення не тільки індивідуальних переваг для здоров'я, але й загальної цілі в галузі охорони здоров'я, яка дозволяє створити здорову та функціональну глобальну популяцію [5].

Історично реабілітацію визначали як відновлення попереднього стану,втраченого доброго імені, поновлення прав необґрунтовано звинуваченоїлюдини. Друге значення терміну – комплекс медичних, педагогічних,психологічних, юридичних заходів, спрямованих на відновлення здоров'я тапрацездатності людини. Сьогодні змістом поняття є комплексна допомога спеціалістів, спрямована не лише на компенсацію розладів, а й на повернення постраждалої людини до суспільства, її якомога повнішу особисту, професійну інтеграцію в соціум.

Медична реабілітація складається з комплексу заходів, спрямованих намаксимально можливе відновлення здоров'я людини після перенесеного захворювання, оперативного втручання, на компенсацію порушених чиповністю втрачених функцій організму. Соціальна реабілітація передбачає комплекс заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для соціальної інтеграції людини у суспільство, відновлення її соціального статусу, здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності [1].

Особливості психологічної реабілітації полягають у органічному поєднанні певних підходів до відновлення людини, розроблених у межах якмедичної, так і соціальної реабілітації.

Успішність реабілітації багато в чому залежить від уміння спеціалістів використовувати наявні ресурси людини, її компенсаторні можливості.Бажано не тільки коригувати ті сторони життя, які найбільше постраждали, ай спиратися на збережені навички спілкування, форми професійної самореалізації. Адже бути здоровим означає володіти мистецтвом творити власне життя, самоорганізовуватися і змінюватися.

Реабілітація не зупиняється лише на реадаптації, на поверненні людинидо колишнього життя, яке було в неї до травматизації. Хоча з боку постраждалого саме такими можуть бути головні очікування. І справді, перші кроки у психологічній допомозі людині досить прості і очевидні: 1) переконати постраждалого, що його способи реагування на стрес цілком прийнятні, нормальні; 2) створити умови для відпочинку; 3) заохотити постраждалого до задоволення нагальних тілесних потреб (допомога у зігріванні замерзлої людини, створення умов для прийому їжі, задоволення спраги, забезпечення гігієнічних процедур, особливо сну); 4) сприяння відновленню впевненості людини у собі, надання можливості виконувати цілеспрямовану діяльність та контактувати із своїм підрозділом [1].

Надалі для спеціаліста надметою психологічної реабілітації стає активізація здатності життєтворення, тобто здатності самостійно керувати власним життям, перебудовувати його, реалізовувати оновленні проекти власного майбутнього в сімейній, особистій, професійній сферах. Творче ставлення особистості до власного життя передбачає відновлення бажання самотрансформацій, готовності до несподіванок, до змін ціннісних орієнтацій, характеру діяльності, поля спілкування, форм самореалізації [1; 2].

Реабілітація відбувається протягом усього життя, від новонароджених до кінця життя, може відбуватися до стану здоров’я (профілактична «попередня реабілітація», стимулювання), у невідкладній медичній допомозі, після гострого до тривалого догляду та реабілітаційних втручань, надаються багатьма медичними та немедичними працівниками, а також окремими особами, їхніми родинами та особами, які здійснюють догляд.

Якісні реабілітаційні послуги мають надаватися професійно компетентними спеціалістами, бути достатньо тривалими, а головне – доступними постраждалим незалежно від місця їхнього проживання (мегаполіс, райцентр чи село) та платоспроможності.

Участь у соціально-психологічній реабілітації мають брати спеціалісти різного профілю, адже проблема травми війни є складною і комплексною.Тому потрібно об’єднувати зусилля практичних, клінічних, військових психологів, лікарів, соціальних працівників, реабілітологів, працівників медіа, волонтерів, громадських активістів і багатьох інших.

Ефективність психологічної допомоги підвищується, коли психолог працює у співдружності із спеціалістами різних спрямувань. Роль психологів на перших етапах командної роботи полягає у демістифікації складностей, що їх переживає травмована людина, у посиленні віри у себе, визначенні пріоритетних потреб [1].

Отже, реабілітація, безсумнівно, є важливим аспектом здоров'я, який спрямований на підвищення працездатності та незалежності. Як галузь охорони здоров'я вона пройшла різні стадії розвитку, перш ніж дійти до своєї нинішньої моделі, яка включає різні компоненти біологічних, соціальних і контекстуальних факторів, які впливають на здоров'я та функціонування людей, які зазнають різних проблем зі здоров'ям. Незалежно від того, хто є бенефіціаром, хто її проводить або контекст, у якому здійснюється реабілітація, функція оптимізації є кінцевою метою реабілітації та має важливе значення для благополуччя пацієнта, незалежно від основного стану здоров'я [4]

Відновлюючи, запобігаючи або сповільнюючи погіршення функціонування (сенсорного, фізичного, інтелектуального, розумового, когнітивного чи соціального), реабілітація ставить людину в центр і сприяє тому, щоб люди повністю розкрили свій потенціал і брали участь у житті суспільства [3]. Таким чином, вона впливає не лише на окремих людей, а й на їхні сім'ї, громади та економіку [5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Теорія і практика психологічної допомоги та реабілітації: підручник / колектив авторів; за заг. ред. В. Осьодла. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2019. 460 с.

2. Фурман О.Є., Шафранський В.В., Гірняк Г.С. Міжособове спілкування і вплив як осереддя та інструмент соціально-психологічної роботи. *Психологія і суспільство.* Тернопіль. 2022. №2. С. 83-96.

3. DuttineA, BattelloJ, BeaujolaisA, HailemariamM, Mac-SeingM, MukangwijeP, etal. Introduction to Rehabilitation Factsheet. Handicap International. 2016. URL : https://humanity-inclusion.org.uk/sn_uploads/document/2017-02-factsheet-rehabilitation-introduction-web_1.pdf.

4. Mauk K. L. Overview of rehabilitation. *Rehabilitation Nursing: A contemporary approach to practice*. 2011. P. 1-13. URL :https://samples.jbpub.com/9781449634476/80593_ch01_5806.pdf

5. Rehabilitation. *World Health Organization*. 2023. URL : https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/rehabilitation

УДК 37.032

Ольга Кушнір, Оксана Ганас
здобувачки другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Т. Л. Надвинична Західноукраїнський національний університет

ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ СИТУАЦІЙНО-РОЛЬОВИХ ІГОР В ПРОФЕСІЙНІЙ ПОДГОТОВЦІ

Заклад вищої освіти сьогодні – базис соціально-економічного розвитку суспільства, основа науково-технічного прогресу, багатьох сфер життєдіяльності держави, засіб формування конкурентоспроможної особистості. В якості одного з важливих засобів підвищення його ефективності в науковій літературі розглядається застосування сучасних освітніх технологій, заснованих на застосуванні інтерактивних методів навчання. Серед них особливе місце займають різні види ігрової діяльності, зокрема т.з. ситуаційно-рольові ігри. Незважаючи на те, що сам термін "ситуаційно-рольова гра"був введений в науковий обіг в середині семидесятих років минулого століття та за час свого існування зазнав не однієї трансформації, а нині він переживає своє друге народження та активно впроваджується у вітчизняну та зарубіжну практику освітнього процесу. Серед великої різноманітності підходів нам особливо імпонує наступний: «Суть методу ситуаційно-рольової гри полягає в імпровізованому розігруванні її учасниками заданої проблемної ситуації, в ході якої вони виконують визначені ролі» [1]. Це визначення, на нашу думку є цікавим тому, що на перший план тут висувається знання соціально-психологічних закономірностей взаємодії між людьми. Відтак, ситуаційно-рольова гра може представляти учасникам поле діагностики своїх можливостей у використанні різних соціальних ролей.

Аналіз цілої низки літературних джерел [1; 3; 4] уможливив виокремлення декількох основоположних позицій, які, на нашу думку, є засадничими для цього виду ігрової діяльність: - терпимість до чужих світожиттєвих орієнтацій; – цінність конструктивної взаємодії з оточуючими; - активність учасника, націленість на результат, досягнутий "тут" і "тепер"; - цінність згоди і її пошуку; - прихованість, завуальованість ролей, таємничість та романтизм.

Основними перевагами використання ситуаційно-рольової гри як засобу професійної підготовки є те, що вона є колективною, творчою за характером діяльністю, зміст якої допомагає сформувати професійну індивідуальність; дає можливість під час спілкування поставити себе на місце іншої людини,

зрозуміти її; включає в себе значне число завдань, які за своїм характером відповідають задачам фахової діяльності; передбачає співробітництво з викладачами.

Аналіз наявного досвіду підтвердив, що гра в професійному навчанні широко використовується як у практиці вітчизняної вищої школи, так і за кордоном. Частіше всього вона впроваджується у процес підготовки управлінців, інженерів, психологів, соціальних працівників та інших фахівців т.з. соціономічних професій.

Так, різноманітні види рольових ігор, наприклад, в американській системі підготовки педагога називаються методами афективного навчання (К.Х.Гувер). До нього одні відносяться: вправи, імітоване рольове навчання (Г.Л.Вуллен), другі – постановку коротких сценок (Т.О.Хомман), треті - навчальні заняття, що забезпечують інсценування для вирішення певної навчальної проблеми (Дж.Діксі), четверті – вільну імпровізацію в межах заданої ситуації тощо.

К.Х.Гувер пропонує власну класифікацію рольових ігор: спонтанне дійство, моделювання, власне рольова гра та соціодрама. Спонтанна дія розглядається як форма, яка не вимагає від учасників особливого напруги і великої підготовки.

Рольова гра також широко використовується в "психодраматичній школі" Я.Морено. Вона допомагає зрозуміти, як діяти в тій чи іншій ситуації. Найбільша її перевага – здатність викликати емпатію та можливість здолати бар'єр неприйняття чи неприязні, оскільки ситуація об'єднує студентів, створює доброзичливу атмосферу і вимагає від учасників великої віддачі, так як ступінь залучення не інтенсивна, а відтак, передбачає активну дію.

У ближньому зарубіжжі також є певний досвід використання гри, імітації, моделювання в професійній освіті. Так, колеги з Польщі використовуютьдекілька різноманітних дидактичних ігор: симуляційні, ситуативні та інсценізаційні. За допомогою симулятивного методу студент долучається до всестороннього аналізу проблеми, представленої раніше в якості заданої, причому результати рішень потім порівнюються з фактичними рішеннями, прийнятими в умовах, створених у ході занять. Аналогічним чином працює і ситуаційний метод. Від симулятивного методу він відрізняється тим, що зазвичай відноситься пропоновані у ній ситуації переважно фіктивні, хоча і правдоподібні. Саме тому запропоновані тут студентові рішення не мають системи співвіднесення, в якості якої в симулятивному методі виявилися реальні факти. Таким чином, симулятивний метод має, насамперед, ретроспективний і реальний, а ситуаційний - перспективний і фіктивний характер.

В системі перепідготовки педагогів у Німеччині в останні роки широке поширення отримала модерація. Це система професійного вдосконалення, заснована на фактичному ігровому принципі. Учитель, що проходить перепідготовку, знаходиться в "двох ситуаціях": по-перше, в групі колег в центрі модерації, де аналізуються професійні та створюються нові психолого-педагогічні проблеми для їх вирішення; по-друге, у своїй школі, де вчитель не перериваючи своєї професійній діяльності є носієм нової технології для інших педагогів школи. На цьому прикладі видно, що вирішення локальної педагогічної проблеми є «матеріалом», а «змістом» діяльності виступає професійне самовдосконалення.

Не менш цікавий досвід знаходимо у словацьких колег. Організаційними формами, що використовуються ними є наступні: педагогічні творчі майстерні, академічні групи з цих курсів, студентські групи спецкурсів і спецсемінарів, тренінгові групи, дослідницькі лабораторії з розробки та проведення експериментів та інновацій, проведення ділових та організаційно-діяльнісних ігор з психолого-педагогічної та іншої навчальної проблематики[1].

Щодо вітчизняного досвіду, то особливо інтенсивною формою освоєння студентами рефлексії і самовизначення є навчальні організаційно-діяльнісні ігри (ОДІ), розроблені колективом під керівництвом Г.П. Щедровицкого. «ОДІ – це особливо організована колективна миследіяльність, через яку і в рамках якої найбільш активно і успішно здійснюється розвиток професійної діяльності, розкриваються її горизонти» [4, с. 60]. Цей вид ігор достатньо складний та пов'язаний із самовизначенням та самодіяльністю студентівбезпосередньо через проживання подій на факультеті. Ігри проводяться на початку навчального року ("запуск") і на початку весняного семестру ("ігри на побудову факультету").

На відміну від «навчальної гри», «дидактичні ігри» А. А. Вербицького та АСПОТ.С.Яценко, де розігрування рольових імітаційних педагогічних ігор спрямоване на передачу інформації, ціль рольового психолого-педагогічного тренінгу (РППТ). Їх мета – виявити стереотип у поведінці студента. Подальші процедури РППТ передбачають аналіз і адаптацію стереотипу до умов шкільної практики.В цілому моделювання та розігрування рольових ситуацій в РППТ відрізняється від інших «дидактичних» і «ділових» ігор тем, що без особливої попередньої підготовки студент сам у швидкості темпі може визначити тактику поведінки в заданих ситуаціях або темах [5].

Роменець В. А. [2] розглядає гру через призму вчинкової діяльності, трактує її як «ігрове вчинення» та виділяє 4 його етапи:

1. Ситуаційний – виникнення ігрового відношення. При цьому вібувається розподіл ролей та усвідомлення свого місця у грі та виникнення

ігрового ставлення до неї, що пов'язане з певною проблемністю (пристосування до умов, правил, інших гравців тощо) та необхідністю її вирішити.

2. Мотиваційний, на якому має утворитися т.з. актуальне ігрове поле, яке розділяє зовнішній та внутрішній простір гри та з'являється «ігровий смисл».

3. Дійовий – замикання гри та поставання світу ігрової діяльності.

4. Післядіяльнісний, що передбачає рефлексію успішності / неуспішності гри.

Продовження циклічного розгортаннч гри як учинення, отримало своє продовдження у роботах А. В. Фурмана та С.К. Шандрука, котрі запропонували теоретичну модель гри як онтофеноменальної данності. За твердженням науковців останній притаманні щонайменше тринадцять унікальних ознак, які дають можливість розглядати її як «…універсум розвитку культури, котрий проживає і переживає у своєму поступі-екзистенції чотири періоди і відповідних ім вісім фаз циклічно довершеного ігрового вчинення» [3, с. 101].

Таким чином, аналіз досвіду використання рольових ігор і імітацій у професійно-педагогічній підготовці дає змогу встановити, що гра як засіб професійного навчання дозволяє сформувати важливі вміння та навички, поєднати теоретичні знання з практичною діяльністю, визначити траекторії особистісного та професійного зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інтерактивні методи навчання: Навч. посібник. За заг. ред. П. Шевчука і П. Фенриха. Щецін: Вид-во WSAP, 2005. 170 с.

2. Роменець В.А. Вчинок і постання канонічної психології. *Людина. Суб"єкт. Вчинок*. Філософско-психологічні студії / За ред. В.О. Татенка. К.: Либідь, 2006. С. 11–36.

3. Фурман А. В., Шандрук С.К Сутність гри як учинення: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 120 с.

4. Щедровицький Г. Організаційно-діяльнісна гра як нова форма організації та метод розвитку колективної миследіяльності. *Психологія і суспільство.* 2006. № 3. С. 58-69.

5. Яценко Т. Об'єктні відношення та їх глибинно-психологічний зміст. Тамара Яценко, Богдана Іваненко, Сергій Харенко. *Психологія і суспільство*. 2005. № 3. С. 53-58.

УДК 159.97

Алла Росоловська
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Г. С. Гірняк Західноукраїнський національний університет

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ПОДОЛАННЯ ПСИХОТРАВМИ У ПІДЛІТКІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У підлітковому віці психіка зазнає істотних внутрішніх змін та є часто надзвичайно вразливою. В сьогоднішніх небачених і надважких умовах воєнного стану цей процес внутрішніх особистісних трансформацій ускладнюється і обтяжується досить великою кількістю негативних психотравматичних чинників.

Але на сьогодні відомі певні ресурси, що сприяють актуалізації та активізації захисних можливостей, а це навіть і особливо в умовах кризової ситуації може значно зменшити вплив негативних факторів. Адже індивідуальні характеристики конкретних людей і, звичайно, різні соціально-культурні контексти, а ще, певною мірою, специфіка кожної конкретної ситуації воєнного стану визначають умови і особливості формування життєстійкості у підлітків.

Немає сумніву, що війна негативно позначилася на різних рівнях життєдіяльності людини: фізичному, соціальному та психологічному. При цьому діти й підлітки відчувають цей вплив чи не найбільше. Адже достеменно відомо, що саме у цьому віці психіка людини зазнає значних внутрішніх перетворень і є особливо вразливою. В умовах такої надзвичайної ситуації, як війна, процес внутрішніх особистісних трансформацій звичайно ускладнюється й обтяжується психологічним травмуванням, руйнацією та втратою звичної сфери соціальних зв’язків і підтримки [1; 5].

Згідно з визначенням Всесвітньої Організації охорони здоров’я, підлітковий вік є періодом бурхливого розвитку, зростання, значного потенціалу, та, з іншого боку, великих ризиків, адже надзвичайно сильний вплив справляють зовнішні фактори. Зазвичай для підлітків характерна висока захисна активність. Відомо, що психіка людини в цей період є досить вразлива, проте з іншого боку вона має величезні можливості розвитку та формування нових здібностей [1; 3].

Згідно з моделлю соціальної екології, яку вперше запропонував Ю. Бронфеннбренер, і розвиток особистості, і формування її життєстійкості

відбувається завдяки взаємодії внутрішніх та зовнішніх ресурсів, а також через взаємний вплив різних рівнів середовищ – мікросистеми (внутрішні ресурси та індивідуальні особливості, соціальні ролі, міжособистісні стосунки в родині, школі), мезосистеми (взаємини на рівні родини, школи, однолітків), екзосистеми (широка родина, громада, громадські інститути, засоби масової інформації) та макросистеми (суспільні норми, традиції, системи підтримки та соціально-культурне середовище) [3; 2; 4].

Внутрішні ресурси розвитку життєстійкості особистості охоплюють позитивно-гармонійну Я-концепцію, позитивну самооцінку, низький нейротизм, емпатійний потенціал, афіліативну тенденцію (здатність до міжособистісних зв'язків) та когнітивні здібності (високий інтелект, креативність, гнучкість розуму) тощо.

Спеціалісти вважають, що найбільшу вагу у формуванні життєстійкості має мотивація, спрямована не лише на задоволення власних потреб у подоланні стресового стану, а й на соціальне визнання і прийняття. Відомо, що в осіб з високо розвинутою життєстійкістю переважає в основному внутрішня мотивація (мотиви до самореалізації, отримання задоволення від корисної діяльності тощо) над зовнішньою негативною мотивацією уникнення покарань та невдач. Помічено, що менш життєстійкими є саме ті підлітки, у яких недосить добре сформовані емоційно-вольові риси, відсутні навички до формування мети та планування. Проте найнижчий рівень напруження, що свідчить про хорошу адаптацію і вироблення стратегії подолання, пов'язаний з усвідомленням підлітками своєї відповідальності перед близькими людьми [1; 4; 5].

Відомо, що життєва стійкість також значним чином залежить від рівня загального психічного розвитку особи, її пізнавальних можливостей. Водночас надмірне навчальне навантаження на підлітка у закладі освіти може викликати або стрес, або навіть відмову навчатись. Внаслідок психотравми може виникнути порушення суб'єктивної картини світу у дітей і підлітків, а це, на відміну від дорослих, може викликати соціальну дезадаптацію особистості у майбутньому. Прикметно, що у молодшому підлітковому віці переважно виникають неадаптивні стратегії подолання стресових станів. Для старшого підліткового – раннього юнацького віку провідними стають все ж таки частково адаптивні способи реагування.

Слід зазначити, що у багатьох культурах значну роль у подоланні психотравми та психологічного відновлення після неї відіграє релігія. Різноманітні релігійні практики допомагають людині збагнути та зрештою прийняти пережитий травматичний досвід [5].

Надзвичайно важливо мати позитивний фізичний та емоційний контакт з батьками. Він створює відчуття захищеності, а це, своєю чергою є передумовою нормального психічного розвитку, особливо у формуванні опірності до впливу стресових ситуацій. Адже емоційна прив'язаність є одним з найважливіших ресурсів спрямованих на допомогу підліткам впоратися з важкими подіями. Вона дозволяє уникнути згубного впливу психотравмівних подій на стан психічного здоров'я.

Досить часто реакції дітей і підлітків на стресові події та особливо інтерпретація останніх значним чином залежать від поведінки батьків та тих, хто перебуває поруч. Адже реакції значущих близьких можуть викликати як погіршення психологічного стану дитини, так і стати джерелом спокою та адаптації до конкретної стресової ситуації. Аналіз 53-х досліджень розвитку життєстійкості у дітей та підлітків, постраждалих від наслідків збройних конфліктів, проведений W. A. Tol та ін., засвідчив, що сприятливий соціо-екологічний контекст є одним з важливих факторів успішного формування життєстійкості в умовах воєнного конфлікту і має бути покладений в основу відповідних програм психосоціальної підтримки. Суттєвим в умовах збройного конфлікту, за твердженням B. Kalksma-Van та M. Wessels, є надання підтримки не лише постраждалому підлітку, а й його батькам, іншим близьким, сприяння їх взаємопідтримці, оскільки стресові події війни, впливаючи на дітей, критично позначаються й на батьках і навпаки. Саме тому у настановах ЮНІСЕФ та УВКБ ООН з надання психосоціальної допомоги дітям і підліткам у надзвичайних ситуаціях йдеться насамперед про підтримку соціального оточення (родини, громади) як важливої і першочергової умови ефективності такої допомоги [5; 6].

Безумовно, що соціальна підтримка є надзвичайно важливою для розвитку життєстійкості підлітка в умовах воєнного стану, проте в деяких випадках переважають індивідуальні чинники. Про це свідчать результати окремих досліджень, які дають підстави говорити про успадковану або набуту схильність підлітків до тривожності, депресії та трагічного переживання психотравматичних подій [6].

Таким чином, можна констатувати важливість застосування комплексного цілісного підходу у системному наданні психосоціальної підтримки та сприяння розвитку життєстійкості підлітків в умовах воєнного стану. Першочергово мовиться про створення сприятливого зовнішнього середовища – соціальні зв'язки, підтримка родини, близьких, друзів – з одного боку, та доступність дієвих психотерапевтичних програм, адаптованих під особливості соціально-культурного контексту та специфічні індивідуальні потреби – з іншого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вознюк О. М. Роль учителя в процесі психологічної допомоги дітям із травмою війни. *Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни*: *міжнародний досвід та українські реалії:* збірник матеріалів, доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції. Маріуполь, 2018. С. 93–95.

2. Гірняк А. Психологія модульно-розвивальної взаємодії : монографія. Тернопіль : Університетська думка, 2020. 376 с.

3. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу у дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір» : навчально-методичний посібник / С. О. Богданов та ін. ; за заг. ред. С. О. Богданов, В. Г. Панок. Київ: НаУКМА, ГЛІФ Медіа, 2017. 208 с.

4. Корольчук В. М. Психологія стресостійкості особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2009. 32 с.

5. Betancourt T., Khan K. The mental health of children affected by armed conflict: protective processes and pathways to resilience. *International Review of Psychiatry*. 2008. Vol. 20 (3). P. 317–328.

6. Kalksma-Van Lith B. Psychosocial interventions for children in waraffected areas: the state of the art. *Intervention.* 2007. Vol. 5 (1). P. 3–17. URL : https://www1.essex.ac.uk/ armedcon/story_id/thestateofart.pdf.

УДК 159.944.4

Наталія Кочин

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – д.психол.н., проф. А. В. Фурман
Західноукраїнський національний університет

ХВИЛЮВАННЯ І СТРЕС ПІД ЧАС ІСПИТУ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Іспит не лише часто викликає гострий афективний стан в учня чи студента, але й перешкоджає виявленню знань, дискоординуючи поведінку. Актуальність дослідження екзаменаційного стресу досі є важливою проблемою для вивчення. Це пов’язано головне з тим, що досліджені механізми, умови та чинники не відповідають на головні запитання: «Як подолати екзаменаційне хвилювання і стрес?» та «Хто його здатний подолати?». Сучасні уявлення про особистість як суб’єкт відповідають на поставлене питання, підкреслюючи, що тільки суб’єкт як творець власної долі здатний зробити взаємозумовлені зміни у

світі та у собі задля досягнення своїх цілей. Проблема дослідження хвилювання і стресу під час іспиту зумовлена потребою виділення суб'єктного механізму в окремий психологічний концепт та чіткого визначення предмета діагностики його компонентів, а також їх верифікації. У зв'язку з цим необхідний системний аналіз, що ґрунтується на узагальненні теоретичних підходів для подальшого здійснення процедур його виявлення.

Незважаючи на те, що проблема хвилювання і стресу здавна є предметом вивчення багатьох дослідників, вона залишається актуальною. Дослідження психологічного стресу здійснювалися у рамкових межах різних методологічних підходів. Так, системний підхід дозволив при експериментальному дослідженні виділити системотворчий фактор екзаменаційного стресу. Суб'єктно-діяльнісний підхід дозволив врахувати те, що стан екзаменаційного стресу не є статичним, і лише особистість визначає суб'єктивний зміст іспиту, від якого надалі залежить розвиток стану екзаменаційного стресу та його подолання.

Проблема екзаменаційного стресу докладно вивчена з психофізіологічного боку. Найчастіше він розглядається як ситуативний особистісно значущий стан учня чи студента, що супроводжується сприйняттям ситуації іспиту як загрозливої. Екзаменаційний стрес протікає за активної участі вегетативної нервової системи, дія якої опосередковується та модифікується типом вищої нервової діяльності, а також особистісними факторами. Найбільш близьким для цього дослідження є підхід Р. Лазаруса [1], що розглядав стрес не просто як реакцію або стан, а як процес взаємодії індивіда з середовищем. Цей різновид стресу розвивається динамічно, поєднуючи послідовну зміну наступних стадій: 1) оцінка ситуації (на предмет значущості та загрози), 2) виникнення емоційних реакцій (тривога, гнів та ін.) і 3) копінг-поведінка (психологічний захист). Свідома поведінка відноситься до поведінки суб'єкта і проявляється у проблемно зорієнтованих стратегіях подолання, зниження суб'єктності та відображається у використанні непродуктивних стратегій подолання. У процесі подолання екзаменаційного хвилювання і стресу суб'єктність особистості як здатність бути автором власних дій є ключовим механізмом.

Можемо припустити, що успішність подолання хвилювання, тривоги і стресу під час іспиту забезпечується наявністю суб'єктного механізму як взаємодіючої єдності компонентів суб'єктної активності особистості. Пошук суб'єктного механізму подолання хвилювання і стресу може бути здійснений через операціоналізацію як процедуру встановлення зв'язку концептуальних основ суб'єктності з методичним інструментарієм, що полягає у пошуку референтів (компонентів суб'єктного механізму). Виразність та зв'язок компонентів суб'єктного механізму спрямованого на подолання

екзаменаційного стресу як взаємодіючої єдності, що має структурні елементи, рівні та якісні характеристики, можуть бути верифіковані через результати математичного перетворення даних, що свідчать про високий рівень їхнього взаємозв'язку. Зниження ступеня вираженості та руйнування взаємодіючої єдності компонентів суб'єктного механізму блокує його дію та впливає на вибір непродуктивних моделей поведінки у екзаменаційний період.

З вищезазначеного можна зробити висновок про те, що суб'єктний механізм подолання екзаменаційного хвилювання і стресу є взаємним поєднанням основних структурних компонентів суб'єктності особистості і запобігає розвитку екзаменаційного стресу. Суб'єктний механізм подолання хвилювання і стресу під час іспитів як система має дворівневу структуру:

1) базовий рівень, котрий представлений життєстійкістю особистості;

2) актуалізований рівень, котрий представлений особистісними компонентами, які поєднують особистісний адаптаційний потенціал, управління емоціями, мотивацію успіху, саморегуляцію довільної активності, самоактуалізацію, самоефективність, раціональність, свідомість життя, рефлексію минулого досвіду.

Залежно від ступеня руйнування взаємосприяючої єдності компонентів суб'єктного механізму подолання екзаменаційного стресу блокується, що може бути представлене у вигляді континууму непродуктивних моделей поведінки учнів чи студентів у екзаменаційний період.

Стан хвилювання і стресу на іспиті має особистісну зумовленість, не залежить від вікових особливостей та спеціалізації навчання. У дівчат рівень екзаменаційного стресу виражений більшою мірою, ніж у юнаків. Цей вид стресу проявляється у порушенні вольової регуляції, вегетативної та емоційної нестійкості, тривожних думках, очікуваннях неприємностей, ознаках дезадаптації, що часто виражаються у вигляді прийому заспокійливих та стимулюючих засобів.

Поведінка у період іспитів може бути представлена такими моделями: 1) конструктивною, 2) оперативною, 3) компенсаторною та 4) пасивною. Найповніше відповідає структурі суб'єктного механізму подолання хвилювання і стресу має модель конструктивного подолання, адже вона змістовно наповнена і базовим, і актуалізованим компонентами суб'єктного механізму, і при цьому відзначається низький рівень екзаменаційного стресу. Зниження ступеня вираженості і руйнування взаємодіючої єдності компонентів суб'єктного механізму блокує його дію, що може бути подане у вигляді континууму непродуктивних моделей поведінки в екзаменаційний період. Оперативна модель являє собою поєднання деяких актуалізованих компонентів суб'єктного механізму подолання екзаменаційного стресу (життєстійкість,

саморегуляція, самоефективність, самосвідомість, і низької виразності інших, що проявляється в амбівалентності поведінки, застосуванні стратегії втечі та уникнення проблем, не дозволяючи при цьому конструктивно долати хвилювання і стрес під час іспитів. Компенсаторна модель характеризується заміщенням внутрішніх психічних регуляторів зовнішніми (ліками, шпаргалками, кавою, цигарками тощо) на основі дефіцитарності суб'єктності. Пасивна модель пов'язана з тотально низьким рівнем вираженості суб'єктних якостей і проявляється у використанні пасивних способів взаємодії з ситуацією іспиту (втеча, уникнення проблем, ригідність поведінки, самозвинувачення, залежність від інших тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Кацавець Р. С. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Алерта, 2019. 112 с.

2. Кері Таніт, Рудкін Анхеред. Про що думає дитина? Практична дитяча психологія для сучасних батьків. Пер. з анг. Т. В. Євлоєвої. Харків : Ранок. 2021. 256 с.

3. Соціальна відповідальність: принципи та рекомендації щодо звітності. URL : http://www.pr-liga.org.ua/.

УДК 159.98 (075.8)

Віталій Німко, Андрій Кулицький

здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Т. Л. Надвинична Західноукраїнський національний університет

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПСИХОПРОФІЛАКТИКИ У РОБОТІ З МОЛОДДЮ

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури та організаційно-методичної документації [1-4] показав, що зміст профілактичної роботи частіше всього зводиться до використання попереджувальних заходів подолання наркотичної та алкогольної залежностей. Це і є визначальним фактором при формуванні різних підходів до особливостей її організації.

Серед найбільш розповсюджених моделей психопрофілактики, науковці називають наступні:

1) медична – зосереджена на попередженні медико-соціальних наслідків

соціально-психологічної та особистісної дезадаптації, кризових станів тощо. Основною метою при цьому є інформаційна діяльність щодо негативних наслідків виникнення і розвитку того чи іншого захворювання, а також прийому наркотиків та алкоголю.

2) освітня – спрямована на забезпечення студентської молоді повним інформаційним пакетом з тієї чи іншої проблематики. Основною її перевагою є те, що вона передбачає можливість свободи вибору і відповідальності за нього.

3) психосоціальна – пріоритетною метою цієї моделі є розвиток певних психологічних навичок у вирішенні конфліктних ситуацій, вміння чинити опір груповому тиску та робити правильний самостійний вибір у складних життєвих ситуаціях [3].

При цьому більшість дослідників вказують на те, що при наявності великої кількості різноманітних підходів і стратегій (моделей) психопрофілактики, практично всі вони орієнтовані на одне – формування тієї чи іншої системи знань і навичок. Але при цьому слід зауважити, що поняття «навички» у психопрофілактичному напрямку використовується у своєрідному значенні. Так, якщо в першому випадку мова йде про автоматизовану, предметну дію, яка реалізується за відсутності свідомої регуляції і контролю, то в іншому – це вміння та здібності, які проявляються в досвіді. Тобто це так звані реалізовані вміння, якими особа користується в конкретних життєвих ситуаціях і які дають їй можливість адекватно взаємодіяти з довкіллям.

В останні роки в Україні як і в інших європейських державах в освітньому просторі здійснюються повномасштабні спроби впровадження моделі, яка передбачає реалізацію комплексних профілактичних програм, спрямованих на формувати у студентської молоді ціннісного ставлення до власного здоров’я [1-4]. Основна мета їх впровадження – не лише забезпечити зниження темпів поширення різного типу залежностей, а й загалом підвищити рівень психічного здоров’я освітніми засобами (формування активної життєвої позиції, зорієнтованої на здоровий спосіб життя, прийомів і способів саморегуляції і самоконтролю, на розвиток і саморозвиток особистості, надання такої допомоги, яка актуалізує власні резерви молодої людини). Характерною ознакою реалізації такого напрямку профілактичної діяльності є комплексний підхід, який передбачає залучення цілої низки фахівців – психологів, медиків, педагогічних і соціальних працівників, співробітників правоохоронних органів тощо. Розглядаючи дану проблематику науковці зазначають, що такий підхід займає ключове місце в соціально-психологічних програмах, але його потрібно розглядати лише як одну з форм розвитку психології в галузі освіти, що встановлює зв’язок між різними «людиноцентрованими» службами. Самому ж психологу освітнього закладу, як одному з учасників цієї роботи, необхідно,

взявши за основу психосоціальну стратегію профілактики, докласти максимальних зусиль для ефективної організації своєї професійної діяльності, наповнюючи її саме психологічним змістом.

При цьому існує ціла низка більш спеціальних стратегії (моделей) профілактики, які виокремлюються за особливостями організації діяльності і показують різну результативність при взаємодії з різними категоріями осіб. Серед найпоширеніших стратегій можна виділити наступні: модель моральних принципів, залякування, фактичних знань, ефективного навчання, поліпшення здоров'я, альтернативної діяльності. Кожна з них має як відчутні переваги, так і недоліки.

Всі вони мають вибудовуватися навколо освітньої діяльності сучасної молоді і сприяти формуванню:

- певного стилю поведінки у суспільстві: товариськості, дружелюбності, емпатії, толерантності, відповідальності, оптимізму;

- вміння розпізнавати і аналізувати свої емоції та почуття – просити про допомогу; досить швидко приймати рішення в різних умовах (так як проблеми часто виникають через те, що молода людина, опинившись в критичній ситуації, пасивно на неї реагує, не бачить виходу, відчуває свою безпорадність);

- здійснювати самоконтроль і вміння адекватно прогнозувати наслідки своїх дій (так як через недостатній самоконтроль і невміння адекватно спрогнозувати наслідки своїх дій вони можуть здійснювати правопорушення (бійки, крадіжки, сексуальні насильства тощо) [2].

Відтак, головним критерієм ефективності реалізованих програм і технологій має стати розвиток особистості молодої людини, її бажання бути фізично і психічно здоровою, сформованість у неї стійкого морального імунітету до негативних факторів життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біскуп В.С., Крижановська А. В. Заходи соціальної профілактики як засіб убезпечення дітей від соціальних ризиків: досвід викладання психолого-педагогічних дисциплін. *The XXI International Science Conference «Problems of practical application of innovations, methodology and experience»,* April 15 – 16, 2021, Lisbon, Portugal. С. 118 – 121.

2. Журавель Т.В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. Соціальна педагогіка: навч. посібник / За заг. ред. О. В. Безпалько; Авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Звєрєва, Т. Г. Веретенко та ін.: К.: Академвидав, 2013. С. 85–101.

3. Надвинична Т. Л. Моделі і схеми профілактичної роботи психологічної служби університету. *Психологія і суспільство*. 2016. №1. С. 114 –134.

УДК 159.9:37.015.3(043.3)

Софія Левченко
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
Науковий керівник – доктор пед. наук, професор Е. А. Панасенко ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ АГРЕСИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Актуальність вивчення проблеми агресії у психології полягає в тому, що агресія є одним з найважливіших соціальних проблем нашого часу. Розуміння причин та механізмів агресивної поведінки може допомогти психологам розробляти ефективні методи попередження та лікування агресії. Вивчення проблеми агресії у психології є важливим етапом в розвитку науки про людину, оскільки дозволяє розуміти та аналізувати різноманітні аспекти поведінки людини, включаючи її негативні прояви.

Розглянемо проблему агресії у провідних психологічних теоріях сучасності.

Так, у теорії фрустрації-агресії зазначено, що агресія виникає внаслідок невдалого спрямування енергії, яка виникає під час фрустрації (відчуття обмеження або невдачі в досягненні цілі). Згідно з цією теорією, агресія є спробою зменшити фрустрацію або відчуття безпорадності. Теорія фрустрації-агресії була запропонована соціальним психологом Джоном Доллардом (JohnDollard) та іншими науковцями, які працювали у співпраці з ним над дослідженням соціальної поведінки. До цієї групи науковців також належали Ніл Міллер (NealMiller), Леонард Дойч (LeonardDoob), ОрвілМовер (OrvilleG. BrimJr.) та РобертСіз (RobertSears). У своїх дослідженнях вони зосереджувалися на вивченні взаємодії між особистісними факторами та соціальними умовами, які впливають на агресивну поведінку [1].

Представники теорії соціального навчання вважають, що агресивна поведінка навчається шляхом спостереження, наслідування та підсилення. Науковці стверджують, що люди можуть навчатися агресивній поведінці шляхом сприймання її як нормальної та підсилення її різними винагородами або позитивними наслідками. До цієї групи науковців належить Альберт Бандура (AlbertBandura) – один з найбільш відомих науковців у галузі соціальної психології та теорії соціального навчання. Він розробив теорію процесу навчання, яка надає велике значення спостереженню та моделюванню поведінки. Його син, Дейвід Бандура (DavidBandura), провів дослідження, які

показали, що спостереження за агресивною поведінкою може призвести до наслідування цієї поведінки. Рональд Акерс (RonaldAkers) – американський соціолог та кримінолог, розробив теорію соціального навчання в кримінальній поведінці, яка стверджує, що люди можуть навчатися кримінальній поведінці шляхом спостереження та наслідування [2].

Теорія біологічної визначеності агресії стверджує, що агресивність є вбудованою в людський організм, яка виникає під впливом гормонів, генетичних факторів та впливу оточуючого середовища. Ця теорія висуває гіпотезу про існування «агресивних генів» та специфічних хімічних реакцій в мозку, які впливають на поведінку людини. Теорія біологічної визначеності агресії базується на тому, що агресивна поведінка може бути пояснена фізіологічними та генетичними факторами. Так, представник цієї теоріїКонрад Лоренц (KonradLorenz), австрійський етолог та нобелівський лауреат, провів дослідження з поведінки тварин, включаючи агресію. Вінстверджував, щоагресивнаповедінка є нормальною та необхідною для виживання та розмноження. Річард Дейвідсон (RichardDavidson), американський психолог, який зосереджується на дослідженні мозкової активності та її впливу на емоції та поведінку людини, досліджував роль нейрохімічних процесів у виникненні агресивної поведінки. Джеймс Рандольф (JamesW. Prescott), американський психолог, який вивчав вплив відсутності прихистку та контакту на розвиток дітей, стверджував, що біологічно-визначена потреба в любові та прихистку може зменшити ризик агресивної поведінки [3].

Вивчення рівня агресивності у старшокласників, осіб раннього юнацького віку, може бути здійснено з використанням наступного психодіагностичного інструментарію:

1. Багатофакторний опитувальник агресії (Multidimensional Aggression Scale) – методика, що оцінює різні аспекти агресивної поведінки, такі як фізична, вербальна та релаційна агресія. Багатофакторний опитувальник агресії (Multidimensional Aggression Scale) є психологічним тестом, який використовується для вимірювання різних аспектів агресивної поведінки у дорослих та підлітків. Тест складається з 35 запитань, що охоплюють 9 підшкал, які вимірюють різні аспекти агресії. Підшкали тесту включають фізичну агресію (наприклад, бійки), вербальну агресію (наприклад, образи, лайки), гнів, злість, ворожість, релаційну агресію (наприклад, гноблення, виключення з колективу), агресію проти себе (наприклад, саморіння, суїцидальні думки), агресію відразу, агресію захисту та протинападу. Кожне запитання має 4 варіанти відповіді, які описують поведінку та емоції, пов’язані з різними аспектами агресії. Оцінка проводиться на шкалівід 1 до 5 балів, де 1 –

«ніколи не» і 5 –«завжди».Результати тесту дозволяють отримати загальний показник агресивної поведінки, а також оцінити окремі аспекти агресії.

2. Опитувальник міжособистісних суперечок (Interpersonal Conflict Questionnaire) – методика, що досліджує відчуття особи в конфліктних ситуаціях, а також її реакцію на них, включаючи агресивну поведінку. Це психологічний тест, який використовується для вимірювання рівня міжособистісних конфліктів та їх характеристик у різних взаєминах. Опитувальник складається з 38 запитань, які стосуються різних аспектів міжособистісних конфліктів, таких як стиль поведінки в конфліктній ситуації, реакції на конфлікт, рівень агресії, емоційна реактивність та інші. Відповіді на запитання оцінюються за 5-бальною шкалою, де 1 означає «зовсім не погоджуюсь» і 5 – «повністю погоджуюсь». Загальний бал опитувальника може бути від 38 до 190, де вищий бал вказує на більш високий рівень міжособистісних конфліктів. Використання опитувальника допомагає виявити основні причини конфліктів, а також розробити стратегії їх врегулювання та попередження.

3. Шкала реактивної та проактивної агресії (Reactive-Proactive Aggression Questionnaire) – методика, що відрізняє реактивну агресію (реакцію на загрозу або провокацію) від проактивної агресії (самостійне використання агресії для досягнення мети). Шкала RPAQ складається з 23 запитань, що охоплюють три основні категорії: реактивна агресія, проактивна агресія та соціальна взаємодія. Відповідачіоцінюють, наскільки часто вони виявляють певні форми поведінки на шкалі від 0 (ніколи) до 4 (часто). Цей тест дозволяє відокремити реактивну та проактивну форми агресії, що може допомогти психологам та іншим фахівцям у розумінні природи агресивної поведінки та розробці ефективних стратегій її лікування.

4. Шкала міжособистісного конфлікту (Conflict Resolution Styles Inventory) –методика, що досліджує спосіб вирішення конфліктів, включаючи агресивну поведінку. Це тест, який використовується для вимірювання того, як люди ставляться до конфліктів та їхніх підходів до їх вирішення. Шкала міжособистісного конфлікту допомагає оцінити, які стилі поведінки використовуються людьми при вирішенні конфліктів, і як це впливає на результати їхніх взаємин з іншими людьми.Оцінюючи стиль вирішення конфліктів, ця шкала дозволяє визначити, які механізми людина використовує для досягнення своїх цілей в міжособистісних відносинах. За допомогою цього тесту можна виявити, які стратегії вирішення конфліктів переважають у людини, наприклад, уникання, компроміс, конкуренція або співпраця. Шкала міжособистісного конфлікту складається з 28 запитань, на які необхідно відповісти, визначаючи наскільки часто людина застосовує той чи інший стиль

вирішення конфліктів. Після проходження тесту отримується загальний бал, який вказує на те, який стиль вирішення конфліктів переважає у людини, а також бал за кожен зі стилів вирішення конфліктів, що дозволяє більш детально проаналізувати механізми, які використовує людина в міжособистісних відносинах.

5. Шкала емоційного дискомфорту (Emotional Discomfort Scale) – методика, що оцінює рівень емоційного дискомфорту, який може призвести до агресивної поведінки. це тест, що використовується в психології для вимірювання рівня емоційного дискомфорту у людей. Ця шкала складається з 21 питання, на які можна відповісти на 4-бальній шкалі, де 0 – «ніколи», а 3 – «часто». Питання на шкалі стосуються різних аспектів емоційного стану, таких як тривога, депресія, страх, винищення та фізичний дискомфорт. Загальний бал на шкалі відображає загальний рівень емоційного дискомфорту. Цей тест може бути корисним для дослідження рівня емоційного стану у психологічних дослідженнях та для визначення рівня дискомфорту у клінічній практиці.

Отже, вивчення рівня агресивності старшокласників є важливою складовою практичної роботи психолога в закладах освіти. Агресивна поведінка може впливати на навчальний процес та спричиняти конфлікти між учнями, що негативно відображається на якості навчання та психічному стані дітей. Визначення рівня агресивності старшокласників за допомогою спеціальних тестів дозволяє психологу зрозуміти причини такої поведінки та підібрати індивідуальний підхід до кожного учня. Крім того, вивчення рівня агресивності може допомогти виявити можливі проблеми в сімейному житті або інших аспектах життя учня, які впливають на його психічний стан. В цілому, вивчення рівня агресивності старшокласників є важливою складовою роботи психолога та допомагає створити сприятливу атмосферу для навчання та розвитку дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доллард Д. Фрустрація та агресія. К.: Видавництво Соломії Павличко, 2001. 336 с.

2. Bandura A. Aggression: A Social Learning Analysis. New York: Prentice-Hall, 1973.318 p.

3. PrescottJ. W.The Origins of Human Love and Violence. New York: W.W. Norton & Company, 1975. 383 p.

УДК 376.42

Олександр Слугоцький
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – к.пед.н., доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи В. В. Шафранський Західноукраїнський національний університет

СПЕЦИФІКА ЗДІЙСНЕННЯ СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Важливість дослідження полягає в тому, що вивчення різних підходів супроводу відіграє важливу роль у зв'язку зі збільшенням кількості дітей з особливими потребами. Також це спричинили поява нових технологій та новітній поступ науки, що дає можливість розвивати і забезпечувати різноманітні людські потреби, у тому числі і супровід дітей із особливими освітніми потребами. Нині зазначена проблема привертає дедалі пильнішу увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників. Складність потреб та крайня неоднорідність контингенту дітей, які мають особливі освітні потреби, зумовлюють необхідність створення єдиної науково-практичної бази, в якій було б відображено скоординовану взаємодію фахівців різного профілю, спрямовану на надання психологічної допомоги кожній дитині, яка має особливі освітні потреби (див. [1; 2]).

Провівши аналіз досліджуваної проблеми, ми виділили три підходи у супроводі дітей із особливими освітніми потребами: 1) клінічний, 2) педагогічний, 3) психологічний.

Клінічні дослідження були найпершими і досліджували етіологію та патогенез порушень. Значна кількість спостережень дозволило виділити групу причин, що викликають часту появу у дітей множинних порушень. До них відносяться чинники генетичного походження, різноманітні захворювання, спадкові синдроми. У зв'язку з тим, що у дітей із особливими освітніми потребами спостерігається велика кількість невротичних розладів, соматичних та психічних порушень, лікарі, працюючи спільно з педагогами та психологами, змушені вибудовувати індивідуальну програму роботи з кожною дитиною. Критерієм правильності обраної тактики служить добрий загальний стан дитини, її активність та позитивне емоційне реагування на заняття, прагнення до спілкування, а згодом і помітна позитивна динаміка у розвитку.

Педагогічні дослідження – один із актуальних напрямів. Існує якісний опис навчання у спеціальних корекційних установах дітей із особливими освітніми потребами у різних зарубіжних країнах. Приміром у Великій Британії діти з розумовою відсталістю долучені до системи спеціальної освіти ще з 1970 року. Для них існують спеціальні школи, класи, тренувальні центри. Діти з найважчими формамирозумової відсталості перебувають у закритих установах, частина з яких є приватними та платними. До спеціальних закладів діти потрапляють у віці 5 років і навчаються строго за індивідуальною програмою. У молодшому віці основна увага приділяється сенсорному та мовленнєвому розвитку, виробленню навичок самообслуговування та дійіз предметами. У старшому віці вихованці навчаються виконанню різноманітних трудових операцій. Особливе місце у програмі навчання займає вироблення у особливих дітей соціальних форм поведінки. Їх вчать виконувати нескладні доручення: опускати листа в поштову скриньку, відносити білизну до пральні, робити дрібні покупки. Усі практичні завдання спрямовані адаптацію дітей у суспільстві. Досягши 18-річного віку вони переводяться з дитячих спеціальних закладів у денні центри професійної підготовки дорослих. Опанувавши там певні практичні вміння і навички, вони можуть працювати в майстернях, що функціонують при таких центрах, і жити вдома, адже збереження постійного контакту з сім'єю вважається дуже важливим. Частина вихованців прямує до сільських громад, де працюють на фермах, у саду тощо.

Навчання дітей із особливими освітніми потребами у Німеччині здійснюється у реабілітаційно-педагогічних установах кількох типів: спеціальних школах, денних центрах, будинках із тривалим перебуванням у них вихованців. У цій країні існує закон про працевлаштування та охорону прав працюючих розумово відсталих. Для вихованців організовані та діють лікувально-трудові майстерні, які перебувають під опікою та контролем товариств сприяння інтелектуально неповноцінним особам. Інваліди отримують заробіток у розмірі, що відповідає продуктивності їхньої роботи, а також невеликі премії у вигляді заохочення. Вони займаються електромонтажними роботами, штампуванням нескладних деталей, упаковкою готової продукції. Для дітей із особливими освітніми потребами були створені спеціальні школи, центри розвитку та приватні школи. Ці заклади працюють на кшталт шкіл із продовженим днем. Робота з дітьми будується за спеціальними програмами (особлива в кожній установі), які включають розділи, що відповідають певним цілям виховання: сенсомоторний розвиток, соціальне тренування, самообслуговування, господарсько-побутова праця, музика, розвиток мови, лист, рахунок.

На високому рівні здійснюється державна допомога особам з відхиленнями у розвитку у скандинавських країнах, зокрема у Швеції. Закон про допомогу розумово відсталим, прийнятий у цій країні в 1968 році, зрівняв у правах дітей із особливими освітніми потребами з іншими. Вони відвідують спеціальні установи: школи, реабілітаційні центри, денні центри короткочасного перебування тощо. У Польщі для дітей із особливими освітніми потребами є особливі школи (школи життя), які мають свій навчальний план та програму навчання. Навчальний план містить такі предмети: самообслуговування та орієнтування у природному довкіллі, рідну мову, математику, образотворчу діяльність, музику та ритміку, фізичну культуру, ручну працю та підготовку до продуктивної праці. В даний час одним з головних питань спеціальної освіти в Японії є вдосконалення навчання дітей з важкими та множинними дефектами. Для вирішення цього питання при Національному інституті спеціальної освіти ведуться численні дослідження з цієї проблеми, проводяться курси для вчителів. Навчання дітей із особливими освітніми потребами у цій країні здійснюється як у спеціальних школах, так і у денних реабілітаційних центрах. Багато шкіл для таких дітей мають у своєму розпорядженні дошкільні групи, середні та старші класи. Головна мета школи – пристосування дітей до життя та праці, тому велика увага приділяється роботі в майстернях, які різноманітні за профілем підготовки та добре обладнані. Якщо після закінчення навчання вихованець не може влаштуватися на роботу поза школою, він залишається працювати у її майстернях.У багатьох інших країнах також набули розвитку різні форми інтегрованого навчання дітей із особливими освітніми потребами дошкільного та шкільного віку (див. [1; 2]).

Провівши огляд зазначимо, що основними принципами супроводу дітей із особливими освітніми потребами мають бути:

1) рекомендаційний характер порад супроводжуючого;
2) пріоритет інтересів супроводжуваного, «на боці дитини»;
3) безперервність супроводу;
4) мультидисциплінарність (комплексний підхід);
5) прагнення автономізації.

Основними у психолого-педагогічному супроводі дітей із особливими освітніми потребами мають стати наступні психологічні принципи:

– принцип соціально-практичної спрямованості навчання (передбачає подолання залежності дитини від найближчого оточення, підготовку до самостійного життя в суспільстві на максимально доступному рівні);

– принцип виховного характеру навчання;

– принцип диференційованого та індивідуального підходу;

– діяльнісний принцип корекційного навчання;

– принцип полісенсорної основи навчання;

– принцип єдності діагностики та корекції порушень;

– принцип комунікативної спрямованості.

Таким чином, охарактеризувавши та вивчивши підходи у супроводі дітей із особливими освітніми потребами та історію появи їх у різних країнах, можна зробити кілька **висновків**. Підвищена увага до цієї категорії дітей зумовлена збільшенням їх кількості та необхідністю розширення підходів у їх вихованні, навчанні, супроводі. Перспективи майбутнього життя дітей із особливими освітніми потребами можуть бути різними залежно від соціально-психологічних умов їх виховання, від важкості та характеру перебігу наявних у дітей розладів. Нині у нашій країні лише складаються умови їхнього спеціального навчання. Вітчизняні фахівці відповідного спрямування на сьогоднішній день все більше приділяють увагу удосконаленню освітніх та корекційних програм з такими дітьми. І цьому також сприяє досвід закордонних спеціалістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушко Я. Психокорекція : навч.-метод. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 212 с.

2. Кузікова С. Основи психокорекції. Київ: Академія, 2021. 336 с.

УКД 316.6

Діана Пошва

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – кандидат соціологічних наук, доцент В. С. Біскуп Західноукраїнський національний університет

СУТНІСТЬ ТА ВИДИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Девіантна поведінка – це така поведінка, яка не відповідає загальноприйнятим нормам та цінностям суспільства, які регулюють поведінку людей. Дослідження девіантної поведінки є однією з ключових тем в соціології, психології, кримінальній та юридичній науках [2, 61].

Сутність девіантної поведінки полягає в її відмінності від стандартів і норм, що притаманні певній групі або суспільству в цілому. Така поведінка може виникати як у результаті індивідуальних особливостей людини, так і під впливом соціального середовища та оточення.

Види девіантної поведінки можна класифікувати за різними ознаками. Згідно з їх виникненням, вони можуть бути результатом особистісних труднощів або наслідком соціального середовища. В залежності від цілей та мотивів, що зумовили девіантну поведінку, її можна поділити на відкриту та приховану [4, 117].

Відкрита девіантна поведінка відноситься до поведінки, яка відверто протистоїть загальноприйнятим нормам, таке як крадіжка, вбивство, насильство тощо. Прихована девіантна поведінка включає у себе поведінку, яка може бути прийнята суспільством, але не відповідає загальноприйнятим стандартам та нормам. Це може бути, наприклад, куріння, споживання алкоголю, вживання наркотиків тощо.

Також можна виділити девіантну поведінку за ознакою частоти вияву та її наслідками. Так, одноразова девіантна поведінка не має великого соціального значення і не впливає на загальну поведінку особистості. Але, якщо така поведінка стає систематичною, то це матиме негативні наслідки як для самої особистості, так і для оточуючих [3, 75].

Одним з прикладів систематичної девіантної поведінки є злочинна діяльність. Злочинність – це особлива форма девіантної поведінки, коли людина систематично порушує закони та порядок. Злочинні дії можуть мати різний ступінь тяжкості, від невеликих правопорушень до серйозних злочинів, що становлять загрозу життю та здоров'ю інших людей.

Іншим прикладом систематичної девіантної поведінки може бути алкогольна та наркотична залежність. Це є важливою проблемою сучасного суспільства, оскільки ці залежності можуть мати серйозні наслідки для здоров'я та соціального статусу людини.

Також можна виділити девіантну поведінку залежно від її спрямованості. Так, можна виділити позитивну девіантну поведінку, яка спрямована на соціальне благо і визнається суспільством, а також негативну девіантну поведінку, яка є загрозою для суспільства [4, 113].

У позитивну девіантну поведінку можуть входити такі речі, як активна громадська позиція, виступи проти соціальних негараздів, боротьба за права людей та інше. Негативна девіантна поведінка, у свою чергу, може включати такі прояви, як наркоманія, алкоголізм, злочинні дії, насильство, проституція та інші види поведінки, які ставлять людину та інших у небезпеку та завдають шкоду соціуму в цілому.

Важливо зазначити, що девіантна поведінка є складним поняттям, оскільки її оцінка залежить від контексту та соціального середовища. Те, що в одному суспільстві вважається девіантною поведінкою, в іншому може бути прийнятним або навіть заохочуваним. Наприклад, у деяких культурах

вживання наркотиків може бути частково легалізовано та прийнятно, тоді як у інших культурах це вважається серйозним порушенням норм [1, 130].

Отже, девіантна поведінка є складним та багатогранним поняттям, яке потребує об'єктивної оцінки та аналізу в контексті соціального середовища та культурних норм. Важливо розуміти, що позитивна девіантна поведінка може бути корисною для соціуму, тоді як негативна девіантна поведінка завдає шкоди як окремій людині, так і соціуму в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рущенко І.П. Соціологія особистості та девіантної поведінки. Текст лекцій для студентів спеціальності 054 «Соціологія» : Харків, НТУ «ХПІ», 2020. С. 130.

2. Макаренко О. М., Андрейчева А. О. Поняття девіантної поведінки в соціальному та психологічному аспектах. *Наукові записки.* НаУКМА. *Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота.* 2015. Т. 175. С. 61-64

3. Павелків В.Р. Аналіз вивчення деформованої соціалізації як мотиву девіантної поведінки в умовах включення особистості до простору субкультури. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology,* III(33), 2015. С. 75-79.

4. Шиделко А.В. Психологічна характеристика видів девіантної поведінки. *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи: зб. наук. праць.* Упоряд.: Ю.І. Колісник-Гуменюк. Київ–Львів–Бережани–Гомель, 2019. Вип. 4: в 2-х томах. Т. 1. С. 113-119.

УДК 159.932.5

Михайло Ліщинович
здобувач вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук,
ст. викладач О. А. Притула
Західноукраїнський національний університет

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ

Питання адаптації студентів до учбової діяльності набуває особливої значущості. В умовах воєнного стану психологи, соціологи, педагоги ведуть активні дослідження соціально-психологічної адаптації молоді, особлива увага приділяється навчанню.

У багатьох дослідженнях адаптацію розглядають, по-перше, як постійний процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища; по-друге, як результат внутрішніх перетворень, зовнішнього активного пристосування і самоперетворення індивіда в нових умовах існування.

Соціально-психологічна адаптація – процес внутрішньої інтеграції (об'єднання) групи студентів-першокурсників та інтеграцію цієї групи зі студентським оточенням в цілому. У цьому контексті основною функцією адаптації є прийняття індивідуумом норм і цінностей нового соціального середовища, форм соціальної взаємодії, які в ньому склалися, формальних і неформальних зв'язків, а також форм навчальної діяльності [2, 172].

Студент-першокурсник вступає у взаємодію з соціальним середовищем і потрапляє під соціально-виховний вплив, з одного боку – адміністративних структур закладу вищої освіти (ЗВО), з іншого – колективу академічної групи, де проходить не лише навчання, а і його життєдіяльність. І саме вплив колективу студентської групи, який виступає соціальним мікросередовищем, наявність сприятливих умов для навчання й життєдіяльності та власна соціальна активність забезпечать розгортання цілеспрямованого соціалізуючого процесу, метою якого є формування і набуття особистістю соціально значущих норм, потреб, цінностей та правил поведінки у соціумі [1, 50].

Адаптація студентів-першокурсників в умовах війни може бути особливо складною. Війна може впливати на різні аспекти життя студентів, такі як фізичний, психологічний, емоційний, соціальний та академічний стан. Ось декілька аспектів адаптації студентів-першокурсників в умовах війни:

1. Фізичний стан. Ввійна спричинює загрозу для фізичної безпеки студентів. Вони зазнають стресу, травм або втрат серед рідних і близьких людей. Фізичний дискомфорт і страх можуть впливати на загальний фізичний стан студентів та їх здатність до навчання.

2. Психологічний стан. Війна викликає психологічний стрес у студентів, а також тривогу, депресію, посттравматичний стресовий розлад та інші психологічні проблеми. Студенти можуть відчувати емоційну невпевність, байдужість або втрату мотивації, що може впливати на їх здатність адаптуватися до нових навчальних умов.

3. Соціальний стан. Під час війни студенти можуть бути відокремлені від своєї родини, друзів або спільноти, можуть бути вимушені змінити місце проживання або втратити зв'язок з рідним містом чи країною. Це спричинює відчуття втрати, одинокості та відсутності підтримки.

4. Академічна адаптація. Це процес оволодіння новими навичками навчання та успішного підпорядкування новим вимогам академічного середовища. Особливо важливим цей процес може бути в умовах війни або

конфлікту, коли студенти зіштовхуються з додатковими викликами та стресами.

Студенти-першокурсники мають оволодіти новими правилами організації навчального процесу, новими вимогами до виконання навчальних завдань і дедлайнами. В умовах війни можуть бути додаткові обмеження та зміни в навчальному процесі, такі як скорочення робочого часу, перенесення занять або зміна формату навчання (наприклад, перехід до дистанційної форми).

Отже, умови війни вимагаюьб від студентів-першокурсників адаптації до додаткових викликів, таких як стрес, емоційні труднощі, втрата близьких людей, перерви у навчанні через евакуацію або інші непередбачувані обставини. Важливо розуміти, що ці емоційні аспекти можуть впливати на академічну продуктивність та вимагати додаткової підтримки від університету, викладачів і співстудентів.Студенти-першокурсники мають оволодіти низкою навчальних навичок, таких як самоорганізація, саморегуляція, планування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комар Т. В., Шеремет А. М. Соціально-психологічна адаптація студентів-першокурсників: теоретико-діагностичний аспект. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців : тези доповідей VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Хмельницький, 2020. С. 50 – 52.

2. Соменко О. О. Психологічні проблеми адаптації студентів-першокурсників до навчання ВНЗ. *Здоров'я та суспільство*. Кропивницький, 2019. С. 170 – 175.

УДК 159.92

Юрій Копійковський

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи О. Я. Шаюк Західноукраїнський національний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ

Організація та методи дослідження психологічного здоров'я студентів можуть варіюватися залежно від мети дослідження. Однак, в загальному, дослідження психологічного здоров'я студентів може включати наступні етапи:

1. Підготовка дослідження: цей етап включає в себе визначення мети дослідження, визначення критеріїв включення та виключення, вибір інструментів вимірювання, визначення розміру вибірки та забезпечення етичної згоди.

2. Збір даних: під час цього етапу здійснюється збір даних про психологічне здоров'я студентів. Це може бути здійснено за допомогою анкетування, інтерв'ю, спостережень та інших методів.

3. Аналіз даних: після збору даних проводиться їх аналіз та обробка. Цей етап може включати в себе статистичний аналіз, виявлення залежностей та визначення основних факторів, що впливають на психологічне здоров'я студентів.

4. Інтерпретація та представлення даних: на цьому етапі результати дослідження інтерпретуються та представляються у вигляді звіту або наукової публікації.

Організація дослідження психологічного здоров'я студентів може також включати в себе використання різних методів дослідження, таких як крос-секційні та лонгітюдні дослідження. Крім того, можуть використовуватися різні психологічні тести та шкали вимірювання, такі як шкала депресії та тривоги, що допомагають визначити рівень психологічного здоров'я студентів, їх стан здоров'я та емоційний стан.

Для організації дослідження психологічного здоров'я студентів можуть залучатися спеціалісти з різних галузей психології, такі як клінічна психологія, психологія організацій та соціальна психологія. Важливим елементом дослідження є також забезпечення етичних стандартів, зокрема згоди студентів на участь у дослідженні, забезпечення конфіденційності даних та уникнення будь-яких форм насильства чи примусу.

Методи дослідження психологічного здоров'я студентів можуть включати в себе використання різних теорій та моделей психології, наприклад, моделі стресу та адаптації. Дослідники можуть також досліджувати взаємозв'язок психологічного здоров'я студентів з такими чинниками, як соціальний статус, стиль життя та інші фактори, що можуть впливати на їх психологічне благополуччя.

Зважаючи на те, що психологічне здоров'я студентів є складною та багатогранною проблемою, було розроблено різноманітні методики та інструменти для дослідження цього явища. Ось деякі з них:

1. Опитувальник з психічного здоров'я (Mental Health Inventory) - це стандартизована методика, яка використовується для оцінки рівня психічного здоров'я, виявлення емоційних проблем та стресу. Цей опитувальник має ряд шкал, таких як "емоційний благополуччя", "депресія", "домінуючість", "контроль над життям" та інші.

2. Опитувальник самооцінки душевного здоров'я (General Health Questionnaire) - це методика, яка дозволяє виявити психічні проблеми, такі як тривога, депресія та нервові розлади. Цей опитувальник складається з 28 запитань та дозволяє отримати загальний бал за рівень психічного здоров'я.

3. Шкала самооцінки душевного здоров'я (Mental Health Continuum) - це методика, яка використовується для вимірювання рівня душевного здоров'я та благополуччя. Шкала включає три складові: "емоційне благополуччя", "соціальне благополуччя" та "психологічне благополуччя".

4. Опитувальник стресу вжитку (Perceived Stress Scale) - це методика, яка використовується для вимірювання рівня стресу, з яким стикається студент. Цей опитувальник містить 10 запитань про те, як часто студент відчуває напруженість, нервозність, роздратування тощо.

Ці методики та інструменти є важливими для дослідження психологічного здоров'я студентів таможуть бути використані для планування та проведення програм підтримки психологічного здоров'я студентів. Наприклад, результати таких досліджень можуть допомогти у розробленні індивідуальних планів для студентів з різними рівнями психологічного здоров'я. Крім того, ці методики можуть бути використані для оцінки ефективності програм та інтервенцій з підтримки психологічного здоров'я студентів.

Також, зважаючи на те, що психологічне здоров'я студентів є комплексною проблемою, дослідження можуть включати не лише методики оцінки психічного здоров'я, а й методики оцінки інших аспектів життєдіяльності, які можуть впливати на психологічне здоров'я студентів. Наприклад, дослідження можуть включати методики оцінки рівня фізичної активності, харчування, сну та інших факторів,соціального та економічного статусу, їхніх навчальних досягнень та інших факторів які можуть впливати на психологічне здоров'я.

Для дослідження психологічного здоров'я студентів можуть використовуватися як кількісні, так і якісні методи. До кількісних методів можуть відноситися анкетування та тестування, де студенти можуть відповідати на запитання про своє психологічне благополуччя та емоційний стан. До якісних методів можуть належати інтерв'ю, фокус-групи та спостереження, де можна отримати більш детальну інформацію про студентів та їх психологічний стан.

Дослідження психологічного здоров'я студентів має велике значення для покращення якості навчання, зменшення ризику розвитку психологічних проблем, а також підвищення рівня самосвідомості та саморозвитку студентів.

Один із факторів, який може впливати на психологічне здоров'я студентів, - це стресові ситуації, які виникають у процесі навчання. Наприклад,

це можуть бути екзамени, термінові проекти або недостатньої кількості часу на виконання завдань. Стрес може викликати психологічні проблеми, такі як депресія, тривожність, низька самооцінка та інші.

Для зменшення стресу у студентів можна використовувати різноманітні методи, такі як медитація, йога, спорт, релаксаційні техніки та інші. Також, важливо створювати сприятливу атмосферу навчання та сприяти психологічній підтримці студентів, що допоможе зберегти їх психологічне здоров'я.

Також психологічне здоров'я студентів може бути підвищено за допомогою програм, які спрямовані на підвищення рівня самооцінки, розвиток соціальних навичок, вміння розв'язувати проблеми та інші. Ці програми можуть бути індивідуальними, груповими або у формі онлайн-курсів.

Дослідження психологічного здоров'я студентів важливе для розуміння психологічних потреб та виявлення шляхів їх задоволення. Це може бути використано для створення ефективних програм і політик, які підтримуватимуть психологічне здоров'я студентів та допоможуть їм досягати своїх цілей.

Важливо зауважити, що дослідження психологічного здоров'я студентів є дуже важливим і необхідним кроком для розуміння проблеми та розроблення програм та інтервенцій з підтримки психологічного здоров'я студентів. Однак, щоб бути успішним, такі дослідження повинні бути проведені з урахуванням етичних принципів та забезпеченням конфіденційності результатів.

Отже, дослідження психологічного здоров'я студентів є важливим елементом вивчення психології та має значний вплив на формування програм психологічної допомоги та розвитку здорового способу життя у студентському середовищі, і важливо продовжувати дослідження в цій галузі та розробляти нові методики та програми для покращення психологічного благополуччя студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. American College Health Association. National College Health Assessment II: Reference Group Executive Summary Spring 2019. Hanover, MD: American College Health Association.

2. Arnett J. J. Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. A*merican Psychologist*. 200055(5). P. 469-480.

3. Бруффаертс Р., Мортир П., Кіекенс Г., Ауербаш, Р. П., Цуійперс П., Деміттенаере К., Кесслер Р. Ц. Проблеми психічного здоров'я у першокурсників коледжу: Поширеність та академічне функціонування. *Журнал афективних розладів*. 2018. № 225. С. 97-103.

4. Айзенберг Д., Гольберштейн Е., Хант Д. Б. Психічне здоров'я та академічний успіх у коледжі. *ВЕ Журнал економічного аналізу та політики*. 2009. № 9(1). С. 1-37.

5. National Institute of Mental Health. *College Students and Mental Health*. 2021. URL : https://www.nimh.nih.gov/health/publications/college-students-and-mental-health/index.shtml

6. The Jed Foundation. Research and Data. 2021. URL : https://www.jedfoundation.org/research-and-data/

7. Національний університет «Києво-Могилянська академія». 2017. Опитувальник психічного здоров'я (Mentalhealthassesmentinstrument). URL: https://www.ukma.edu.ua/index.php/science/tsentri-ta-laboratoriji/cmhpss/news/3301-opytuvalnyk-psykhichnoho-zdorov-ia-mental-health-assesment-instrument

УДК 159.923.5

Анастасія Чуйко
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент О. В. Васильків Західноукраїнський національний університет

ПСИХОДИДАКТИЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Зміни, що відбуваються сьогодні в різних сферах суспільного життя, мають безліч ризиків і негативних наслідків для розвитку особистості. Сучасній людині важко протистояти нестабільності, невизначеності, дезадаптованості. Говорячи про здатність особистості протистояти негативному впливу, життєвим негараздам, стресам, долати труднощі та рухатися вперед, розвиваючись, слід, насамперед, зупинитися на такому психологічному понятті, як «резилієнтність».

Тривалий час у науковому дискурсі поняття «резилієнтність» вивчали переважно у контексті поведінкових стратегій подолання людиною труднощів різного характеру [3]. На сучасному етапі резилієнтність у науковій літературі розглядається як: «захисні фактори», «здатність до відновлення», «позитивна адаптація», «стійкість до стресів», «життєстійкість», «життєздатність», «досягнення успіху» тощо.

Згідно С. Сукач «резилієнтність» є здатністю людини до подолання несприятливих життєвих обставин із можливістю відновлюватися та використовувати для цього внутрішні та зовнішні ресурси, здатність до життя в усіх його проявах, здатність існувати та розвиватися [6].

Розглянемо характеристику резилієнтної людини та якості, що її характеризують. Так, Е. Грішин розглядає наступні характеристики «резильєнтної» поведінки особистості: 1) особистісні якості, мотивація та адаптація до різних обставин життя; 2) копінг-стратегії, опір до деструктивного впливу оточення; 3) здатність повноцінного життя у складних умовах [1].

Як вважає Г. Лазос, на резилієнтну поведінку впливають внутрішні (почуття гумору, упевненість у собі, самооцінка, оптимізм, темперамент тощо) та зовнішні чинники (культурний розвиток особистості та її оточення, успіхи у її навчанні і т.д.) [2].

За С. Кузікової, резилієнтну особистість характеризують такі якості, як: емоційна стабільність; почуття гумору; духовність; осмисленість життя; навичка розв'язання проблем, розв'язання конфліктів; адекватна самооцінка; оптимізм; позитивне ставлення до себе та інших людей і т.д. [3]. Г. Лазос виокремлює схожі характеристики резилієнтної особистості: оптимізм, віра в себе, стійкість до стресів; здатність розуміти себе; мотивація на успіх; цілеспрямованість, працездатність; самоконтроль; життєстійкість; товариськість, комунікабельність; емоційна експресивність, життєрадісність, імпульсивність; розсудливість, розсудливість у спілкуванні, обережність; емпатія [5].

Ґрунтуючись на дослідженнях, присвячених виявленню провідних чинників, що впливають на розвиток резилієнтності, та досвіді застосування різних когнітивних, емоційних і поведінкових методик і технік, що лежать в основі когнітивно-поведінкової та раціонально-емоційної поведінкової терапії (саме ці форми психотерапії останнім часом займаються розробкою практичних рекомендацій із розвитку резилієнтності), Е. Грішин співвідносить ключові властивості резилієнтної особистості із можливими механізмами її розвитку:

1. Соціальний простір особистості, що визначає його підтримку, побудову стосунків з іншими (включає обмін ресурсами,) де кожна сторона яка взаємодіє надає підтримку або є об'єктом підтримувальних дій. У цьому контексті соціальну підтримку визначають: хороші стосунки з членами сім'ї; емоційна близькість щонайменше з одним із батьків або родичів; хороші стосунки з друзями; соціальна підтримка поза сім'єю, у найближчому оточенні тощо.

2. Мета й сенс життя, що включає уміння особистості формулювати та ставити цілі, реалістичні для досягнення; упевненість у своїх здібностях; формулювання та реалізація роботи у довгостроковій перспективі і т.д.. означені умови допомагають справлятися з тривожними станами (які особливо притаманні нашому суспільству з повномасштабним вторгненням росії в Україну). Першорядну роль у розвитку психологічно комфорту життя відіграє

сім’я, батьки як ключові постаті, відповідальні за формування ціннісно-смислового потенціалу людини, їхня любов, турбота, корисні ідеї.

3. Самоцінність. Робота з комплексами та проблемами самосприйняття; повага до власних почуттів та потреб, прийняття своїхжиттєвих цінностей; здатність справлятися з несприятливими життєвими ситуаціями. Отже, важливо особливо приділяти увагу формуванню здатності усвідомлювати свою самоцінність [1].

Таким чином, на основі вищевикладеного з’ясовано, що в сучасному суспільстві існує вагома необхідності розвитку резилієнтності особистості. Охарактеризовано резилієнтну особистість та чинники, які впливають на її поведінку. Розглянуто механізми розвитку резилієнтності (соціальний простір особистості, здатність бачити мету та сенс життя, самоприйняття та самоцінність)

Подальші наукові розвідки вбачаємо у контексті дослідження та розробки специфічних механізмів розвитку резилієнтності особистості, у тому числі схильної до адиктивної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грішин Е. Резилієнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди «Психология».* 2021. №64. С. 62–81.

2. Когут О. Психопрактика трансформації стресу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки».* 2021. №1. С. 89–96.

3. Кузікова С., Щербак Т. Теоретико-емпіричний аналіз проблеми резильєнтності та стресостійкості в педагогічній діяльності. *Психологічний журнал*. 2022. №8. С. 39–46.

4. Лазос Г. Резільєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології.* Т. ІІІ : Консультативна психологія і психотерапія. Київ : Логос, 2018. Вип. 14. С.26–64.

5. Лазос Г. Теоретико-методологічна модель резильєнтності як основа побудови психотехнології її розвитку. Організаційна психологія. *Економічна психологія*. № 2–3 (17). 2019. С. 77–89.

6. Сукач С. Резильєнтність особистості як здатність мобілізувати та відновлювати психологічні ресурси. *The VII International Scientific and Practical Conference «Theoretical methods and improvement of science»,* December 12–14, Bordeaux, France. P. 287.

УДК 159.923

Вікторія Бучинська
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент О. В. Васильків, Західноукраїнський національний університет

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ АДАПТОВАНОСТІ ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НОВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Проблема адаптованості першокурсників до нового освітнього середовища є однією з найбільш актуальних. Перехід до закладу вищоїосвіти вимагає від студентів не тільки зміни соціального довкілля та навчального режиму, а й прийняття нового статусу, вибору референтної групи, збільшення обсягу самостійної роботи і рівня самоконтролю. Таким чином, керівництво та викладачі ЗВО мають зважено проектувати освітній процес на різних його етапах та враховувати індивідуально-типологічні особливості своїх студентів.

Зміна звичної моделі навчання вимагає поглибленої адаптації студентів; більшої інтенсивності розумової праці, сприйняття та опрацювання значних масивів інформації, самостійності та відповідальності за результат, чіткої регламентації праці та відпочинку тощо [3].

Виокремлюють декілька шляхів, котрі спроможні підвищити рівень адаптованості першокурсників до нового освітнього середовища, а саме:

1. Організація спеціальних курсів для вступників, котрі допоможуть студентам підготуватися до нових вимог і особливостей освітнього процесу, познайомити зі структурою та нормативними вимогами й неформальними правилами ЗВО.

2. Проведення індивідуальної роботи зі студентами: представники деканату, куратори та викладачі мають проводити індивідуальну роботу з кожним студентом, враховуючи його особливості та потреби.

3. Розвиток соціальної підтримки.Студенти мають бути підтримані через організацію тематичних клубів, груп підтримки, взаємодії з випускниками тощо.

4. Забезпечення якісної інформації. Керівництво ЗВО та викладачі повинні забезпечити студентів повною, якісною та доступною інформацією про вимоги та особливості навчального процесу.

5. Впровадження інноваційних технологій, які дадуть змогу студентам активно взаємодіяти з матеріалом, можуть підвищити ефективність навчання та сприяти адаптації до нового навчального середовища.

Дж. Грінберг виокремлює основні завдання, які стоять перед першокурсниками: досягнення емоційної незалежності від сім'ї, вибір професійної діяльності та утвердження в ній, виконання нових обов'язків, розвиток міжособистісних взаємин і системи цінностей. Пилипенко додатково зазначає, що у ЗВО молода людина має налагодити взаємодію у нових сферах: навчальному та соціально-психологічному середовищі, інформаційному просторі, системі соціальних цінностей [2].

Соціально-психологічна адаптованість першокурсників до студентського життя залежить від низки факторів. Зокрема, сукупність особистісних характеристик і рис темпераменту, що сприяють соціально-психологічній адаптації, формують таку інтегральну рису особистості, як адаптивність [4; 1].

Отже, адаптація першокурсників є важливим етапом їхнього навчання у ЗВО, а також вагомою передумовою ефективності останнього. Основні проблеми, з якими стикаються студенти першого курсу, пов'язані з новим соціальним середовищем, неунормованістю взаємин між членами академічної групи, високим рівнем вимог до результатів навчання, низьким рівнем власного самоконтролю і саморегуляції, відсутністю друзів і знайомих серед однокурсників, необізнаністю з правилами та процедурами університету. Адаптивність як інтегральна властивість та здатність особистості дає змогу швидко й ефективно подолати або пристосуватись до несприятливих умов природного чи соціального середовища. Відтак адаптаційні ресурси людини характеризуютьїї здатність швидко справлятися із несприятливими факторами зовнішнього світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк А.Н., Васильків О.В. Психологічні бар'єри у взаємодії викладача й студентів та шляхи їх ефективного подолання. *Психологічні перспективи*. 2019. Вип. 33. С. 79-90.

2. Пилипенко Н. М. Мотиваційні механізми адаптації особистості сучасного студента до навчальних змін. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. No8 (113). С. 46–54.

3. Скрипник В. Особливості перебігу та самосприйняттясоціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників.*Психологія і суспільство*. 2005. No 2. С. 87–93.

4. Luthar S. S., Cicchetti D., Becker B. The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *ChildDevelopment*. 2000. 71(3).p. 543-562.

УДК 159.923:378.011.3-075.8

Анастасія Гільченко
здобувач першого (бакалаврського рівня) вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Е. М. Ященко Західноукраїнський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

Сьогоднішні реалії життя українців в умовах воєнного стану, а також соціально-економічні, культурні та ціннісні перетворення, які відбуваються на сучасному етапі розвитку суспільства, вносять нові вимоги в систему професійної підготовки майбутніх фахівців. Зокрема, збільшується попит на ті професії, які є необхідними і значимими як в нинішній ситуації війни, так і задля успішного відновлення України в майбутньому. Однією із таких є професія психолога.Технології професійної діяльності психолога мають відповідати вимогам і потребам кожної особистості, яка проживає у сучасній зміненій реальності. Психологічна підтримка, консультування, супровід незалежно від віку торкається всіх верств населення.

Постала необхідність у підготовці фахівців, які надаватимуть якісні послуги масштабної професійної психологічної допомоги. Це вимагає від майбутнього фахівця інтегрованих знань, умінь, норм, цінностей, критичного мислення, емпатійності, комунікативності, а також належного рівня психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності, що, в комплексі, забезпечуватиме її успіх. Доброзичливість, вміння контактувати, віднайти ресурсність особистості, формувати взаємовідносини на діалогічному рівні, здатність до сприйняття і розуміння інших, спілкування на засадах етики та толерантності – є основними вимогами до психолога, який надає допомогу.

Психологічна готовність до майбутньої професійної діяльності є необхідною передумовою розвитку фахівця в закладі вищої освіти, а також забезпечує ефективність, якість та результативність його освітньої діяльності. Особливе значення має як професійна самосвідомість, ставлення до діяльності, знання, мотиви, навички, вміння, так і професійно значущі якості особистості. Ефективність професійної діяльності майбутнього психолога залежатиме і від його здатнності до організації, регулювання та творчого виконаннясвоєї діяльності. Неабиякого змісту набуває особистісна готовність до професійної

діяльності майбутніх психологів як фахівців, які покликані надавати психологічну допомогу особистості в складних умовах життя.

Проблема психологічної готовності в системі наукового пізнання завжди була пов'язана із необхідністю вивчення ресурсності та можливостей особистості, її здатності до виконання професійної діяльності.

Існує низка досліджень, в яких їхні автори розглядали психологічну готовність до різних видів діяльності, як педагогічної (П.Горностай, Т.Іванова, С.Ніколаєнко, О.Скрипченко, В. Моляко, Д.С. Мазоха, І. Чорна та ін.), так і діяльності психолога (О. Бондаренко, Л. Долинська, В. Панок, В. Рибалка, Н. Чепелєва, С. Шандрук).

Вітчизняні науковці В.Рибалка та С.Шандрук виявляють стан готовності як цілісний прояв особистості, котра знаходиться в певних умовах діяльності та життя, пояснюючи цей стан внутрішнім налаштуванням, пристосуванням ресурсів особи до ефективної професійної діяльності. Отже, готовність визначається як психологічний стан особистості, який має прояв безпосередньо перед початком певної діяльності. Це стан, який залежить від індивідуальних характеристик людини, а також його виникнення грунтується на передбаченні ситуації та налаштованості психіки на досягнення успіху [2; 3].

В процесі становлення особистості, її професійного самовизначення вагоме місце займає провідна діяльність. Як зазначає О.Кокун, грунтуючись на працях дослідників, саме така особистісноутворювальна функція діяльності призводить до виокремлення періоду, який пов'язаний з вибором, набуття компетентностей (підготовкою до виконання) та виконання особою певного виду професійної діяльності [1].

Аналізуючи літературні джерела з піднятої проблеми, ми виявили, що психологічна готовність є надзвичайно важливою складовою професіоналізму, яка проявляється на всіх ланках професійного становлення особистості. В основі готовності – процес формування професійних вмінь, мобілізація можливостей, базою для яких слугують вроджені та набуті в процесі освітньої та самостійної діяльності властивості особистості.

Студентство є особливою соціальною категорією, своєрідною специфічною спільністю людей, які об'єднані інститутом вищої освіти. Після закінчення загальноосвітніх шкіл школярі вступають до відповідних закладів вищої освіти, де розпочинається період їхнього професійного становлення. Тому аналіз психологічних особливостей студентів-першокурсників, а також закономірностей їхнього становлення як майбутніх психологів необхідно здійснювати з позицій їхніх вікових, психічних, особистісних та соціальних характеристик.

У студентів-першокурсників стан психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності психолога має складну динамічну структуру, яка містить інтелектуальні, емоційні, вольові, мотиваційні якості психічного складу особистості, також знаходиться у співвідношенні із зовнішніми умовами, завданнями, внутрішніми налаштуваннями (особистою готовністю). Першокурсники пристосовуються до характеру, змісту, умов і організації освітнього процесу і цепроявляється як у формальному пристосуванні до нових обов'язків та вимог, так і в особливостях внутрішньої інтеграції груп студентів-першокурсників, інтеграції цих груп зі студентським оточенням загалом, підготовкою студентів до нових форм і методів навчальної роботи у закладі вищої освіти. Також у них розпочинається період професійної адаптації, розвиток вмінь, навичок, компетентності та якостей майбутніх фахівців-психологів.

Отже, психологічна готовність студентів-першокурсників до майбутньої професійної діяльності характеризується інтегральністю, складністю і динамічністю, співвідноситься як із зовнішніми завданнями та умовами, набутими професійними знаннями, вміннями, навичками, цінностями та нормами, так і з внутрішніми, які полягають у психофізіологічному аспекті готовності, впевненості у власних силах, сукупності емоційних, мотиваційних, інтелектуальних, вольових якостей психічного складу особистості.

Окреслена наукова проблема розвитку психологічної готовності студентів-першокурсників до майбутньої професії психолога є актуальною, відповідає запитам сучасного стану суспільства і потребує подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кокун О.М.Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія. К.: ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. 200 с.

2. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології. К. : Ніка-Центр, 2003. 204 с.

3. Шандрук С.К. Специфіка підготовки практичних психологів до професійної діяльності. Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах. К. : Ніка-Центр, 2002. С. 32-34.

УДК 378.4:378.014.25

Тетяна Лень (Івахів)
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Е. М. Ященко Західноукраїнський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сучасна вища освіта в Україні продовжує розвиватися, долаючи нелегкий шлях зламу стереотипів і моделей звичного функціонування закладів вумовах воєнного стану та вирішуючи проблеми, що пов'язані з невідповідністю новим суспільно-економічним реаліям. Застарілим стандартам української вищої освіти важко адаптуватися до світового рівня розвитку технологічного прогресу, сучасних освітніх інновацій та попиту у релевантних фахівцях в індустрії.

Сьогодні саме міжнародна співпраця закладів вищої освіти є складовою успішного розвитку вітчизняних освітніх систем. Академічна мобільність студентів, а також активна участь у міжнародних освітніх програмах та проєктах має суттєвий вплив на якість трудових ресурсів національної економіки, оскільки забезпечує доступ до можливостей, які дозволяють студентам і викладачам повертатися в свою країну з новим академічним і культурним досвідом завдяки обміну знаннями, створенню інтерактивних мереж, мобільності викладачів і студентів, реалізації міжнародних науково-дослідних проєктів, курсів. Національні системи освіти розширювалися з урахуванням прийому іноземних студентів, аспірантів і докторантів, а експорт вищої освіти став невід'ємною частиною діяльності сучасних закладів вищої освіти. Агенти академічних систем зацікавлені в залученні іноземної молоді, оскільки в більшості випадків вона є джерелом доходу для університетів, причому такого доходу, який у ряді випадків не залежить від державного фінансування і контролю.

Крім того, іноземні студенти є джерелом символічних ресурсів не лише на міжнародному, але і на внутрішньому ринку: велика кількість іноземних студентів, аспірантів та докторантів в університеті може використовуватися в якості символу визнання і демонструється на офіційних сайтах університетів, у рекламних проспектах. Кількість іноземних студентів та вчених використовується в якості однієї з характеристик, що враховуються при

визначенні позиції конкретного закладу вищої освіти в національних та інтернаціональних рейтингах.

Водночас студенти-іноземці подекуди зіштовхуються із труднощами соціальної адаптації, оскільки вони проживають у нових умовах. Їм потрібно змінювати соціальні реакції й форми активності, які були вироблені і засвоєні роками, засвоювати нові навички та знання, які дозволять їм співіснувати з представниками іншої культури, змінювати установки.

Сутність і природу адаптації іноземних студентів до умов країни навчання розглядали вчені: О.Артьомова, Л.Бондаренко, І. Булах, В. Воробйов, О. Газман, М. Давер, Т. Верещагіна, О. Тростинська, В. Трусов, Ю.Щербяк, М. Яницький та інші.

Загалом термін „адаптація" використовується в різних галузях наукового знання, однак дослідниками ще невироблено єдиної думки про його зміст. Так, одні автори розглядають адаптацію як процес, результат „пристосування", а інші як „взаємодію" людиниз людиною (певним колективом, групою), або як „взаємодію" людини і середовища. В психологічному тлумачному словнику В. Шапара ми знаходимо наступне визначення адаптації: „адаптація (від лат. adaptacio – пристосування) пристосування будови і функцій організму, його органів і клітин до умов середовища [3,9].

При вивченні адаптації людини до певної групи однорідних факторів здебільшого виділяються такі види адаптації, як: фізіологічна, психічна, соціально-психологічна, психофізіологічна, професійна. Соціальну адаптацію студентів поділяють на: професійну адаптацію в форматі пристосування до характеру, змісту, умовам і організації навчального процесу, формування навичок самостійності в навчальній і науковій роботіта соціальну адаптацію як пристосування особистості до групи, взаємовідносин в ній, формування власного стилю поведінки [1].

Соціально-психологічна адаптація іноземних студентів до умов студентської групи до навчання у закладах вищої освіти є специфічною і досліджується у формальній, суспільній та дидактичній площинах. Іноземні студенти повільно пристосовуються до нового оточення, структури вищої освіти, до вимог і зобов'язань; відчувають труднощі інтеграціїсвоїх груп в студентське оточенням в цілому; мають проблеми із підготовкою до нових форм і методів навчальної роботи у закладах вищої освіти. Також характерними для них є: побутові проблеми та такі, що пов'язані із медичним обслуговуванням; ізоляція або можливість спілкування лише із співвітчизниками (через низький рівень знання іноземної мови, недостатнє залучення мобільних студентів до позааудиторної діяльності, в органи

студентського самоврядування) [2]; релігійні розбіжності й протиріччя між рідною культурою й культурою країни навчання тощо.

Отже, процес соціально-психологічної адаптації іноземних студентів в умовах освітньої діяльності закладів вищої освіти є складним, оскільки формує внутрішню самоорганізацію, уміння розподілити час і сили в режимі освітнього процесу, стимулює роботу з виявлення й усвідомлення нових життєвих цінностей, комунікативних здібностей, вивчення методики пізнання іноземної мови, особливостей країни навчання. Успішна адаптація сприятиме підвищенню якості підготовки іноземних студентів, допомагатиме їм стати ефективними учасниками освітньої діяльності у закладах вищої освіти. Наукові розвідки з піднятої проблеми окреслюють це питання як нове у галузі психології, а тому вимагають досконалого теоретичного і практичного вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Л. М., Артьомова О. І. Складності адаптації іноземних студентів до навчання в українських закладах вищої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*.Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 67. 2019. С. 33-37

2. Ляхова І. А. Використання системного аналізу процесу адаптації студентів-першокурсників. *Рідна школа.* 2001. № 1. С. 61-63

3. Психологічний тлумачний словник / В.Б. Шапар. Х.: Прапор, 2004. Х.: Прапор, 2004. 640 с.

УДК 159.98

Альона Мудрак

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – старший викладач Т.Г. Глух

Західноукраїнський національний університет

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Основним психотравмуючим впливом бойової обстановки є досить тривале перебування військовослужбовців в умовах специфічного бойового стресу, що накладає свій негативний відбиток. У період бою дія стресу виконує певну позитивну функцію для людини, проте після закінчення війни вона стає

негативним і руйнівним чинником через постстресові реакції. Особи, у яких проявляються реакції межової дезадаптації, потребують медико-психологічної допомоги, психокорекції та психотерапії.

Основні зусилля повинні бути зосереджені на спеціальних заходах, що проводяться психологами, психіатрами, медичними працівниками, головним чином на психодіагностику, психофізіологічне обстеження, медичні огляди і на роботу з психорегуляції, психокорекції, заходи психотерапевтичного характеру. Діагностика психічних станів, рівня нервово-психічної діяльності, що проводиться психологами і психіатрами, має бути основним змістом роботи в ході медичного обстеження військовослужбовців після їх повернення з районів бойових дій. При цьому особлива увага повинна бути приділена проведенню групових та індивідуальних бесід, в ході яких клієнта необхідно зорієнтувати в проблемах, що виникають в процесі реабілітації учасників бойових дій до звичайних умов життєдіяльності.

Психологічна допомога повинна сприяти успішній адаптації військовослужбовця до нових умов життя. Психолог допомагає військовослужбовцям та членам їх сімей відновити й утвердити свої зв'язки з природним, соціальним і культурним просторами життя, структурувати в самосвідомості реальності зовнішнього світу, співвідносячи їх з реальностями внутрішнього світу. Психологічна допомога військовослужбовцям-учасникам бойових дій повинна включати декілька напрямків:

1. Діагностика синдрому соціально-психологічної дезадаптації у військовослужбовця на підставі результатів психодіагностики його індивідуальних особливостей.

2. Психологічне консультування (індивідуальне та сімейне). В індивідуальних бесідах необхідно дати військовослужбовцям можливість висловити все наболіле, проявляючи зацікавленість їх розповіддю. Потім доцільно роз'яснити, що пережиті ними обставини і теперішній стан тимчасовий, він притаманний всім, хто брав участь у бойових діях. Дуже важливо, щоб вони відчули розуміння і побачили готовність допомогти їм зі сторони не лише фахівців, а й близьких, рідних. Засобом психологічної реабілітації є щирий прояв розуміння і терпіння до проблем осіб, які пережили травмуючі військові умови. Відсутність такого розуміння і терпіння з боку близьких призводить до трагічних наслідків.

3. Психокорекційна робота. Психологічна корекція або психокорекція – це діяльність з виправлення тих особливостей психічного розвитку, які за прийнятою системою критеріїв не відповідають оптимальній моделі (нормі). Кваліфікована психотерапевтична допомога необхідна тим

військовослужбовцям, у яких відзначаються різко виражені і запущені порушення адаптації (депресія, алкоголізм, девіантна поведінка і т.д.).

4. Навчання навичкам саморегуляції (прийомам зняття напруженості за допомогою релаксації, аутотренінгу та інших методів).

5. Соціально-психологічні тренінги з метою підвищення адаптивності військовослужбовця і його особистісного розвитку.

6. Допомога в професійному самовизначенні, профорієнтація з метою перенавчання та подальшого працевлаштування. Кожен учасник бойових дій повинен проходити і соціально-психологічну, і медичну реабілітацію. Таким чином, слід говорити про цілісну медико-психологічну реабілітацію і соціальну підтримку військовослужбовців, які брали участь у бойових діях. Найбільш оптимальним для реалізації завдань системи соціальної реабілітації учасників бойових дій є створення спеціалізованого центру соціальної реабілітації осіб, які брали участь у бойових діях. Такий центр може вирішувати весь комплекс проблем соціальної адаптації та реабілітації ветеранів гарячих точок.

Події війни впливають на особистість не лише своєю інтенсивністю, а й частою повторюваністю. У таких виняткових, за сучасними мірками, умовах, бійцям для виживання потрібні навички і способи поведінки, які не можна вважати нормальними і загальноприйнятими в мирному житті. Багато з цих стереотипів поведінки, придатних лише для бойової обстановки, так глибоко пустили коріння, що будуть позначатися ще багато років на життєдіяльності колишнього воїна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блінов О. А. Соціально-психологічні основи реабілітації в соціальній роботі : практикум / О. А. Блінов. К. : НАУ, 2013. 80 с.

2. Гірняк А.Н. Психологічні особливості освітньої взаємодії осіб з різними суб'єктними характеристиками. *Психологічний часопис*. 2020. № 3 (35). Т. 6. С. 45–55.

3. Єна А. І. Актуальність і організаційні засади медико- психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції / А. І. Єна, В. В. Маслюк, А. В. Сергієнко // Науковий журнал МОЗ України. 2014. № 1. С. 5-16

4. Кризова психологія: Навч. посіб. : 2-е вид. / За заг. ред. проф. О. В. Тімченка. Х. : НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2013. 380 с.

5. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій : метод. посіб. / О. М. Кокун, Н. А. Агаєв, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська. К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.

6. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Психорозвивальна взаємодія в освітньому процесі та її концептуальні засади. *Психологічний часопис* . 2020. № 6 (38). Т. 6. С. 9–18.

УДК 37.013.42

Ірина Палихата
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – к. пед. н., доцент кафедри психології та соціальної роботи З. І. Крупник Західноукраїнський національний університет

ШЛЯХИ ТА СПОСОБИ ПСИХОКУЛЬТУРНОЇ РОБОТИ ЩОДО ПОДОЛАННЯ ЯВИЩА БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ ДІТЕЙ

Актуальність проблеми вибору соціальним працівником способів психокультурної роботи спрямованих на подолання дитячої безпритульності визначається в першу чергу розумінням причини і ситуації кожної дитини, яка вибрала такий спосіб життя. Характеризуючи систему роботи соціального працівника з «дітьми вулиці», потрібно врахувати, що до цієї категорії можуть відноситись і діти, які вже на вулиці, або, ті, що можуть там опинитися. Також у роботі з дітьми, потрібно зважати і на те, що вони мають особисту думку і право на свободу вибору.

Тому у своїй роботі з цією категорією дітей для соціального працівника в пріоритеті повинно бути дотримання відповідних принципів:

– принцип дотримання інтересів дитини, а це означає, що в усіх спірних питаннях, в яких існує конфлікт інтересів дорослих громадян, установ і дітей, на першому місці повинні бути інтереси дітей;

– принцип добровільності – неможливо насильно повернути дитину у родину, потрібно, щоб у самої дини виникло таке бажання. Це повинен врахувати соціальний працівник під час своєї співпраці з дитиною і намагатися встановити вербальний контакт на рівні довірливого спілкування.. В іншому випадку він буде виконувати роль спостерігача.

У плануванні соціальної роботи з «дітьми вулиці», соціальний працівник повинен враховувати і те який вплив на дитину має сім’я і чи не є саме вона причиною вибору дитини – жити на вулиці.

Діти, які мешкають удома й мають нормальну сім'ю, але більшість часу проводять на вулиці. Головним завданням є подолання внутрішньо-особистісних конфліктів дитини та її батьків, залучення дитини до змістовних форм організації дозвілля. Соціальна робота із сім'єю повинна проводитись з усіма членами родини. Направленість діяльності соціального працівника повинна спрямовуватись на формування нових взаємини і навичок: це планування витрат, ведення домашнього господарства, організація дозвілля,

підтримка вирішення шкільних проблем. Результат такої роботи — це набуття досвіду позитивних відносин і почуття взаємоповаги і взаємопідтримки. Саме це є головним інструментом у соціальній роботі із сім'єю.

Співробітництво із сім'єю у рамках соціально - психологічної допомоги можна розділити па п'ять фаз, що переходять одна в одну й у залежності від особливостей сім'ї вимагають різної кількості часу.

1. Фаза встановлення контакту і знайомства.
2. Фаза психосоціальної діагностики.
3. Фаза інтервенції.
4. Фаза згортання роботи.
5. Фаза додаткового наставництва .

Як саме допомогти дитині, яка мала спроби «виходу на вулицю» або вже перебуває у «вуличному середовищі», соціальний працівник вирішує індивідуально, враховуючи життєву ситуацію окремої родини і дитини. При цьому, доцільним буде, дотримуватись основних напрямків та шляхів роботи з «дітьми вулиці»:

Перший напрямок передбачає *профілактичну соціальну роботу.* Дитина перебуває на стадіях «роздумів і підготовки», тобто розглядає вихід па вулицю як можливий варіант на перспективу. На цій стадії необхідна соціально – профілактична робота з дітьми та підлітками для вирішення конфліктів із батьками і вчителями; залучення дітей до клубів за інтересами, дитячих та молодіжних громадських організацій, різних спортивних секцій. Завданням етапу є повернення дитини до стану байдужості щодо виходу па вулицю. Тобто потрібно створити умови, щоб дитина перестала розглядати вихід па вулицю як варіант вирішення своїх життєвих проблем.

Другий напрямок – допомога у поверненні дитини з вулиці відповідає стадіям "дії і післядії". Тобто дитина вже знаходиться па вулиці, а соціальний працівник повинен вживати дії, спрямовані па пробудження у дитини бажання залишити вулицю. Метою соціальної роботи у даній ситуації є повернення дітей з вулиці додому. Результат досягається шляхом виявлення та вирішення проблем дітей, пов'язаних найчастіше з сім'ями, особливо кризовими, школою, ровесниками.

Третій напрямок характеризується подоланням невизначеності. Третій напрямок реалізується у ситуації, коли дитина перебуває на стадії індиферентного стану, тобто живе на вулиці і не розглядає варіантів зміни свого способу життя. У такій ситуації метою роботи є подолання байдужості дитини до власної долі, пробудження бажання мати затишок, можливість спілкуватися з близькими чи рідними людьми, просто змінити обстановку тощо. Ця робота повинна спонукати дитину задуматися про своє майбутнє.

Досвід спілкування з дітьми вулиці показує, що вони не думають, а найчастіше бояться думати про своє майбутнє, тому що не бачать виходу із сформованої ситуації. Пробудження у дитини бажання змінити своє життя грунтується, насамперед, на реальній можливості зробити це.

Такою реальною можливістю може бути наявність місця (центру), де дитині нададуть притулок, зрозуміють і допоможуть; це може бути варіант самостійного життя – працевлаштування, одержання житла тощо. Рідше – це варіант повернення до сім'ї, на жаль, до цього часу, як правило, сімейні відносини остаточно зруйновані.

*Четвертому напрямку*властиво закріплення за соціальним інститутом. Цей напрямок реалізується па стадіях роздумів і підготовки, коли вдалося розбудити інтерес дитини до зміни способу життя. При цьому активізується спілкування таких дітей із соціальними працівниками. Діти звертаються по допомогу до соціально – психологічних реабілітаційних центрів, соціальних служб для молоді тощо. Метою діяльності соціального працівника на цьому етапі є допомога дитині у поверненні до нормального життя.

П'ятий напрямок – соціальний супровід. Це вихід на своєрідний фініш: дитина повертається до рідної сім'ї або до сім'ї родичів, до інтернатної установи і починає самостійне життя. Цей період вимагає особливої уваги соціального працівника, який здійснює соціальний супровід дитини або сім'ї, до якої вона повернулася.

Найефективнішою формою, коли дитина ще роздумує і розглядає вихід на вулицю , як вирішення певних підліткових проблем є вулична соціальна робота. *Головною умовою вуличної соціальної роботи* є створення для молодих людей, що мають різні проблеми, можливості користатися послугами фахівців, що професійно покликані їм допомагати. Допомога припускає не тільки підтримуючі бесіди і консультації, але і надання приміщення, у якому можна відпочити, пережити важкий час.

Фахівці соціальної сфери, що надають професійні послуги дітям, які опинились на вулиці, прагнуть надати їм особисту безпеку, медичну допомогу, освіту та гарантії на гідне життя. Та найголовнішою метою кожного соціального працівника, який працює з бездоглядними та безпритульними дітьми є відновлення їх довіри до суспільства, створивши всі необхідні умови для виховання та розвитку, оточивши атмосферою особливої уваги й турботи. Лише тоді ми отримаємо можливість покращити умови життя таких дітей, забезпечивши їм гідні умови життєдіяльності та захисту від негативних явищ у сучасному українському суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О. В. Запобігання інституціалізації дітей раннього віку. Інноваційні технології соціальної роботи з профілактики відмов від новонароджених дітей : метод. посіб. К. : Століття, 2008. 224 с.

2. Горемикіна Ю.В. Інноваційні практики соціальної роботи з вразливими групами населення в Україні. *Соціальна інновації.* 2020. №3. С. 91-113.

3. Прокопенко І.Ф., Євдокімов В.І. Педагогічні технології: навч. посіб. Вид. 2-е. Харків: Колегіум, 2006. 218 с.

4. Розвиток інтегрованих соціальних служб для вразливих сімей і дітей. Проект ЄС. Звіт про результати діяльності за період 29 грудня 2006 р. 29 березня 2007 р. / Консорціум «Кожній дитині». URL: http://archive.p4ec.org.ua/upload/library/pdf/ Progress%20Report_ukr.rar (дата звернення: 20.03.2023).

УДК 378.147

Мар’яна Столярчук

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Е. М. Ященко Західноукраїнський національний університет

КРЕАТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Сьогодні людство постало перед новими викликами суспільства. Мобільність, швидкість прийняття рішень в ситуації невизначеності, опанування досвідом – все це призводить до створення новихетапів розвитку, в яких проявляються результати діяльності, розкриваються індивідуальні здібності, змінюється середовище. Кожна людина має можливість керувати власним життям, позбавлятися стереотипів, проявляти свій неповторний стиль, генерувати незвичайні ідеї, відхилятися від загальноприйнятих моделей мислення та успішно вирішувати творчі завдання, проявляти різні сторони творчості.

Унікальність людини дуже тісно пов’язана із поняттям «креативність». У науковій літературі цей термін часто ототожнюють з поняттям «творчість». Вітчизняний вчений В.Рибалка, аналізуючи спеціальну наукову літературу, зазначає, що поняття «творчість» виокремлюється як продукт діяльності, а результат його полягає у створенні якісно нових матеріальних і духовних цінностей. Також воно проявляється як здатність людини створювати нову

реальність, що задовольняє різномані суспільні та особисті потреби (з наявного матеріалудійсності на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу) [2, 5]. Вчений наголошує, що творчість у психології досліджуєтьсяу процесуальному та особистісному аспектах. У процесуальному визначаються особливості перетворення суб'єктом предмета творчості, об'єкта впливу чи маніпулювання, об'єктивної дійсності в цілому. В особистісному аспекті надважливими є якості, здібності особистості як суб'єкта творчої діяльності, її потреби, мотиви, інтереси, знання, вміння, навички, емоції і почуття, характерологічні властивості, самосвідомість тощо [2, 6].

Поняття «креативність» визначається як діяльність, в результаті якої створюється новий продукт, який вирізняється суспільно-історичною унікальністю, оригінальністю, неповторністю [4]. Сучасні дослідження доводять, що в основі креативності – здатність орієнтуватися в надлишковій інформації, систематизувати її [3]. Якщо творчість є одночасно процесом і результатом, то креативність – суб'єктивною детермінантою творчості, спонукальною та необхідною основою та функцією особистості.

Аналізуючи сучасну наукову літературу з піднятої проблеми, нами виявлено, що креативність стала предметом вивчення для багатьох зарубіжних і вітчизняних психологів: Е.Боно, Дж.Гілфорда, Е.Торранса, Р. Стернберга і Д. Лаверта; Д. Богоявленської, Г. Костюка, Г. Балла, В. Моляко, В. Рибалки, В. Роменця,Т. Хомуленко, С. Шандрука та ін.

У своїй роботі ми визначаємо креативність як своєрідне вирішення завдань, що стоять перед людиною, нестандартним, але конструктивним способом, тобто таким чином, що зреалізовує індивідуальність. Слід зазначити, що першим цей термін використав Д. Сімпсон у 1922 р. для обґрунтування «здатності людини відмовитися від стереотипного мислення» [1]. Праці Дж. Гілфорда заклали методологічну основу в концепцію креативності як універсальної пізнавальної творчої здібності [5]. Також поняття креативності розглядализ позицій психодинамічного, біхевіористичного, психопатологічного, прагматичного, продуктивного, процесуального та гуманістичного підходів.

Отже, креативність особистості проявляється в унікальних властивостях людини, її індивідуальності, виникає в результаті діяльності в соціальному контексті, є суб'єктивною детермінантою творчості, спонукальною та необхідною основою та функцією особистості. Основою формування креативності є творча діяльність, яка спрямовується на створення чогось нового і оригінального. Окреслена наукова проблема є актуальною, сприяє розвитку науки, техніки, мистецтва, культури та інших сфер суспільного життя шляхом нововведень та відкриттів, тому потребує подальших наукових розвідок у теоретичній та практичній площинах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія психології. Київ: «Академвидав», 2006. 424 с.
2. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології. К.: Ніка-Центр, 2003. 204 с.
3. Хомуленко Т.Б. До питання про зміст поняття креативності та методи її дослідження. Актуальні проблеми психології навчання. Х.: ХДПУ, 1995. С. 145-154.
4. Шандрук С.К. Психологія професійних творчих здібностей: монографія. Тернопіль: *Економічнадумка*. 2015. 357 с.
5. Guilford J. The nature of human intelligence. N.-Y. : McGraw Hill, 1967. 290 p.

УДК 364.6

Наталі Унятицька
здобувачка першого (бакалаврського)рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – старший викладач кафедри психології та соціальної роботи Т. Г. Глух
Західноукраїнський національний університет

ВЖИВАННЯ НАРКОТИКІВ ПІДЛІТКАМИ ЯК СКЛАДНА ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

В Україні проблема вживання підлітками наркотиків і психотропних речовин є досить актуальною та доволі поширеною. Згідно з даними національного опитування, проведеного в 2020 році серед школярів 10-11 класів, понад 10% учнів зізналися, що пробували наркотики хоча б раз у своєму житті. Зокрема, більше половини з них спробували наркотики у віці 15-16 років. Крім того, за даними Державної служби статистики України у період з 2010 по 2020 рік кількість затриманих осіб за вживання та збут наркотиків серед осіб віком від 14 до 18 років збільшилася в п'ять разів [1].

Вживання наркотиків особами пубертатного віку є серйозною проблемою, оскільки вона спричинює порушення фізичного, психічного, соціального і духовного здоров’я, впливає на навчальні досягнення, часто викликає соціальну відчуженість та зростання кримінальної активності. Наркоманія – проблема передусім молоді, оскільки саме для осіб підліткового віку притаманні максималістські світоглядні інтенції, ідеалізм поглядів,

низький рівень саморегуляції, невміння конструктивно вирішувати життєві проблеми, завищені очікування та соціальні запити, а відтак за найменших негараздів практикується «втеча» від психотравмувальної проблеми, через різні формопроявиадиктивної поведінки (алкоголізм, наркоманію, ігроманію тощо).

Наркоманія – важке захворювання, яке розвивається дуже швидко. Навіть одноразове вживання наркотиків може спричинити наркотичну залежність, що робить їх особливо небезпечними. У підлітковому віці наркотична залежність, зазвичай, розвивається значно швидше, ніж у дорослих, через фізіологічні особливості організму. Такі експерименти можуть мати непоправні наслідки, у тому числі й смерть. Після початку регулярного вживання наркотиків середня тривалість життя людини становить 7 років. Наркомани рідко доживають до 30 років. Варто зазначити, що в Україні вживання наркотиків серед підлітків часто пов'язане зі складними соціальними та економічними умовами, з низьким рівнем освіти та відсутністю альтернативних шляхів самореалізації та задоволення потреб молоді у розвитку та дозвіллі.

Окрім того, досить поширеним є вплив соціального оточення на підлітків, окрема, друзів, які практикують вживання наркотиків. Також не менш важливою є роль засобів масової інформації, зокрема, веб-сайтів та соціальних мереж, де дуже легко відшукати інформацію про наркотики та знайти способи їх отримання. Статистика свідчить, що понад 25-50% тінейджерів у віці від 12 до 15 років мали досвід вживання наркотичних речовин. При цьому більшість з них вживали наркотики неодноразово [3].

Отже, проблема вживання наркотиків серед підлітків в Україні потребує уваги та розв'язання на рівні держави (особливо освітніх інституцій), територіальних громад, окремих сімей та молодіжних громадських організацій, що здатні здійснити вагомий внесок у її подолання. Для цього необхідно розробити комплексну програму лікування та профілактики вживання наркотиків серед підлітків, яка міститиме в собі ефективні методи та стратегії залучення молоді до здорового способу життя та саморозвитку. Також доцільним буде підвищення якості медичної допомоги для тих, хто вже став жертвою наркотиків, розробка програм соціальної реабілітації, спрямованих на повернення людей до нормального життя, а також зміцнення законодавчої бази для боротьби з вживанням та поширенням наркотиків середньовнолітніх [4; 5].

Отже, розв'язання проблеми вживання наркотиків серед підлітків потребує складних та цілеспрямованих дій від всіх суспільних груп. Необхідно відповідально та ефективно працювати над попередженням цього явища, дотримуючись засад партнерства, взаємодії та взаємопідтримки. Тільки так можна досягти мети – створення здорового й безпечного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2020 р.URL: https://cmhmda.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Zvit-shhodo-narkotykiv-ta-alkogolyu-za-2020-rik.pdf
2. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними».URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text
3. Формування здорового способу життя. Навчально-методичнірекомендації / Т. Андріученко, О. Вакуленко, В. Волков, Н. Дзюба, В.Коляда, Н. Комарова, І. Пєша, Н. Тілікіна. К.: ДУ «Державний інститутсімейної та молодіжної політики», 2018. 120 с.
4. Гірняк А.Н., Гірняк Г.С. Формовияви девіантної поведінки у сучасних молодіжних субкультурах та їх соціально-психологічний аналіз. *Психологія і суспільство.* 2023. № 1. С. 199-204.
5. Гірняк А.Н., Карп'як Т.М. Соціально-психологічні детермінанти делінквентності підлітків. *Актуальні задачі сучасних технологій* : зб. тез доп. міжнар. наук.-техн. конф. молодих учених та студентів, Т.2 (м. Тернопіль, 17–18 листоп. 2016 р.). Тернопіль : ТНТУ, 2016. С. 318-319.

УКД 316.6

Антоніна Яловенко
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент О. В. Васильків Західноукраїнський національний університет

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМИН БАТЬКІВ І ДІТЕЙ У НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМ'ЯХ

Сім'я – це одна із соціальних груп, яка складається із чоловіка, жінки та їх дітей (власних або всиновлених). Також туди можуть входити інші особи, які поєднані родинними та кровними зв'язками. Найбільш розповсюдженою у сучасному житті є нуклеарна сім'я, яка складається із чоловіка, дружини та одного або двох дітей [1, 124].

Актуальною проблемою у нашому суспільстві є проблема неблагополучних сімей. Оскільки сім'я – це перше середовище соціалізації дитини, тому від неї залежить майбутнє нашого суспільства [2, 92].

Соціально неблагополучними сім’ями називають сім’ї, в яких проявляються антисуспільні явища: нехтування батьківськими обов’язками, аморальна поведінка, жорстоке поводження з дітьми, алкоголізм і т.д. [3, 109].

У неблагополучних сім'ях можуть бути різноманітні проблеми взаємин батьків і дітей. Основні з них наступні:

- Насильство та зловживання. Батьки в неблагополучних сім'ях можуть використовувати фізичне або емоційне насильство проти дітей, що може призвести до психологічної травми та порушень у поведінці дітей.
- Недостатній догляд та увага. Батьки, які мають проблеми з алкоголем чи наркотиками, неспроможні забезпечити дітям достатньої уваги та догляду, що негативно впливає на їх психологічний стан і поведінку.
- Матеріальний дисбаланс. У неблагополучних сім'ях, де батьки мають низький дохід або не мають постійної роботи виникає нестача необхідних ресурсів для забезпечення фізичних і психодуховних потреб дітей.
- Недостатня комунікація. Батьки в неблагополучних сім'ях переважно здатні налагоджувати ефективну комунікацію з дітьми, що спричинює відчуття відчуженості та нерозуміння.
- Порушення соціальних норм. Батьки в неблагополучних сім'ях можуть не дотримуватися соціальних норм і правил, що викликає в дітей відчуття безпорадності та втрати довіри.

Ці проблеми можуть призвести до неадекватної самооцінки, стресу, депресії та інших психологічних проблем у дітей, а також вплинути на їхній розвиток та майбутнє життя. Для розв'язання цих проблем необхідно проводити роботу з родиною та індивідуальну роботу з дітьми, зокрема:

- Сімейну терапію. Це може допомогти встановити ефективну комунікацію між батьками та дітьми, знайти спільну мову та розв'язати конфлікти.
- Роботу з психологом. Діти, які мають психологічні проблеми, можуть потребувати індивідуальну психотерапію, щоб знайти шляхи до поліпшення свого самопочуття та психологічного стану.
- Роботу з соціальним працівником. Фахівець має виявити проблеми в сім'ї, знайти ресурси для забезпечення дітей, допомогти розв'язати юридичні питання та забезпечити дітей доступом до різних соціальних послуг.
- Роботу з освітніми установами. Освітні установи можуть допомогти дітям, які мають проблеми в навчанні або соціально-адаптаційні проблеми, а також забезпечити їхнє навчання та підтримку.
- Роботу з медичними працівниками. Медичні працівники можуть надати допомогу в лікуванні фізичних і психічних захворювань, які можуть виникнути у дітей, які проживають у неблагополучних сім’ях.

Особливу увагу необхідно приділяти запобіганню насильства та забезпеченню безпеки дітей. Небезпечні ситуації повинні бути негайно повідомлені органам влади для вжиття необхідних заходів. Також важливо створити умови для того, щоб діти знайшли свій шлях у житті, розвивали свої таланти та інтереси, отримували належний догляд з боку своїх батьків.

Отже, важливо розуміти, що неблагополучні взаємини батьків і дітей можуть мати серйозні наслідки для розвитку та здоров'я дітей. Для їхнього запобігання необхідно забезпечувати підтримку та допомогу дітям із неблагополучних сімей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лепеха І. Люди літнього віку як соціальна спільнота. *Південноукраїнські наукові студії : Програма та матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених із міжнародною участю.* Наук. ред. та уклад. О. Б. Петінова. Одеса, 2023 С. 122-125.

2. Бережняк Т.О. Соціальна робота з неблагополучними сім'ями. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції.* Упоряд.: О.В. Лісовця С.О. Борисюк. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022 С. 91-93.

3. Стеблюк О.В. Аналіз дискурсу «неблагополучної сім'ї» у законодавчих актах. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, Упоряд.: М.П.Васильєва І.А. Романова І.О. Шеплякова, М.О. Штанько. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2021 С. 108- 110.

УДК 159.98

Ольга Павловська
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Т. Л. Надвинична Західноукраїнський національний університет

ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ЗІ СКЛАДУ ГРУПИ ПОСИЛЕНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ УВАГИ (ГППУ)

Станом на сьогодні, проблематика допомоги військовим, які виконують бойові завдання або повернулися із зони бойових дій вимагає посиленої уваги, адже війна триває і більшість воїнів потребують посиленої психологічної

підтримки та допомоги. Для ефективного реагування на такі виклики у нашій державі було створено групи посиленої психологічної уваги (ГППУ).

Дослідженням даної тематики займались наступні дослідники: Тохтамиш О.М, Попелюшко Р.П, Зейгарник Б.В., О.М. Кокун, Н.А. Агаєв, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська. та інші.

Серед видів допомоги, яку надають фахівці цієї спільноти, особливе місце займає *психологічна профілактика* – система заходів, спрямованих на зниження захворюваності на нервово-психічні розлади та запобігання їх загостренню. Вона включає розробку та реалізацію заходів, спрямованих на охорону психічного здоров'я, поліпшення умов праці та побуту людей [2].

Для забезпечення ефективності профілактичної діяльності, за результатами обстеження, наявності повної інформації про особливості поведінки особового складу в районі виконання завдань за призначенням, пережитих ними екстремальних подій, фахівці поділяють військовослужбовці на *три групи*[3]:

1. Військовослужбовці без істотних відхилень психічного стану, які зберегли здатність повноцінної соціальної адаптації та працездатність, справляються зі своїми службовими обов'язками, мають нормальні взаємини в сім'ї. Такі військовослужбовці не вимагають пильної уваги психолога, вони здатні виконувати професійні завдання, самостійно справляючись з психологічними проблемами, пов'язаними з перебуванням в районі виконання службових завдань;
2. Військовослужбовці, які мають функціональні відхилення, знижений рівень працездатності, відчувають труднощі в повсякденному житті, але зберігають контроль над своєю поведінкою за допомогою значного напруження сил і ресурсів, які потребують проведення реабілітаційних, відновлювальних заходів;
3. Військовослужбовці, які мають виражені прояви посттравматичної стресової симптоматики, порушення соціальної та професійної адаптації, проблеми в родині, вимагають постійного спостереження [3].

Враховуючи особливості певної групи військовослужбовців та їхні характеристики, психологи служби психологічного забезпечення можуть здійснювати низку заходів психопрофілактики, метою яких є яких формування відповідних компетентностей та психологічних якостей [1]:

- Організація і проведення заходів з військовослужбовцями для яких використовується "Протокол дій з військовослужбовцями, зарахованими до ГППУ, які виконували завдання служби в екстремальних умовах з підвищеним ризиком для життя та здоров'я під постійним впливом стресогенних факторів";

• Проведення психологічних лекторіїв з особовим складом роз'яснення про можливі особистісні зміни і проблеми в адаптації до екстремальних умов та реадаптація після виконання завдань у таких умовах в учасників бойових дій;

• Планування і проведення заходів з формування психологічної готовності до ризику, стресостійкості у військовослужбовців, які будуть виконувати СБЗ в екстремальних умовах ;

• Сприяння підвищенню рівня психологічної культури військовослужбовців, навчання прийомам першої психологічної допомоги (самодопомоги), заходам психологічної підтримки, саморегуляції психоемоційного стану ;

• Надання практичних рекомендацій командирам підрозділів щодо добору особового складу варт, військових нарядів, бойових груп, екіпажів, а також проведення з особовим складом заходів психологічної підготовки;

• Провення дебрифінгу з військовослужбовцями, які зазнали впливу психотравмуючих факторів протягом перших 3 діб від 24 годин після прибуття в пункт постійної (тимчасової) дислокації до 72 годин;

• Направлення особового складу, що виконував завдання в екстремальних умовах, на психологічну реабілітацію за програмою "Психологічна декомпресія" протягом 3-5 діб, але не пізніше ніж 3 доби після прибуття особового складу до пункту постійної дислокації;

• Контроль залученості особового складу, який повинен пройти групові первинні психопрофілактичні (психокорекційні) заходи;

• Проведення індивідуальних бесід, спостереження та психодіагностика для визначення проблем та доцільності зарахування військовослужбовця до ГППУ; за потреби направлення на консультації до лікаря загальної практики, лікаря-психіатра;

• Підготовка й оформлення списків військовослужбовців, зарахованих до ГППУ, для затвердження їх у командира [1].

Група посиленої психологічної уваги – військовослужбовці, які потребують постійного та всебічного психологічного спостереження, особливого регламентування професійної діяльності, надання цільової індивідуальної соціально-психологічної допомоги.

ГППУ створені для ветеранів у яких наявне відхилення від звичайних норм поведінки чи емоційних станів. Для запобігання можливих дефектів використовується психопрофілактика, яка має вагоме значення у даній ситуації.

Отже, психопрофілактична робота є важливим аспектом діяльності психолога з військовослужбовцями та вимагає високої пильності, практичного досвіду, бази навичок та емоційної стійкості. Однак, без готовності клієнта процес буде недостньо валідним та результативним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алгоритм проведення психопрофілактичної роботи з військовослужбовцями національної гвардії України, включеними до групи посиленої психологічної уваги зі службових причин. URL: http://chiz.nangu.edu.ua/article/view/220751
2. Психологічна профілактика. URL: https://mpclinic.com.ua/services-ua/psykholohiia/psykholohichna-profilaktyka/
3. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Остапчук В.В. Психологічна робота з військовослужбовцями - учасниками АТО на етапі відновлення: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

УДК 159.98

Аліна Олійник

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – ст. викладач кафедри психології та соціальної роботи Е. О. Грішин

Західноукраїнський національний університет

СОЦІАЛЬНО – ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВХОДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ГРУПУ І СТАНОВЛЕННЯ В НІЙ

Актуальність теми. Актуальність дослідження проблеми соціалізації особистості як становлення активного суб'єкта соціальних перетворень зумовлено, перш за все, затребуваністю знань про закономірності формування людини нового типу у відповідності з радикальними змінами системи соціальних цінностей. Існують і наукові підстави актуальності даної проблеми. Феномен соціалізації відноситься до категорії узагальнених, інтегральних психологічних феноменів. Потреба у дослідженні таких феноменів загострюється саме тоді, коли близькі до цієї проблеми, але менш узагальнені, стають більш розробленими, що вимагає переглядів деяких положень всезагального. Цей рух від особливого до всезагального є типовим шляхом розвитку наукових досліджень.

Кожний індивід прагне самоствердитися в колективі чи групі людей та зайняти найзручніше місце. Проте становлення особистості в колективі і його системі складний, неоднозначний і індивідуальний.Всі ми різні і відрізняємося зовнішнім виглядом, інтелектом, способом спілкування, характером,

економічним статусом. І тому можемо викликати різну реакцію у групі людей. Все залежить від особистості, його соціального досвіду, ціннісних орієнтирів, лінією поведінки особистості. Особливо важко увійти в колектив, коли індивідуальний соціальний досвід суперечить цінностям, які є ключовими в колективі. Вчені виділяють декілька фаз входження в колектив:

- період адаптації;.
- період проявлення індивідуалізації ;
- період інтеграції.

В ідеалі всі бажають пройти зазначені етапи входження в колектив з позитивним результатом, гармонією та ідеальними міжгруповими відносинами. Дані численних досліджень свідчать про інше, що лише 15% людей в колективі почувають себе комфортно [1; 2].

Дуже важливу роль для входження в колектив відіграє самооцінка та правильний вибір тактики і форм поведінки в групі. За розбіжності рівня реальних можливостей (неадекватна самооцінка) індивід починає неправильно себе оцінювати, що зумовлює його неадекватну поведінку в групі. Наслідком цього є емоційні зриви, надмірна тривожність, які негативно позначаються на групових взаєминах. Якщо індивід реально оцінює свої можливості і свою самооцінку то входження в колектив буде характеризуватися позитивною динамікою [3].

Отже, особистісні риси індивіда є важливим чинником його становлення та самовдосконалення у структурі соціальних відносин. Зазначене становлення є складним психічним процесом, сутність якого полягає у сприйнятті особистістю себе в численних ситуаціях взаємодії з іншими людьми, осмисленні себе як суб'єкта дій, почуттів, поведінки, позиції в соціумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк А.Н. Психологічна діагностика міжособистісної взаємодії засобами соціометричного опитування. *Психологія і суспільство*. 2019. № 3-4. С. 138-147.

2. Особистість у групі. URL:https://pidru4niki.com/1566021239109/psihologiya/osobistist_grupi

3. Психологія. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/28647/

УДК 159.9.072

Віталій Ревасевич
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент О. В. Васильків Західноукраїнський національний університет

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Ситуація світової пандемії, викликана вірусом COVID-19 у Китаї у грудні 2019 року, змінила звичне життя всієї планети. Під час введеного карантину ми почали життя в зовсім нових умовах. Вимушені обмеження, зміна звичного способу життя і взаємодії, порушення психосоціального, духовного та особистісного простору призвели до того, що населенню довелось пристосовуватися буквально блискавично. Карантинні обмеження у більшості країн суттєво змінили життя людей, що відобразилось на їхньому психологічному стані.

Опубліковано дані у низці світових наукових досліджень, які підтверджують помірний та високий рівень стресу серед населення, високий рівень тривоги загалом та через контакти з імовірним носієм вірусу, високий рівень депресії, порушення сну, низький рівень довіри до компетентності лікарів через брак достовірної інформації про вірус, загострення психопатологічної симптоматики та психологічних труднощів, що можуть зберігатися й після одужання [1]. Зокрема, як стверджують представники Національного медичного університету імені О.О. Богомольця Чабан О.С. і Хаустова О.О., результати дослідження «продемонстрували глибокий і широкий спектр психологічних наслідків, до яких може призвести спалах COVID19: поява нових психіатричних симптомів в осіб, які не мають психічних захворювань; погіршення стану тих, хто вже страждає на такі захворювання; дистрес у доглядальників за пацієнтами з психічними та соматичними недугами. До того ж спалах коронавірусної хвороби передбачувано спричиняє суспільні психологічні реакції, такі як напруга, тривога та страх, втрата орієнтирів і планів на майбутнє, що може теж призводити до гострої реакції на стрес, посттравматичного стресового розладу, депресії, інших емоційних розладів і як наслідок – до зростання аутоагресивних дій аж до суїцидальних» [3, 28].

Відтак зазначені чинники спричинили зростання попиту на психологів та соціальних працівників. Локдаун спричинив таку ситуацію, зазначають фахівці

психосоціальної галузі, за якої представники сфери психічного здоров'я змушені виконувати свою роботу дистанційно, використовуючи мережу Інтернет та спеціальні програми для відео-зв'язку (Zoom, Skype) [2].

Хочемо підкреслити, що у наданні психосоціальної допомоги населенню у подоланні негативних станів пандемії COVID-19, не завжди є можливість використати стандартизовані методи психодіагностування, а тим паче швидко здійснити кількісну та якісну обробку результатів. Часто виникає необхідність одразу перейти до надання першої психологічної допомоги або до кризових інтервенцій, під час яких діагностична частина буде реалізована вже у бесіді та в спостереженні за людиною. Однак психодіагностичні методики можна проводити дещо пізніше. В окремих ситуаціях, радять спеціалісти, доречно скористатися лише самооцінкою рівня стресу, запропонувавши людині оцінити рівень свого напруження, страху чи пригніченості від 0 до 10 [1].

Таким чином, дуже важливим чинником у подоланні негативних психічних наслідків COVID-19 для вразливих категорій громадян є психосоціальна підтримка та допомога представників соціогуманітарної сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Надання психологічної допомоги вразливим групам населення під час та після карантину через пандемію COVID-19 : Практичний посібник для психологів і фахівців соціальної роботи / Циганенко Галина Валентинівна, Великодна Мар'яна Сергіївна. Київ ; Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2020. 100 с. URL: http://elibrary.kdpu.edu.ua/han dle/123456789/3827

2. Нікода К. Особливості когнітивно-поведінкової психотерапії та сфери психічного здоров'я під час пандемії Covid-19 у світі. URL: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Nikoda-K.-Osoblyvosti-KPT-v-chasi-pandemiyi-KOVID-19.pdf

3. Чабан О.С., Хаустова О.О. Психічне здоров'я в період пандемії COVID 19 (особливості психологічної кризи, тривоги, страху та тривожних розладів): реалії та перспективи. URL : http://health-ua.com/multimedia/userfiles/files/AT/Covid_19/nn20_3_26-36.pdf

УДК 159.923.5

Анастасія Крицька
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент О.Я. Шаюк Західноукраїнський національний університет

ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ ЯК СФЕРА РЕАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Актуальність дослідження. Під впливом розвитку комунікаційних технологій (інтернету, мобільного зв'язку) на сучасному етапі відбуваються кардинальні зміни принципів міжособистісної та міжгрупової взаємодії, самоорганізації суспільства, які все менш прив'язані до територіального розташування, статусних відмінностей користувачів, їхньої етнічної та релігійної приналежності або будь-якої іншої конкретики.

Стрімке поширення інтернет-комунікацій сьогодні активно дискутується на всіх рівнях. Ця область представляє інтерес у психологів, медиків, філологів, соціологів, військових, філософів, політологів, програмістів та інших фахівців у галузі інформаційних технологій. Інтернет-спілкування стало соціальної реальністю та визначило нові напрями прикладних соціально-психологічних досліджень [2; 3].

Інтернет-комунікації все більше заповнюють дозвілля молоді, часто не лишаючи часу для живого спілкування. На даний момент існує велика різноманітність видів інтернет-комунікацій, які можуть сприяти новим моделям соціальної поведінки та інтегруватися у сферу реальної взаємодії. Молодь, як окрема соціальна група, представляє інтерес для вивчення даної проблеми через активний пошук свого місця в соціальній структурі, освоєння соціальних норм, цінностей і стандартів поведінки.

Численні дослідження у психології пов'язані з проблемою самопрезентацій у соціальних мережах, з аналізом профілю, оцінкою певних характеристик особистісних якостей, з самопрезентацією в Інтернеті, вивченням причин створення віртуальних особистостей [1; 4]. Незважаючи на доволі широку палітру досліджень у цьому напрямку, не до кінця зрозумілою є специфіка взаємозв'язку інтернет-комунікацій та соціальної поведінки молодих людей. Прояви соціальної поведінки молоді та їх зміни в сучасних умовах при повсюдному впровадженні інтернет-комунікацій заслуговують на більш ретельне вивчення.

Відтак актуальність проблеми дослідження та недостатній ступінь її розробленості зумовили вибір теми нашого дослідження: «*Психологічне обґрунтування взаємозалежності інтернет-комунікацій і соціальної поведінки молоді*» і визначили його об'єкт, предмет, мету та завдання.

Об'єкт дослідження – соціальна поведінка молоді.

Предмет дослідження – прояви соціальної поведінки молоді за допомогою інтернет-комунікацій.

Мета – дослідження взаємозв'язку інтернет-комунікацій та соціальної поведінки молоді.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз існуючих уявлень про роль інтернет-комунікацій у регуляції соціальної поведінки молодих користувачів.

2. Охарактеризувати молодь як специфічну групу населення.

3. Виявити закономірність зв'язків між інтернет-комунікаціями та поведінковими процесами, що відбуваються у сфері віртуальної взаємодії молоді.

4. Визначити соціальної поведінки молоді, яка активно використовує різні види інтернет-комунікацій.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, аналогія, гіпотетично-дедуктивний метод, класифікація, порівняння, синтез, систематизація, узагальнення наукової літератури з проблем дослідження; емпіричні – спостереження, анкетування, тестування.

Теоретична значущість дослідження: уточнено термінологію позначення феномена спілкування за допомогою інтернет-комунікацій (інтернет-телефонія, електронна пошта, месенджер та чат, відеоконференція, відео- та фотохостинг, відеочат, онлайн-трансляції, форум, блог, соціальна мережа); виокремлені характерні особливості інтернет-комунікацій та їхня роль у спілкуванні молоді; представлено модель взаємозв'язку соціальної поведінки та інтернет-комунікацій, де виділено та описано маркери соціальної поведінки, які проявляються у сфері реальної та віртуальної взаємодії молодого покоління, інтегрованого в кіберпростір; доповнено теоретичні уявлення психології про роль інтернет-комунікацій у регуляції соціальної поведінки та визначено її специфічні особливості стосовно молодих користувачів.

Практична значущість роботи: результати дослідження можуть бути використані у сфері освіти під час проведення навчальних заходів для учнів та студентів, у розробці навчальних курсів із психології, психології телекомунікацій, соціальної психології, соціальної психології особистості та груп. Матеріал може бути затребуваний практичними психологами при організації консультаційної та корекційної роботи з інтернет-залежними клієнтами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпушина М., Чистякова О. Сучасна комунікація: особливості мовлення в мережі інтернет. *Філологічний дискурс.* 2016. Вип. 4. С. 212–221.

2. Кулик Є., Бартош О. Культура віртуального спілкування. Київ, 2018. 65 с.

3.Федоренко С. В. Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США. Дисертація на здобуття ступеня доктора педагогічних наук. Київ, 2017. 551 с.

4.Montepare J. Nonverbal Behavior in the Digital Age: Explorations in Internet Social Communication. *Journal of Nonverbal Behavior*. 2014. Vol. 38. Issue 4. P. 409-411.

5. Фурман О.Є., Гірняк А.Н. Psychological Competence of Educator as a Prerequisiteof Effective Developmental Interaction with Students. *Проблеми сучасної психології : з*б. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка та Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2020. № 50. С. 236–266.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 4

«КОНЦЕНТРИ САМОУСВІДОМЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ»

УДК 21.41.51(477):378.015.31:316.42

Оксана Рудакевич
кандидат філософських наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет

ВІЙСЬКОВА КАПЕЛАНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СИНТЕЗ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОГО СЛУЖІННЯ

Сьогодні для українців наступив час великих випробувань і час, коли людина все більше задумується про Бога, спостерігаючи насилля та горе довкола себе. Передусім під час військових дій в свідомості українського народу загострились базові морально-духовні цінності – свобода, воля, гідність, добро, любов та милосердя. Однак війна-це також час можливостей для духовного зростання, незважаючи на величезну кількість болю та людських страждань. Саме тому в Збройних силах України служать капелани, надаючи духовну підтримку військовим на фронті та в тилу. В статті 35 Конституції України закладено радикальне розмежування церкви і держави (що є сутнісно дослівною ленінською спадщиною). Фактично Церква немов перебуває десь в «іншовимірному просторі» та насправді усі категорії населення потенційно можуть бути вірянами та сповідниками тої чи іншої релігії, чи релігійної конфесії. Уся діяльність Церков-богослужбова чи просвітницька - здійснюється в суспільстві та задля суспільства, адже громадяни є одночасно й віруючими людьми. Відповідно діяльність церкви має прямі наслідки для соціуму. Тому що саме ця соціальна інституція формує духовну основу, тобто ментальність суспільства, моральну та культурну атмосферу, що відображається у політичних вподобаннях громадян та зрештою у функціонуванні політичної системи держави. Найбагаточисельніші Церкви України демонструють зразки соціального служіння, що базуються на систематизованому моральному та соціальному вченні. Зокрема об'єктивна цінність людської особистості є основою та центральним поняттям у теорії та практиці УГКЦ (Української Греко-Католицької Церкви) та РКЦ (Римо-Католицької Церкви) та ПЦУ (Православної Церкви України). Традиція капеланського служіння у війську існувала в XIX на початку XX століття серед української етнічної спільноти.

Потрібно сказати, що в Австро-Угорській армії офіційно були дозволені три релігії (християнська, іудейська та іслам) і чотири християнські конфесії (римо-католицька, греко-католицька, православна, протестантська). Керівництво військовим духовенством належало польовому апостольському вікарію, який призначався імператором за згодою з папою. Події „весни народів" в Австро-Угорській імперії, дали можливістьреалізацію права релігійних потреб українців, що служили в Цісарській армії (чого до цього часу не було) [5]. Дієвому впливу церкви на суспільно-політичне життя даного регіону сприяла наявність високоосвіченого і працьовитого кліру під проводом члена Національної Ради ЗУНР, митрополита Андрея Шептицького, який в молодості пройшов вишкіл в австрійській кінноті. У горнилі визвольної боротьби за незалежну Україну були капелани Легіону Українських Січових Стрільців, Галицької армії,повстанських частин. Морально-етичними засадами душпастирської діяльності військових капеланів стало Соціальне вчення католицьких церков чітко сформульоване в XIX столітті як окремий напрямок морального богослів'я. Починається Соціальна доктрина Католицької церкви від Енцикліки Папи Лева XIII «RerumNovarum»1891 (дос. «Нові явища або речі»). Багато пунктів «RerumNovarum» були доповнені енцикліками Пія XI «Quadragesimo Anno»1931, Івана XXIII «MateretMagistra» 1961 і Івана Павла II «CentesimusAnnus» 1991р. та інші доктринальних тексти Католицької Церкви, в яких було проголосшено об'єктивну цінність людської особистості [3]. В центрі суспільної проблематики було поставлено людину яка є істотою наділеною розумом та гідністю, почуттями та свобідною волею, котра здатна «володіти собою» та самостійно визначати своє вільне ставлення до себе,своїх почуттів та інших людей. Ця об'єктивна цінність людської особистості є тим центральним поняттям на якому базуються усі наступні положення католицького соціального вчення та й в подальшому - це основоположні документи християнської демократії. Так соціально узмістовлене вчення Католицької Церкви заклало теоретичну основу для побудови та функціонування громадянського суспільства, закликаючи своїх вірян активно долучатися до суспільно-політичного життя країни шляхом створення спілок, об'єднань та професійних інституцій задля осягнення культурних, економічних та інших соціальних цілей, одночасно пропагуючи невтручання церкви в політичний процес. Церква закликала вирішувати усі проблеми та конфліктні ситуації шляхом переговорів та компромісів, тому можемо стверджувати, що така позиція кліру Католицької Церкви спонукала до розвитку громадянського суспільства. В даному дослідження доцільно буде пригадати сутність даного поняття, його ознаки та структуру. Отже «…громадянське суспільство – це шлях до здійснення волі людини, який вимощується формами громадянської,

публічної і приватної солідарності та взаємодоповнюваності груп і спільнот. Солідарність складається як спільна участь і розуміння в тому, що для людей певної спільноти означає їхня безпека і воля. Доповнюваність (або субсидіарність) фіксується на рівні кооперації зусиль, здібностей та вмінь у суспільних взаємодіях і є виявом синергії, або суспільної впорядкованості на підставі проявлення індивідуальної і групової свободи дій. Складовим інститутом доповнюваності є те, що вона здійснюється в формах відповідальності, тобто утворює поле соціально-етичної взаємодії» [4].

Структура громадянського суспільства в ракурсі горизонтальних відносин, що не зводяться до інституційних утворень, складається з: а) соціальної сфери як сукупності сімей, громадських організацій, рухів, органів місцевого самоврядування; б) економічної сфери, що поєднує недержавні підприємства, фонди, асоціації, кооперативи тощо; в) духовної сфери, розгалуженої у вигляді "реальних можливостей" свободи слова, думки, творчості, незалежних від державної влади ЗМІ та громадської думки, закладів та осередків освіти і культури. Громадянське суспільство в ракурсі асоціативної сфери як сфери добровільної активності складається з царин: а) повсякденного життя з його спонтанними потребами; б) соціально визнаних традицій благодійності; в) культурно-освітніх ініціатив; г) параполітичної діяльності рухів та організацій; д) міжнародної діяльності усіх типів добровільних організацій [4].

Громадянське (цивільне) суспільство – це сфера спілкування, взаємодії, спонтанної самоорганізації і самоврядування вільних індивідів на основі добровільно сформованих асоціацій, яка захищена необхідними законами від прямого втручання і регламентації з боку держави і в якій переважають громадянські цінності. Отже зміни в суспільно-економічному, духовному житті й ціннісних орієнтаціях українства,створили якісно нову особистість яка наділена гідністю, усвідомленням своїх прав, почуттям відповідальності та обов'язку відносно самої себе, своєї сім'ї, колективу, рідного краю, Вітчизни. Іншими словами ця нова особистість наділена ознаками громадянськості як духовно-моральної цінності, певної світоглядно-психологічної характеристики людини, що зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни. „З ним пов'язане більш або менш лояльне ставлення людини до встановлених в державі порядків, законів, інституцій влади, відчуття власної гідності, знання і повага до прав людини, чеснот громадянського суспільства, готовність та вміння домагатися дотримання власних прав та обов'язків" [6]. За визначенням П. Вербицької „громадянськість – передусім усвідомлення своєї приналежності до суспільства, прагнення служити йому" [1].

Тому в критичний період існування українського народу відродилась традиція військової душпастирської діяльності. Військовий священник або капела́н (від лат. capellanus) — у християнських церквах та деяких інших релігійних організаціях різних держав світу це представник духовенства, якому на постійних засадах доручають пастирську опіку над якоюсь спільнотою або особливою групою вірних. Основними завданнями військового священника (капелана) є: -організація та проведення молитов, богослужінь, благословінь, урочистих і поминальних заходів та інших релігійних обрядів і культів, пов'язаних із задоволенням релігійних потреб військовослужбовців, а також визначними державними та релігійними датами; -ознайомлення військовослужбовців з основами релігійного вчення; -виховання у військовослужбовців високого патріотичного почуття та бойового духу на основі морального і духовного потенціалу релігійної та культурної спадщини українського народу; - виховання у військовослужбовців толерантного ставлення до людей з інакшими світоглядними та релігійними переконаннями; - ознайомлення особового складу з історією національного, культурного та релігійного становлення української державності; - допомога військовослужбовцям у розвитку їх особистих та колективних моральних якостей: братерства, мужності, хоробрості, відповідальності, поміркованості, жертовності, дисциплінованості, розсудливості тощо;-налагодження партнерських відносин з представниками релігійних організацій різних конфесій, які діють у місцях дислокації військових частин; - забезпечення військовослужбовців релігійною атрибутикою, духовною літературою та іншими речами, потрібними для задоволення їхніх релігійних потреб; - участь у реабілітації військовослужбовців, які потребують психологічної допомоги;- надання всебічної душпастирської опіки та турботи всім військовослужбовцям і членам їх сімей; - формування серед військовослужбовців братерських відносин на засадах принципів солідарності, гуманності та почуття священності військового обов'язку.

Щоб внормувати капеланське служіння, у МО було розроблено певні вимоги для майбутніх капеланів та їхніх деномінацій. По-перше, членство у Всеукраїнській Раді Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО охоплює 95 % релігійних організацій України). Це має бути знана Церква,"соціалізована", а діяти не як секта в соціологічному значенні.

По-друге, релігійне вчення не має відкидати збройний захист Вітчизни. Священик не може вагатись, чи робить він правильну справу.

По-третє, Церква має мати віруючих у Збройних Силах України. Якщо там декілька віруючих певної конфесії, то окремий капелан не потрібен. Замість нього буде або пастир, що буде приїжджати, або віряни (чи інший капелан)

шукатимуть відповідну місцеву громаду. При цьому на передовій діють три добровольчі утворення: Батальйон військових капеланів від п'ятидесятників (близько 60 служителів), Перший український батальйон військових капеланів (протестанти та православні (48 служителів, з них 7 повертаються до УПЦ КП), Міжконфесійний батальйон військових капеланів (єднає протестантів, православних, католиків – близько 150 служителів).

Сьогодні, у жахливих умовах воєнних потрясінь ми можемо говорити про здатність українського суспільствасамоорганізуватися та миттєво згуртуватися на захист своєї країни, своїх цінностей. Людяність та сміливість стали чи не найважливішими факторами. Яскравим свідченням могутньої сили духу українців є факт неймовірної незламності та єднання народу тадуховних лідерів-душпастирів які допомагають воїнам пережити страхіття війни. Можемо стверджувати, що безсумнівно в суспільстві відбулись кардинальні зміни ставлення до феномену військового капеланства. Їхня допомога початково у якості волонтерів, а пізніше духовна та психологічна підтримка військовослужбовців, яка активно висвітлювалась у ЗМІ, змінила їхнє сприйняття з точки зору пересічного громадянина. Священники найбагаточисельніших християнських конфесій повністю розділили долю свого народу. Свідченням їх громадянської позиції є активна участь у подіях Революції Гідності 2013-2014років, волонтерська допомога учасникам АТО та безпосередня участь у найтяжчі дні повномасштабної війни, котру розпочали російські злочинці проти українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицька П. В. Організаційно-педагогічні засади громадянської освіти старшокласників: дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / НАН України. Луцьк, 2000. 224 с.

2. Діброва В., Костюк П., Коханчук Р. Тріумф серця. / за ред. Коханчука Р. Київ: Медіасвіт, 2010. 224 с. ISBN 978-966-971-200-4;

3. Історія релігій в Україні. Католицизм. /ред. Колодного А., Яроцького П.К:Знання, 1999. 458 с.

4. Карась А.Філософія громадянського суспільства в в класичних теоріях та некласичних інтерпретаціях:монографія. Київ. Львів : Видавн. Центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 520с.

5. Коханчук Р. Духовна опіка воїнів греко-католиків у XIX–на початку XX століття. URL : https://web.archive.org/web/20120424065408/http://www.kapelanstvo.org.ua/xix/

6. Шестопалюк О. В. Громадянське виховання майбутніх учителів:теоретичні і методичні аспекти:монографія. Вінниця: Консоль, 2008. 260 с.

УДК 159.923.2

Ярослав Дикий
здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор А. В. Фурман
Західноукраїнський національний університет

ПСИХОЛОГІЧНЕ ДЕТАЛЮВАННЯ ПЕРЕДСИТУАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТА ВЧИНКУ ВОЛОНТЕРСТВА

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що впродовж 2014-2023 років розвиток волонтерства в Україні перебуває на небачено високому рівні, має вплив на формування національної ідентичності та громадянського суспільства. Ефект цього феномену на становлення сучасного українства складно переоцінити.

Керуючись концепцією канонічної структури вчинку В. А. Роменця, висновуємо, що сучасне українське волонтерство започатковується із активною фазою бойових дій у 2014 році й характеризується проблемністю ситуації та потребою прийняття вольових рішень. Така сукупність зовнішніх та внутрішніх чинників створює фундамент для ситуаційного компоненту вчинку. Проте не менш важливим є питання: "що передує проблемній ситуації та яке поєднання передумов спонукають українців до діяльної трансформації дійсності шляхом волонтерського вчинення?" Зіставивши складові канонічного вчинку, що запропоновані В. А. Роменцем із поясами мислевчинення, А. В. Фурман виділив передситуаційний компонент, що базується на внутрішньо притаманних властивостях і зумовлюється ментальним, культурним та соціальним досвідом людини [3, 37-40]. Дослідження структури вчинку сучасної волонтерської діяльності в Україні вказує на потребу виокремлення *передситуації* як генетично зумовленого психокультурного протокомпоненту, що визначає прагнення людини чи групи осіб до перетворення ситуації шляхом активної взаємодії та безоплатної, вмотивованої суспільно корисної діяльності. Визначальною ознакою тут є історично спричинене внутрішнє переконання здійснювати вчинки задля збереження власної гідності, головно шляхом самопожертви.

А. В. Фурман, обґрунтовуючи важливість дослідження психокультури української ментальності, вказує на тісний зв'язок між культурою та психологією, адже перша в певний спосіб організовує світосприйняття і поведінку людей, а друга досліджує та пояснює поведінку груп людей завдяки сформованій системі знань і виокремлює важливий пласт соціальних

компетенцій. У монографії автор визначає психокультуру як певне історично зумовлене, динамічне, програмово-духовне налаштування великого чи локалізованого соціуму на той чи інший спосіб своєї життєактивності (у формах поведінки, діяльності, спілкування, вчинення), котрий забезпечує виживання, відтворення та оновлення психосоціальної вітальності окремих спільностей і груп, щонайперше ідей, установок, цінностей, уявлень, норм і моделей діяння людей, національної ментальності та соцієтальної психіки загалом [4, 91].

Концепція вчинку українського волонтерства джерелить із психокультури національної ментальності, адже саме вона є повномірно збагаченою досвідом, переживаннями, поведінкою наших співгромадян у тисячолітньому історичному розрізі. Прагнення до благодійності та гуманістичні переконання українців закладені ще у часи Київської Русі. Відомий дослідник національної історії Д. Б. Яневський зазначає, що на теренах сучасної України в різні епохи проживало понад 40 цивілізацій, кожна з яких здійснила свій внесок у становлення сучасної держави, яку він називає “синтезом цивілізацій” [5, 5-6]. Лише через 30 років незалежності, після 300 річного московського гніту та майже 70 річної епохи радянської дегуманізації українства, ми повертаємося до наших етнокультурних витоків як провідної європейської країни із власними зовнішніми та внутрішніми інтересами й ціннісно зорієнтованою національною свідомістю.

Аналітико-методологічний підхід до історії української ментальності та до еволюції національної психокультури передбачає виокремлення низки психологічних деталей, що в процесі філогенезу стали рисами-ознаками сучасної народності та сформували принципи, переконання й ціннісну сферу, керуючись якими, наші співгромадяни свідомо стали на захист своєї ідентичності, культури та свободи.

Ю. Б. Кузнецов досліджуючи феномен художньої деталі як методологічної одиниці пізнання, зазначає таке: “Деталь – це мікрообраз реалії предметно-об’єктивного або духовно-суб’єктивного світу, співвідносний у літературному творі з іншим образом або системою образів як частина (елемент) цілого і як засіб художнього узагальнення” та вказує на те, що “мікрообраз” є родовим поняттям терміна “деталь” і характеризує її як адекватний образ дійсності [2, 9]. Психологічна деталь – це мікроподія, що охоплює психічні явища, стани і процеси, які мають визначальний вплив на суспільне повсякдення і є невід’ємною складовою психологічних механізмів. За визначенням М. Й. Боришевського, психологічний механізм – це феномен, який означає наявність стану оптимальних взаємовідносин і взаємодії між структурними елементами (підсистемами) психологічної системи, що

забезпечує її функціонування, становлення, розвиток [1, 28]. Психологічне деталювання вчинку українського волонтерства передбачає виокремлення таких структурних елементів психологічних механізмів як воля, ідеал, цінності, соціальна спрямованість та справедливість. Прикладами таких психологічних деталей передситуаційного компонента є традиції, християнське віросповідання, художні образи літературних героїв у фольклорі, перші законодавчі акти, що визначали цінність людської гідності та обмежували владу правителя (“Конституція Пилипа Орлика”). Іншими словами, читання народних казок, видатних літературних творів і поезії, вивчення історії й культурних особливостей у процесі онтогенезу та соціалізації мають визначальний вплив при обґрунтуванні важливості деталювання психологічних аспектів передситуаційного компоненту вчинку сучасного українського волонтерства.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначаємо, що дослідження волонтерської діяльності сьогодення з позиції принципу вчинковості потребує застосування нових підходів, зокрема покомпонентного психологічного деталювання як методологічної процедури, що покликана у всіх подробицях аналізувати складні психосоціальні явища та процеси, виокремлюючи й пояснюючи простіші елементи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боришевський М.Й. Психологічні механізми розвитку особистості. *Педагогіка і психологія.* 1996. №3. С. 26-33.

2. Кузнецов Ю. Феномен художньої деталі: методологічні виміри пізнання. *Психологія і суспільство*. 2017. №3. С. 7-29.

3. Фурман А.В. Модульно-розвивальний оргпростір методологування: аргументи розширення. *Психологія і суспільство.* 2017. № 1. С. 34-49.

4. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: 3-є наукове видання. Тернопіль: НДІ МЕВО, 2014. 168 с.

5. Яневський Д. За що воює Україна? Відомі історії нашої держави. Харків: Фоліо, 2023. 608 с.

УДК 159.9

Вікторія Дембіцька
здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор А. Н. Гірняк
Західноукраїнський національний університет

ТЕОРІЇ ЕМОЦІЙ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРИРОДИ ЕМОЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ

Емоції відіграють важливу роль у соціальній взаємодії, виконують важливі регулятивні й утилітарні функції. Вони супроводжують всі пізнавальні процеси, є невід'ємною частиною особистісних конструктів, впливають на прийняття рішень.

Емоція — це складний феномен, який спричинює фізіологічні та психологічні зміни в організмі. Аналізуючи механізми їх появи та прояву, можемо виокремити три аспекти дослідження: фізіологічний (емоційні реакції на рівні тіла), психологічний – внутрішній (психічні реакції, переживання); поведінковий – зовнішній (те, що можемо спостерігати).

У наукових джерелах обгрунтовано багато теорій емоцій, які з різних позицій намагаються пояснити призначення, причини та наслідки емоційних реакцій. Відповідно до аспекту дослідження, визначають еволюційні, соціальні і психологічні теорії емоцій. Еволюційні – намагаються описати процеси появи емоцій через порівняльні дослідження, відслідковуючи паралелі розвитку нервової системи організму та властивості емоційних реакцій. Соціальні теорії пояснюють емоційні прояви як продукт культурного, суспільного та цивілізаційного розвитку людства, зосереджуючи увагу на зовнішньому, поведінковому прояві емоцій. Представники психологічного підходу намагаються описати внутрішній процес переживання емоцій [1].

Досліджуючи шляхи появи емоцій, науковці визначили три групи теорій:

1. **Фізіологічні** припускають, що соматичні та психофізіологічні реакції породжують базові емоції.

2. **Неврологічні** вказують, що діяльність мозку зумовлює певні емоційні реакції.

3. **Когнітивні** стверджують, що думки та інша розумова діяльність відіграють важливу роль у формуванні емоцій [3].

Нині найбільш поширені такі теорії емоцій: еволюційна теорія, теорія Джеймса-Ланге, теорія Кеннона-Барда, теорія Шахтера-Зінгера, теорія когнітивної оцінки та теорія зворотного зв'язку.

Еволюційна теорія емоцій

Натураліст Чарльз Дарвін припустив, що емоції еволюціонували тому, що вони були адаптивними і дозволяли людям і тваринам виживати та розмножуватися. Почуття любові та прихильності спонукають людей шукати пару і розмножуватися. Почуття страху змушує людей боротися або тікати від джерела небезпеки. Згідно з цією теорією, емоції існують тому, що вони виконують адаптивну роль. Емоції спонукають людей швидко реагувати на стимули в навколишньому середовищі, що допомагає підвищити шанси на успіх і виживання [4].

Теорія Джеймса-Ланге

Теорія емоцій Джеймса-Ланге є однією з найбільш ранніх теорій емоцій сучасної психології. Розроблена Вільямом Джеймсом і Карлом Ланге в XIX столітті теорія припускає, що фізіологічні подразники (збудження) викликають реакцію вегетативної нервової системи, яка, своєю чергою, викликає у людей переживання емоцій. Реакціями нервової системи можуть бути прискорене серцебиття, напружені м’язи, пітливість тощо. Згідно з цією теорією, фізіологічна реакція передує емоційній поведінці. З часом теорія Джеймса-Ланге була оскаржена, а також розширена в інших теоріях, припускаючи, що емоція є сумішшю фізіологічної та психологічної реакції.

Теорія зворотного зв'язку з обличчям

Теорія емоцій зі зворотним зв’язком обличчя припускає, що міміка має вирішальне значення для переживання емоцій. Ця теорія пов’язана з роботою Чарльза Дарвіна та Вільяма Джеймса, які висунули гіпотезу про те, що вираз обличчя впливає на емоцію, а не є відповіддю на емоцію. Ця теорія стверджує, що емоції безпосередньо пов’язані з фізичними змінами м’язів обличчя [2].

Теорія Кеннона-Барда

Розроблена теорія Уолтером Кенноном і Філіпом Бардом у 1920-х роках спростувала теорію Джеймса-Ланге. Вона стверджує, що тілесні зміни та емоції відбуваються одночасно, а не почергово. Цю теорію підтверджують нейробіологічні дослідження, які стверджують, що як тільки стимулюючу подію виявлено, інформація одночасно передається як у мигдалину, так і у кору головного мозку. Якщо це твердження відповідає дійсності то збудження та емоція є одночасною подією [5].

Теорія Шахтера-Зінгера

Ця теорія також відома як двофакторна теорія емоцій. Вона є прикладом когнітивної теорії емоцій. Розробники Стенлі Шахтер і Джером Е. Сінгер вважають засадничим елемент міркування в процесі виникнення емоцій. Коли ми переживаємо подію, яка викликає фізіологічне збудження, ми намагаємося знайти причину / пояснення цього збудження. Тоді ми й переживаємо емоції [6].

Теорія когнітивної оцінки

Розробником цієї теорії емоцій був Річард Лазарус, який стверджував, що мислення передує переживанням емоцій. Таким чином, людина спочатку відчуває подразник, думає, а потім одночасно відчуває фізіологічну реакцію та емоцію [4].

Це далеко не усі існуючі теорії емоцій, але вони надають чудові приклади того, як пояснюється причина і процес виникнення емоцій. Спільним для всіх теорій емоцій є ідея про те, що емоція ґрунтується на якісь особисто значущій спонуці чи досвіді, що детермінує біологічну та психологічну реакції.

Мережеві теорії емоцій

Більш пізні теорії емоцій використовували теорії оцінки емоцій і біхевіористські принципи як відправну точку для більш складного та багатогранного розуміння емоцій. Прихильники мережевих теорій припускають, що підкріплення та покарання поведінки поступово ускладнюють шлях розвитку емоцій у відповідь на подразники. Створюються «вузли» пам'яті, які містять певну множину інформації, що стосується валентності стимулу – ці вузли можна опрацьовувати, коли з'являється нова інформація та зустрічаються нові стимули, зрештою розвиваючи мережу відповідей [2].

Питання як людські емоції виникають і репрезентуються в мозку є одним із найбільш складніших. Вважається, що емоційні стани супроводжуються збудженням, нашими переживаннями тілесних реакцій, котрі виникають внаслідок активності симпатичного відділу вегетативної нервової системи. Однак механізми, що лежать в основі нашого досвіду емоцій та нашої когнітивної обробки їх, залишаються центральною темою досліджень та сучасних наукових дискусій, адже відповідь на це запитання відіграє вирішальну роль у забезпеченні загального психологічного благополуччя людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк А.Н. Передумови формування гармонійної міжособистісної взаємодії в молодій сім'ї. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: [Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, ТНЕУ, 5-6 квітня 2019 р.]. Тернопіль: Економічна думка. 2019. Т. 2. С. 133-136.

2. Кокун О. М. Психофізіологія. Навчальний посібник. К: Центр навчальної літератури. 2016. 184 с.

3. Ленский А. Н. Потреби, мотиви, емоції. Психологія емоцій. К., 2018. 256 с.

4. AckermanBP, AbeJA, IzardCE. Differential emotions theory and emotional development: mindful of modularity. In: Mascolo M, Griffn S, editors. *What*

Develops in Emotional Development? Emotions, Personality, and Psychotherapy. New York: Plenum; 1998. pp. 85–106.

5. Bargh JA, Morsella E. The unconscious mind. *Perspect. Psychol. Sci.* 2008; 3:73–79.

6. Izard CE. *Human Emotions.* New York: Plenum; 1977. 397.

УДК 159

Назар Миколюк
здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор О. Є. Фурман
Західноукраїнський національний університет

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ДО СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

Відповідно до Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» № 2493 служба в органах місцевого самоврядування (далі – ОМС) – це професійна, на постійній основі діяльність громадян України, які займають посади в органах місцевого самоврядування, що спрямована на реалізацію територіальною громадою свого права на місцеве самоврядування та окремих повноважень органів виконавчої влади, наданих законом [4]. Служба в ОМС здійснюється на 14 основних принципах, зокрема професіоналізму, компетентності, ініціативності, чесності та відданості справі. Особливих визначених Законом вимог до служби в ОМС нема – на посаду можуть бути призначені особи, які мають відповідну освіту, професійну підготовку та володіють державною мовою.

В той же час, на практиці вимоги до посадових осіб місцевого самоврядування включають в себе вміння працювати з великим обсягом інформації, забезпечувати взаємодію з громадськістю та виконавчою владою, бути готовим до вирішення нестандартних ситуацій та вміти працювати в інформаційному середовищі. Також сучасні реалії України (повномасштабна війна проти росії та починаючи з 2020 року пандемія) додали нові вимоги до посадових осіб. Частина з цих вимог, у тому числі вміння швидко приймати рішення, стресостійкість, самодисципліна, відповідальність, мають більше психологічну складову, ніж професійну.

Психологічна готовність посадових осіб місцевого самоврядування до сучасних реалій є дуже важливою, оскільки вони повинні бути готові до вирішення складних завдань, які виникають у зв'язку зі зміною соціально-економічної та військово-політичної ситуації, швидкому вдосконаленню законодавства.

Поняття психологічної готовності до видів діяльності висвітлено у ряді фахових праць таких науковців як: Кириченко А.В., Кокун О.М., Стрельбицька С.М., Фурман А.В. та ін. [1-3; 5]. Психологічна готовність – це виявлення суті властивостей і стану особистості. Цей стан особистості посадових осіб місцевого самоврядування з урахуванням сучасних реалій повинен ґрунтуватись на сильних внутрішніх вольових та морально-етичних якостях посадовця. В час війни психологічна готовність працювати на благо України та потенційна самопожертва є необхідними атрибутами в роботі посадових осіб. Адже служба в ОМС, зокрема на території територіальних громад, де ведуться активні бойові дії, передбачає потенційний ризик життю та здоров'ю. Звичайно, цей ризик на порядок менший, ніж той, з яким стикаються захисники України на передовій, проте він вищий, ніж у приватному секторі. Це пов'язано з особливими повноваженнями у публічній сфері та роботі в приміщеннях адміністративних будинків, які російська федерація може встановити як ціль для обстрілів.

Тому, психологічна готовність посадових осіб місцевого самоврядування до сучасних реалій передбачає наявність таких психологічних аспектів особистості, які дозволятимуть добросовісно виконувати покладені на них обов'язки на благо територіальних громад не залежно від навколишніх факторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кириченко А.В. Феноменологія категорії «психологічна готовність до діяльності» у наукових дослідженнях. *Вісник Національного університету оборони України.* 2020. №1 (54).С. 114-120. URL: http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/199349/199511

2. Кокун О.М. Зміст та структура психологічної готовності фахівців до екстремальних видів діяльності. *Проблеми екстремальної та кризової психології.* 2010. Вип.7. С. 182 – 190.

3. Методологія і психологія гуманітарного пізнання. До 25-річчя наукової школи професора А. В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.

4. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text

5. Стрельбицька С. М. Психологічна готовність до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників у ВНЗ. *Педагогічні науки.* 2016. Том 2 №69. С.151-155. URL: https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/3321/2957

УДК 364.4:342.71] 477: 470

Микита Гнатенко
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 081 Право, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Науковий керівник – кандидат юридичних наук, доктор політичних наук, професор І. Г. Алєксєєнко
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ЗБРОЙНУ АГРЕСІЮ рф

Національна ідентичність є ключовим чинником для життєдіяльності держави, оскільки відсутність чіткої національної ідентифікації серед громадян може призвести до розчинення або навіть і зникнення нації.

Дана тематика наразі являє собою серйозну проблему з огляду на ситуацію війни, оскільки навіть трагедія 2014 року не призвела до усвідомлення окремими українцями їхньої національної приналежності.

У 1991 році на референдумі майже 29 мільйонів громадян підтримали Акт проголошення незалежності України. Однак далеко не всі ті, хто голосував за незалежність на референдумі 1 грудня, ідентифікували себе українцями. Згідно зі статичними даними Інституту соціології НАНУ, станом на 1992 рік, тобто за рік після проголошення незалежності, лише 45,6 % опитаних вважали себе громадянами України, 31 % – мешканцями регіону чи конкретного населеного пункту, а 12,7 % – громадянами срср.

Можемо констатувати факт, що підтримка незалежності на референдумі 1991 року була продукована не почуттям національної свідомості та бажанням того, аби Україна нарешті стала вільною державою, а скоріш такими більш егоїстичними чинниками, як сподівання на швидкий економічний зріст, що стане передумовою для фінансової спроможності кожного громадянина. Насправді не дивно, що більшість тодішнього населення не ідентифікувала себе українцями. Адже, на превеликий жаль, наша держава після поразки визвольних змагань 1917 – 1921 рр. втратила незалежність і знаходилася під окупацією цілих 70 років. Варто зазначити, що режим цієї окупації був дуже

жорстокий, оскільки придушував будь-який вияв українства, звинувачуючи тих, хто боровся за незалежність в «українському буржуазному націоналізмі». Багато людей було розстріляно, закатовано, відправлено у заслання чи на примусове лікування у психлікарні. Яскравим прикладом тут слугують життєдіяльність дисидентів В'ячеслава Чорновола, Левка Лук'яненка, Миколи Горбаля, художниці Алли Горської, поетів Василя Стуса, Василя Симоненка, Івана Світличного, композитора-виконавця Володимира Івасюка, правозахисниці Надії Світличної, шістдесятника Євгена Сверстюка, культурних діячів, що належали до «Розстріляного Відродження», яких було вбито або відправлено у табори, а також такі інспіровані справи, як Процес Спілки визволення України. – І це не повний список злочинів, скоєних за окупаційного режиму з метою винищення громадянської ідентичності.

Отже, варто зазначити, що у ті часи, коли самоідентифікуючі вияви були під забороною, цілком можливо, що люди, навіть усвідомлюючи себе українцями, знищували у собі це почуття, щоб не наражатися на небезпеку. У зв’язку з цим відсоток тих, хто вважав себе українцями (45,6 %) у 1992 році, не є катастрофічним з огляду на ті умови, у яких на той момент перебувала Україна.

Перший цілком вагомий сплеск громадянської ідентичності стався під час Помаранчевої революції, коли тисячі українців вийшли на акції протесту проти фальсифікацій виборів. Важливість цих подій не можна перебільшити, оскільки це дало поштовх до наступного поширення українства серед громадян та тих подій, які сталися у майбутньому. Отже, у 2006 році 51,6 % ідентифікували себе як українці (у 2001 р. цей показник був 41% (приріст за 6 років у цілих 10 %)).

Наступний підйом громадянської ідентичності стався під час Революції Гідності та наступної збройної агресії рф проти України. Вийшовши на акції протесту, громадяни знову виявили активну позицію і не допустили згортання європейського курсу держави. Отже, у 2014 р. 64,4 % вважали себе українцями (у 2013 р. такий показник був 50,6 %). Статистичні дані демонструють потужну динаміку поширення українства серед громадян. Варто зазначити, що підйом громадянської ідентичності серед населення унаслідок російської агресії не зумовив подальшої позитивної динаміки, оскільки уже у наступному році українцями себе вважали лише 57,3 %.

Не дивлячись на те, що переважна більшість громадян визнавала себе українцями після 2014 року, далеко не всі розуміли важливість національної ідентичності, практично продовжуючи перебувати у вакуумі єдиного з російським культурного та інформаційного простору, який встановився ще за часів срср і продовжився за часів незалежної України і через який стиралися кордони не тільки культурні, а й кордони ідентичності, наслідком чого стала

чимала популярність тез про те, що нібито український народ є чи то єдиним, чи то братнім з російським народом.

Зокрема, згідно з соцопитуванням соціологічної групи «Рейтинг», проведеним 23 – 25 липня 2021 року, тобто на 7-й рік війни, 41 % опитаних погодилися з тезою про те, що росіяни та українці – один народ. З огляду на те, що війна вже тривала, цей показник наочно демонструє нерозуміння українським народом тієї екзистенційної загрози, яку несе у собі увесь російський народ, а також згубність віри у такі тези.

Наступною жахливою подією, яка спричинила вибухове зростання громадянської ідентичності, стала нова, ще більш жорстока, фаза війни рф проти України, – повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року з метою знищення усієї України. Якщо у лютому 2022 року показник людей, які вважали себе українцями становив 64,6 %, то уже у липні 2022 року показник зріс до 84,6 % і став найбільшим за усю історію незалежної України, однак уже у грудні цей показник впав до 79,7 %.

Якщо підсумовувати, то дані статистичні показники демонструють, що відбулося 4 події – передумови для збільшення громадянської ідентичності: Помаранчева Революція, Революція Гідності, збройна агресія рф проти України у 2014 році, а також нова фаза війни, розпочата 24 лютого 2022 року. Тут варто зазначити тенденцію, яка дозволяє зробити висновок, що після бурхливого росту показників усвідомлення себе українцями безпосередньо під час таких подій через деякий час відсоток або залишався практично незмінним (як після Помаранчевої революції), або падав (як після Революції Гідності та війни, розпочатої рф проти України). Зокрема, важливо відзначити, що усі зміни у думці суспільства продукувалися не змінами через внутрішні чинники, такі як самоусвідомлення людиною себе українцем та важливості ідентифікації себе, а у більшості своїй через зовнішні чинники (такі як збройна агресія рф проти України). Загрозу для нас тут становить те, що для певної категорії людей ідентифікація себе українцем під час важливих для країни подій є лише трендом, популярним на той момент і завдяки якому можна отримати популярність.

У даному контексті прикладом може слугувати діяльність переважної більшості українських артистів, які до 24 лютого 2022 року переймалися не поширенням української ідентичності завдяки, наприклад, написанням пісень українською мовою, а на перше місце ставили власну популярність і збагачення, адже аудиторія російськомовних пісень у сусідніх з Україною країнах набагато вища, ніж україномовних. Хоча у нас є приклади доволі успішних гуртів, які стали відомими на весь світ, створюючи лише україномовний продукт (наприклад, гурт «Океан Ельзи»). Тобто для багатьох

артистів пріоритетом був не розвиток українського музичного сегменту, а розвиток себе у російськомовному музичному середовищі. Тому, на нашу думку, є важливим, аби держава якомога більше фінансово підтримувала створення українського продукту, аби вибір українського був набагато ширшим, і люди не обирали між вітчизняним і російським продуктом.

Однак не тільки фінансова підтримка держави є важливою, *законодавчі ініціативи* також є основою для розвитку українського і подолання колоніальної спадщини. Зокрема, на наше переконання, неймовірно важливим є прийняття таких законів, як Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 р., а також Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 р., хоча, на нашу думку, такі закони варто було приймати набагато раніше, адже не може співіснувати разом незалежна Україна та пам'ятники леніну (які до 2014 року стояли практично у кожному українському місті).

Отже, національна ідентичність є ключовим мірилом становлення держави дійсно як незалежної. При цьому важливо, щоб влада разом з населенням розуміли це, адже після подій 2014 і 24 лютого 2022 року ми не маємо права допустити реанімацію тез про неважливість національної ідентичності. У зв'язку з цим держава має постійно підтримувати розвиток українського продукту, внаслідок чого уже у найближчому майбутньому відсоток громадян, які вважають себе українцями, збільшиться у рази.

ЛІТЕРАТУРА

1. 41 % українців вважають себе «одним народом» з росіянами – опитування. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-57985426.

2. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text.

3. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text.

4. Майже вдвічі зросла кількість людей, які ідентифікують себе громадянами України – КМІС. URL: https://suspilne.media/271779-majze-vdvici-zrosla-kilkist-ludej-aki-identifikuut-sebe-gromadanami-ukraini-kmis/

УДК 159.947.3

Мар'яна Валяш
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент О. Є. Коваль Західноукраїнський національний університет

ЗБАГАЧЕННЯ САМОРЕГУЛЯЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ЯК УМОВА ЇХНЬОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Підвищення рівня соціальної активності на сучасному етапі поступу суспільства спричинило актуальність розробки психологічних механізмів і можливостей саморегуляції суб'єктом діяльності. У понятті «саморегуляція» поєднані як загально-психологічні, так і диференціально-психологічні аспекти всебічного вивчення людини та її можливостей не тільки адаптувати себе до мінливих обставин, але й ці обставини привернути до себе. Саморегуляція – це властивість біологічних систем автоматично встановлювати і підтримувати на певному постійному рівні свої фізіологічні показники. Організм має адаптивну, або самоналагоджувальну систему саморегуляції. Адаптація – це сукупність особливостей організму, що забезпечує можливість його існування в мінливих умовах довкілля.

Проблема саморегуляційного потенціалу в останні десятиріччя стала однією з найбільш досліджуваних у психологічній науці. Необхідність дослідження саморегуляції майбутнього психолога нині пов'язана із зростаючою тенденцією в сучасній психології до створення інтегративних концепцій психіки людини. Не менш важливим чинником є бурхливий розвиток суб'єктного підходу до дослідження активності. Суттєвою рисою суб'єктної активності є здатність до саморегуляції. Тож проблема пошуку закономірностей саморегуляції особистістю своєї активності є однією із центральних у загальному контексті суб'єктного підходу до вивчення психіки. Адже саме дослідження саморегуляції є важливим ключем до розуміння суб'єктності як мінливої у часі актуальної міри активного впливу на зовнішні та внутрішні процеси. Актуальність дослідження полягає й у тому, що саморегуляція – це важливий фактор успіху в житті майбутнього фахівця-психолога. Адже саме люди з розвиненою саморегуляцією досягають більшого успіху в роботі, навчанні, суспільному житті. Вони більш психологічно благополучні і менш схильні до адикцій, правопорушень та інших проблем [2].

«Саморегуляція є однією із найважливіших специфічних функцій суб'єкта. Тому вивчення саморегуляції передбачає звернення до понять «суб'єкт» і «суб'єктність». Стосовно розуміння суб'єкта у психології склалися два підходи – акмеологічний та еволюційний, в основі яких лежать критерії виділення суб'єкта. Акмеологічний підхід розглядає суб'єкт як вершинний рівень розвитку людини, проте не дає відповіді на запитання про те, як цей рівень досягається. В рамках цього підходу розроблені ідеї про критерії суб'єкта, в якості яких, перш за все, розглядаються свобода волі, відповідальність, розвиненість навичок самодетермінації, саморозвитку, рефлексії і т.ін., що дозволяють оцінити міру розвитку суб'єктності. В еволюційному підході постулюється поступовий розвиток людини як суб'єкта. В ньому стверджується, що на кожному етапі розвитку людина вже виступає суб'єктом, демонструючи вибірковість, цілісність, соціальність, а також міру здатності бути причиною власної активності» [2, 8].

Цілісність,єдність та інтегративність суб'єкта є основою системності його психічних якостей. У системному та суб'єктно-діяльнісному підході суб'єкт розглядається як системотвірний чинник багаторівневої системи психічної організації. Суб'єкт для здійснення регуляції своєї діяльності інтегрує індивідуальні внутрішні можливості, організовуючи їх у систему, і співвідносить внутрішні можливості й зовнішні цілі. Опис цієї системи вимагає проведення структурного аналізу з виділенням складових елементів системи, їх взаємозв'язків, динаміки структурного складу, а також системотвірного чинника, який не лише організує систему, а й забезпечує функціональне долучення її в більш загальний контекст.

Саморегуляція та пов'язані з нею ціннісно-смислові особливості особистості, мотиви, ставлення до майбутньої професії психолога взаємопов'язані між собою та становлять інтегральну характеристику розвитку особистості – особистісний саморегуляційний потенціал, основу якого становлять цінності. Саморегуляційний потенціал особистості залежно від виразності особистісних якостей та ціннісно-смислових характеристик, може перешкоджати або сприяти розвитку фахової спроможності. Структура високого саморегуляційного потенціалу особистості майбутнього психолога, що сприяє його професійному становленню, поєднує високі значення інтегрального рівня саморегуляції, цінності і самоповаги, уявлення про природу людини, її креативний потенціал, що доповнюються цінностями підтримки, компетентності в часі. Цей комплекс посилюється термінальними цінностями власного престижу, досягнень, збереження власної індивідуальності та позитивним самоставленням майбутнього психолога (самоприйняттям, самоприв'язаністю, самовідносинами, самоцінністю, самовпевненістю, самокерівництвом тощо) (див. [1; 3]).

Низький саморегуляційний потенціал особистості майбутнього психолога корелює з низькими значеннями пізнавальних потреб, спонтанності, контактності, які доповнюються недостатнім рівнем самоприйняття і самоцінності. Незадоволеність матеріальним становищем, обраною професією, самозвинувачення, внутрішня конфліктність і замкненість знижують саморегульованість особистості.

Різноманітні методи покращення саморегуляційного потенціалу базуються на вихованні та дотриманні законів моральності, які не дозволяють людині реагувати у дії та думках негативними почуттями та емоціями. Такий підхід можливий лише при достатньому духовному вихованні, що формує релігійне, філософське чи екзистенційне світорозуміння. Релігія формує в людини здатність любити свого ближнього і прощати своїх кривдників. Людина з філософським складом особистості розуміє, що усе, що відбувається в особистому, суспільному житті чи в природі – це природний процес, що розвивається за своїми власними законами і не впливає на емоції кожної окремої людини. Екзистенційний погляд на себе дозволяє цінувати кожен момент існування нашого єдиного та неповторного життя.

Ці підходи, мабуть, є найважливішими, адже при належному становленні особистості перші три методи психічної саморегуляції можуть знадобитися. Методи саморегуляції сприятимуть більш ефективному виконанню майбутніми психологами фахових обов'язків у подальшій трудовій діяльності. Застосування цих прийомів допоможе зняти зайве фізичне чи психічне навантаження у процесі фахової діяльності. З їх допомогою можна швидко зняти втому і напругу, що накопичилася за день, після роботи. Їх застосування перед прийняттям відповідального рішення дозволить зробити його більш виваженим та ефективним.

Саморегуляція – це процес, що заснований на інтелектуально-особистісних властивостях, які інтегровані суб'єктом для забезпечення цілеспрямованості діяльності. Інтегративне утворення розглядається як інтелектуально-особистісний потенціал, що актуалізується у взаємовідношеннях людини з дійсністю, котра пред'являє їй певні виклики і вимагає застосування додаткових сил. У результаті потенційні інтелектуально-особистісні можливості стають актуально діючими ресурсами регуляції суб'єктної активності [2].

Найвідчутніше активність майбутнього психолога розгортається в трьох проблемних контекстах: ситуаціях невизначеності, досягнення, тиску, що актуалізують структурні компоненти інтелектуально-особистісного потенціалу задля здійснення регуляторних корекцій власної активності на шляху до сприятливих результатів у фаховій діяльності і особистому житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриньова М.В. Саморегуляція: навч.-метод. посібник. Полтава: АСМІ. 2012. 294 с.
2. Олефір В.О. Психологія саморегуляції суб'єкта діяльності. Автореф. дис… д. психол. н.: 19.00.01. Одеса: ПНПУ ім. К.Д. Ушинського, 2016. 43 с.
3. Царикова О.В. Методи емоційно-вольової саморегуляції психологічного стану студентів. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського.* 2013. Т. 2, вип. 10. С. 316-320.

УДК 159.98

Марія Бурдинська
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Наталя Наконечна
здобувач вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник - кандидат психологічних наук, доцент Я. М. Бугерко
Західноукраїнський національний університет

ДУХОВНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА

Сьогодні вища освіта є одним з найважливіших соціальних інститутів суспільства і, водночас, важливим фактором формування високопрофесійних спеціалістів з розвинутими духовно-моральними якостями. У Національній доктрині розвитку освітньої сфери визначено пріоритетні напрями у вихованні особистості, серед яких – формування національних і загальнолюдських цінностей, виховання молоді на культурно-історичних вартостях українського народу, його традиціях і духовності. Система освіти покликана формувати молоде покоління з відповідним світоглядом, системою цінностей і переконань, високим рівнем культурно-духовного розвитку, громадянською зрілістю і національною гідністю.

Головною сферою соціальної активності студентів є навчання. Саме воно покликане створити сприятливі умови для духовного розвитку людини, для формування здатності людини жити і здійснювати свої вчинки та практичні дії по совісті, людини готової до випробувань і здатної їх сприймати спокійно, без почуття страху та власної невпевненості. Власне, мова йде про формування у людини духовності, яка має розвиваючий і динамічний характер, а тому робить

особистість здатною змінюватися під впливом нових знань і методологічних підходів, враховувати нинішні умови, обставини, ситуації і адекватно реагувати на них, формувати свій світогляд. Зазначене відображає одну з найважливіших закономірностей відновлення і збагачення духовного світу людини в умовах нашого часу.

Особливо актуальними постали проблеми розвитку особистості, її моралі, гідності, патріотизму, здатності жертвувати власним життям в нинішній час російсько-української війни. Саме молодь з високим рівнем духовності і патріотичних цінностей склала значний відсоток добровольців, які пішли захищати Україну від московської орди. Рівень духовної культури майбутніх студентів відображається на інтенсивності і спрямованості соціальної активності. Моральна, естетична, політична культура визначають їхні ціннісні орієнтації. Між ступенем засвоєння духовної культури і соціальною активністю існує діалектичний взаємозв'язок.

Оскільки продуктами духовності є мрії, ідеали, уявлення, почуття прекрасного, моральні норми, тобто усе те, що існує у свідомості людини, яка живе цим, тому духовність є ціннісною основою виховання особистості. Взагалі, духовність – це морально зорієнтовані воля та розум людини, конкретний смисл життя людини, емоційно-когнітивна сфера, яка цілеспрямовано впливає на результат формування духовності особистості.

Донедавна вважалося (а часто ця думка є панівною і сьогодні), що знання становлять основу внутрішнього світу людини, її духовності. Подібне розуміння духовного не випадкове, воно має під собою вагомі підстави. Справа в тому, що протягом багатьох років громадській думці нав'язувалася ідея: найважливіше – це знання, майстерність, професіоналізм. Однак однобічний раціоналізм, особливо сайєнтистського тлумачення явно недостатній для визначення духовності людини й суспільства. Адже духовність не формується шляхом «по-предметного» навчання основам наук. Освіта, в основному, дає людині знання, сприяє розвитку її інтелекту, професійних якостей і навичок. Сказане зовсім не означає применшення значення даної сфери культури, йдеться лише про те, що сфера духовності ширша за обсягом і багатша за змістом від того, що пов'язано зі сферою раціональності.

Стрижневими поняттями, навколо яких концентрується гуманістичний сенс духовності є: Віра, Надія, Любов і мудрість життя – Софія. Професіоналізм, як і будь-яка майстерність, якщо не зорієнтований духовно-моральними цінностями, може спричинити, за певних умов, схильність людини не до добра, а до зла. Відтак, формування особистості майбутнього фахівця вимагає здійснення цілеспрямованої виховної роботи в різних напрямах: моральному, правовому, трудовому, естетичному, національно-патріотичному,

фізичному. Реалізація змісту і завдань кожного з означених напрямів передбачає врахування специфіки майбутньої професійної діяльності, необхідних для цього людських і професійних якостей. Одним з основних напрямів виховної діяльності студентської молоді є інтелектуально-духовне виховання:

- розвиток пізнавального інтересу, творчої активності, мислення;
- виховання потреби самостійно здобувати знання та готовності до застосування знань, умінь у практичній діяльності;
- реалізація особистісного життєвого вибору та побудова професійної кар'єри на основі здібностей, знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій;
- виховання здатності формувати та відстоювати власну позицію;
- формування особистісного світогляду як проекції узагальненого світосприймання.

Головною сферою соціальної активності студентів є навчання. На ставленні до нього апробуються різні види духовної культури, воно слугує своєрідним індикатором громадянської зрілості, розуміння своїх прав і обов'язків. Досягнутий студентами рівень духовності частково присутній в організації занять, культурі читання спеціальної літератури, оцінці значимості набутих знань, мотивації навчальної діяльності.

Головними критеріями ефективності виховної роботи виступають рівень національної свідомості, навчально-наукової і громадської активності; переростання виховання в самовиховання; дотримування моральних і етичних норм, самореалізація та само актуалізація свого духовно-творчого потенціалу. Виховання має базуватись на цінностях – це основний шлях формування особистості студента, його духовного світу, моралі й культури.

Духовний розвиток особистості на сьогоднішній день є проблемою загальнонаціонального значення. Майбутнє України залежить від того рівня духовності, моралі, гідності, які сформуються у молодого покоління. Тільки високодуховна і високоморальна людина може з повною віддачею працювати і захищати від ворога Україну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугерко Я.М. Буттєвість духовності в оптиці методологічного аналізу. *Психологія і суспільство*. 2017. № 1. С. 62-72.

2. Мельман В.О. Психологічні фактори мотивації навчально-професійної діяльності студентів вищих навчальних закладів. *Новий колегіум: науковий інформаційний журнал*. Харків: Харківський національний університет радіоелектроніки, 2019. N 6. С. 56-59.

3. Помитків Е.О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості. Київ – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 144 с.

УДК 159.923.2; 316.613

Святослав Боднар
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Дарія Іващук
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕФОРМАЛЬНИХ МОЛОДІЖНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

В останні роки у різних галузях наукових знань активізувався інтерес до дослідження неформальних об'єднань молоді, при вивченні діяльності яких використовуються такі поняття, як «стихійні», «нетрадиційні», «неофіційні», «спонтанні» групи. *Неформальною групою* може називатися така організація, яка характеризується високим ступенем згуртованості, особистісним характером спілкування, однак нечітко вираженою метою групової діяльності і неформальним контролем, побудованим на традиції і залежним від ступеня усвідомлення групового членства. Неформальні групи можуть бути організовані як у рамках формальних, так і поза ними. У першому випадку неформальні групи є вторинними щодо загальної організації, це так звані угруповання в рамках тієї чи іншої організації.

Велике значення у формуванні способу життя юнацтва має молодіжна субкультура, характерними ознаками якої є: «специфічний набір ціннісних орієнтацій та норм поведінки; надання переваги певним джерелам інформації; своєрідні захоплення, смаки; специфічні способи проведення вільного часу; сленг; особливості одягу та зовнішності» [2; 5].

Поняття «субкультура» не тотожне поняттю «соціальна група», будучи лише частковим її виявом, соціальна група визначається фундаментальними ознаками: ставленням до власності, до влади, місцем у системі суспільного розподілу праці тощо. Члени соціальної групи не обов'язково пов'язані прямими контактами. З погляду соціокультурної характеристики цих людей уможливлюються такі аспекти життєдіяльності, як устрій, рівень, якість життя. При аналізі субкультур увага дослідників акцентується більше на безпосередніх зв'язках між тими, хто їх складає, на їх об'єднаності спільними інтересами, ніж на виконанні соціально значущих функцій [3, с. 27]. Особливу увагу слід звернути на соціальну значущість розмежувань в оцінках будь-якої субкультури її членами та членами інших субкультур. Такі розмежування зумовлюються неоднаковістю соціокультурних наслідків функціонування і

розвитку кожної з них. У цьому контексті слід розрізняти внутрішньогрупові і міжгрупові (загальносоціальні) наслідки [6]. Так, деякі субкультури, зокрема, злочинні, можуть цілком задовільняти своїх членів, але в той же час бути надзвичайно небезпечними для суспільства.

Сама специфіка, природа субкультури полягає в регулюванні соціальних відносин, впорядкуванні, нормуванні, обмеженні, стандартизації вчинків людей, усієї діяльності, усіх взаємодій у суспільстві, включаючи відносини між людьми, групами людей, суспільством та природою. Коли йдеться про субкультуру, передбачається не лише диференціація груп людей у суспільстві за певними ознаками, а й за стійкістю в часі. Форми організації різних субкультур неоднакові. Вони можуть достатньо чітко визначитись нормами формальної (статутної, кодифікованої) соціально-структурної одиниці – наприклад, політичні партії, професійні об'єднання тощо. Деякі інші субкультури напівформальні (соціокультурні чи соціополітичні рухи) [1].

Принципи, які організовують розвиток субкультури, можуть розглядатись як «сценарій» або «скрипт» – когнітивна структура, що організовує поведінку в деяких типах ситуацій. Розвиток субкультури визначається програмою, яка регулює відносини з нормами культури, частина яких інтеріоризується, а частина відкидається. На думку Є. Старовойтенко, говорити про вибір культури неможливо: залучення до неї починається без згоди людини, проте долучення до однієї із субкультур у всіх випадках передбачає прийняття рішення (або декількох послідовних рішень), що здійснюється свідомо. Це – один з рідкісних моментів, коли «людина вільна вирішувати, через які окуляри їй дивитися на світ» [3].

Проте приєднання до молодіжного культурного стилю не є цілком випадковим. З одного боку, вибір стилю залежить від суб'єктивного сенсу життя у біографічному контексті (як я можу показати, хто я є або ким я хочу бути?), а з іншого боку, структурної площини, де значення знаку виявляється лише з контексту інших знаків. Легко розшифровані сторонніми коди життєвого стилю не можуть бути розміщені будь-як, тому що молодь постійно рухається, мандрує в знаковому світі значень. На думку дослідників, «мати стиль означає для представників молодіжних субкультур спроможність пропонувати та інсценізувати свідомо для інших, так само як і для власного авторитету, цілісну інтерпретацію своєї особи. При цьому не потрібно мати готове обґрунтування для пропонованого стилю. Необхідно лише знати і застосовувати в дії характерні селекції, за допомогою яких виникає та інсценізується певний стиль» [5].

Загалом виокремлюють такі головні характеристики молодіжних субкультур:

1) специфічний стиль життя і поведінки;

2) наявність власних норм, цінностей, картини світу, які відповідають вимогам певних соціальних категорій молоді;

3) протиставлення себе решті суспільства;

4) зовнішня атрибутика, яка має символічне значення;

5) ініціативний центр, який генерує ключові змісти.

Дуже часто термін «молодіжна субкультура» плутають з поняттям молодіжної контркультури (об'єднання молоді, що має всі елементи культури, що й субкультура, але чиї норми та цінності перебувають в активній чи пасивній опозиції до існуючих у суспільстві норм і цінностей). Деякі субкультури є контркультурними, але це зовсім не означає, що ці два терміни можна протиставляти чи взаємозаміняти. Ще одна поширена помилка – це підміна поняття молодіжної субкультури поняттям «неформальний молодіжний рух». Неформальним молодіжним рухом можна назвати систему молодіжних субкультур і неорганізованої молодіжної діяльності у взаємодії між собою і з суспільством загалом. Своєю чергою, молодіжний неформальний рух є частиною ширшого середовища – «андеграунду» [7].

Отже, молодіжна субкультура – будь-яке об’єднання молоді, що має власні елементи культури, а саме: мову (сленг), символіку (зовнішня атрибутика), традиції, норми і цінності. Молодіжна контркультура – «об’єднання молоді, що має всі елементи культури, що й субкультура, але чиї норми та цінності перебувають в активній чи пасивній опозиції до існуючих у суспільстві норм і цінностей» [3].

Природну динаміку субкультур коректують їхні відношення з соціальними інститутами. Останні, особливо ті, що володіють владою (наприклад, держава), підтримують необхідні для свого існування культурні сили, прагнуть посилити одні субкультурні спільноти і придушити або навіть усунути інші культурні об'єднання. Субкультури не виникають в рамках соціального інституту. Вони з'являються як неформальні об'єднання людей, які культивують деяку культурну особливість. У подальшому субкультура, утворена як вияв і розвиток вільної людської активності, вступає в певні взаємини з соціальними інститутами суспільства. При цьому вона може ними підтримуватись аж до набування інституціоналізованої форми. Деякі субкультури принципово протилежні позитивним соціальним цілям суспільства і не можуть ним визнаватись (кримінальні і криміногенні субкультури). У деяких випадках «суспільством можуть інституціоналізуватися загрозливі субкультури, розповсюдження яких призводить до різких негативних соціальних наслідків (нацистські рухи і їх інституціоналізація)» [4, с. 14–15].

Члени субкультурних об'єднань можуть виявляти як прагнення до інституціоналізації своєї субкультури, так і намагатись обійти її з метою збереження власної неповторності, ідентичності тощо. Учасники політичних рухів, утверджуючи певні цінності, як правило, намагаються розповсюдити свої переконання на все суспільство, найшвидше втілити свої ідеї в соціальне і культурне ціле. Деякі альтернативні молодіжні рухи намагаються відокремитись від «офіційної» культури, зберігаючи власні цінності недоторканими з боку інших субкультур.

У традиційному тлумаченні молодіжні субкультури є різновидом і формою соціальної адаптації, соціалізації, своєрідним буфером між традиційною культурою, загальноприйнятими цінностями та елементами «опору» щодо «старого» соціально-культурного порядку і панівної системи молодіжної культури. З цього огляду, молодіжні субкультури виконують такі функції: комунікативну, що забезпечує спілкування всередині групи; компенсаторну, яка дозволяє забезпечити високу самооцінку члена спільноти; охоронну, спрямовану на підтримку рівня ідентичності; солідаризаційну, яка забезпечує екзистенційну і соціальну підтримку членів групи [6].

Таким чином, молодіжні субкультури відіграють важливу роль у культуротворчих процесах. Вони розглядаються або з позицій контркультури або альтернативи. Утворені субкультури на принципах контркультури відхиляють традиційні цінності, смисли, намагаються протиставляти свої наративи загальнокультурним. Субкультури, які грунтуються на принципах «альтернативи» розглядаються як підсистема панівної культури. Базові наративи створюються на «образі іншого», що дозволяє зберегти основні смисли панівної культури, яка утримує множину різних субкультур. Вони можуть переплітатися або ж різко відрізнятися за певними параметрами аж до протиставлення основному масиву культури, утворюючи альтернативу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар Т. В. Молодіжна субкультура : сучасні вияви. *Український соціум*. 2013. №1. С. 24–29.

2. Гірняк А.Н., Гірняк Г.С. Формовияви девіантної поведінки у сучасних молодіжних субкультурах та їх соціально-психологічний аналіз. *Психологія і суспільство*. 2023. № 1. С. 199-204.

3. Заграй Л.Д. Молодіжна субкультура: гендерний досвід : монографія. Івано-Франківськ : Нова зоря, 2012. 376 с.

4. Лисенко Ю.О. Субкультура як соціально-педагогічне поняття. *Соціальна педагогіка : теорія і практика*. 2009. №2. С.12–19.

5. Мельник Т. М. Міжнародний досвід субкультурних перетворень. Київ : Логос, 2014. 320 с.

6. Яворницька О. Теорія субкультур у соціологічній перспективі. *Покоління і молодіжні субкультури*. № 24. URL : http://chtyvo.org.ua/authors/Chasopys_Ji/N24_Pokolinnia_i_molodizhni_subkultury

7. Якуба О. Молодіжні субкультури та їх типологізація. URL : http://ji.lviv.ua/n24texts/yakuba.htm.

УДК 159.9.07

Ірина Шатківська, Надія Цеберська

здобувачки другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Т. Л. Надвинична Західноукраїнський національний університет

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ НАПРЯМКИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРОБЛЕМ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

Загальновідомо, що проблема якості життя є однією з ключових соціально-психологічних, економічних і політичних проблем будь-якого суспільства.Дане питання є настільки масштабним, що охоплює всі сторони суспільної життєдіяльності: умови життя (її «комфортність»); стан ринку праці та робочої сили; системи освіти та охорони здоров'я; соціополітичні і соціокультурні складові тощо. У зв'язку з цим з середини сімдесятих років йому приділяє увагу все більшевітчизняних та закордонних дослідників. За допомогою поняття «якість життя» в сучасних соціологічних дослідженнях шляхом зіставлення з рівнем життя якісної сторони задоволення матеріальних і культурних потреб, позначають громадську і індивідуальну життєдіяльність людей, які не вичерпуються суто кількісними характеристиками і вимірами.

Зростання інтересу до цієї проблематики, пов'язане насамперед, з усвідомленням суспільством масштабних проблем сучасності, з розробкою в західній соціології теорій глобальних систем, які своєю чергою, викликали необхідність практичного вирішення проблем світового рівня: економічних криз, перенаселеності, пандемій тощо.

У науковий обіг це поняття введено Джоном Гелбрейтом, а одним з перших дослідників цієї проблематики вважають Форестера, який запропонував загальновідомий принцип зворотно пропорційної залежності між рівнем і якістю життя: чим вищий рівень життя, тим нижче якість життя, і навпаки. Під якістю життя він розуміє «ослаблення» стресів і зменшення труднощів,

скорочення щільності населення, зниження ступеня забруднення навколишнього середовища, ліквідацію голоду та хвороб [2].

Поява категорії «якість життя» у науковому вжитку поставило питання про переосмислення широко поширених традиційних концепцій способу життя, в яких інтегральним показником рівня задоволення людських потреб є розмір доходу, який припадає на душу населення. Зростаючий інтерес до даної категорій пов'язаний з посиленням уваги до так званих суб'єктивних вимірів способу життя і особливо почуттів, які з цим пов’язані: незадоволеності, відчуття ізоляції, ступеня ізоляції на роботі і на вулиці, задоволенню, одержуваному людьми від сімейного життя тощо [28].

Виникнувши в широкому контексті глобальних проблем сучасності в зв'язку з питанням охорони навколишнього середовища, здоров'я людей, соціально-психологічної адаптивності суспільств до ринкових реформ, поліпшення життя в містах, проблема якості життя набула більш загального значення і почала включати в себе проблеми цілей і цінностей суспільства.

Теоретичний підхід до дослідження якості життя спирається на ряд принципових положень концепції «зональної» взаємодії економічних і соціально-психологічних факторів. Відповідно до неї, соціально-психологічні феномени і їх динаміка не є простим відображенням чи простим наслідком соціально-економічних умов, а є сукупним результатом (або наслідком) реальних форм взаємодії соціально-психологічних і соціально-економічних чинників в конкретних умовах їх функціонування. При цьому соціально-психологічні феномени можуть взаємодіяти з соціально-економічними факторами як рівнозначні, і їх реальний стан визначається цією взаємодією. Соціально-економічні ж умови життєдіяльності впливають на людину і сприймаються нею неоднозначно, диференційовано, вибірково, так як опосередковуються, трансформуються разом з соціально-психологічними явищами. У цьому сенсі якість життя особистості, рівень і структура її найбільш значущих показників, і критеріїв, їх ієрархія визначаються конкретною формою взаємодії зовнішніх умов (соціально-економічних, екологічних, політичних тощо) середовища життєдіяльності та соціально-психологічних факторів.

Серед найбільш значущих соціально-психологічних факторів оцінки якості життя виступають економіко-психологічні характеристики особистості, перш за все, пов'язані з особливостями її економічної самосвідомості: економічними домаганнями, економічним самопочуттям, потребою в самореалізації, економіко-психологічним статусом тощо [1].

Таким чином, проблема якісної сторони життя продиктована реальною сучасною соціально-економічною дійсністю. Цей показник стає інтегральною характеристикою життя людей, яка розкриває по відношенню до суспільства в

цілому критерії його життєдіяльності, умови життєзабезпечення, а також умови життєздатності суспільства, як цілісного соціального організму. Ця проблема багатостороння і комплексна, так як включає в себе питання життя, побуту, світогляду, споживання, навколишнього середовища, психології, поведінки, громадської і трудової діяльності окремої особистості, соціальної групи, суспільства в цілому. Саме в силу свого комплексного характеру концепція якості життя стала предметом дослідження, інтерпретації і теоретичних узагальнень низки гуманітарних наук: філософії, соціології, політології, соціальної психології, економіки, демографії тощо. Різні науки інтерпретують її у притаманному саме їй контексті.

Якість життя, як соціально-психологічний феномен, виконує низку найважливіших функцій в життєдіяльності людини. По-перше, він відображає соціально-економічні умови життя особистості, соціально-економічний стан макро- і мікросередовища. По-друге, він слугує одним з соціально-психологічних регуляторів економічної поведінки людини в соціальному середовищі, формування економічної самоідентичності особистості. По-третє, якість життя виступає критерієм стану процесів соціально-економічної адаптації людей до мінливих соціально-економічних умов життєдіяльності [1; 2].

Психологічний фактор якості життя, який прямо не випливає з визначення його зміст, але має вирішальне значення для практичних дій в сфері державного регулювання цього показника. Йдеться про психологічні (особистісні) властивості суб'єкта соціальної дії, який міг би зреалізовувати заходи щодо поліпшення якості життя всіх соціальних прошарків і груп українського суспільства. Це т.з. колективний елітарний суб'єкт, спроможний втілити прогресивну не тільки в економічному і геополітичному, а й в гуманітарному плані стратегію розвитку України. Вимоги до властивостей такого суб'єкта сформульовані в «Стратегіїсталого розвитку України до 2030 року»[4], підготовленої провідними науковцями і практиками країни. Ці вимоги включають наявність «психологічної та інтелектуальної» орієнтації правлячої еліти на серйозні зміни в цінностях і цілях розвитку нашої держави, пасіонарність і волю у вирішенні нагальних проблем, високі моральні якості.

До числа інших проблем, присвячених вивченню якості життя, слід віднести парціальний, а не ціннісний підхід, що полягає у вивченні його окремих структурних параметрів, властивостей, особливостей, якостей. Отож, незважаючи на те, що будь-якому об'єкту притаманна велика кількість «якостей», він не може розглядатися в якісному контексті тільки з позицій його окремих властивостей. Категорія «якість» відображає якусь узагальнену цілісну характеристику функціональної єдності істотних властивостей об'єкта, визначення його відмінності від інших об'єктів або, навпаки, подібності з ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба І.В. Категорія рівня життя населення: сучасний підхід. *Статистика України*. № 1. 2014.
2. Мельниченко О. А. Підвищення рівня та якості життя населення: [монографія] / О. А. Мельниченко. Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2010.
3. Рівень та якість життя населення України URL:http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2009-1/doc/23.pdf.
4. Стратегії сталого розвитку України до 2030 року/ URL:https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf

УДК 376.112.4

Аліна Вахно

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – к.пед.н., доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи В. В. Шафранський Західноукраїнський національний університет

РЕКРУТУВАННЯ ПРИЙОМНИХ БАТЬКІВ ЯК УМОВА УТВЕРДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ

Актуальність теми дослідження. Соціально-економічні, політичні, а також ідеологічно-моральні зміни в українському суспільстві спричинили дисфункцію багатьох соціальних інститутів, у тому числі й інституту сім'ї, призвівши до порушення її структури та функцій. З'явилися такі негативні тенденції, як зниження рівня доходів сімей, зростання кількості розлучень, зниження кількості дітей у сім'ї, відмови від новонароджених, психологічні та емоційні стреси дорослих членів сім'ї та, як наслідок, алкоголізм, наркоманія, насильство у сім'ї, жорстоке поводження з дітьми та ін. Ці проблеми зумовили виникнення ризиків для дітей, аж до повного їхнього виміщення з сім'ї. Головним наслідком нестійкого становища дітей у сім'ї стало стабільне зростання кількості дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, в нашому суспільстві. В результаті, такі діти виявляються не здатними до успішної адаптації та інтеграції в суспільстві, що й зумовило не лише пошук нових форм життєулаштування, а й зміцнення сім'ї як інституту дитинства на формування стійкого становища дітей у сім'ї та профілактики сирітства. Гостро

постало питання рекрутування прийомних батьків в утвердженні інституту прийомних сімей в Україні. Сьогодні державою здійснюються заходи, що спрямовані на якісний відбір претендентів на прийомне батьківство, підвищення престижу прийомної сім'ї у суспільстві, пошук різних форм соціальної допомоги таким сім'ям, удосконалюється нормативно-правова та соціально-психологічна база захисту прийомних сімей.

Стан розробленості проблематики. Зазначимо, що на тлі структурних перетворень нашого суспільства відбувається формування нових соціальних інститутів, функціонування яких супроводжується виникненням низки проблем, які пов'язані з їх впровадженням у суспільство. До подібних соціальних інститутів, що заново формуються, можна віднести інститут прийомної сім'ї, який покликаний забезпечити сімейні умови виховання для широкої категорії вихованців дитячих сирітських установ. Це сприяє вирішенню проблеми адаптації таких дітей у суспільстві. Проте аналіз сучасної наукової літератури (див. [1-3]) виявив, що проблема соціального рекрутування прийомних батьків як нового інституту соціалізації дітей-сиріт є недостатньо розробленою та потребує свого наукового осмислення і комплексного практичного опрацювання, що й спричинило необхідність цього дослідження.

Об'єкт дослідження – система відбору й підготовки потенційних прийомних батьків до усиновлення. **Предмет дослідження** – соціальні особливості рекрутування потенційних прийомних батьків. **Мета дослідження:** розкрити сутність та особливості соціально організованого рекрутування прийомних батьків як умови утвердження інституту прийомних сімей.

Завдання дослідження: означити особливості рекрутингу прийомних батьків; виявити соціально-психологічні умови формування майбутнього прийомного батьківства та дослідити практику відбору претендентів;показати практичні технології організації рекрутування потенційних прийомних батьків.

Теоретико-методологічну базу дослідження склали загальнометодологічні засади діалектичного та структурно-функціонального аналізу, а також системний та інституційний підходи до дослідження соціальних явищ, відносин, процесів та взаємодій. Застосовувалися загальнотеоретичні і емпіричні **методи** наукового пізнання (систематизація, аналіз офіційних, наукових, публіцистичних та статистичних джерел, опитування, узагальнення і формування практичних рекомендацій).

Наукова новизна дослідження проявляється у тому, що розкрито сутність та особливості соціально організованого рекрутування прийомних батьків. Зокрема, означені особливості рекрутингу прийомних батьків,виявлені умови формування майбутнього прийомного батьківства, показані технології організації рекрутування потенційних прийомних родин. **Практична**

значимість роботи полягає у прирощенні наукового знання про сутність та особливості соціального рекрутування прийомних батьків в сучасних умовах нашого суспільства. Основні положення роботи можуть бути використані як методологічна основа проведення подальших наукових досліджень з проблем дитинства, сирітства, життєулаштування дітей-сиріт, виявлення ресурсного потенціалу прийомних сімей та особливостей їх відбору й подальшого функціонування.

У результаті ми зробили наступні **висновки**.

1. Очевидно, що масштаб такого негативного соціального явища як соціальне сирітство, вимагає нових підходів у його подоланні. Проблема полягає в тому, що в дитячих стаціонарних та нестаціонарних установах створюється ущільнене негативне соціально-психологічне довкілля, яке формують діти, котрі зібрані в єдиному життєвому оточенні із неблагополучних сімей, як правило з негативним, девіантним чи кримінальним досвідом соціалізації. Комунікація вільно чи мимоволі сприяє обміну цим досвідом. Забезпечити невідступний контроль, сформувати радикально інше соціальне місце існування, яке могло б переважити негативний вплив – завдання вкрай складне. Часом інституції, що покликані долати проблеми, перетворюються на інститути, які їх породжують. Сучасна тенденція скорочення кількості вихованців дитячих будинків, привела до гострої необхідності рекрутування (залучення та відбору) потенційних прийомних батьків. У цілому, якщо говорити про роль рекрутингової системи відбору прийомних батьків, то в останні роки спостерігаються позитивні зрушення.

2. Технології рекрутингового відбору потенційних прийомних батьків, поєднують інформаційно-просвітницькі та діагностичні, консультативні, корекційні, розвиваючі або навчальні, організаційні методики та програми. Використання широкого спектра технологій – важлива умова ефективності такого відбору, суттєвий показник його системності. Системність передбачає активізацію ресурсів і підвищення компетенцій самих клієнтів, поряд з активізацією ресурсів і компетенцій співробітників, а також – діяльність з формування та реформування громадської думки та навколишнього соціального довкілля загалом.

3. Сучасна система рекрутування прийомних батьків орієнтована на створення сімейних умов розвитку для дитини. Ця система активно розвивається всіх рівнях, підтримувана як державою, і громадськістю. В цілому можна відзначити її комплексний характер, а також створення інноваційних технологій, спрямованих цю комплексну, багатосторонню та глибоку підтримку розвитку всіх систем та підсистем соціальної роботи.

4. Очевидно, що до того часу, як в нашій державі не буде створене дієве громадянське суспільство, поки моральні ідеали стануть дійсними джерелами закону, інноваційні трансферти соціальної роботи приречені на провал і імітацію. До того часу суспільство буде цілком адекватно сприймати масштабні спроби інновацій як ще один спосіб подальшого придушення, а не допомоги людині, яка перебуває у важкій життєвій ситуації. Вирішення завдання гуманізації суспільства загалом можливе через зовнішні трансферти технологій та ідеології (як системи метатехнологій) соціальної роботи у життя громадських та інших організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зайцева Н. Деінституціоналізація дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, у контексті соціальної політики. Влада. 2010. № 12. С. 99.

2. Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям : метод. посібн. / за ред. Звєрєвої І. Д., Петрочко Ж. В. К.: Вид. дім «Калита», 2010. 376 с.

3. Красножон Т. В. Соціальне сирітство в Україні як соціально-педагогічне явище. *Вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2009. № 3. С. 122-124.

4. Миколюк С.М. Удосконалення інституційно-правового механізму соціального трансфертування на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Економічний аналіз.* 2013. Т.14, №3. С. 142-147.

УДК 159

Світлана Миколюк
кандидат економічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнський національний університет
Ольга Жидик
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СФЕРИ СОЦІАЛЬНОГО ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Україна активно працює над забезпеченням рівних можливостей та прав усіх людей, в тому числі вразливих груп населення, особливо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Розвиток сфери соціального

влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є одним із кроків для досягнення цієї мети. Забезпечення дієвого розвитку сфери соціального влаштування дітей є важливим завданням для суспільства в цілому, оскільки це дозволяє захистити права та інтереси найбільш вразливих груп населення і забезпечити їхній добробут. Згідно Конвенції про права дитини кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку. Сучасні проблеми та перспективи розвитку сфери соціального влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування висвітлюють у своїх доробках ряд науковців: Бедавін С.П., Борисова О.В., Брич В.Я., Миколюк С.М., Семигіна Т.В., Слозанська Г.І. та ін. [2-6]. Але проблема залишається актуальною і на сьогодні. Нормативно-правову базу із соціального захисту дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування, становлять: Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, закони України, акти Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативно-правові акти України, Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р., яка ратифікована постановою Верховної Ради 10 УРСР № 789-XII від 27 лютого 1991 р. «Про ратифікацію Конвенції про права дитини».

У випадках , коли сім’я в якій перебуває дитина не може забезпечити цих прав дитина потребує захисту з боку держави. Нормативно-правові документи, зокрема Закон України «Про охорону дитинства», визначають категорії:

- дитина-сирота - дитина, в якої померли чи загинули батьки;
- діти, позбавлені батьківського піклування, - діти, які залишилися без піклування батьків у зв’язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов’язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов’язки, а також діти, розлучені із сім’єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов’язків з причин, які неможливо з’ясувати у зв’язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України, в районах проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, та безпритульні діти [7].

Основними засадами державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа є:

- створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім’ї;
- виховання та утримання дітей за принципом родинності;
- сприяння усиновленню дітей, створення системи заохочення та підтримки усиновлювачів;
- забезпечення пріоритету форм влаштування;
- захист майнових, житлових та інших прав та інтересів таких дітей;
- створення належних умов для їх фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, підготовки дітей до самостійного життя;
- забезпечення права на здоровий розвиток;
- забезпечення соціально-правових гарантій;
- створення умов для надання психологічної, медичної та педагогічної допомоги;
- формування системи соціальної адаптації;
- забезпечення вільним вибором сфери професійної діяльності, яка б оптимально відповідала потребам та бажанням особистості дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, а також особи із їх числа та запитам ринку праці;
- належне матеріально-технічне забезпечення незалежно від форми влаштування та утримання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, сприяння в наданні реальної допомоги і підтримки підприємствами, установами та організаціями різних форм власності, банківськими установами, культурно-освітніми, громадськими, спортивними та іншими організаціями;
- вжиття вичерпних заходів щодо забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги на підставах та в порядку, встановлених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги [1].

Влаштування дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування задля найкращих інтересів дитини завжди було гострою проблемою сучасного суспільства. У зв’язку із війною, яку розпочала російська федерація на території України ця проблема набула більшого масштабу. Точної статистики про кількість дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за час війни немає, але є розуміння , що кількість таких дітей зростає щодня.

Сімейні форми виховання є найкращими умовами перебування для дітей, а особливо тих, які постраждали , у зв’язку із військовими діями. До сімейних форм виховання відносять:

- усиновлення – прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду;

- опіка/піклування – встановлюється над дитиною, яка не досягла 14-ти років, а піклування – над дитиною у віці від 14-ти до 18-ти років;
- прийомна сім'я – сім'я, яка добровільно взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;
- патронат над дитиною – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин;
- дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, для забезпечення сімейним вихованням та спільного проживання не менш як п'яти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [8].

З початком війни діюча законодавча база щодо влаштування дітей не надавала можливості влаштовувати дітей на сімейні форми виховання. Законодавець з свого боку своєчасно відреагував на ці події і вжив всіх необхідних заходів для забезпечення захисту таких дітей та спростив порядок їх влаштування до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та патронату, а також встановлення опіки та піклування над дитиною-сиротою або дитиною, позбавленою батьківського піклування, її родичами. Отже, реалії та перспективи розвитку сфери соціального влаштування орієнтуються на якісну та своєчасну сферу надання соціальних послуг. Адже діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, потребують підтримки та допомоги від суспільства та держави, щоб забезпечити їм рівні можливості та повноцінне життя. Важливо забезпечити доступну та якісну освіту, розробити програми соціальної підтримки та допомоги, покращити доступність медичних та психологічних послуг та забезпечити можливість працевлаштування та самостійного життя у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 №2342-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text

2. Брич В., Миколюк С. Соціальний захист сиріт в Україні: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 200 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37769

3. Миколюк С. Сирітство в Україні в умовах війни: соціальна робота та соціальна допомога, *Ввічливість. Humanitas.* 2022. №3 С. 61-68. URL: Http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas

4. Миколюк С. Соціальний супровід як форма соціальної допомоги для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.* 2022. Т. 33 (72). № 3. С. 48-53. URL: http://psych.vernadskyjournals.in.ua/33-72-3-ua

5. Миколюк С. Соціально-психологічна допомога дітям із прийомних сімей в умовах війни, *«Габітус».* Вип. 38/2022, С. 152-155. URL: Http://www.habitus.od.ua/38-2022

6. Миколюк С. Професійне вигорання соціальних працівників в умовах війни. *Ввічливість. Humanitas.* 2022. № 6. С. 31-36. URL: https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6

7. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 №2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text

8. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 №2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

УДК 159.9.072

Надія Головчук

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 014.05 Середня освіта «Біологія та здоров'я людини»,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Науковий керівник – кандидат психологічних наук,
доцент С. Д. Литвин-Кіндратюк
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЕЛЕМЕНТИ САДОТЕРАПІЇ В ЕКОЛОГІЧНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Екологічне соціалізація молоді передбачає усвідомлення особистістю цінності взаємодії з природою, зрілу екологічну культуру, яка включає екологічне мислення, позитивне конструктивне ставлення до світу живого, а також виявляється в залученості молоді до різноманітних ситуацій взаємодії з нею. Конструктивна активність старшокласників та студентів в ситуаціях сприймання природи та збереження її біорозмаїття володіє позитивним, зміцнюючим впливом на здоров'я людини, здатна стабілізувати її емоційну сферу, підвищувати стресостійкість. Для психопрофілактики труднощів емоційної адаптації в умовах війни в пригоді здатна стати взаємодія з естетизованим довкіллям, приміром у формі милування природними

ландшафтами, або як активне включення особистості в пошкоджений війною урболандшафт з метою його відновлення (приміром озеленення).

Відтак в умовах агроландшафту та урболандшафту учень, студент може стати активним учасником його окультурення та естетизації. В такому разі згадуємо про терапію садівництвом, озелененням, городництвом (Horticultural Therapy), яка вже в 1950-ті роки стала самостійною клінічною професією в США. Вважаємо, що використання елементів садотерапії в екологічній соціалізації сприяють не лише покращенню когнітивних функцій її учасників, а й стабілізації емоційного стану особистості.

В нашій розвідці ми спробували описати кілька типових ситуацій, в яких учні та студенти на тлі повсякденності та навчання можуть зазвичай взаємодіяти з природою саду й городу. З цією метою нами спершу було виокремлено два типи ситуацій такої взаємодії, по-перше, на території садово-городнього участку, по-друге, в умовах приміщення – йшлося про сприймання, ставлення та догляд за кімнатними рослинами вдома чи в освітньому просторі навчального закладу. Для їх опису та аналізу ми застосували методи інтерв'ю та спостереження. В дослідженні взяли участь 15 осіб, жінки віком від 20 до 24 років. На першому етапі було проведено інтерв'ю з особою, яка активно займається городництвом. Нею стала Анна, дівчина 24 років, за професією – вихователь дитячого садочка. У процесі інтерв'ю була отримана детальна інформація про види робіт в теплиці, про різні види рослин, умови догляду за ними у відкритому грунті. Наш аналіз засвідчив значне зацікавлення та поцінування цього заняття з боку дівчини, оскільки вона наголосила, що саме цей вид діяльності приносить їй найбільше задоволення, сприяє її заспокоєнню. На другому етапі ми спілкувалися з групою студенток третього курсу, майбутніми вчителями біології. На запитання про те, чи є у них вдома рослини, за якими вони регулярно доглядають. Студенти не лише відповіли ствердно, а й надали світлини своїх численних улюблених кімнатних рослин, розповіли про ставлення до них. Також більшість згадували про зимовий сад, який розміщений в рекреації на факультеті природничих наук. В ньому, як виявилося, майже кожна студентка назвала й показала свою улюблену рослину, з якою час від часу «спілкується» на перервах. Отже, отримані нами емпіричні дані дозволяють дійти висновку про те, що садотерапія володіє корисними прийомами стабілізації емоціного стану особистості молоді в умовах війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литвин-Кіндратюк С. Проблеми екологічної соціалізації особистості в контексті глобальних надзвичайних ситуацій // Problems of Emergency Situation. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 29 травня 2021 року. Харків: Національний університет цивільного захисту України. 2021. С. 295-296.

УДК 159.942

Каріна Бальбуза, Валентин Сопіга
здобувачі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Т. Л. Надвинична Західноукраїнський національний університет

ДОВІРА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Більшість дослідників різних наукових напрямків (психології, філософії, соціології, педагогіки тощо), незважаючи на існуючі між ними суперечності з низки ключових питань, погоджуються з думкою про те, що однією з найважливіших умов благополучного психологічного самопочуття людини, її психічного здоров'я, є довіра до світу у всьому його різноманітті. Так, проблема довіри займає ключове місце при аналізі поведінки людини в складних ситуаціях [4, с. 210].

В філософії та психології довіру прийнято трактувати як етичну категорію, яка є однією з форм моральних потреб особистості (В. Вічева, Б.Ф. Поршнєв), як явище, що виявляється в процесі саморозкриття (С. Джурард, П. Ласкоу, Н .В. Амяга), або таке, що виявляється в процесі спілкування як «досягнення» або «втрати» (Д. Хоманс, К. Гріффіна, Б. Петтон, І. Альтман, О. Тейлор), як фактор солідарності й співробітництва між людьми (Т. Ямагаші, К. Кук, Д. Пруїт та ін); в контексті розвитку соціально-психологічних аспектів пливу (В. М. Бехтерєв, К. К. Платонов, І. Є. Шварц і інші), авторитетності (М.Ю. Кондратьєв, Ю.П. Степкин, Е.М. Ткачов) тощо.

У лінгвістичному значенні існує безперечний смисловий зв'язок між словами «віра» і «довіра», які часто вживаються як синоніми. Так, найпоширенішими трактуваннями поняття «довіра», які зустрічаються у довідковій літературі є наступні: - віра чи бажання вірити у можливість покластися на доброчесність, силу, здібності тощо кого-небудь, чого-небудь, з іншого боку, відповідальність, турбота (Оксфордський словник trust – довіра); - впевненість в чиїйсь сумлінності, щирості, в правильності чого-небудь і засноване на цьому ставлення до кого (-чого)-небудь [1, с. 242].

Але, зрозуміло, що ці два поняття не зовсім тотожні. Більшість дослідників даної проблематики підтримують твердження про те, що довіра - це надія на те, що люди, від яких ми залежимо, виправдають наші очікування [2; 4]. Вони зауважують, що ми довіряємо тим, хто виправдовує наші очікування. Якщо говорити точніше, ми довіряємо тим, хто виправдовує наші позитивні очікування. Таким чином, довіра залежить від нашої оцінки, здатності і бажання

інших людей відповідати нашим потребам. Ми оцінюємо, чи заслуговують люди на довіру щодо того, чого ми очікуємо від них. Ця оцінка і визначає: чи підвищуємо ми свою довіру, чи підтримуємо інших своєю довірою чи позбавляємо її.

Довіра стає проблемою, коли від інших людей значною мірою залежить те, що для нас важливо. Довіра стає вирішальним чинником у ситуаціях, які загрожують значними негативними наслідками, її важливість зростає пропорційно до ступеня залежності від інших. Коли люди проявляють довіру і таким чином стають більш вразливими, вони особливо чутливі до вчинків, які свідчать про ступінь надійності іншої людини. Довіра зростає, коли ми покладаємося на тих, хто з часом виправдовує наші очікування і згасає, переходячи в недовіру, коли ті, на кого ми покладаємося, підводять нас.

Одним із парадоксів довіри є те, що воно не може виникнути, поки ми не підемо на ризик, який може призвести до недовіри. Іншими словами, ми повинні піти на ризик, помилитися, для того щоб визначити, чи ми маємо рацію в тому, що довіряємо. У світі співпадаючих інтересів і здібностей ризик довіри був би мінімальним, а сама довіра була б настільки ж природньою, як дихання. Але оскільки інтереси людей часто не збігаються, так само як і їх здатність відповідати нашим вимогам, довіра стає проблемою і мало чого вартує без ризику.

З цього приводу науковці розглядають впевненість як самостійну форму віри, як умову чи спосіб взаємодії людини зі світом, яка передує самій взаємодії, тобто активності [2]. Це відбувається в силу наділення об’єктів оточуючого світу властивостями безпеки і ситуаційної корисності до самої взаємодії, тобто. апріорно. Корисність і властивість безпеки, якими суб’єкт наділяє об'єкт, може бути виражений по різному. Якщо корисність (значимість) об'єкта для суб'єкта переважає над безпекою, тоді взаємодія з об'єктом стає пов'язаною з ризиком. Корисність в цьому випадку визначаються з точки зору значущості об'єкта (утворюючи окремі значення для людини).

На думку Е. Еріксона спочатку, на ранніх етапах онтогенезу, у людини виникає базова установка досвіту і до самої себе, які в подальшому стають основою для формування здатності до віри загалом, як життєвої потреби» [5]. Таким чином, якщо у немовлятисформувалася в ранньому дитинстві фундаментальна установка, яка орієнтує на базову довіру до світу, пізніше вона трансформується в *потребу* у вірі, яка знаходить своє задоволення в різних трансформованих змістах.Довіра є специфічною, відносно самостійною формою віри, яка, однак, проявляється не тільки в сфері спілкування, а й у тих видах вірувань, коли суб'єкт і об'єкт віри принципово непоєднувані, нетотожні.

Отож, довіра до світу є здатність людини апріорі наділяти явища та об'єкти

навколишнього світу, а також інших людей, їх можливі дії та власні передбачувані дії властивостями безпеки та ситуативної значущості. Тому саме довіру перетворюється в фундаментальну умову цієї взаємодії. Довіра дозволяє взаємодіяти з іншими людьми, з незнайомими об'єктами навколишньої дійсності. Тому саме вона дозволяє людині проявляти активність, в той же час рівень довіри до світу постійно коригується в залежності від отриманого досвіду. Ця обставина пояснює надмірну підозрілість і обережність людей, що побували в екстремальних умовах.

Виникнення стресових розладів характеризується тим, що відбувається швидке руйнування внутрішніх смислів і цінностей людини, тому в важких, кризових, екстремальних ситуаціях, коли в житті відбувається щось дуже важливе, різко змінюється - довіра до світу втрачається.Щоб знову її отримати, необхідні нові смисли. Але їх не можна передати чи обміняти, їх можна тільки знайти за допомогою віри.

Ці положення наочно ілюструє В. Франкл, описуючи своє перебування в трьох концентраційних таборах. Він зазначає, що «будь-яка спроба підняти дух людей у концентраційному таборі передбачала, що вдасться направити їх на якусь мету в майбутньому. Того ж, хто не міг вірити в це, було втрачено». Установка на віру може бути настільки сильною, що вона сприяє мобілізації всіх адаптивних можливостей організму. Це положення добре ілюструється В.СРотенбергом - один з послідовників «фізіології активності» Н.А. Бернштейна. Він вказує на те, що під час війни падає відсоток психосоматичних захворювань. Також в екстремальних умовах підвищує стійкість організму до інфекційних захворювань.

Отже, людина вірить в смисли, в їх адекватність і стійкість, якими наділяє навколишню дійсність і відображає вона її не просто так, а в сукупності з цими смислами, завдяки чому виникає можливість довіри до світу, тому що у світі є "частина" його самого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (доп. та CD). Уклад. І гол. ред. В.Т. Бусел. К., Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2009. 1736 с.

2. Кондрашов-Діденко В. І. Довіра: поліваріантність смислів. *Теоретичні та прикладні питання економіки* : зб. наук. пр. К.:Київський університет, 2010. Вип. 22. С.30-37.

3. Миколюк С. Підходи до обґрунтування змісту та обсягу категорій «віра» та «довіра». Методологічний альманах «Вітакультурний млин». Модуль 19. Тернопіль, 2017. С. 62–68.

4. Нападиста В. Феномен довіри у соціогуманітарному дискурсі сучасної

України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ:ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2016. Вип. 1. С.207-222.

5. The Erik Erikson Reader. ed. by H. Erikson, R. Coles. Norton and Company. 2001. 514 p.

УДК 159.942.2

Юлія Кацель

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Г. С. Гірняк Західноукраїнський національний університет

МЕДИТАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ТА ЗОСЕРЕДЖЕНОСТІ

Енергію не можна створити або знищити, її можна лише перевести з однієї форми в іншу.

(Закон збереження енергії)

Медитація є стародавньою практикою, яка використовується для зосередження уваги та зниження рівня стресу. У нашому сучасному світі, де життя може бути дуже швидким та напруженим, медитація стає все популярнішою як інструмент зміцнення емоційної стійкості та зосередженості.

Медитація – це стан, коли життя йде своїм природним порядком – без контролю, маніпуляцій та нав’язуванням думок. Це особлива форма психічної активності, що сприяє зануренню людини в особливий трансовий стан [5, 411]. Медитація – це практика зосередження уваги на конкретному об'єкті, такому як дихання, образ, звук або мантра. Під час медитації людина намагається зосередитися на об'єкті та уникнути думок, які можуть виникати. Вона може бути виконана сидячи або у лежачій позі та може тривати від кількох хвилин до кількох годин.

Якщо розглядати медитацію як інструмент зміцнення емоційної стійкості та зосередженості, доречно буде згадати слова Балл Г. А.: «Медитація дає змогу зняти емоційну напругу, привести психічний стан до рівноваги. Медитація добре зарекомендувала себе як ефективний захист організму від руйнівного впливу стресу. Вона здатна знижувати м’язову напругу, сприяє регуляції дихання, нормалізації пульсу, зняттю гостроти почуття тривоги і страху [1]».

Якщо говорити про емоційну стійкість як здатність реагувати на стресові ситуації та емоції з контролем та збереженням психологічної рівноваги, то медитація може допомогти в її зміцненні, оскільки дозволяє зосередитися на даному моменті та уникнути відчуття стресу та тривоги. Дослідження показали, що медитація може допомогти знизити рівень кортизолу, гормону, який виробляється при стресі, та збільшити рівень серотоніну та дофаміну, гормонів, які відповідають за наш настрій та емоційний стан [2; 3].

Якщо розглядати медитацію як інструмент зосередженості, то здатність зосередитися на одному завданні протягом тривалого часу та вміння на деякий час звільнити свою свідомість від проблем, планування, спогадів та зупинити нескінченний потік думок дуже позитивно впливає на нервову систему людини. Коли людина багато думає, планує, витрачається велика кількість енергії, яка не може відновитися тільки завдяки фізичному відпочинку.

Під час медитації досягається максимальна енергетична рівновага, яка супроводжується глибокою фізичною та психічною релаксацією. В медитації створюються умови для саморегуляції організму, для відновлення душевного спокою, гармонії, для концентрації розуму та волі. Досвід тисячоліть свідчить про медитацію як про ефективний засіб впливу на власну психіку та управління нею для вирішення багатьох задач, таких як: зміцнення нервової системи, покращення психічного та фізичного здоров’я, підвищення працездатності, встановлення рівноваги лівої та правої півкуль головного мозку і тим самим досягнення гармонійної взаємодії свідомості й підсвідомості, набуття впевненості в собі, розкриття прихованих можливостей, пробудження творчого натхнення, сприяння самоконтролю, самоорганізації, самопізнанню тощо.

Стан розслаблення, який настає в процесі медитації, сприяє регуляції різних фізіологічних процесів, що дозволяє організму здійснити обмін енергій із зовнішнім середовищем. Таким чином, у стані медитації визволяються закладені потенційні можливості людини.

Призначення медитації полягає в тому, щоб знову об'єднати внутрішній і зовнішній світи замість зречення від одного з них заради іншого. Медитація – не втеча від світу, а спосіб більш глибоко поглянути на нього, не затьмареного упередженнями або звичками, які роблять нас сліпими до оточуючих нас чудес і глибоких таємниць [4, 51].

Отже, медитація може бути корисним інструментом для зміцнення емоційної стійкості та зосередженості. Дослідження показали, що практика медитації може допомогти знизити рівень стресу та кортизолу, зменшити вплив негативних емоцій, підвищити рівень задоволення життя та покращити когнітивні функції. Окрім того, медитація може сприяти підвищенню рівня свідомості та самопізнання, що в свою чергу може допомогти людині краще

зрозуміти свої емоції та прагнення, а також покращити якість взаємин з іншими людьми. Таким чином, медитація може бути корисним інструментом для тих, хто прагне зміцнити свою емоційну стійкість та зосередженість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. А. Психологічний зміст особистісної свободи: сутність та складові. *Психологічний журнал*. 1997. № 5. Т. 18. С. 7-18.

2. Гельцель Б. К., Кармоді Дж., Вангел М., Конглтон К. та ін. Практика уважності призводить до збільшення регіональної щільності сірої речовини мозку. *Психіатричні дослідження: нейровізуалізація*. 2011. № 191 (1). С. 36-43.

3. Гірняк Г., Бабій Л. Основні чинники й умови згармонування психічних станів студентів. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації* : матеріали І міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 4-5 лист. 2022 р. Тернопіль, 2022. С. 94–98.

4. Донець І. Медитація як філософський феномен або жива філософія. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки : Філософські науки*. 2017. № 13-14 (362-363). С.51.

5. Кривицький Л. Медитація. *Новий філософський словник* /авт. тексту. Д. О. Грицаков., 1998. 411 с.

УДК 371.311.1

Володимир Рудак

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

Наталія Сторожук

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Інклюзивна освіта, як сучасна провідна складова філософії освіти та напрям державної політики, базується на підході дотримання основних прав і свобод людини. Соціальна інклюзія має зв’язок із сферою навчання, яке безпосередньо пов’язане з людським розвитком. Тому «усунення проявів соціального відторгнення у сфері освіти, різноманітних інституційних і фінансових бар’єрів для отримання необхідного рівня освіти, є передумовою

досягнення загального прогресу у розвитку суспільства, а доступність освіти для різних категорій населення розглядається як соціальна проблема, пов'язана з ідеями соціальної справедливості та соціальної рівності» [5, с. 19]. При цьому доступність освіти можна розглядати не як підсумкову мету, а як чинник забезпечення соціальної цілісності та стабільності суспільства.

Термін «інклюзивна освіта» вперше був згаданий у Саламанській декларації про положення, політику та практичну діяльність у сфері осіб з винятковими потребами. Хоча в документі не було надано визначення цьому терміну, але його пояснення містилося у всіх його принципах. Ключовою для загального охарактеризування поняття інклюзивної освіти стала 48-ма сесія міжнародної конференції з питань навчання, що проходила у 2008 р. в Женеві (Швейцарія) під егідою Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). Слід сказати, що ЮНЕСКО визначає інклюзивну освіту як процес, котрий має на меті посилення участі всіх дітей з урахуванням їх індивідуальних властивостей, а також зменшити випадки відторгнення, як усередині системи освіти, так і від навчання загалом. Базовим поняттям для розуміння інклюзивної освіти стає поняття «багатоманітності, яке стає основною умовою забезпечення високої якості освіти, а також основним викликом, що стоїть перед сучасними школами та педагогами» [1, с. 11].

Важливим для розуміння інклюзії є інструмент моніторингу діяльності дошкільних і загальноосвітніх освітніх закладів «Індекс інклюзії», що був розроблений у 2006 році британськими вченими М. Ейнскоу та Т. Бутом за участі колективу британських викладачів, батьків, представників управлінь освіти, науковців і представників громадських організацій осіб з інвалідністю [2]. Як зазначено в Індексі інклюзії, «основною характеристикою концепції інклюзії є повноцінна участь у житті закладу освіти усіх учнів, яка передбачає визнання рівної цінності для суспільства всіх дітей і працівників навчального закладу. Одним із наслідків підвищення рівня участі учнів у навчальному процесі й позашкільному житті є одночасне зменшення рівня ізольованості окремих дітей, а різноманітні потреби учнів є підставою для відповідних змін у нормативній базі закладу освіти, його освітній практиці» [4, с. 32].

Відмічаючи, що навчальні заклади повинні відповідати потребам усіх дітей і дорослих, які є учасниками освітнього процесу, розширюється розуміння ролі освітніх закладів – не лише забезпечення якісних освітніх результатів, а й розвитку територіальних громад, що в умовах сучасних змін у напрямку децентралізації, набуває вкрай актуального значення.

Видання Індексу інклюзії 2011 року розширило межі розуміння інклюзії, вперше застосувавши поняття інклюзивних цінностей. Підтверджуючи своє попереднє бачення інклюзії як неперервного процесу збільшення участі

кожного в житті навчального закладу й, одночасно, зменшення випадків виключення, автори Індексу ввели нове визначення інклюзії – як процесу впровадження інклюзивних цінностей, що мотивує до подолання практики виключення. Таке велике значення цінностей автори бачать у тому, що саме цінності є основними орієнтирами і спонукають людей до дій. Щоб розуміти правильність своїх дій, суспільство має розуміти зв'язок між своїми діями та власними цінностями. Індекс інклюзії пропонує низку цінностей, які лежать в основі змін у сфері інклюзії. Інклюзивні цінності центруються довкола таких понять: рівність, право, участь, спільнота, повага до розмаїття, сталий розвиток, ненасильство, довіра, співчуття, порядність, мужність, радість, любов, надія/ оптимізм. Кожна з наведених цінностей узагальнює окрему сферу діяльності та прагнень щодо оптимізації освіти і розвитку суспільства в цілому [4].

Нині в Україні вже відбувся перехід від медичної моделі усвідомлення психофізичних порушень розвитку й інвалідності, на якій базуються основні принципи спеціальної педагогіки, до соціальної моделі, яка становить фундамент інклюзивної освіти. За останній час вітчизняними науковцями здійснено фундаментальні дослідження для інструментального та оргтехнологічного забезпечення інклюзивної освіти в Україні, обґрунтовано теоретико-методологічні положення інклюзивної освіти, визначено шляхи її впровадження (Т. Сак, Т. Скрипник, А. Колупаєва, О. Таранченко тощо).

Колупаєва А. зазначає, що «інклюзивне навчання є гнучкою, індивідуалізованою системою навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання, яке відбувається за індивідуальним навчальним планом, забезпечується медико–соціальним і психолого–педагогічним супроводом й передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку» [6, с. 34].

Аналіз та узагальнення літератури дали змогу уточнити і розширити визначення базових термінологічних понять: інклюзивна освіта, діти з винятковими освітніми потребами, доцільне пристосування, які певним чином знайшли своє відображення у Законі України «Про освіту». Зокрема, термін «особа з винятковими освітніми потребами» тлумачиться як людина, яка має порушення фізичного чи психічного розвитку, у т.ч. людина з інвалідністю або інша особа, яка потребує постійної чи тимчасової підтримки в навчальному процесі з метою розвитку, навчання, покращення стану здоров'я та якості життя, оптимізації рівня участі у житті суспільства. Відтак таке визначення відображає сучасне усвідомлення терміну «інклюзивна освіта» як забезпечення додаткової допомоги в освітньому процесі дітям з винятковими освітніми потребами.

Отож інклюзивна освіта має передбачати додаткові ресурси та додаткову допомогу, в основі якої лежить комплексний та інтегрований підхід. Водночас, наразі, немає єдиного бачення у визначенні інтегрованої підтримки дітей з винятковими освітніми потребами в умовах інклюзивного закладу освіти, що, до того ж пов'язано з розмаїттям предмета дослідження, ознаки якого належать до різних галузей: педагогіки, спеціальної педагогіки, спеціальної психології, соціології. Хоча здебільшого супровід вивчається як комплексний підхід (психолого-педагогічний, психолого-медико-педагогічний), завдання певних видів супроводу залежать від загальних завдань відповідних дослідницьких галузей (педагогіки, психології, медицини, реабілітаційної роботи), що ускладнює визначення спільних напрямів і засобів його забезпечення. Сучасні науковці наголошують на важливості командної взаємодії та цілісної діяльності при забезпеченні додаткового супроводу дітей з винятковими освітніми потребами [3].

Комплексний аналіз і систематизація психолого-педагогічних досліджень дали змогу визначити зміст поняття «навчання дітей з винятковими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти» як вид психолого-педагогічної діяльності, що передбачає визначення і забезпечення додаткових потреб дітей у начальному процесі з активним залученням родин. Відтак, інклюзивне навчання передбачає виявлення і забезпечення додаткових потреб сім'ї як рівноправного учасника та суб'єкта освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ашиток Н. Інклюзивна освіта: системний підхід. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова*. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2015. Вип. 229. С. 11–16.

2. Васильєва Г. І., Любарець В. В. Термінологічний словник – інклюзія. Київ : Міленіум, 2018. 42 с.

3. Гірняк А. Психологія модульно-розвивальної взаємодії : монографія. Тернопіль : Університетська думка, 2020. 376 с.

4. Індекс інклюзії : загальноосвітній навчальний заклад : навч.-метод. посіб. / кол. авт. : Патрикеєва О. О., Софій Н. З., Луценко І. В., Василашко І. П. Київ : Плеяди, 2011. 96 с.

5. Інклюзія від А до Я: порадник для фахівців інклюзивно-ресурсних центрів / упоряд. : Н. Заєркова, А. Трейтяк. Київ, 2021. 57 с.

6. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.

УДК 378:37.091.12:36-051

Тетяна Зелена
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент О. М. Яремко Західноукраїнський національний університет

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СИСТЕМІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Впровадження в Україні європейських стандартів із соціальних послуг передбачає не лише реформування національного законодавства, але й якісні зміни всистемінадання соціальних послуг, провідне місце у якій належить органам місцевого самоврядування (далі ОМС).

О. Яремко і В. Шафранський зауважують, що якісне реформування соціально-правових інституцій передбачає реальне утвердження в Україні людиноцентриських засад. «Відповідно будь-які новації в українському суспільстві необхідно оцінювати крізь призму прав і законних інтересів людини і громадянина» [2, с. 91]. А, отже, й діяльність ОМС має бути людиноцентриською.

Положення Закону України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 становлять правові основи ОМС у сфері соціальних послуг.

Відповідно до ст. ст. 8, 11, 13 даного Закону ОМС є одним із суб'єктів системи надання соціальних послуг [1].

НасампередОМС зобов'язані забезпечувати надання базових соціальних послуг особам, що знаходяться у складних життєвих обставинах (п. 1 ч. 1 ст. 1, ч. 6 ст. 16 Закону), а саме: 1) догляд вдома, денний догляд; 2) підтримане проживання; 3) соціальна адаптація; 4) соціальна інтеграція та реінтеграція; 5) надання притулку; 6) екстрене (кризове) втручання; 7) консультування; 8) соціальний супровід; 9) представництво інтересів; 10) посередництво; 11) соціальна профілактика; 12) натуральна допомога; 13) фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору; 14) переклад жестовою мовою; 15) догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; 16) супровід під час інклюзивного навчання; 17) інформування; 18) медіація [1].

Надання соціальних послуг – обов'язок ОМС, адже зобов'язані сприяти доступу до послуг шляхом відкритого поширення інформації: за допомогою інформаційних листівок у закладах пенсійного фонду, охорони здоров'я, освіти, бібліотеках тощо; на своїх офіційних онлайнсторінках; за допомогою використання «простої мови» при складанні інформаційних листівок тощо.

ОМС повинні дбати про те, щоб їх діяльність у сфері надання соціальних послуг була ефективною, т.т. дієвою і відповідала потреба споживачів соціальних послуг та суспільства в цілому. Для цього ОМС мають: приймати свої рішення прозоро; об'єднувати у наданні соціальних послуг різних спеціалістів (психологів, соціальних робітників, юристів, медіаторів тощо); співпрацювати з інститутами громадянського суспільства (волонтерами, громадськими, благодійними і правозахисними організаціями, церквою та ін.); дбати про нульовий рівень толерантності до корупції; та ін.

ОМС зобов'язані реалізовувати: 1) програми із загальної соціальної роботи з усіх соціальних питань всім верствам населення у своїй місцевості; 2) адресні соціальні послуги для певних верств населення; 3) спеціальні соціальні послуги на вирішення певних соціальних проблем (наприклад, біженців, мігрантів, ув'язнених тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII (редакція від 27.04.2022); URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text

2. Яремко О., Шафранський В. Право осіб з психічними розладами на соціальні послуги у контексті правової реальності України. *Актуальні проблеми правознавства.* 2022. Вип. 3 (31). С. 90-95 ; URL: https://fileview.fwdcdn.com/?url=https://mail.ukr.net/api/public/file_view/list%3Ftoken%3DT1bKag3D0BKcMWDd0k07KtKzAWhavIvw2ljRlUIeduf5LDE8kr5cTAvf62OWXTJ1vnVyZ-AO2JzyVCUgOCcbwK0rdTGcpPqT7HcLZ4k2WTXu:3YZ65hfjgJgFgMZz%26r%3D1683738552048&default_mode=view&lang=ru#start=0

УДК 159.98

Юлія Кузів, Денис Найчук
здобувачі вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Я. М. Бугерко
Західноукраїнський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

Проблема розвитку духовних цінностей студентів є складною та багатогранною. Її актуальність визначається суперечливими тенденціями сучасного світу: інтенсивним розвитком технологій та наукових досягнень, що

спричинило зростання матеріальних цінностей у суспільстві та все більш накопиченою втомою сучасної людини від постійної метушні та пошуку розкоші, а відтак звернення уваги на духовні цінності, які допомагають знайти гармонію та задоволення в житті [1, 5]. Вивченням проблеми формування духовних цінностей та моралі у студентської молоді займаються українські і зарубіжні вчені в різних наукових напрямках, зокрема в філософії Анатолій Гриненко, психології та педагогіці – Ірина Глущенко, Ярослава Бугерко, проблеми молодіжної культури та духовності у сучасному світі досліджує британський соціолог Christopher Parker та ціла плеяда інших дослідників. Їх дослідження сприяють формуванню дієвих стратегій та методів, які допомагають студентам актуалізувати більш глибокі пласти внутрішнього духовного потенціалу та реалізовувати високі духовні цінності [1-5].

Серед основних напрямків вивчення зазначеної проблематики можна назвати дослідження факторів, які впливають на розвиток духовних цінностей студентів, зокрема, вплив сім'ї, соціального середовища, освіти та релігії; вивчення взаємовпливів етнонаціональної та соціокультурної специфіки студентської молоді різних національностей та культур; аналіз впливу освітнього середовища на здобувачів різних спеціальностей та рівнів освіти та низку інших напрямків.

Важливою складовою формування особистості сучасного студента є розвиток його морально-етичної сфери, зокрема духовних цінностей. Їх розвиток залежить від багатьох факторів, зокрема культурного середовища, релігійних переконань, рівня освіти, соціального статусу та інших. Розглянемо особливості розвитку духовних цінностей студентів-психологів сучасних ЗВО.

По-перше, варто зазначити, що духовні цінності є основою людської моралі. Вони формують світогляд людини та впливають на її поведінку та взаємини з іншими людьми. У студентів розвиток духовних цінностей може здійснюватися як через власний досвід, так і через навчання в університеті.

По-друге, духовні цінності відрізняються в залежності від культурного середовища та релігійних переконань студента. Наприклад, в Україні християнство є однією з найпоширеніших релігій, тому християнські цінності мають великий вплив і на розвиток духовності студентів. Водночас українська культура має свої особливості, які також безумовно впливають на розвиток духовності студентів.

По-третє, розвиток духовних цінностей може залежати від рівня освіти студента. Наприклад, студенти, які вивчають гуманітарні науки, можуть більше звертати увагу на розвиток духовності та культурних цінностей, ніж студенти технічних спеціальностей. Однак, це не означає, що розвиток духовних цінностей є менш важливим для студентів технічних спеціальностей.

По-четверте, соціальний статус студента може впливати на його розвиток духовних цінностей. Наприклад, студенти з родин, які активно підтримують релігійні традиції та цінності, можуть мати більш розвинену духовність порівняно зі студентами, які не мають такої підтримки.

По-п’яте, навчання в університеті певним чином впливає на розвиток духовних цінностей студентів. Університетське середовище може стимулювати студентів до пошуку знань та нових ідей, що допомагає їм глибше зрозуміти принципи та цінності людського життя. Також, часто в університетському середовищі створене спеціальне соцільно-культурне середовище, сприятливе для розвитку духовності студентів, формуванню їх моральних цінностей та етичних принципів [2, 143].

Загалом, розвиток духовних цінностей є важливим елементом формування особистості студента. Цінності впливають на його світогляд, мораль та поведінку, тому їхній розвиток має бути врахований при навчанні та вихованні молоді. Університетське середовище може стати цінним ресурсом для розвитку духовності студентів, адже воно сприяє збагаченню культурного досвіду, розширенню світогляду та підвищенню рівня самосвідомості. Для досягнення максимального розвитку духовних цінностей студентів, необхідно забезпечувати підтримку та сприяти створенню спеціальних програм для розвитку духовності студентів, які б сприяли формуванню моральних цінностей та етичних принципів [3, 1380].

Окрім того, розвиток духовних цінностей студентів перебуває під вплиом зовнішніх чинників, таких як масова культура, політичні події, засоби масової інформації. Сучасна молодь знаходиться під впливом різноманітних інформаційних джерел, які можуть впливати на їх світогляд та моральні цінності. Відтак важливо розуміти якість та тип інформації, яку студенти отримують, адже це може мати важливе значення для формування їхньої духовності.

Також варто зазначити, що розвиток духовних цінностей є процесом, який відбувається протягом усього життя. Студенти можуть розвивати свої духовні цінності за допомогою різних практик, таких як медитація, йога, відвідування церкви та дотримання різних релігійних обрядів. Регулярна практика духовних вправ може сприяти розвитку внутрішньої гармонії та моральної стійкості.

Аналіз сучасної психологічної літератури дозволяє зробити висновок, що розвиток духовних цінностей сприяє здоров'ю та добробуту людини. Так, дослідження показали, що люди з розвиненою духовністю менше відчувають стрес та депресію, відтак, забезпечення умов для розвитку духовності серед студентів, має корисний вплив на їхнє здоров’я та психологічний стан [4, 27].

Загалом, розвиток духовних цінностей студентів має важливе значення для їхнього життєвого шляху та впливає на їхнє моральне та психологічне здоров'я. Університетське середовище може стати важливим фактором для розвитку духовності студентів, пропонуючи їм можливості для занять спортом, культурних та релігійних заходів, спілкування з різноманітними людьми та участь у добровільних та благодійних заходах. Окрім того, важливо створювати університетську атмосферу, котра сприяє духовному розвитку студентів, де ціннісною нормою є толерантність, взаєморозуміння та повага до інших культур та релігій.

Отже, розвиток духовних цінностей студентів є важливою складовою їхнього життя. Важливо розуміти, що це процес, котрий триває протягом усього життя, однак найінтенсивніше він відбувається в студентському віці. Відтак, вкрай важливо створювати оптимальні можливості для розвитку духовного потенціалу майбутнього фахівця, зокрема через спеціально створений соціально-культурний простір університетського середовища. Необхідно підтримувати духовність серед молоді та створювати умови для її розвитку, що може мати корисний вплив на їхне майбутнє життя та на всі оточуючих людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kenneth J. Raymond, James E. Hunt Spiritual development in college students: A review of the literature. *Journal of College andCharacter*. V. 10, Iss. 3, May 2009, P. 1-10.

2. Бугерко Я.М. Рефлексивна сутність лонгітюдного психолого-педагогічного експерименту з модульно-розвивальної системи навчання. *Психологія і суспільство*. 2011. № 3. С. 137–153.

3. Richard Y. Henderson Spirituality and mentalhealth of college students: a review of the literature. *Journal of Religion and Health*. V 54, Iss 4, August 2015, P. 1373-1382.

4. Richard Y. Henderson, Elizabeth W. O'Brien The rol of spirituality in college students'lives. *Journal of College and Character*. V. 10, Iss. 3, May 2009, P. 25-40.

5. Бугерко Я.М. Буттєвість духовності в оптиці методологічного аналізу. *Психологія і суспільство*. 2017. № 1. С. 62-72.

УДК 004.7:378.4:316.77

Марія Хитряк
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор І. Ю. Шкіцька
Західноукраїнський національний університет

ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

З кожним днем соціальні мережі все більшою мірою проникають у повсякденне життя сучасних людей. Вони охопили всі верстви населення різного вікового діапазону та сфери соціальної діяльності, тому без перебільшення можна стверджувати, що соціальні мережі чинять істотний вплив на сучасне суспільство.

Усі види бізнесу, політика та наукові напрями швидко пристосовуються до винаходів, що виникають унаслідок науково-технічного прогресу та розвитку новітніх інформаційних технологій. Це допомагає їм бути більш корисними та дієвими. У такий спосіб у соціальних мережах з'явилися і сторінки закладів вищої освіти.

Станом на липень 2022 року соцмережами користуються приблизно 76,6% українців. Про це свідчить аналіз GlobalLogic на основі відкритих даних. Серед них 66% обирають Telegram, 61% – YouTube, 58% – Facebook. Станом на початок липня 2022 року кількість користувачів соціальних медіа досягла 4,7 млрд. [1].

З огляду на зростаючу роль соцмереж у професійному житті осіб нашу розвідку присвячено окресленню функцій соціальних мереж у закладах вищої освіти, що робить дослідження актуальним.

Сьогодні всі заклади вищої освіти перебувають в умовах напруженої конкуренції. Це стосується як українських, так й іноземних вишів. Адже для того, щоб втримати свої позиції та привабити якомога більше абітурієнтів, потрібно активно використовувати сучасні системи комунікації. Традиційні методи реклами вже не є такими дієвими і поступаються в популяризації установ соціальним мережам. Проблеми застосування соціальних мереж в освітній галузі висвітлені в наукових працях таких зарубіжних учених, як М. Амбруст, Й. Бенклер, С. Блек, Ю. Данько, Є. Діканський, П. Гіллен, Д. Кірпатрік, С. Крібель, П. Дойль, Дж. Мерредіт, О. Мнакацанян, В. Фрейман та ін. [2, 194].

У роботах низки українських науковців розглядаються особливості маркетингових комунікацій у сфері вищої освіти. Передусім слід відзначити

таких дослідників, як І. О. Дейнега, Г. В. Євтушенко, Н. Зінчук, С. Б. Семенюк. Також деякі вчені вивчають шляхи використання закладами вищої освіти новітніх інформаційних технологій під час просування освітніх послуг.

Сьогодні офіційний акаунт зво є не просто додатковим інформаційним майданчиком, що доповнює контент вебсайту. Він повинен виконувати функцію універсального call-центру, що може консультувати абітурієнтів усіх категорій та їхніх батьків із будь-яких питань, пов'язаних як зі вступом, так і з майбутнім навчанням і специфікою спеціальностей у режимі 24х7. При цьому в основу роботи такого call-центру має бути покладена умовна формула «10% реклами – 90% корисності». Професійність адміністратора call-центру у спілкуванні з підписниками може забезпечити до 40% ефективності акаунту, тобто до 40% вступників до зво із загальної кількості підписників у певний період [3, 107].

Для потужнішого впливу та кращого результату зво потрібно використовувати не лише одну соціальну мережу, а декілька. Така стратегія допоможе охопити більшу частину аудиторії та принесе неабияку користь. При цьому потрібно пам'ятати, що публікації у всіх соцмережах повинні бути рівномірними, узгодженими й актуальними. Надмірна кількість публікацій або історій у фейсбук і майже забутий інстаграм-акаунт не принесуть зво бажаного результату. Необхідно розуміти, що кожна соціальна мережа має свою специфіку і розрахована на певне коло аудиторії. Так, аудиторія фейсбук (батьки, вчителі, випускники навчального закладу) не менш важлива для просування зво, ніж більш молодіжний інстаграм. Також стрічка повинна містити найсвіжіші новини й оголошення, адже інформація п'ятирічної давнини є застарілою, неактуальною та своєю дезінформаційністю псуватиме імідж закладу.

Крім агітаційної, соціальні мережі виконують ще багато інших функцій. Розглянемо деякі з них детальніше:

1. ***Інформаційна***: отримання відомостей про розклад занять, навчання, завдання, результати оцінювання та ін.
2. ***Комунікативна***, що передбачає можливість інтеракції. Так, відеозв'язок дає змогу викладати навчальний матеріал онлайн та обмінюватися зі студентами лекціями, а також давати консультації в онлайновому режимі. До того ж викладачі стають доступнішими для студентів, які можуть поставити питання й оперативно отримати відповідь, що значно пришвидшує й покращує процес навчання. Соцмережі можна використовувати і для інформування про форми контролю за виконанням завдань та про його терміни. Окрім того, члени академічної спільноти мають можливість голосувати за кращі проєкти, висловити свою думку

щодо якості освітніх послуг (ідеться про анкетування здобувачів освіти та професорсько-викладацького складу).

3. ***Стимулююча:*** пошук і аналіз інформації, необхідної для здобувачів освіти, висування додаткових вимог до викладачів, які змушені регулярно переглядати інтернет на предмет появи нових навчальних матеріалів тощо. Також соцмережі дають можливість розкритися тим студентам, які відчувають певний страх чи дискомфорт, виступаючи публічно.

До переваг використання соцмереж в освітній діяльності відносимо:

- доступність і легкість у використанні;
- велика залученість студентів та викладачів у соціальні мережі;
- можливості роботи з документами (чати/групи у фейсбуці та телеграмі, закачування, зберігання, поширення великих обсягів інформації у різному вигляді та форматі, оперативне оприлюднення даних).

Отже, соціальні мережі відіграють важливу роль у діяльності закладів вищої освіти, виконуючи багато функцій, серед яких найважливішими постають агітаційна та інформаційна. Чим більше соціальних мереж охопить певний заклад освіти, тим більшу аудиторію він привабить. Компетентна та збалансована робота з акаунтами соцмереж забезпечить повну реалізацію їхніх функцій за умови відповідального ставлення до ведення сторінок закладів вищої освіти й професіоналізму працівників їхніх інформаційних відділів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жарська І. О. Digital-маркетинг закладів вищої освіти. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2020. Т. 31 (70), № 6. С. 106-112.

URL: http://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_6/20.pdf (дата звернення: 28.03.2023.)

2. Юскович-Жуковська В. І., Лотюк Ю. Г., Соловей Л. Я. Використання ресурсів соціальних мереж у навчальному процесі закладів вищої освіти. Рівне. С. 192-199. URL:
http://dspace.megu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1896/1/%d0%ae%d1%81%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b8%d1%87-%d0%96%d1%83%d0%ba%d0%be%d0%b2%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0%20%d0%92.%d0%86.%2c%20%d0%9b%d0%be%d1%82%d1%8e%d0%ba%20%d0%ae.%20%d0%93.%2c%20%d0%a1%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b2%d0%b5%d0%b9%20%d0%9b.%20%d0%af..pdf (дата звернення: 28.03.2023.).

3. Якими соцмережами користуються українці під час війни: статистика.

URL: https://speka.media/yakimi-socmerezami-koristuyutsya-ukrayinci-pid-cas-viini-doslidzennya-p22nyp (дата звернення: 28.03.2023).

УДК 800.86

Надія Мамус
здобувачка вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент М. А. Мудрак
Західноукраїнський національний університет

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА СПРИЙНЯТТЯ СУЧАСНОЇ РЕКЛАМИ

Сучасна лінгвістична наука, до числа однієї з провідних характеристик якої належить антропоцентричність, протягом останніх десятиліть активно залучає соціальний чинник, вивчаючи людину і все те, що з нею пов'язано, крізь призму мови. Вельми помітною подією в галузі науки наразі є становлення гендерних досліджень як принципово нового підходу до вивчення мови.

Рекламні тексти є важливим об'єктом гендерного аналізу. Вони наділені такою особливістю: гендерно значущі характеристики в них тісно пов'язані з соціальними характеристиками. Являючи собою мовленнєві твори, вони водночас не є результатом мовленнєвої поведінки чоловіків та жінок, їх мовленнєвою комунікацією; натомість, вони призначені для чоловіків або жінок. Рекламні тексти, отже, постають ілюстрацією соціальних гендерних характеристик, і є мовленнєвими творами, у яких гендерний чинник дістає вияв не з позиції адресанта, а з позиції адресата.

Реклама є текстом особливого роду, ключова специфіка якого полягає в його яскраво вираженому прагматичному характері, який багато в чому визначається впливом гендерного чинника, що, у свою чергу, не може не впливати на стратегію текстової побудови, на вибір лінгвістичних засобів. Оскільки функція впливу є головною в рекламному тексті, вплив на адресата наділений першорядним значенням [1, с. 109].

Адресати реклами поділяються, перш за все, за двома великими групами, що базується на первинному біологічному поділі людей на дві статі – чоловічу та жіночу. Стать адресата не може не справляти важливий, подеколи – визначальний вплив стосовно семантики та структури рекламного тексту.

Функційність гендерного чинника в рекламних текстах, спрямованих на чоловічу, з одного боку, а з іншого – на жіночу аудиторію, може виявлятися в різноманітних мовних аспектах. Для кожного з цих аспектів установлюються власні гендерно значущі характеристики, сукупність яких складає гендерну стратегію побудови рекламного тексту.

Особливо промовистим у цьому аспекті постає порівняння одного і того самого рекламного тексту, що може бути розрахований як на чоловічу, так і на

жіночу аудиторію. Аналіз стратегій побудови умовно чоловічих та умовно жіночих рекламних текстів дає змогу виявити особливості вираження гендерного змісту за допомогою різноманітних мовних засобів [3, с. 108].

Порівняльно-зіставний аналіз умовно жіночих та умовно чоловічих рекламних текстів продемонстрував, що в рекламних текстах, розрахованих на жіночу та чоловічу аудиторії відповідно, функційність гендерного чинника виявляється у виборі відповідних мовних засобів різних рівнів.

Обсяг тексту може бути гендерно значущою характеристикою реклами та варіюватися від одного слова до тексту, насиченого складними реченнями. У вітчизняній рекламній традиції склалася ситуація, за якої рекламні тексти, розраховані на чоловічу аудиторію, мають більший обсяг, на відміну від рекламних текстів, розміщених, наприклад, у жіночих журналах, де обсяг рекламного тексту значно менший і може обмежуватися одним словом.

Гендерні відмінності в рекламних стратегіях виявляються також у тяжінні авторів рекламних текстів, розрахованих на жіночу аудиторію, до послугування питальними реченнями, а відповідних текстів, спрямованих на чоловічу аудиторію – до спонукальних. Ця відмінність також видається важливою з точки зору гендерної лінгвістики.

Дія гендерного чинника особливо наочно виявляється у виборі лексики для рекламних текстів. Рекламні тексти, розраховані на чоловічу або жіночу аудиторію, суттєво відрізняються в аспекті використання лексичних одиниць.

Такі відмінності помітні вже на рівні використання слів із певною частиномовною приналежністю. Так, зокрема, іменники практично рівномірно представлені як у чоловічій, так і в жіночій рекламі. При цьому їх частка значно вища за частку інших частин мови [2, с. 58].

Якщо в рекламі, адресованій жіночій аудиторії, переважають прикметники, то в рекламних текстах, спрямованих на чоловічу аудиторію, відзначається перевага дієслів. Така ситуація спричинена стереотипом стосовно більшої дієвості, активності чоловіків, що протиставляється спокоєві, пасивності жінок.

Пряма вказівка на гендерну домінанту адресата є ще однією значущою характеристикою з точки зору гендерної стратегії. Зазначений показник засвідчує подібність стратегій побудови рекламних текстів, орієнтованих на жіночу або чоловічу аудиторію. Пряма вказівка на гендерну ідентичність адресата – важлива частина рекламного тексту.

Реклама різноманітних товарів та послуг формулюється із урахуванням гендерних характеристик потенційних споживачів. При цьому рекламний текст може бути як гендерно нейтральним, наповненим однаковими засобами досягнення необхідного ефекту, так і наділеним суттєвими відмінностями з

точки зору гендерних стратегій. У цьому випадку гендерний аспект реалізується в рекламному тексті залежно від того, кому адресована реклама – чоловікові або жінці [1, с. 109].

Враховуючи яскраву прагматичну спрямованість рекламнихтекстів, їх аналіз із позицій лінгвістичної прагматики дозволяє відзначити, що рекламний текст завжди має розглядатися на тлі тієї ситуації, в умовах якої він функціонує.

Отже, чинник, пов'язаний зі статтю адресата рекламного повідомлення, постає гендерно значущою характеристикою, оскільки посилює ефект прагматичного впливу рекламного тексту. В зазначеному аспекті однією з найважливіших гендерних стратегій у рекламних текстах виявляється суміщення адресанта і адресата: в рекламних повідомленнях, орієнтованих на жінок, ця стратегія вельми поширена, а в рекламі, орієнтованій на чоловічу аудиторію – відсутня, що дозволяє стверджувати про більш високу міру впливу гендерного чинника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павлик О. Б. Гендерний аспект у сучасних рекламних текстах. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2021. Вип. 222. С. 108-111.

2. Тєлєтов О.С. Вплив гендерного сегментування на мовні особливості рекламних текстів. *Маркетингова діяльність підприємств : сучасний зміст* : збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 21-22 квітня 2016 р.). Полтава : ПУЕТ, 2016. С. 57-59.

3. Яненко Я. Гендерні ролі в сучасних рекламних комунікаціях як чинник соціалізації. *Образ*. 2017. Вип. 2. С. 102-110.

УДК 159.92

Володимир Лашкевич
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент М. А. Мудрак Західноукраїнський національний університет

ОСОБИСТІСНИЙ ЗМІСТ ЯК КРИТЕРІЙ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ЛЮДИНИ

Люди живуть у світі, де взаємовідносини ґрунтуються на логіці вітальних потреб, логіці, яка передбачає, що кожна дія чи ситуація має певний сенс, тобто

певне місце і роль. Одна з цих логік, реактивна логіка, логіка задоволення бажань, є найбільш очевидною логікою, яку поділяють люди і тварини, тоді як інша логіка, смислова логіка, логіка вітальних потреб, є властивістю, якою володіють лише люди. Людина може жити і діяти за цією логікою завдяки механізму смислової організації, що є ядром внутрішнього світу [1].

Внутрішній світ містить у собі своєрідно переломлену та узагальнену зовнішню реальність, забарвлену її значенням для індивіда. Основними компонентами внутрішнього світу особистості є внутрішні та стійкі смисли значущих об'єктів і явищ, отримані з особистого досвіду індивіда, які відображають його ставлення до цих об'єктів і явищ, а також особистісні цінності, які є джерелом цих смислів, разом з бажаннями. Саме тому в психології іноді використовують термін "ціннісна сфера особистості" для позначення того, що зазвичай називають внутрішнім світом людини.

Джерелами сенсу, які визначають, що є важливим, а що - неважливим, і яке місце займає той чи інший об'єкт або явище в житті людини, є її особисті бажання та цінності. І ті, й інші займають рівне місце в структурі людської мотивації та смислоутворення. Об'єкти, явища і поведінка, пов'язані з реалізацією особистих бажань або цінностей, набувають значення для індивіда. Ці смисли є особистісними і виникають не тільки з еманації потреб і цінностей різних людей, а й з особливостей індивідуальних способів їх реалізації [2].

Потреби відображаються у внутрішньому світі у вигляді бажань та очікувань, які йдуть від самої людини і є більш-менш довільними, а тому випадковими. На відміну від них, особистісні цінності відображаються у внутрішньому світі у вигляді ідеалів – образів ідеальних характеристик і бажаних станів, які переживаються як об'єктивні та незалежні від "Я" [5].

Цінності пов'язують внутрішній світ індивіда із суспільством і життям соціальної групи, до якої він належить. Коли людина засвоює погляди інших як цінності, вона застосовує нові правила поведінки, які не залежать від потреб. Трансформація суспільних цінностей в особистісні можлива лише тоді, коли індивід разом зі своєю групою сприймає цю спільну цінність як власну і бере участь у її реалізації. У цьому випадку особистісні цінності створюються і вкорінюються в структурі особистості. Іншими словами, це ідеалізоване уявлення про належне, яке визначає напрямок життя і стає джерелом сенсу. Формальне ставлення до суспільних цінностей не призводить до їх трансформації в особистісні цінності [2].

Іншим важливим елементом внутрішнього світу є стійкі зв'язки, що характеризують особливе значення, яке має для людини кожен предмет, явище і людина. Хоча кількість значущих для людини цінностей можна обчислити двома-трьома десятками, кількість конкретних зв'язків, що складають смислове

багатство людини, може бути майже нескінченною. Джерелом відносин є насамперед індивідуальний досвід, а кінцевими принципами визначення важливості для нас тієї чи іншої людини, речі або події є потреби і цінності [4].

Потреби та цінності проявляються не лише у формі ставлення до конкретних осіб, речей чи подій. Вони також проявляються у критеріях та атрибутах, які люди використовують для їх опису, класифікації та оцінки. Одна й та сама людина використовує різні критерії для опису та класифікації різних об'єктів. Слід зазначити, що різні люди використовують різні критерії та характеристики для опису одного і того ж об'єкта. Для їх виявлення в психології вводиться спеціальне поняття конструктів, які є найважливішими особливостями внутрішнього світу людини.

Позитивною характеристикою свободи є специфічна форма активності. Якщо активність притаманна всім живим істотам, то свобода – це, по-перше, усвідомлена активність; по-друге, активність, опосередкована цінністю "чому"; по-третє, активність, повністю контрольована самим суб'єктом. Отже, свобода притаманна лише людині, але не всім. Внутрішня неадекватність людей проявляється, по-перше, в нерозумінні ними зовнішніх і внутрішніх сил, що діють на них, по-друге, у відсутності орієнтирів у своєму житті, киданні наліво і направо, по-третє, в нерішучості, нездатності переломити несприятливі тенденції, вийти із ситуацій і активно втрутитися в те, що з ними відбувається.

У першому підході відповідальність можна визначити як усвідомлення індивідом своєї здатності спричиняти (або протистояти) змінам у навколишньому світі та власному житті, а також свідоме управління цією здатністю. Відповідальність – це своєрідна регуляція, притаманна всім живим істотам, але відповідальність зрілої особистості – це внутрішня регуляція, опосередкована ціннісними орієнтаціями. Такі органи людини, як совість, безпосередньо відображають ступінь протиріччя між поведінкою індивіда і цими орієнтирами.

Не буде справжньої особистої відповідальності, якщо є внутрішні дефекти, і навпаки. Це пояснюється тим, що людина може докладати зусиль лише тоді, коли вона знає, що може активно змінити ситуацію. Однак справедливо і зворотне: усвідомити свою здатність впливати на події можна лише в контексті зовнішньої активності. У своєму розвиненому вигляді свобода і відповідальність нероздільні і функціонують як єдиний механізм саморегульованої, добровільної та осмисленої активності, притаманної зрілій особистості [4].

При цьому способи і механізми утвердження свободи і відповідальності також різні. Шлях до свободи – це набуття права на активність і ціннісну орієнтацію особистого вибору. Шлях до відповідальності – це звернення

регуляції діяльності всередину себе. На ранніх стадіях розвитку може існувати певне протиріччя між спонтанною активністю і її регуляцією, між зовнішнім і внутрішнім. Але в розвиненій і зрілій формі суперечності між свободою і відповідальністю немає. Навпаки, інтеграція того й іншого у зв'язку з набуттям особистістю цінностей свідчить про перехід особистості на новий рівень відносин зі світом – рівень самовизначення – і є умовою і симптомом особистісного здоров'я і духовності [3; 6].

Духовність, як і свобода та відповідальність, є не специфічною структурою, а специфічним способом існування людини. Його суть полягає в тому, що на зміну ієрархії потреб, життєвих відносин і особистих цінностей, які визначають більшість рішень людей, приходить орієнтація на загальнолюдські цінності і широку культуру. Таким чином, без духовності неможлива свобода. Тому що немає вибору, немає двозначності, немає наперед визначеності. Духовність втілює в собі всі вищі механізми. Спочатку людина діє, щоб підтримувати своє існування, потім вона підтримує своє існування, щоб діяти, робити справу свого життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гритчук Г. В. Гендерні уявлення як чинник формування індивідуального життєвого стилю в юності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 199 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Г. В. Гритчук. Хмельницький, 2008.

2. Заяц (Гладкевич) М. Вплив гендерних стереотипів на процес життєвого самовизначення в період дорослішання / М. Заяц (Гладкевич) // Актуальні проблеми практичної психології : зб. наук. праць. Ч. 1. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2008.

3. Життєві домагання особистості. Колективна монографія / [за ред. Титаренко Т. М.]. К. : Педагогічна думка, 2007.

4. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків : реалії та перспективи : монографія / І. С. Булах. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016.

5. Савчин М. В. Вікова психологія / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. К. : Академвидав, 2011.

6. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Психорозвивальна взаємодія в освітньому процесі та її концептуальні засади. *Психологічний часопис* . 2020. № 6 (38). Т. 6. С. 9–18.

УДК 37.013.42

Христина Бакулін
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – к.пед.н., доцент кафедри психології та соціальної роботи З. І. Крупник, Західноукраїнський національний університет

ПРОФЕСІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІОГРАМИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЖИТТЯ

В сучасних умовах в Україні відбувається процес реформування системи надання різноманітних соціальних послуг, реалізується розробка механізмів соціального замовлення, переосмислюється роль і значення державних неурядових організацій та соціальних служб в контексті реалізації соціальної роботи. Перед соціальним працівником в сучасних умовах постають нові соціальні проблеми, котрі потребують дослідження та подальшого вирішення, при цьому розширюється коло об’єктів здійснення соціальної роботи. З огляду на зазначене, досить актуальним та найбільш важливих є розгляд питання підготовки кваліфікованих соціальних працівників, котрі готові працювати у нових умовах, реагувати на поточні суспільні вимоги та виклики, а також професійно та якісно надавати різноманітні соціальні послуги.

Для зростання професійної майстерності та відповідальності сучасним вимогам соціальний працівник повинен орієнтуватися на інноваційні підходи та інноваційні процеси, які найбільш актуальні у соціальній сфері. Безпосередньо інновації визначають рух вперед та забезпечують пошук нових найбільш ефективних та раціональних шляхів вирішення поставлених завдань в контексті розвитку професійної майстерності сучасного фахівця соціальної сфери.

Формування та розвиток здатності і здібності соціального працівника до відповідності інноваційним стандартам передбачає не лише знання інноваційних соціальних технологій, соціально-технологічних особливостей соціальної роботи, а також забезпечувати здатність до їх практичної імплементації у контексті здійснення соціальної діагностики, соціальної профілактики та адаптації, соціальних експертиз, соціальної терапії та реабілітації та інше.

Професійна педагогічна майстерність соціального працівника обумовлює готовність до продуктивності комунікацій, готовність до групової інтерактивної діяльності, використання сучасних інноваційних технологій в контексті

здійснення зв'язку із громадськістю, інноваційних психологічних та соціально-педагогічних методів роботи із визначеними соціальними групами у різноманітних напрямах та сферах життєдіяльності [1, с. 27].

В роботі працівника – фахівця соціальної сфери в контексті здійснення спілкування, в тому числі і здобувачами освіти, необхідним є використання наступних інноваційних методів роботи в групі для забезпечення (стимулювання) групового розвитку, зокрема важливим є використання у навчальному процесі *рольової гри,* котра допомагає нівелювати ряд проблем, особливо, якщо її вирішення обумовлює зміну звичних стереотипів поведінки. Рольову гру можливо використовувати для забезпечення розвитку впевненості учня у власних можливостях розвитку. Рольова гра, при цьому, виступає репетицією розмови, щоб на практиці випробовувати бажану поведінку. Як простий варіант зазначеної гри можливо запропонувати учасникам послухати заздалегідь підготовлений монолог. Після особистого обговорення та усіх відповідей необхідно прочитати монолог знову та здійснити його аналіз разом [3, с. 308].

Метод «мозкового штурму» дозволить здійснити генерування значної кількості ідей, котрі можливо ідібрати для найкращого вирішення проблеми. Візуалізація у даному методі забезпечує створення зорових уявлень, допомагає краще зрозуміти проблему, розслабитися та перебороти у собі (своїй уяві) зазначену важку ситуацію [2, с. 180].

Малювання, як творчий процес, забезпечує вираженню почуттів, усвідомлення власного уявлення про себе, вивчає основні взаємовідносини із іншими людьми. Учасникам групи пропонується тематика, котра пов'язана із їх життєвою ситуацією, зокрема, наприклад, слід намалювати із чим відбувається асоціація визначеною проблеми, намалювати себе серед людей, зобразити власне відношення із визначеною людиною, котра створює проблему.

Під час здійснення *групових дискусій* можуть бути порушено ряд питань, котрі можуть болісно бути сприйняті як учасником групи так і її членами. Кожен із учасників групи повинен мати можливість, в разі дискомфотної ситуації, попросити тайм-аут. Зазначене дасть можливість частково відновити свій психологічний стан, більш якісно підійти до розуміння проблеми, не навантажувати себе та оточуючих визначеними проблемами, а також, як наслідок, тайм-аут дає можливість переосмислити та нівелювати проблему в подальшому більш психологічно та виважено підійшовши до неї.

Аналізуючи основні напрями роботи соціального працівникав освітніх закладах, необхідно відмітити наявність функціональної різноманітності щодо основних його видів робіт (дослідницька, консультативна, правозахисна, профілактична, соціально-перетворювальна, організаційна та прогностична). В

даному контексті соціальний працівник реалізує такі різновиди робіт, зокрема: соціально-педагогічний супровід; профілактичну та просвітницьку роботу; аналіз умов розвитку здобувачів освіти, захист прав здобувачів, формування у здобувачів освіти відповідальної поведінки; культури здорового способу життя; збереження репродуктивного здоров'я, а також попередження виникнення конфліктів.

Специфіка функцій соціального педагога потребує безперервного самовдосконалення, широкої поінформованості, обізнаності, ерудиції, глибоких спеціальних знань. Він має бути цікавим для оточення. Соціальний педагог сприяє педагогізаціїосвітнього середовища, активізує соціально-культурні та соціально-педагогічні функції суспільства, сім'ї, кожної конкретної особистості.

Отже, розвиток професійної педагогічної майстерності фахівця соціальної сфери та якісне виконання ним своїх посадових обов'язків лежить в площині постійного удосконалення (за рахунок участі у програмах розвитку) та підвищення рівня його мотивації. Зазначена політика професійного розвитку соціального працівника повинна бути вироблена та юридично закріплена на державному рівні, що забезпечить належний контроль і вдосконалення основних компетентностей усіх фахівців соціальної сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О.Є. Інноваційні аспекти підготовки фахівців в умовах модернізації освітнього простору : *Зб. наук. праць. Новоград-Волинський*. 2018. Вип. 1. С. 21-34.

2. Опалюк Т. Л. Основи професійної майстерності в соціальній сфері. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. 206 с.

3. Рудкевич Н.І. Методика соціально-педагогічної роботи : навчально-методичний посібник. Львів: Растр-7, 2021. 324 с.

УДК 378:37.091.12:36-051

Ірина Тріщук (Фенюк)
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент О. М. Яремко Західноукраїнський національний університет

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Знання норм права значною мірою визначає рівень професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи. Особливо, коли мова йде про

соціальне забезпечення, адже воно орієнтоване на все населення держави, а в його основілежать такі чинники, як народження людини, смерть, хвороба, старість, безробіття, потреба у соціальній допомозі та захист.

Відповідно до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (Випуск 80 «Соціальні послуги»), затвердженого наказом Міністерства соціальної політики України від 29.03.2017 № 518 (далі – Кваліфікаційні характеристики), соціальні працівники мають володіти правовою компетентністю [2].

Правова компетентність фахівця соціальної роботи - сукупність якостей, що відображають ступінь кваліфікації, рівень правових знань, умінь, навичок, готовностей та здібностей, пов'язаних із здійсненням комплексу заходів з правової підтримки та захисту населення, і є однією з основних складових процесу професійної підготовки фахівця.

Навчальні заклади, здійснюючи відповідно до Кваліфікаційних характеристикпідготовку майбутніх соціальних працівників, повинні навчити їх складати проєкти договорів про надання соціальних послуг, задля подальшого укладення цих договорів із отримувачами соціальних послуг. Також майбутні фахівці мають вміти оформляти необхідні документи для отримання соціальних послуг особами, що знаходяться у складних життєвих обставинах.

Майбутні соціальні працівники мають розуміти, що до їх професійних обов’язків буде входити представлення інтересів отримувачів соціальних послуг з метою захисту їх (отримувачів) прав та вирішення проблем в установах, організаціях, закладах та на підприємствах, а також перед фізичними особами, а також надання допомоги щодо оформлення скарг, документів (заяв, довідок тощо) необхідних для отримання пільг, матеріальної та інших видів допомоги [2].

Кваліфікаційні характеристики зобов’язують майбутніх соціальних працівників знати законодавство(Конституцію України, акти Міністерства соціальної політики України; Конвенцію про права людини, Конвенцію про права осіб з інвалідністю, Конвенцію про права дитини, законодавство України у сфері соціального захисту, надання соціальних послуг та соціальної роботи; основи сімейного, житлового, трудового, цивільного законодавства України; державні стандарти соціальних послуг) [2].

На практиці фахівці соціальної роботи найчастіше стикаються з проблемами надання консультативно-правової допомоги молодим сім'ям у галузі сімейного, цивільного, трудового законодавства, надання допомоги в оформленні документів для отримання передбачених законом пільг, допомог, субсидій, аліментів та інших виплат.

Майбутній працівник соціальної роботи повинен розуміти зміст діяльності судових, правоохоронних і правозахисних органів (судів, центрів безоплатної вторинної правової допомоги, Уповноваженого Верховної Ради України, Уповноважених-радників Президента України, працівників поліції), для того, щоб, за необхідності, направити/перенаправити осіб, що знаходяться у складних життєвих обставинах, до інших суб'єктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII (редакція від 27.04.2022); URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text

2. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 80 «Соціальні послуги»: затверджено наказом Міністерства соціальної політики України від 29.03.2017 № 518. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0518739-17#Text

УДК 364-787.26

Андрій Кулик
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Науковий керівник – доктор філософських наук, професор О. О. Осетрова,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

РОЗВИТОК ГРОМАДСЬКОЇ СВІДОМОСТІ ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНУ РОБОТУ В ГРОМАДІ: ВИКЛИКИ ТА УСПІХИ

В останні десятиріччя громадськість в Україні зростає і стає все більш активною, проявляючи зростаючий інтерес до розвитку своєї громадської свідомості. Однак, як було виявлено, досягнення цієї мети є складним завданням, що потребує багатьох зусиль і спеціалізованих підходів. Один із них – соціальна робота в громаді.

Соціальна робота – це важлива діяльність, спрямована на допомогу людям у складних життєвих ситуаціях. Громадська організація чи фахівець із соціальної роботи може допомогти членам громади (громаді) зрозуміти і використовувати різні можливостіта інструменти, які є в їхньому розпорядженні, щоб підвищити рівень свідомості та усвідомлення важливих питань. За допомогою соціальної роботи громадська свідомість може бути підвищена, і люди можуть стати більш відкритими до нових ідей та можливостей.

Що стосується викликів, з якими стикаються фахівці із соціальної роботи, то тут можна зазначити брак фінансування та знань у громаді, які можуть відігравати важливу роль у виявленні проблем та розробці стратегій їх вирішення. Крім того, часто зустрічається низька мотивація громади до активної участі в розвитку своєї громадської свідомості та залученні до соціальних проєктів.

Незважаючи на те, що громадянське суспільство в Україні створюється та розвивається уже більше двох десятиліть, розвиток громадської свідомості залишається нагальною проблемою. Частково це пояснюється недостатнім рівнем освіти у країні, а також традиційною для України настановою на відчуження влади та її прихильників від звичайних громадян. Однак соціальна робота в громаді може відіграти ключову роль у формуванні громадської свідомості та вирішенні цієї проблеми.

Перш за все, необхідно зрозуміти, що таке громадська свідомість. За визначенням відомого філософа та соціолога К. Маркса, громадська свідомість – це сукупність уявлень, переконань та цінностей, що виражають інтереси тих чи інших соціальних груп, а також їхнє ставлення до суспільного життя. Таким чином, громадська свідомість є результатом взаємодії людей, участі у якій може посприяти фахівець із соціальної роботи.

Соціальна робота в громаді полягає у допомозі громадянам у вирішенні проблем, пов'язаних з їхнім соціальним становищем. Це може бути допомога у здійсненні соціальних послуг, психологічна підтримка, робота з дітьми та молоддю, розвиток місцевих ініціатив тощо.

Співпраця громадських організацій зі школами та університетами є ще однією ефективною стратегією для розвитку громадської свідомості. Наприклад, в Україні діє проєкт *«Школа громадської участі»*, спрямований на навчання учнів та педагогів основам демократії, прав людини, соціального підприємництва та громадської активності. Участь у таких проєктах може допомогти молоді зрозуміти важливість громадської участі та дізнатись про можливості впливу на своє оточення.Наприклад, результати дослідження, проведеного в Києві, свідчать, що учні, які беруть участь у проєктах громадської участі, мають більшу мотивацію до навчання та розвитку, займаються більш активно громадською діяльністю та мають вищі результати на іспитах. Також вони стають більш свідомими громадянами, готовими до відповідальності за свої дії та відстоювання своїх прав.

Однак необхідно зазначити, що розвиток громадської свідомості через соціальну роботу в громаді зустрічається з низкою викликів. Один з найбільших викликів – це відсутність достатнього фінансування проєктів громадської організації та програм соціальної роботи. Це часто призводить до

того, що такі проєкти не можуть працювати на повну потужність або взагалі закриваються.

Загалом соціальна робота є ефективним інструментом для розвитку громадської свідомості та активізації громадської участі у різних сферах життя. Вона допомагає людям з різними потребами і проблемами вирішувати їхні проблеми та зберігати гідність. Успішні приклади соціальної роботи в громаді свідчать про те, що позитивні результати можливі за умови належного фінансування та підтримки фахівців із соціальної роботи.Незважаючи на це, соціальна робота в громаді стикається зі своїми викликами та проблемами, зокрема, з нестабільністю законодавства, недостатньою кількістю кваліфікованих фахівців із соціальних роботи та необхідністю вдосконалення/ осучаснення методів соціальної роботи тощо.

Отже, важливо продовжувати розвивати соціальну роботу в громаді як інструмент для забезпечення рівних можливостей, соціальної справедливості та розвитку громадської свідомості. Необхідно приділяти увагу розвитку й підвищенню кваліфікації фахівців із соціальної роботи, забезпеченню їхньої належної оплати праці та створенню сприятливих умов для роботи в громаді. Це дозволить досягти більшої ефективності роботи та забезпечити стійкий розвиток громадської свідомості в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабанова О.М. Роль соціальної роботи в розвитку громадянської свідомості населення. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2016. № 14. С. 13–17. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzpn_2016_147_4.

2. Герасименко О.О. Соціальна робота як засіб впливу на громадську свідомість. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 45. С. 34 – 37. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvunn_2019_45_7.

3. Іваненко Г.В. Роль соціальної роботи в розвитку громадянської свідомості та активності населення. *Соціальна робота та суспільство*. 2017. № 4(16). С. 9 – 13. URL: https://dspace.onu.edu.ua:8443/bitstream/handle/123456789/19302/ivannenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y

4. Кравченко В.І., Кулакова О.Ю. Соціальна робота як засіб формування громадської свідомості в Україні. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. № 146. 2017. С. 85 – 88. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcnp_chu_2017_146_21.

5. Садова Ю.М. Значення соціальної роботи в формуванні громадської свідомості. *Проблеми сучасної психології*. 2018. № 32. С. 233–239. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/psu_2018_32_41.

УДК 159.923.2

Мирослава Божаківська
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОВІРИ ЯК ОСНОВИ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН

Соціокультурні зміни, кризові явища, війна вимагають переосмислення поняття довіри та її аналізу в контексті ціннісного підходу. Це робить актуальним розгляд змісту та впливу таких цінностей, як довіра, як основа людських взаємин, що постають у свідомості людей дуже гостро у час війни, розрухи, стихійного лиха тощо.

Варто зазначити, що єдиного наукового підходу до розуміння терміну «довіра» немає, бо довіра є однією із найбільш актуальних міждисциплінарних проблем, яку досліджують спеціалісти різних наукових галузей.

Етимологічно «мати довіру» (в лат. мові – credo) буквально означає «серце даю» або «серце кладу». Відтак довіра належить до найважливіших психічних станів людини. Вона виникає у спілкуванні між людьми, тобто не є вродженою, а набутою. Говорити з кимось – це вже означає ту чи іншу степень довіри або можливість зародження довіри.

Фундаментальність почуття довіри підкреслюється лінгвістами ще й тим, що поняття "вірити" в деяких мовах мало первісне значення "вибирати". Мало вірити, потрібно ще зробити правильний вибір: кому довіряти, кому – ні. Довіра, як психічний стан або почуття, минає. Завоювати, вселити довіру важко, а втратити її можна відразу, миттєво. Джерелом довіри може бути любов, злагода з приводу вірувань і цінностей, навіть зайва самовпевненість, а умовою її збереження – постійність [1].

У понятті довіри в буденній свідомості відбивається практика повсякденних стосунків між людьми. До останнього часу в антропологічній літературі дане поняття прийнято було відносити до етичних категорій моралі. В етиці традиційно довіру відносили до сфери, що характеризує моральну сторону стосунків між людьми, пов’язану з їхнім спілкуванням і взаємодією. У різних напрямках психологічної науки довіра традиційно вивчалася в трьох відносно самостійних сферах: це довіра до світу, довіра до людей і довіра до себе. При цьому довіра до іншого розглядається як фонова умова існування інших соціальнопсихологічних феноменів. Довіра потребує грунтовної емпіричної перевірки, функції якої і виконує наступний за відношенням довіри акт взаємодії з тієї чи іншою стороною навколишньої дійсності [1].

Проблема вияву довіри до себе, до інших людей, до оточуючого світу загалом була предметом наукового дослідження як зарубіжних (Е. Еріксон, А. Маслов, К. Роджерс, В. Сатір, Е. Фромм, Е. Шостром та ін.), так і вітчизняних (В. Зінченко, І. Кон, О. Леонтьєв, А. Мудрик, В. Петровський, С. Рубінштейн та ін.) учених.

Відомий дослідник самоідентифікації особистості Е. Еріксон розглядав почуття глибокої (базової) довіри в якості фундаментальної психологічної передумови всього життя. Це почуття формується на підставі досвіду першого року життя дитини і перетворюється в установку, що визначає її ставлення до себе і до світу. Під «довірою» Еріксон мав на увазі довіру до себе самого і почуття незмінної прихильності до себе інших людей. Почуття глибокої довіри до себе, до людей, до світу – це те, що визначає здорову особистість. На його думку, довіра здатна породжувати багато інших почуттів (від любові до ненависті), станів (від комфорту до стресу та фрустрації), соціальних установок (від прийняття до відторгнення). Довіра по відношенню до особистості відіграє формоутворювальну роль – втративши довіру в очах оточуючих, втрачаєш обличчя, повернувши довіру, отримуєш тільки шанс (не гарантію) її відновити повністю. Саме тому психологічна культура довіри найтіснішим чином пов’язана з культурою особистості і міжособистісних стосунків [1].

Під поняттям «довіра» прийнято розглядати практику повсякденних стосунків між людьми. Ільїн зазначав, що у соціальній психології найбільш перспективним є підхід до проблеми довіри та недовіри як до психологічного ставлення до світу, до інших людей, до себе, а також як до характеристики взаємостосунків партнерів [2].

Довіра та недовіра суб'єктів життєдіяльності – це образи бажаних чи небажаних якостей, як цілі реформування суспільства, що зазнає постійних змін. Говорячи про довіру як про соціальну цінність, ми торкаємося соціальної аксіології (від грец. axia - цінність і logos - вчення). Вперше поняття «цінність» в загальнофілософському сенсі було використано в 60-і роки XIX століття в ідеалістичній філософії. Їм позначалися особливі феномени, відмінні від матеріальних предметів і їх відображення в свідомості людини [2].

Цінності – це певні загальні норми, орієнтири людської життєдіяльності. Ціннісну сферу людини згідно з видатним американським психологом, засновником гуманістичної психології. А. Маслоу, було представлено у вигляді піраміди, розділеної по висоті на частини. Трансцендентна цінність - мораль - зображена у вигляді сфери. Вона не знаходиться всередині піраміди цінностей людини, не є просто верхньою сходиною у драбині цінностей, але лежить поза нею як значуща мета розвитку особистості поряд із самореалізацією (верхня частина піраміди). Особистість, розвиваючись, самореалізуючись, повинна

співвідносити свої цінності й інтереси з моральними нормами (адже самореалізація може бути й у шахрайстві, мафіозній діяльності тощо). Але мораль не тільки обмежує діяльність людини. Поряд із цим вона створює й високі мотиви: усвідомлюючи, що вона поступає морально, людина знаходить сенс своєї праці, активізується, працює більш ефективно [3].

Відповідно довіра як цінність характеризує суб'єктивно-етичний аспект відношення особистості до соціального оточення, очікування відносно поведінки інших людей у майбутньому, яке зумовлює стратегію її поведінки в умовах неможливості контролю за ситуацією. Ключового значення набувають такі характеристики довіри як орієнтація на майбутнє, поведінку інших людей, певні очікування від них і дію, засновану на цих припущеннях [3].

Е. Усланер, розглядаючи довіру як незмінну протягом тривалого часу основу суспільного життя, наполягає на стійкості та беззаперечності закладених у дитинстві моральних цінностей, бо саме батьки є нашими першими моральними вчителями. Вона постає моралістичною, оскільки пов'язана з оптимістичними уявленнями про домінування у навколишній реальності порядних людей, вірою не у певних індивідів, а в «узагальненого іншого». Її носії навіть у випадку обману, ризику та програшу налаштовані на тимчасовість і подальше подолання невдач спільними з іншими зусиллями.Ціннісна складова довіри обумовлює своєрідне аксіоматичне кредо – довіри до себе, до інших, до світу. У соціокультурному контексті така позиція стає надбанням суспільного досвіду, реалізуючись у культурі довіри, коли цінність довіри виявляється у авансованому ставленні до іншого як гідного довіри, аж поки той не виявиться обманщиком. Протилежна, захисна позиція, представлена в культурі недовіри, передбачає упереджене ставлення до іншого як не вартого довіри, аж поки він не доведе власну надійність [4].

Першим «соціальним досвідом» людини на шляху формування ідентичності є саме досвід довіри, який позначає формування та закріплення відчуття прихильності з боку інших (зазвичай близьких) людей, що уможливлює процеси покладання на волю інших, таким чином відображаючи процес соціальної взаємообумовленості: базова довіра до інших стає умовою довіри до себе, забезпечуючи здатність до самостійності, впевненості, відкритості [4].

Таким чином, довіра є базовою умовою для міжособистісної взаємодії,ціннісним орієнтиром духовного розвитку в процесі міжособистісної взаємодії, ціннісним підґрунтям духовних пошуків себе через відкритість до спілкування, пізнання і самопізнання. Довіра – це ціннісний критерій, що допомагає у розумінні сутності людських взаємин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клименко Є. О., Рось Л. М. Довіра як умова розвитку дружніх взаємин. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Чернігів: ЧНПУ, 2012. Вип. 105. Т. 1. С. 147-149.

2. Кокорський В.Ф., Кокорська О.І. Генералізована довіра як моральна цінність в системі вартостей українського суспільства. Політичне життя. Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2016. Вип.1-2. С. 97-101.

3. Липов В. В. Соціальна довіра як цінність, інституція та інститут / В. В. Липов // Праці наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. Том LI Економічний збірник. Т. 1. / НТШ; Західний науковий центр НАН України і МОН України. – Львів, НТШ, 2017. С. 112-126.

4. Кожем'якіна О. М. Цінність довіри у філософії особистісної та суспільної самореалізації. Гуманітарні студії, 2017. Вип. 29. С. 61-70.

Матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції

«ОСОБИСТІСТЬ І СУСПІЛЬСТВО: ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ КОВІТАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ»

Тернопіль
28-29 квітня 2023 р.

Підписано до друку 05.05.2023 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Зам. № 22-239
Умовн. друк. арк. 18,8. Обл.-вид. арк. 20,1.

Віддруковано ФОП Шпак В. Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію В02 № 924434 від 11.12.2006 р.
м. Тернопіль, бульвар Просвіти, 6/4. тел. 097 299 38 99.
E-mail: tooums@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 7599 від 10.02.2022 р.